

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAI

FACULTATEA DE LITERE

COALA DOCTORAL DE STUDII FILOLOGICE

TEZ DE DOCTORAT

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. Munteanu Eugen

Doctorand:

Mihalcea I. Ioan

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA”, IA I

FACULTATEA DE LITERE

COALA DOCTORAL DE STUDII FILOLOGICE

Frazeologie biblic româneasc . Proverbele

Tez de doctorat

Conduc tor tiin ific:

prof. univ. dr. Eugen Munteanu

Doctorand:

Ioan Mihalcea

Ia i, 2018

CUPRINS

Argument.....	1
1. Stadiul actual al cercetării	3
1.1. Teorii lingvistice care stau la baza modelelor aplicate în studiul proverbelor	3
1.2. Modele aplicate în studiul proverbelor	3
1.2.1. Modelul semiologic al lui Charles Morris	4
1.2.1.1. Semiotică și știință	5
1.2.1.2. Natura semnului	5
1.2.1.3. Dimensiuni și niveluri ale semiozei	6
1.2.1.4. Limbajul	7
1.2.1.5. Sintaxa	8
1.2.1.6. Semantica	9
1.2.1.7. Pragmatica	10
1.2.2. Modelul Halliday (lingvistica sistemic-funcțională)	11
1.2.3. Modelul Grzybek	13
1.3. Frazeologie biblică românească: delimitări, caracteristici, perspective.....	14
1.3.1. Cadrul teoretic general.....	14
1.3.2. Relația frazeologiei cu paremiologia	17
1.3.3. Încercări de definire a proverbului	19
1.3.4. Funcțiile proverbelor	26
2. Istoria proverbului	29
2.1. Proverbul în cultura omenirii	29
2.2. Originea și diseminarea proverbelor	34
2.3. Biblia și proverbele	37
2.3.1. Încercări de definire a proverbului de sorginte biblică	38
2.3.2. Clasificarea proverbelor biblice	40
2.3.3. Figuri de stil utilizate în proverbele de sorginte biblică	45
2.3.4. Originea și diseminarea proverbelor de sorginte biblică	46
3. Contribuții la studiul frazeologiei și paremiologiei (biblice)	50
3.1. Contribuții internaționale	50

3.1.1.	Wolfgang Mieder.....	50
3.1.2.	David Crystal.....	51
3.1.3.	Alyce McKenzie.....	52
3.1.4.	Alan Winton.....	52
3.1.5.	Alan Dundes.....	53
3.2.	Contribuții naționale – precursori	55
4.	Modele și metode de analiză	57
4.1.	Principalele modele de analiză.....	57
4.1.1.	Wolfgang Mieder – <i>Not by Bread Alone</i>	57
4.1.2.	David Crystal – <i>Begat</i>	58
4.2.	Metoda comparativ-istorică.....	58
4.3.	Metoda structural-funcțională	60
4.3.1.	Constantin Negreanu – <i>Structura proverbelor românești</i>	60
4.3.2.	Cezar Tabarcea – <i>Poetica proverbului</i>	73
4.3.3.	G. L. Permyakov – <i>From Proverb to Folk-Tale</i>	88
4.4.	Metoda pragmatică	98
4.4.1.	Cadrul teoretic general.....	98
4.4.2.	Cum funcționează proverbul de sorginte biblică?	103
4.4.3.	Proverbele - „unități lingvistice inventariate” și „elemente tradiționale de folclor” ..	106
4.4.4.	Ce funcție au proverbele în Noul Testament (evangheliile sinoptice)?	108
4.4.5.	Proverbele – acte de vorbire indirecte.....	110
5.	Studii de caz.....	123
5.1.	Biblisme	123
5.1.1.	Expresii biblice	125
5.1.2.	Proverbe biblice.....	143
5.1.2.1.	Proverbul în cultura populară vs. proverbul în Sfânta Scriptură	144
5.1.2.2.	Proverbele lui Solomon – scurtă descriere.....	148
5.1.2.3.	Ecclesiastul – scurtă descriere	155
5.1.2.4.	Interferențe între nivelurile cult și popular	158
6.	Concluzii	228
7.	Bibliografie.....	230

Argument

Scopul principal al lucrării de față este acela de a aduce o contribuție în ceea ce privește studiul frazeologiei și paremiologie biblice românești. În acest lucrare am încercat nu doar să facem o selecție a ceea ce este considerat proverb biblic, ci și să realizăm o analiză a proverbelor biblice și de sorginte biblică atât din perspectivă lingvistică și stilistică, cât și din perspectivă pragmatică. Lucrarea a fost gândită în trei părți structurate la rândul lor în cinci capitole însoțite de concluzii și bibliografie.

Prima parte a lucrării cuprinde primele trei capitole, reprezentând cadrul teoretic al acesteia. Primul capitol, *Stadiul actual al cercetării*, cuprinde o trecere în revistă a celor mai importante teorii și modele lingvistice aplicate în studiul proverbelor, precum și câteva repere de ordin general în ceea ce privește frazeologia biblică românească. Cel de-al doilea capitol, intitulat *Istoria proverbului*, are în vedere realizarea unei dezbateri concentrate asupra proverbelor și a relației acestora cu Sfânta Scriptură. Tot în acest capitol sunt discutate aspecte precum încercările de definire a proverbelor, originea și diseminarea proverbelor populare și a celor biblice, clasificarea acestora ș.a.m.d. Capitolul *Contribuții la studiul frazeologiei și paremiologiei (biblice)* cuprinde o prezentare sintetică a celor mai importante contribuții în ceea ce privește frazeologia și paremiologia, fie că vorbim despre acestea două în general sau cu aplicabilitate la Sfânta Scriptură. Au fost amintite atât contribuțiile pe plan național, cât și cele pe plan internațional.

Cea de-a doua parte este reprezentată de întreg capitolul al patrulea, cel în care sunt prezentate metodele sau mai bine zis modelele de analiză utilizate în studiul proverbelor, fie ele populare sau de sorginte biblică. Toate aceste metode și modele de analiză folosite în studiul proverbelor au fost prezentate pe larg și aplicate, într-o măsură mai mică sau mai mare, în ultima parte a lucrării în care s-au concretizat rezultatele. Dintre modelele de analiză folosite amintim: metoda comparativ-istorică, metoda structural-funcțională și cea pragmatică.

Ultima parte, cea a rezultatelor (studiilor de caz), este cea mai consistentă (în privința numărului de pagini) și cuprinde o clasificare a unităților frazeologice biblice, adunate sub titlul generic de biblisme, precum și analiza lor. De asemenea, o parte consistentă a celui de-al cincilea capitol este dedicată enumerării și analizei celor mai cunoscute proverbe biblice. În

acest capitol am încercat să reliefa interferențele culturale la nivel cult și popular, fiind când
uz de proverbele regăsite în colecția de proverbe alcătuită de Iuliu A. Zanne pentru limba
română și de proverbele biblice culese de Wolfgang Mieder în culegerea sa care poartă titlul
unui fragment dintr-o construcție paremiologică – *Not by Bread Alone*.

1. Stadiul actual al cercetării

Scopul acestui capitol este acela de a crea o imagine de ansamblu asupra modurilor în care a fost abordat studiul proverbelor. Prin urmare, considerăm că o prezentare a principalelor teorii și modele aplicate în studiul proverbelor este mai mult decât oportună.

1.1. Teorii lingvistice care stau la baza modelelor aplicate în studiul proverbelor

Cele mai importante teorii lingvistice ale secolului al XX-lea, fie când referim în special la cele europene, au ajutat la crearea modelelor de utilizare a proverbelor, fie când vorbim despre modele structurale sau funcționale. Majoritatea școlilor de lingvistică au „donat” moștenirea lingvistică domeniului paremiologiei. Așa cum foarte bine remarcă Park și Milic (2016: 381) în articolul „Proverbs as Artistic Miniatures: A Stylistic Approach”, semiologia saussuriană a fost foarte bine aplicată în domeniile folclorului și antropologiei, clasificarea logico-semantică a proverbelor propusă de Permyakov își are rădăcinile în moștenirea conceptuală a formalismului rus și rigoarea teoretică a școlii de lingvistică de la Praga. De asemenea, modelele lingvistice propuse de autori precum Karl Bühler sau Roman Jakobson au fost și ele aplicate proverbelor. Lingvistica sistemic-funcțională a lui Michael Halliday a creat cadrul abordării pragmatice a proverbelor propusă de Neal Norrick și lista poate continua.

1.2. Modele aplicate în studiul proverbelor

Cele trei modele principale utilizate în studiul proverbelor sunt: modelul semiotic, modelul structural-funcțional și modelul pragmatic. Modelul structural-funcțional are ca scop scoaterea în evidență a așa numitelor invariante paremiologice și a relațiilor care se stabilesc între acestea. Unul dintre cei mai importanți cercetători care a contribuit la crearea modelului structural-funcțional este G. L. Permyakov¹, cel care a emis ideea conform căreia proverbele nu reprezintă altceva decât fenomene de limbaj care acționează ca modele de relații între obiecte. Modelul funcțional al lui Jakobson a fost și el aplicat cu succes în studiile paremiologice și de sociolingvistică ale lui Elías Domínguez-Barajas.

Modelul pragmatic aplicat în studiul proverbelor se concentrează în special asupra funcțiilor pe care proverbele le pot avea în context, asupra faptului că proverbele pot funcționa ca expresii ale actelor de vorbire sau chiar ca acte de vorbire indirecte .a.m.d. Unul

¹ Despre teoria logico-semiotică propusă de Permyakov vom discuta mai pe larg în subcapitolul 4.3.3.

dintre cei mai de seamă cercetători care au discutat proverbele din punct de vedere pragmatic este Neal Norrick, cel care renunță într-o oarecare măsură la abordările lingvistice clasice asupra proverbelor, considerând paremiile nu doar enunțuri, ci texte. Această nouă abordare propusă de Norrick i-a făcut pe cei care se ocupă cu studiul proverbelor să analizeze paremiile nu doar din perspectiva a ceea ce acestea exprimă în mod explicit, ci și din perspectiva a ceea ce acestea denotă în mod implicit.

Modelul semiotic pornește de la ideea formulată de Halliday, conform căreia limbajul nu reprezintă altceva decât mediu social semiotic unic de comunicare. Din această perspectivă, limbajul prezintă o funcționare tripartită: „ideational” (*ideational* – limbajul analizează experiența umană), „interpersonal” (*interpersonal* – limbajul hotărâște relațiile umane) și „textual” (*textual* – limbajul creează ordinea discursivă a realității care facilitează celelalte două funcții) (Park-Milic 2016: 387). Plecând de la modelul semiotic propus de Charles Morris, Peter Grzybek realizează și el un model semiotic extrem de util studiului proverbelor.

Vom insista în continuare cu precizie asupra modelului semiologic propus de Charles Morris, care, deși nu se leagă direct de proverbe, contribuie în mod esențial la crearea modelului propus mai târziu de Peter Grzybek.

1.2.1. Modelul semiologic al lui Charles Morris

Lucrarea *Fundamentele teoriei semnelor* a lui Charles Morris reprezintă prima versiune a teoriei semnelor propusă de filosoful american, publicată în numărul 2 al primului volum din *International Encyclopedia of Unified Science* în 1938 și tradusă în limba română de către Delia Marga și publicată la Editura Fundației pentru Studii Europene în anul 2003. Lucrarea reprezintă o introducere extrem de utilă în înțelegerea nu doar a semioticii ca știință sau chiar meta-știință, ci și în înțelegerea modului în care aceasta se raportează spre exemplu la sintaxă, pragmatic sau semantic.

În concepția lui Morris, semiotica modernă reprezintă o știință care joacă un rol extrem de important în discuțiile despre știința științelor întrucât poate fi considerată o componentă esențială a acesteia, o limbă comună pentru toate celelalte științe.

1.2.1.1. Semiotică și știință

Charles Morris susține statutul dublu al relației semioticii cu științele, aceasta reprezentând atât o știință cât și un instrument al științelor. Considerat ca știință de sine stătătoare, semiotica este importantă întrucât ajută la unificarea științei în general, dacă se pleacă de la premisa că aceasta oferă fundamente comune tuturor științelor care au de-a face cu semnele dintr-o perspectivă specială, așa cum sunt matematica, logica, lingvistica sau retorica. Filosoful american susține ideea conform căreia conceptul de semn poate fi privit ca un factor extrem de important în unificarea științelor sociale, psihologice și umane, cât vreme acestea se diferențiază de științele fizice și biologice. Prin urmare, din moment ce obiectul de studiu al științelor fizice și biologice îl reprezintă chiar semnele, această unificare este posibilă, cel puțin în teorie. Pe de altă parte, așa cum s-a menționat deja, semiotica poate fi privită și ca un instrument al științelor, Morris justificând această idee în următorii termeni: „dar dacă semiotica este o știință coordonată cu celelalte științe care studiază lucrurile sau proprietățile lucrurilor în funcția lor de a servi ca semne, ea este și instrumentul tuturor științelor, din moment ce fiecare știință se folosește de semne și le exprimă rezultatele în semne”, ajungând în cele din urmă să concluzioneze că „știința științelor trebuie să folosească semiotica ca organon” (Morris 2003: 17). Prin urmare, una dintre marile calități ale semioticii este aceea că ea poate furniza o limbă care poate fi folosită pentru a se vorbi despre limba științei (cf. Morris 2003: 18).

1.2.1.2. Natura semnului

Morris (2003: 21) definește conceptul de semioză drept „procesul prin care ceva funcționează ca semn”. Semioza implică trei sau chiar patru factori esențiali, care pot fi considerați chiar componente ale semiozei. Este vorba în primul rând de ceea ce acționează ca semn, adică ceea ce Morris numește vehiculul semnului (*sign vehicle*), la care anume se referă semnul, adică designatum-ul și efectul asupra unui interpret în virtutea căruia lucrul în cauză este un semn pentru acel interpret, adică interpretantul. Cel de-al patrulea factor sau cea de-a patra componentă a semiozei poate fi considerat chiar interpretul (cf. Morris 2003: 21). Iată câteva exemple pe care le oferă filosoful american în acest sens, cu explicațiile de rigoare: „un câine reacționează la un anumit sunet (*S*), printr-un anumit tip de comportament (*I*), atunci când este la vântoare de veverițe (*D*); un cîltor se pregătește să se comporte într-un anumit fel (*I*), într-o regiune geografică (*D*), datorită scrisorii (*S*) primite de la un prieten. În astfel de cazuri, *S* este vehiculul semnului (și este un semn grație funcționării sale), *D* este

designatum-ul, iar I este interpretantul interpretului. Caracterizarea cea mai potrivită este următoarea: S este pentru I un semn al lui D în măsura în care I ia seamă de D datorită prezenței lui S ” (Morris 2003: 22). Un aspect extrem de important asupra căruia atrage atenția Morris este faptul că, deoarece conceptele de semn, designatum, interpretant și interpret nu reprezintă altceva decât modalități de referire la diferite aspecte ale procesului semiozei, acestea se află într-o relație specială, presupunându-se unul pe celălalt. Cu alte cuvinte, „nu este nevoie să ne referim la obiecte prin semne, dar, dacă nu există o astfel de referire, nu există designatum; ceva este un semn numai atunci când este în măsura în care este interpretat de către un interpret ca semn al altceva” (Morris 2003: 22). Din acest punct de vedere, semiotica este strâns legată de procesul semiozei, întrucât cea dintâi nu are în vedere studiul unui tip particular de obiect, ci studiază obiectele comune doar în măsura în care acestea participă la semioză.

1.2.1.3. Dimensiuni și niveluri ale semiozei

Semioza, percepută ca relație triadică a vehiculului semnului, designatum-ului și a interpretului, poate da naștere la alte tipuri de relații diadice ce pot fi la rândul lor obiecte de studiu. Prin urmare, Morris (2003: 27) susține că, pe de o parte, pot fi studiate relațiile semnelor cu obiectele la care se aplică semnele, această relație intitulându-se dimensiunea semantică a semiozei (D_{sem}), iar studiul acestei dimensiuni fiind cunoscut sub numele de semantică. Pe de altă parte, poate fi studiată relația semnelor cu interpreții, această relație numindu-se dimensiunea pragmatică a semiozei (D_p), iar studiul acesteia, purtând denumirea de pragmatică.

O a treia relație pe care o identifică Morris (2003: 27) este „relația formală a semnelor unele cu altele”. Exprimându-și scepticismul cu privire la existența semnului izolat, Morris opinează că „potențial, dacă nu în realitate, orice semn are relații cu alte semne pentru că ceea ce semnul îmi pregătește pe interpret să ia în seamă poate fi susținut doar în termenii altor semne” (Morris 2003: 28). Această observație a autorului american dă naștere unei a treia dimensiuni și anume dimensiunii sintactice a semiozei (D_{sin}), studiul acestei dimensiuni numindu-se, evident, sintaxă.

Simbolurile create de Morris pentru cele trei dimensiuni ale semiozei (D_{sin} , D_{sem} , D_p) joacă un rol important în explicitarea relațiilor semnelor cu alte semne, obiecte și interpreți. Prin urmare, folosindu-se de aceste simboluri, Morris adoptă termeni speciali pentru desemnare

individual a fiecărei relații în parte. Astfel, termenul „implic” va fi restrâns la D_{sin} (relația semnelor cu alte semne), termenul „denot” la D_{sem} (relația semnelor cu obiectele) și „exprim” la D_p (relația semnelor cu interpretii). Pentru a fixa și mai bine cele explicate, autorul american dă următorul exemplu:

„Cuvântul «mas» implic (dar nu desemnează) «mobil format la partea superioară dintr-o placă orizontală pe care se pot plasa lucruri»; desemnează un anumit tip de obiect (mobil format la partea superioară dintr-o placă orizontală pe care se pot plasa lucruri); denotă obiectele la care se aplică; și este expresia respectivului interpret” (Morris 2003: 28-29).

Rezumând, trebuie amintit faptul că semiotica, privită ca știință a semiozei, este diferită de semioză, la fel ca oricare știință de obiectul ei. Semiotica trebuie privită ca o limbă care vorbește despre semne, o știință care utilizează semne speciale pentru a afirma fapte despre semne. Așa cum deja s-a amintit, semiotica prezintă cele trei ramuri subordonate: sintaxa, semantica și pragmatica, fiecare dintre ele ocupându-se cu cele trei dimensiuni ale semiozei (sintactică, semantică, pragmatică).

1.2.1.4. Limbajul

Ceea ce s-a avut în vedere până acum poate fi aplicat foarte bine și în cazul limbajului, considerat tip particular de sistem de semne. Astfel, simbolurile celor trei dimensiuni ale semiozei pot fi aplicate limbajului. În acest caz vom avea următoarele simboluri: „ L_{sin} ”, „ L_{sem} ” și „ L_p ”.

Așa cum un semn poate să nu denote un obiect real, adică să nu prezinte un denotatum, sau să nu aibă un interpret real, așa există și limbi (privite drept complexe de semne) care nu se aplică la nimic și care au un singur interpret sau chiar niciunul, la fel cum, exemplifică Morris (2003: 34), o cântăreț, chiar dacă nu e ocupat, poate fi numit cântăreț. Filosoful american vede dimensiunea semantică ca fiind foarte importantă în cadrul unei limbi, întrucât un semn izolat nu poate fi considerat o limbă. Prin urmare, setul de semne trebuie neapărat să aibă o dimensiune sintactică astfel încât să fie considerat o limbă, fapt subliniat foarte bine de Morris: „ca sistem de semne interconectate, o limbă are o structură sintactică, astfel încât printre combinațiile sale permisibile de semne unele pot funcționa ca aserțiuni, și are vehicule ale semnelor de un asemenea tip încât acestea pot fi comune unui anumit număr de interpreți” (Morris 2003: 35).

De asemenea, același Morris sugerează faptul că o limbă caracterizată complet este o limbă care prezintă atât reguli sintactice, cât și reguli semantice și pragmatice „care guvernează vehiculele semnelor” (Morris 2003: 35). Filosoful american recunoaște, totuși, că această caracterizare tridimensională a limbajului reprezintă un tip de caracterizare strict semiotic, iar cuvintele precum „limbaj” și „limbă” sunt utilizate pentru a desemna doar un anumit aspect al ceea ce reprezintă în sensul lor complet. Prin urmare, din acest punct de vedere, formula simplă a limbajului este următoarea: $L = L_{\text{sin}} + L_{\text{sem}} + L_{\text{p}}$.

O ultimă observație făcută de Morris cu privire la limbaj este aceea că limbajul perceput ca sistem de semne se naște în principal din interconexiuni, fie că vorbim de interconectarea evenimentelor sau a acțiunilor, acestea ducând în final la interconectarea semnelor. Exemplul oferit de autorul american este extrem de sugestiv:

„În cazul semnelor provenind din materiale de altă natură decât comportamentul sau produsele comportamentului – precum factorii semnelor din percepție – semnele devin interconectate pentru că vehiculele semnelor sunt interconectate. Tunetul devine un semn al fulgerului, iar fulgerul un semn al pericolului tocmai pentru că tunetul, fulgerul și pericolul sunt, în fapt, interconectate în modalități specifice” (Morris 2003: 37).

În continuare, Morris discută pe rând sintaxa, semantica și pragmatica limbajului, având în vedere permanent relația fiecărei dimensiuni.

1.2.1.5. Sintaxa

Sintaxa, percepută ca studiu al relațiilor sintactice ale semnelor unele cu altele, este considerată ca fiind cea mai bine dezvoltată dintre ramurile semioticii (cf. Morris 2003: 41). O atenție sporită este acordată de către filosoful american sintaxei logice, despre care susține că se concentrează mai cu seamă asupra structurii logico-gramaticale a limbajului (dimensiunii sintactice a semiozei), neglijând cu bună știință celelalte două dimensiuni ale semiozei (semantică și pragmatică). Cu alte cuvinte, susține Morris, „din această perspectivă, devine «limbă» (adică un L_{sin}) orice set de obiecte legate între ele în conformitate cu două clase de reguli: reguli de formare, care stabilesc combinațiile independente ale membrilor setului care sunt permise (astfel de combinații fiind numite «enunțuri») și reguli de transformare, care stabilesc enunțurile derivabile din alte enunțuri. Cele două clase pot fi reunite sub termenul «regulă sintactică». Sintaxa este, prin urmare, examinarea semnelor și combinațiilor de semne în măsura în care ele sunt supuse regulilor sintactice” (Morris 2003: 42-43).

1.2.1.6. Semantica

În concepția lui Morris, „semantica se ocupă de relația semnelor cu designata lor și astfel de obiectele pe care acestea pot să le denote sau le denotă” (Morris 2003: 57). De asemenea, în acest cadru al discuției despre semantică se poate vorbi și despre aspectele pure, respectiv descriptive ale semanticii (ca disciplină care se ocupă de studiul semnelor), astfel că semantica pură „oferă termenii și teoria pentru a vorbi despre dimensiunea semantică a semiozei”, în timp ce semantica descriptivă „se ocupă de cazurile reale ale acestei dimensiuni”, acest al doilea tip de abordare fiind folosit cel mai adesea (cf. Morris 2003: 57).

Filosoful american consideră că o dezvoltare precisă a semanticii necesită o sintaxă care să fie foarte bine dezvoltată întrucât „pentru a vorbi despre relația semnelor cu obiectele pe care le desemnează este nevoie, pentru a face referință atât la semne, cât și la obiecte, de limba sintaxei și de limba obiectuală [thing-language]” (Morris 2003: 58-59). Morris vine și cu alte exemple pentru a susține dimensiunea semantică a semiozei:

„O combinație de semne precum «Fido’ desemnează A» este un exemplu de enunț din limba semanticii. «Fido » denotă aici Fido (de exemplu, semnul sau vehiculul semnului, și nu un obiect nonlingvistic), în timp ce A este un semn indicial al unui obiect oarecare (el ar putea să fie cuvântul acela folosit împreună cu un gest de indicare oarecare)” (Morris 2003: 59).

Prin intermediul acestui exemplu, autorul american introduce distincția între limba-obiect [object-language] și limba obiectuală [thing-language], întrucât „Fido” reprezintă un termen aparținând metalimbii, denotând semnul ‘Fido’ din limba-obiect, în timp ce A reprezintă un termen aparținând limbii obiectuale, denotând un lucru. Prin urmare, semantica presupune sintaxa, face abstracție de pragmatică, limitându-se la dimensiunea semantică a semiozei.

Un alt aspect extrem de important în cadrul discuției legate de dimensiunea semantică a semiozei este reprezentat de ceea ce Morris numește „regulă semantică”. Spre deosebire de alte reguli, precum cele de formare și transformare (care au în vedere combinații de semne și relațiile lor), „regula semantică” este caracterizat astfel: „«regula semantică» desemnează, în cadrul semioticii, o regulă care determină în ce condiții un semn este aplicabil unui obiect sau unei situații; acest tip de reguli corelează semnele cu situațiile denotabile de semnele respective” (Morris 2003: 60). Regulile semantice sunt importante întrucât acestea asigură caracterizarea univocă a unei limbi. Un exemplu extrem de simplu este acela că, de îndată ce două persoane împărtășesc aceeași structură lingvistică formală, există șansa ca acestea să nu se

poate înțelege dacă regulile semantice sunt diferite. Prin urmare, caracterizarea unei limbi nu necesită doar regulile semantice, ci și enunțarea acestor reguli semantice, care în definitiv conduc vehiculele semnelor (singure sau în combinații). Regulile semantice sunt cele care determină atât dimensiunea semantică a unui semn², cât și aplicabilitatea sa la anumite situații în anumite condiții.

1.2.1.7. Pragmatica

În viziunea lui Morris (2003: 75) pragmatica reprezintă știința care studiază relațiile semnelor cu interpretii lor. O caracteristică importantă a pragmaticii este aceea că ea are în vedere aspectele biologice ale semiozei (fenomenele psihologice, biologice și sociologice care apar în funcționarea semnelor), acest lucru fiind posibil datorită faptului că aproape toate semnele au ca interpreți organisme vii (cf. Morris 2003: 76).

La fel ca celelalte științe și pragmatica prezintă un aspect pur și unul descriptiv. Aspectul pur al pragmaticii se naște tocmai din nevoia dezvoltării unui limbaj prin care să se poată vorbi de dimensiunea pragmatică a semiozei, în timp ce aspectul descriptiv apare datorită necesității aplicării acestui limbaj la cazurile specifice.

Din punct de vedere istoric, afirmă Morris, retorica poate fi considerată o formă primordială și, desigur, restrânsă a pragmaticii. În acest context trebuie amintită lucrarea *De Interpretatione* a lui Aristotel, care a contribuit decisiv la baza teoriei semnelor. Aristotel consideră cuvintele ca fiind semne convenționale ale gândurilor pe care toți oamenii le au în comun, idee care a dus la considerarea teoriei semnelor drept o teorie a gândirii și a minții întrucât interpretul semnului este mintea [mind], iar interpretantul este un gând sau un concept (cf. Morris 2003: 76-77). Mai târziu, punctul de vedere se va schimba radical, o dată cu ideile din opera lui Charles S. Peirce (figură extrem de importantă în istoria semioticii), a cărei concluzie va fi aceea că „interpretantul unui simbol trebuie să rezide într-o deprindere, și nu în relația fiziologică imediată pe care vehiculul semnului a evocat-o sau în imaginile sau emoțiile care îl însoțesc” (Morris 2003: 78).

De asemenea, Morris susține și ideea conform căreia termenul „pragmatic” a avut mereu o legătură cu termenul „pragmatism”, extragerea din pragmatism a aspectelor particulare pentru pragmatică ducând la următoarele formulări:

² Pentru mai multe detalii legate de regulile semantice pentru semnele indiciale și caracterizante vezi Morris 2003: 62-65.

„interpretul unui semn este un organism; interpretantul este deprinderea organismului de a r spunde, datorit vehiculului semnului, la obiecte absente care sunt relevante pentru o situație problematic prezent ca i cum ele ar fi prezente. În virtutea semiozei, un organism ia seam de propriet și relevante ale obiectelor absente sau de propriet și neobservate ale obiectelor care sunt prezente; i în aceasta const semnificația instrumental general a ideilor” (Morris 2003: 79).

Pragmatica, perceput ca studiu al relațiilor semnelor cu utilizatorii lor, are nevoie de termeni adecvați atât pentru efectuarea acestui studiu, cât și termeni care s poat ordona rezultatul studiului acestei dimensiuni a semiozei. Prin urmare, urm torii termeni pot fi considerați ca aparținând pragmaticii: „interpret”, „interpretant”, „convenție”, „luare-în-seam ”, „verificare”, „înțelege”, în vreme ce termeni considerați strict semiotici ca: „semn”, „limbaj”, „adev r”, „cunoa tere” prezint i componente pragmatice.

A adar, pragmatica presupune atât sintaxa, cât i semantica, cum i semantica, a a cum s-a ar tat deja, presupune pragmatica. Acest lucru se petrece în principal pentru c pentru a discuta relația semnelor cu interpreții lor este necesar atât cunoașterea relației semnelor unele cu altele, cât i relația semnelor cu acele lucruri spre care ele își îndreapt interpreții (cf. Morris 2003: 81-82).

Ca un fel de concluzie, Morris formuleaz caracterizarea semiotic a unei limbi: „O limb , în sensul semiotic deplin al termenului, este un set intersubiectiv de vehicule ale semnelor a c ror întrebuințare este determinat de reguli sintactice, semantice i pragmatice” (Morris 2003: 86).

1.2.2. Modelul Halliday (lingvistica sistemic-funcțională)

Lingvistica sistemic-funcțional reprezint , în esenț , o abordare mai inedit a lingvisticii, care consider limba ca fiind un sistem semiotic social. Considerat unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai funcționalismului britanic, Michael Halliday este creatorul acestui model lingvistic, care, în fond, nu reprezint altceva decât o valorificare a tezelor lui Saussure, dar și a altor lingviști aparținând Cercului lingvistic de la Praga.

A a cum remarc i Ioan Milic în lucrarea sa *Noțiuni de stilistic* , Michael Halliday concepe acest tip de lingvistic rafinând i dezvoltând ideile profesorului s u, J. R. Firth (1890-1960), fiind influențat totodat i de ideile antropologului Bronislaw Malinowski (1884-1942), cea mai important dintre acestea fiind aceea conform c reia „funcționarea în câmp social a limbii î i las amprenta asupra structurilor lingvistice” (Milic 2014: 174).

Astfel, lingvistica sistemic-funcțional propus de Halliday descrie limba ca sistem semiotic cu fundament social: „Funcțiile sociale ale limbii determină cu certitudine tiparele varietăților lingvistice, adică ale varietăților «diatipice» sau registrelor; clasa registrelor sau repertoriul lingvistic al unei comunități ori al unui individ derivă din multitudinea de întrebări ale limbii în cadrul unei culturi sau subculturi” (Halliday 2003: 298)³.

Un prim aspect important al lingvisticii sistemic-funcționale a lui Halliday se referă la teoria sistemului semiotic multidimensional, teorie ce a luat naștere dintr-o întrebare aparent simplă (nu și cu un răspuns simplu): „Cum funcționează limbajul?”. Teoria lingvistului britanic are la bază nu mai puțin de cinci principii/ dimensiuni: dimensiunea paradigmatică, dimensiunea de stratificare, dimensiunea metafuncțională, dimensiunea sintagmatică și dimensiunea de instanță.

De asemenea, caracteristicile lingvisticii sistemic-funcționale sunt și funcțiile limbii identificate de Halliday. În încercarea de identificare a funcțiilor lingvistice de bază, Halliday apelează mai întâi la vorbirea copiilor, fiindcă uzul schemei sistemului lingvistic al copiilor (Halliday 2003: 303). Astfel, o primă funcție pe care o identifică lingvistul britanic este funcția instrumentală (*instrumental function*), care se referă la folosirea limbii pentru satisfacerea nevoilor materiale, numită și funcția „a vrea” (aceasta incluzând, de asemenea, și „a nu vrea”). Cea de-a doua funcție identificată este funcția reglatoare (*regulatory function*), în care limba este folosită pentru a controla comportamentul altora, pentru a manipula persoanele din jur, numită și funcția „făcum cum îți spun”. Cea de-a treia funcție este cea interactivă (*interactional function*), prin care copilul folosește limba ca un mijloc de interacțiune personală cu cei din jur. Această funcție mai este supranumită și funcția „eu și tu” (Halliday 2003: 303-307). Aceste trei funcții de bază se transformă în macrofuncții odată cu maturizarea vorbitorului. Pe măsură ce vorbitorul evoluează în privința abilității de a comunica, funcțiile de bază identificate de Halliday la copii devin macrofuncții. Astfel, dacă funcțiile de bază guvernau vorbirea propriu-zisă, macrofuncțiile guvernează gramatica limbii sistem. Prin urmare, conform abordării sistemic-funcționale a lui Halliday, funcția de comunicare a limbii este tripartită: ideatională (*ideational*), funcția care reflectă cunoștințele pe care oamenii o au despre lume; interpersonală (*interpersonal*), funcția care exprimă rolurile pe care indivizii le au în câmpul social, și textuală (*textual*), funcția care evidențiază capacitatea umană de a produce, reproduce și înțelege diferitele tipuri de acte

³ apud Milic 2014: 173.

lingvistice (Halliday 2003: 312). Aadar, a a cum bine observ Ioan Milic , „prin limb se exprim cunoa terea, se manifest rela iile interumane și se creeaz textura semiotic a realit ii” (Milic 2014: 175).

Nu trebuie trecut cu vederea nici faptul c modelul sistemic-func iional propus de Halliday se aseam n destul de mult cu modelul semiotic propus de Morris. A a cum am amintit deja, Charles Morris identific trei dimensiuni ale semnului lingvistic (dimensiunea semantic , sintactic i pragmatic). Aceste trei dimensiuni identificate de Morris au corespondent n modelul propus de Halliday, astfel c dimensiunii semantice îi corespunde func ia ideational , dimensiunii pragmatice îi corespunde func ia interpersonal , iar celei sintactice, func ia textual . Cu toate acestea, exist și diferen e importante ntre cele dou modele, cea mai remarcabil fiind aceea c n privin a cercet rilor care au ca obiect analiza discursului, lingvistica textului i pragma-stilistica, concep ia lui Halliday a fost aplicat at t studiilor legate de registrele comunicative, c t i studiilor de lingvistic cognitiv (Milic 2014: 175).

1.2.3. Modelul Grzybek

Peter Grzybek este unul dintre cercet torii care urmeaz ndeaproape modelul semiotic propus de Charles Morris i care revizuindu-l reu e te chiar s realizeze un cadru potrivit pentru analiza semiotic a proverbelor. ntruc t ideile lui Grzybek, n special cele cu privire la statutul de acte de vorbire indirecte al proverbelor i func iile acestora, vor fi discutate n capitolele ce urmeaz , ne vom rezuma la o prezentare sintetic a cadrului propus de autorul german. n primul r nd, Peter Grzybek descoper faptul c proverbele pot fi descrise / analizate pornind de la trei categorii semiotice interdependente. O prim categorie este cea a „heterosituativit ii”/ „heterosituationalit ii” (*heterosituativity* – atunci c nd sensul unui proverb depinde de situa ia n care acesta este folosit). Cea de-a doua categorie este cea a „polisemanticit ii” (*polysemanticity* – se refer la faptul c proverbele de in un poten ial de sensuri multiple), iar cea de-a treia este „polifunc iionalitatea” (*polyfunctionality* – se refer la faptul c unul și același proverb poate avea func ii diferite n contexte diferite). Apel nd la aceste categorii, autorul german formuleaz trei clase de func ii paremiologice: un set de func ii pragmatice, un set de func ii sociale și un set de func ii strategice.

Chiar dac modelul propus de Grzybek prezint caracteristici diferite, nu trebuie s trecem cu vederea faptul c no iunea de „polisemanticitate” se aseam n cu dimensiunea semantic propus de Morris, „polifunc iionalitatea” amintește ntr-o oarecare m sur de dimenisine

sintactic a semnului enunțat de autorul american, iar „heterosituativitatea”, desigur, de dimensiunea pragmatică. Cu toate acestea, meritul lui Grzybek este acela că s-a folosit foarte bine de modelul lui Morris pentru a crea un model particular care poate fi aplicat proverbelor.

1.3. Frazeologie biblică românească: delimitări, caracteristici, perspective

1.3.1. Cadrul teoretic general

Studiul de față este împărțit în două secțiuni și își propune în prima parte să identifice aspecte esențiale legate de locul proverbelor, expresiilor și a tuturor celorlalte forme fixe în cadrul limbii, relația proverbului cu alte forme ale „discursului repetat”, relația specială dintre frazeologie și paremiologie, precum și cele mai importante caracteristici ale acestei ramuri aparținătoare frazeologiei, și anume frazeologia biblică. În cea de-a doua parte studiul se ocupă cu prezentarea celor mai importante încercări de definire a proverbului și proverbului de sorginte biblică, principalele funcții pe care le are proverbul, originea și diseminarea celor două tipuri de proverbe, precum și prezentarea celor mai importante clasificări ale proverbelor de sorginte biblică.

Vom începe cu prezentarea locului pe care proverbele, expresiile și alte forme fixe le au în cadrul limbii, pornind de la lucrarea lui Eugen Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*. Astfel, în capitolul al XI-lea, dedicat în întregime studiului limbii funcționale, pentru a o identifica, Coșeriu simte nevoia să distingă mai întâi între: 1. cunoașterea limbii și cunoașterea lucrurilor; 2. limbaj și metalimbaj; 3. sincronie și diacronie; 4. tehnic liber și „discurs repetat”; 5. „arhitectura” și „structura” limbii (limbă istorică și limbă funcțională) (Coșeriu 2000: 250). Ceea ce ne interesează pe noi pentru studiul de față este cea de-a patra distincție, cea între tehnica liberă și așa-numitul „discurs repetat”. Distincția pe care o face Coșeriu se realizează în stadiul limbii „sincronice”, atât tehnica liberă, cât și „discursul repetat” fiind considerate două tipuri de tradiții. În viziunea lui Coșeriu, tehnica liberă cuprinde cuvintele și regulile prin care acestea sunt modificate și combinate, adică „instrumentele și procedeele lexicale și gramaticale” (Coșeriu 2000: 258). De cealaltă parte stă „discursul repetat”, în cadrul căruia sunt cuprinse: citatele, proverbele, locuțiunile fixe, formulele tradiționale de comparație etc. Cu alte cuvinte, „discursul repetat” cuprinde „tot ceea ce în vorbirea unei comunități se repetă într-o formă mai mult sau mai puțin identică sub formă de discurs deja făcut sau combinație mai mult sau mai puțin fixă, ca fragment, lung sau scurt a «ceea ce s-a spus deja»” (Coșeriu 2000: 259). O altă observație extrem de pertinentă, adusă de Coșeriu, face referire la trăsătura comună esențială tuturor acestor forme care intră în

categoria „discursului repetat”: „trăsătura comună a tuturor acestor forme este faptul că elementele lor sunt lingvistic «structurabile», fiindcă, în măsura în care sînt fixe, nu sînt substituibile („comutabile”); în consecință, nu participă în opoziții funcționale actuale” (Coeriu 2000: 259).

Un alt autor care s-a ocupat de studiul formelor fixe este G. L. Permyakov, care este preocupat tot ceea ce, din punct de vedere lexical, este fix în limbă, trebuie inclus în ceea ce el numește „clișee complexe” (*complex clichés*), adică „combinații de cuvinte care sunt reproduse într-o formă fixă” (Permyakov 1979: 8). Prin urmare, în această categorie a a-nunitelor „clișee complexe” sunt incluse: expresiile idiomatice, proverbele, expresiile proverbiale, a-nunitele „cuvinte înaripate”, citatele, aforismele, clișeele literare sau cele din presă.

Ideea de la care pornește Permyakov în lucrarea *From Proverb to Folk-tale*, pentru a discuta toate acele tipuri de „clișee complexe”, dar care se aplică în special proverbelor, este aceea că acestea din urmă, prin înșirarea naturii lor tripartite / triplă, trebuie discutate urmând trei direcții sau planuri. Proverbele, și mai apoi și celelalte tipuri de clișee, pot fi tratate ca *fenomene de limbă* (adică din punct de vedere lingvistic), ca *fenomene de gândire* (adică din punct de vedere logico-semiotic) și ca *fenomene de folclor* (adică din punct de vedere imagistic - *realia*) (cf. Permyakov 1979: 9).

Din punct de vedere logico-semiotic, proverbele și expresiile proverbiale sunt definite de către Permyakov drept „semne ale unor situații sau ale unui anumit tip de relații între obiecte” (Permyakov 1979: 20). Dacă luăm, spre exemplu, următoarele proverbe⁴: „Cel ce sapă groapa altuia cade el într-însa.”, „Cel ce dă rămă gardul va fi mult ca de arpe.”, „Acelea ce arătat cire și seamă durere, pe-acestea le culeg.”, „Cine seamă vânt culege furtună”, și le comparăm putem observa că, de la fiecare proverb generează o altă imagine (groapă, gard, vânt), în esență se vorbește despre același lucru, în ultimă instanță, „răul se pedepsește cu rău”. Chiar dacă imaginile pe care le generează joacă și ele un rol important în transmiterea mesajului unui proverb, esența mesajului este transmisă de cadrul logic al proverbului. Cu alte cuvinte, se poate spune că acest cadru logic reprezintă „scheletul” unui proverb, pe când imaginile nu sunt decât „carnea”, materialul aplicat peste acest „schelet”. (cf. Permyakov 1979: 17)

⁴ Proverbele sunt extrase din *Biblia sau Sfânta Scriptură*, versiune diortosită după Septuaginta, redactată, adnotată și tipărită de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului, Mitropolit al Clujului, Albeii, Crișanei și Maramureșului, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2009.

Pentru c lucrarea noastr se ocup în principal cu studiul proverbelor, trebuie s amintim faptul c , de i sunt asem n toare, amintite adeseori împreun , proverbele i expresiile proverbiale se difereniaz prin faptul c cele dintâi reprezint enunuri complete, pe când cele din urm reprezint „frânturi” de enun, enunuri incomplete (cf. Permyakov 1979: 8). Dacă lu m spre exemplificare proverbul „Nu vinde pielea ursului din p dure înainte de a-l ucide.” i expresia proverbial „a vinde pielea ursului din p dure”, putem observa cu ușurinț faptul c aceasta din urm are nevoie de un context pentru a c p ta un sens concret, o form final , pe când proverbul, atunci când este reprodus în vorbire, prezint deja o form fix , stabil , u or de recunoscut. Prin urmare, mergând pe ideea formulat de Permyakov, putem afirma c expresia proverbial este parțial cli eizat , pe când proverbul este enun complet clișeizat (cf. Permyakov 1979: 10). Cu alte cuvinte, din punct de vedere gramatical, cele dou tipuri de enunuri formeaz dou mari clase: clasa *enunurilor închise*, complet cli eizate, ale c ror elemente sunt fixe, stabile (proverbele) i clasa *enunurilor deschise*, a c ror form este dependent de context (expresiile proverbiale) (cf. Permyakov 1979: 10).

De asemenea, în literatura de specialitate, s-a f cut adesea comparație între proverb și zic toare, dar i între proverb i aforism. Vom încerca în cele ce urmeaz s vedem care sunt asem n rile, dar mai ales acele caracteristici care le difereniaz . În ceea ce prive te zic toarea, considerat adeseori o unitate paremiologic asem n toare proverbului, se poate vorbi de o caracteristic important ce o deosebeste de acesta. Este vorba despre a a-numitul „grad de universalitate”, care în cazul zic torii este sc zut. Pentru a explica cum funcționeaz acest grad de universalitate, Ilie Danilov, în lucrarea sa, *Repere ale paremiologiei române ti*, ia drept exemple zic toarea: „femeia b tut e ca moara neferecat ” i proverbul: „boii ar , caii m nânc ”. În cazul zic torii se poate vorbi de un sens unic, dat de însu i contextul ei genetic, aceasta putând fi utilizat într-o singur situație din realitate, având, prin urmare, gradul de universalitate zero, pe când proverbul prezint grad de universalitate, putând fi utilizat i în alte contexte decât cel genetic, ceea ce reprezint îns și esența acestuia (cf. Danilov 1997: 19).

A a cum între zic tori i proverbe exist asem n ri i deosebiri definitorii, i în cazul aforismelor, lucrurile stau cam la fel. Proverbele i aforismele se aseam n în privința formei și conținutului, îns diferențele esențiale dintre cele dou stau în caracterul cult al aforismului (numele autorului este cunoscut) și „destinația” lui (cf. Danilov 1997: 31).

1.3.2. Relația frazeologiei cu paremiologia

În ceea ce privește această problemă, a includerii proverbelor în sfera frazeologiei, opiniile specialiștilor par a fi împărțite, cei mai mulți, însă, optând pentru o diferențiere clară între proverbe și anumite „unități frazeologice”. Chiar și așa, majoritatea lucrărilor care se ocupă cu studiul frazeologiei, dedică o secțiune specială discutării proverbelor. Indiferent de care parte a baricadei ne-am situa, un lucru este cert: unitățile frazeologice și proverbele prezintă o serie de asemănări, dar și deosebiri ce nu trebuie trecute cu vederea. În ceea ce privește asemănările trebuie amintit faptul că ambele reprezintă „clădire”, așa cum le numește Permyakov, sau „stereotipuri verbale”, sintagma propusă de Danilov, precum și faptul că ambele sunt caracterizate printr-un grad destul de mare de expresivitate. Din punct de vedere formal și structural, cele două tipuri de unități se diferențiază prin faptul că unitățile frazeologice, urmând terminologia propusă de Ilie Danilov, reprezintă „stereotipuri segmentare”, „lineare”, acestea fiind folosite în vorbire ca „sinonime expresive” ale acelor cuvinte lipsite de plasticitate, pe când proverbele reprezintă „stereotipuri complete”, „sferice”, fiind independente (Danilov 1997: 43). Din punct de vedere gramatical, susține același cercetător, unitățile frazeologice pot reprezenta echivalentul părților de propoziție, pe când proverbele reprezintă, în sine, enunțuri sau fraze (Danilov 1997:44). Cu toate acestea, afirmația aceluiași autor, conform căreia, în componența unui proverb pot intra unele unități frazeologice, poate fi și trebuie privită cu rezerve⁵. Susținem acest lucru deoarece, analizând exemplele extrase de autor din opera lui Creangă, nu putem spune că acele unități frazeologice intră în componența proverbelor, din moment ce proverbele au o vechime considerabilă și, implicit, cele două discipline despre care vorbim (paremiologia și frazeologia) au avut momentele de constituire în perioade diferite (secolul al XIX-lea, respectiv secolul al XX-lea). Prin urmare, putem susține, mai degrabă, că anumite unități frazeologice au fost extrase din proverbe, ba mai mult, unele dintre acestea reprezentând, după cum propune Permyakov, mai curând „expresii proverbiale” decât unități frazeologice. Același Ilie Danilov vorbește despre procedeul prin care anumite unități frazeologice sunt transformate în proverbe, procedeul pe care autorul îl numește „paremiologizare”. Și în acest caz, argumentele aduse de autor trebuie privite cu rezerve. Acesta afirmă că acest procedeu este unul destul de complicat și se poate realiza prin mai multe căi. Paremiologul susține că proverbul *i-a pus boii în cârd cu dracul, dar are și-i scoat fărcoarne*, exemplu extras din

⁵ Vezi exemple în Danilov 1997: 44.

opera lui Creang , reprezintă cuplarea unei unități frazeologice, care prezintă o structură sintactică nefrazeologică („a-și pune boii în cârd cu dracul”) cu o îmbinare liberă de cuvinte („are și-și scoate fărcoarne”). În realitate, suntem de obicei copleșiți de proverbul amintit ar putea fi mai degrabă interpretat drept rezultatul îmbinării a două proverbe cu înțelesuri asemănătoare, pe care le-am identificat în culegerea lui Zanne. Este vorba despre proverbele *Nu-ți băga-n cârd cu dracul*. (Zanne VI:596), al cărui sens ar fi „nu te pune cu cel rău pentru că vei avea de suferit” și *Cine pune cu dracu-n plug scoate boii fărcoarne*., folosit cu sensul de „cine se aliază cu cel rău va avea de suferit”. Nu putem exclude nici ipoteza că povestitorul să fi cunoscut proverbul chiar în forma sa „îmbinată”. O altă cale prin care susține Danilov că se poate realiza fenomenul de paremiologizare este negarea sensului primordial al unei unități frazeologice, argument ce trebuie să fie pus la îndoială. Pentru acest al doilea mod de realizare, autorul dă următorul exemplu: *Nu vinde blana ursului din piept dure*. Consultând aceeași culegere a lui Zanne, regăsim următoarele exemple de proverbe: *Vinde pielea ursului în târg și ursul în piept dure* (Zanne I:680), *Nu vinde pielea ursului înainte de a-l ucide*. (Zanne I:680), dar și echivalente din alte limbi: *Il ne faut pas marchander la peau de l'ours avant que la beste soit prise et morte*. (Zanne I:681), *Don't sell the bearskin, before you have killed the bear*. (Zanne I:682), *Man muss die Haut des Bären nicht verkaufen, bevor der Bär nicht gestochen ist*. (Zanne I:683), *Non si vende la pelle prima che s'ammazzi l'orso*. (Zanne I:683). Din toate exemplele extrase din culegerea lui Zanne, se poate observa cu ușurință că cele mai multe sunt înregistrate cu forma de negativ, ceea ce ne face să credem că exemplul dat de paremiolog nu este tocmai cel mai fericit. Tot Danilov vorbește și despre procedeul invers, prin care proverbele, datorită frecvenței ridicate și răspândirii largi, se transformă în unități frazeologice, procedeu pe care el îl numește „deparemiologizare”. Nu excludem faptul că din anumite proverbe să fi fost extrase astfel de unități frazeologice, însă, dacă mergem pe linia propusă de Permyakov, aceste așa-zise „frazeologisme” ar trebui numite mai degrabă „expresii proverbiale”. Spre exemplu, „a alerga după doi iepuri” din proverbul *Cine alege după doi iepuri nu prinde niciunul*., nu poate fi considerat o unitate frazeologică întrucât nu exprimă o singură noțiune, ci, mai curând o situație și, în același timp, nu poate funcționa independent, ci necesită un context, toate acestea reprezentând particularități ale expresiilor proverbiale și proverbelor.

Permyakov admite faptul că unitățile frazeologice și proverbele prezintă suficiente asemănări prin care cele două sunt adesea confundate chiar și de către specialiști, însă identifică o diferență majoră, care, în opinia lui trebuie căutată la nivel logico-semiotic. Prin

urmare, caracteristica esențială a unităților frazeologice, indiferent din câte cuvinte sunt alcătuite sau de câte cuvinte este nevoie pentru ca acestea să fie explicate, este aceea că „exprim o singură noțiune, servește drept semn pentru un singur obiect”, aceasta reprezentând în viziunea autorului „proprietatea fundamentală a tuturor unităților frazeologice autentice” (Permyakov 1979:34). Cu alte cuvinte, în concepția lui Permyakov, unitățile frazeologice reprezintă semne ale obiectelor, pe când proverbele și expresiile proverbiale sunt semne ale situațiilor (relații între obiecte).

Revenind la posibilitatea includerii proverbelor în cadrul frazeologiei, trebuie menționat faptul că Danilov se situează în tabăra celor care susțin că proverbele se încadrează în acel domeniu de sine stătător numit paremiologie, acesta situându-se undeva la granița dintre lingvistic și folclor. O opinie mult mai bine argumentată o oferă Permyakov, care susține faptul că în cadrul sistemului limbii, majoritatea specialiștilor încadrează proverbele la nivelul frazeologic al limbii. Considerând paremiile ca fiind mult mai complexe decât oricare unitate frazeologică, Permyakov distinge un nivel separat la care acestea pot fi situate, și anume, „nivelul paremiologic al limbii” (Permyakov 1979:138). Totodată, pentru Permyakov, acest nivel paremiologic al limbii se situează deasupra nivelului frazeologic, căruia îi se subordonează nivelul lexical al limbii.

1.3.3. Încercări de definire a proverbului

Studiul paremiilor relevă numeroase definiții sau încercări de definire a proverbului. Remarca pe care trebuie să o facem încă de la început este aceea că aceste încercări de definire pot fi marcate ținând cont de două direcții. Prin urmare, se poate vorbi despre o definire a proverbului de pe poziție empirică și despre una de pe poziție științifică, la aceasta aducându-i aportul specialiștilor din domenii diverse precum etnologie, antropologie sau lingvistică.

Unul dintre cei mai cunoscuți paremiologi americani, autor și editor al mai multor lucrări care se ocupă cu studiul proverbelor, fondatorul și coordonatorul revistei *Proverbium*, Wolfgang Mieder, în lucrarea sa, *Proverbs: A Handbook*, propune câteva dintre cele mai importante încercări de definire a proverbului popular. Acesta se oprește în primul rând la definiția dată de paremiologul american Bartlett Jere Whiting:

„A proverb is an expression which, owing its birth to the people, testifies to its origin in form and phrase. It expresses what is apparently a fundamental truth — that is, a truism, — in homely language, often adorned, however, with alliteration and rhyme. It is usually short, but need not be; it is usually true, but need not be. Some proverbs have both a literal and figurative meaning, either

of which makes perfect sense; but more often they have but one of the two. A proverb must be venerable; it must bear the sign of antiquity, and, since such signs may be counterfeited by a clever literary man, it should be attested in different places at different times. This last requirement we must often waive in dealing with very early literature, where the material at our disposal is incomplete.” (Whiting 1932:302 apud Mieder 2004:2)

Definiția acestuia, una destul de consistentă, este rezultatul revizuirii mai multor definiții, pe care le discutăm în articolul *The Nature of the Proverb* (1932). Amploarea și complexitatea definiției oferite de Whiting face ca aceasta să fie după părerea noastră prea generală, lipsită de concizie și pe alocuri neconvincătoare, definiția fiind mai degrabă o răsufnire de orgoliu, o reacție la ideea emisă de Archer Taylor, conform căreia o definiție a proverbului este imposibilă :

„The definition of a proverb is too difficult to repay the undertaking; and should we fortunately combine in a single definition all the essential elements and give each the proper emphasis, we should not even then have a touchstone. An incommunicable quality tells us this sentence is proverbial and that one is not. Hence no definition will enable us to identify positively a sentence as proverbial.” (Taylor 1931:3)

Archer Taylor susține faptul că nici în carunirea într-o singură definiție a elementelor esențiale ale proverbului, insistând asupra importanței lor, nu ne poate duce la o definire concretă și corectă a proverbului. Singurul lucru pe care Taylor îl consideră incontestabil în ceea ce privește proverbul se referă la faptul că acesta este „o vorbă, o expresie obișnuită în rândul poporului” (Taylor 1931:3).

Pornind de la presupunerea pe care o face Taylor, conform căreia oamenii știu, în general, ce este acela un proverb, Mieder încearcă să o verifice, punând întrebarea „Ce este un proverb?” la care nu mai puțin de 55 de cetățeni din statul Vermont. În urma analizei răspunsurilor primite, Mieder formulează o descriere generală a proverbului:

„A proverb is a short, generally known sentence of the folk which contains wisdom, truth, morals, and traditional views in a metaphorical, fixed and memorable form and which is handed down from generation to generation.” (Mieder 2004:3)

care pare a se apropia destul de mult de definiția lui Whiting, dar care este mult mai concisă.

O ultimă definiție, dată tot de Mieder, în lucrarea amintită anterior, îi are originea într-o remarcă făcută de profesorul acestuia, Stuart A. Gallacher:

„A proverb is a concise statement of an apparent truth which has [had, or will have] currency among the people” (Gallacher 1959: 47 apud Mieder 2004: 4).

În urma unor modificări și completări aduse acesteia, Mieder afirmă :

„Proverbs [are] concise traditional statements of apparent truths with currency among the folk. More elaborately stated, proverbs are short, generally known sentences of the folk that contain wisdom, truths, morals, and traditional views in a metaphorical, fixed, and memorable form and that are handed down from generation to generation.” (Mieder 2004:4)

Ceea ce se poate observa cu ușurință până acum este faptul că, majoritatea încercărilor de definire a proverbelor scoase în evidență de Mieder au un caracter general, fără a se concentra asupra altor aspecte importante ale proverbelor cum ar fi: uzul, sensul sau funcția acestora în diferite contexte.

Un alt cercetător care s-a ocupat de studiul proverbelor este Neal R. Norrick, a cărui lucrare, *How Proverbs Mean. Semantic Studies in English Proverbs* este importantă, nu doar pentru domeniul paremiologiei, ci și pentru cel al semanticii. În partea de început a lucrării, Norrick inventariază încercările de definire a proverbelor efectuate de premergătorii săi, aducând critici motivate și destul de bine argumentate. În prima parte a capitolului al III-lea acesta prezintă definițiile tradiționale ale proverbelor, ca mai apoi să se ocupe de prezentarea și criticarea definițiilor structurale, încercând în final să propună propria definiție „lingvistică” a proverbului popular. Prezentarea concluziilor acestui capitol va ajuta la identificarea principalelor trăsături ale proverbului popular. Prin urmare, în urma enumerării principalelor definiții tradiționale ale proverbului, propuse de specialiști precum Seiler, Taylor, Abrahams, Firth, Hain ș.a., Norrick extrage nu mai puțin de șase caracteristici definitorii. Acestea sunt (Norrick 1985: 31):

- *Proverbele sunt propoziții de sine stătătoare* („self-contained”)
- *Proverbele sunt concise, pline de conținut* („pithy”)
- *Proverbele sunt tradiționale* („traditional”)
- *Proverbele au conținut didactic* („didactic content”)
- *Proverbele au formă fixă* („fixed form”)
- *Proverbele prezintă particularități poetice* („poetic features”)

Pentru fiecare dintre acestea, Norrick aduce critici, completări și observații, arătând că unele dintre aceste caracteristici sunt fie insuficient de convingătoare, fie prezintă o anumită ambiguitate⁶.

În ceea ce privește definițiile structurale date proverbului, Norrick alege să discute despre cele formulate de către Milner și Dundes. Milner, scoțând în evidență faptul că „cea mai importantă caracteristică a unui proverb o reprezintă structura simetrică a formei și

⁶ Vezi Norrick 1985:32-51.

conținutului acestuia”și insistând asupra potrivirii simetriei sensului cu cel al formei, ajunge să vorbească despre *structuri cvadripartite* („quadripartite structures”) (Norrick 1985:51). Această teorie a lui Milner este criticată, pe bună dreptate, de către Norrick, care acceptă faptul că structura cvadripartită reprezintă o caracteristică comună în rândul proverbelor, dar care atrage atenția că aceasta nu poate fi considerată un criteriu de definire a proverbelor întrucât nu există nimic care să excludă propozițiile care nu sunt proverbe, dar care au o astfel de structură în patru părți (Norrick 1985:54-55).

Pe de altă parte, Dundes, criticând teoria lui Milner, supune atenției așa-numitele structuri axate pe subiect și comentariu („topic-comment structures”), insistând asupra faptului că o bază clară pentru definirea proverbelor din punct de vedere structural o reprezintă reliefaarea „formulelor structurale” („structural formulas”) (Norrick 1985:55). Formulele propuse de Dundes sunt: *like X, like Y* (*Like father, like son*), *no X without Y* (*No rose without a thorn*), *better X than Y* (*Better late than never*), unde X și Y reprezintă variabile ce pot fi înlocuite cu cuvinte și expresii pentru a crea astfel proverbe complete (Norrick 1985:55). În concepția lui Dundes, susține Norrick, orice proverb depinde de aceste structuri axate pe subiect și comentariu. Cu alte cuvinte, „orice proverb trebuie să identifice lucrul despre care se vorbește (subiectul) și să spună ceva despre acesta (comentariul)” (Norrick 1985:56). Prin urmare, subiectul și comentariul formează ceea ce Dundes numește „element descriptiv” („descriptive element”), fapt ce duce la concluzia că în teorie nu este posibil să existe un proverb format dintr-un singur cuvânt (Norrick 1985:56).

Norrick observă foarte bine faptul că încercările de definire structurală a proverbelor, propuse de cei doi, se transformă mai degrabă în modalități de clasificare a proverbelor, atât timp cât, de exemplu, Dundes ajunge să vorbească despre tipuri de proverbe („equational proverbs”, „oppositional proverbs” etc.) și nu despre o definire a acestora.

După prezentarea încercărilor de definire a proverbului propuse de înaintași, Norrick încearcă să ofere propria definiție „lingvistică” a proverbului. Pentru a realiza acest lucru, autorul preia ideea lui Barley, conform căreia pentru a defini proverbul sau orice element de folclor trebuie să se renunțe la genuri, atenția trebuind concentrată asupra particularităților și adunând o serie de unsprezece proprietăți ale proverbului (selectate, urmând principiul tradiției, din definițiile înaintașilor), cu ajutorul cărora acesta este capabil să se diferențieze de „toate celelalte genuri sau elemente tradiționale, literare și lingvistice” (Norrick 1985:71).

Proprietățile selectate de Norrick sunt:

1. *Caracterul conversațional potențial deschis (potential free conversational turn)* – această noțiune propusă de Norrick vine să înlocuiască noțiunea de „enunț” (proverbul trebuie să fie un „enunț complet”). Norrick definește noțiunea de *free conversational turn* drept „o contribuție discretă la o conversație în desfășurare, pe care vorbitorul o încheie voluntar (fără a fi întrerupt)” (Norrick 1985:68). Această noțiune, susține Norrick, reprezintă o alternativă potrivită pentru înlocuirea a-numitului „enunț complet”. Această primă proprietate selectată de autor este importantă din punct de vedere lingvistic pentru că ajută la diferențierea proverbului de expresia proverbială.
2. *Natura conversațională a proverbului* – această proprietate este amintită de majoritatea cercetărilor anterioare lui Norrick, fiind importantă datorită faptului că prin intermediul ei, proverbul se poate diferenția de glumă, ghicitoare, basm sau cântec. Acestea din urmă, susține Norrick, întrerup fluxul conversației și sunt introduse prin anumite formule speciale, în timp ce proverbul nu necesită nimic (Norrick 1985:69).
3. *Tradiționalitatea* – această proprietate este considerată una dintre proprietățile de bază, definitorii ale proverbului. Caracterul tradițional al proverbelor ajută la diferențierea acestora de îmbinările libere de cuvinte, dar și de acele elemente cu autor cunoscut cum ar fi aforismele (Norrick 1985:69).
4. *Caracterul oral al proverbelor* – faptul că proverbele sunt vorbite reprezintă o altă proprietate definitorie a proverbului, întrucât aceasta îl diferențiază de cântec, dar și de alte genuri scrise, cum ar fi epigrama sau aforismul (Norrick 1985:70).
5. *Forma fixă a proverbului* – aceasta reprezintă o altă trăsătură de bază a proverbului, care îl face să se distingă de glumă și basm, acestea din urmă având forme libere.
6. *Caracterul didactic al proverbului* – această proprietate, atrage atenția Norrick, poate fi considerată definitorie doar dacă este înțeleasă ca având un uz didactic potențial. Caracterul didactic distinge proverbul de expresia proverbială, clișeu, blestem, ghicitoare, glumă a.m.d.
7. *Caracterul general și impersonal al proverbului* – în ceea ce privește sensul, proverbul este general și impersonal, spre deosebire de blestem, spre exemplu, care este în mod esențial personal, fiind adresat unui anumit ascultător.
8. *Sensul figurat al proverbului*
9. *Prozodia* – aceasta reprezintă o proprietate opțională.
10. *Caracterul amuzant al proverbului* – această proprietate este una de care proverbul se poate lipsi, întrucât acesta poate fi amuzant în mod întâmplător sau atunci când se urmărește în mod intenționat un scop didactic.

11. *Prezența umorului* – chiar dacă nu este o proprietate definitorie a proverbului, umorul reprezintă o caracteristică importantă care ajută la diferențierea „wellerismelor” de proverbe și clișee.

Ceea ce reușește Norrick să facă, utilizând aceste proprietăți, este crearea unei definiții bazată pe o matrice de caracteristici ale proverbului în raport cu alte genuri amintite anterior (clișeu, wellerismul, blestemul, expresia proverbială, ghicitoarea, gluma, aforismul etc.). Dovadă este tabelul⁷ de mai jos, care explică destul de bine diferențele dintre proverb și celelalte genuri (Norrick 1985:73):

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Proverb	+	+	+	+	+	+	+	0	0		0
Clișeu	+	+	+	+	+		0	0	0		0
Wellerism	+	+	+	+	+			0	0	+	+
Blestem	0	+	+	+	+			0	0		0
Expresie proverbială		+	+	+	+			+	0		0
Ghicitoare			+	+	0	0		0	0	+	0
Glumă			+	+				0		+	+
Basm			+	+		0		0		+	0
Cântec			+		+	0		0	+	+	0
Slogan	+			0	+	0		0	0		0
Aforism	0				+	0	+	0	0	+	0

Mai mult, se poate afirma că pe baza unei astfel de matrice există posibilitatea de a defini și celelalte genuri în comparație cu proverbul.

Analizând cu atenție setul acestor proprietăți, Norrick constată că există doar câteva care într-adevăr sunt prioritare pentru proverb și care pot fi folosite pentru a-l defini ca gen. De asemenea, amintind de genurile etnografice și supraculturale⁸ pe care le discutăm succint tot în

⁷ Numerele de la 1 la 11 reprezintă proprietățile prezentate anterior. Cu semnul „+” Norrick marchează acele proprietăți care sunt prezente, cu „-” este marcată absența acestora, iar „0” indică prezența opțională.

⁸ Pentru această discuție vezi Norrick 1985:58-59.

acest capitol, dar asupra cărora nu vom insista, Norrick oferă, pe de o parte o definiție etnografică⁹, pe de altă parte una supraculturală¹⁰ pentru proverbul popular.

În literatura de specialitate românească s-a încercat definirea proverbului. În lucrarea *Repere ale paremiologiei românești*, Ilie Danilov propune o abordare ușor diferită, atribuind proverbului, indiferent de limba în care acesta apare, o existență dublă, acesta fiind, pe de o parte, o unitate „activă” a limbajului, „un produs al limbajului”, util în comunicare, iar pe de altă parte, o unitate „pasivă”, „un element component al tezaurului paremiologic” (Danilov 1997:13). Insistând asupra uzului proverbului în comunicare, considerat de către autor drept criteriu esențial în definirea proverbului, Ilie Danilov formulează următoarea definiție: „Proverbul este o unitate comunicativă, apărută în cadrul practicii sociale, prin generalizarea unor experiențe concrete într-o formulă metaforică, prin care vorbitorul își exprimă atitudinea față de interlocutor” (Danilov 1997:17). Această definiție se diferențiază de celelalte definiții tradiționale prin faptul că mizează pe acea esență „activă” a proverbului.

Încercări de definire a proverbelor există și în cele mai importante dicționare de proverbe, cum ar fi: *A Dictionary of American Proverbs*, *The Oxford Dictionary of English Proverbs*, *European Dictionary of Proverbs* sau *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*.

În *A Dictionary of American Proverbs* același Wolfgang Mieder, de această dată editor al dicționarului, încercând să justifice faptul că lucrarea lexicografică se vrea a fi o colecție de proverbe „pure”, compactată într-un singur volum, care să cuprindă doar proverbe „adevărate”, afirmă că ele pot fi definite drept „concise statements of apparent truths that have common currency” (DAP 1992:XII). Prin urmare, în concepția lui Mieder caracteristicile proverbelor pe care el le numește „autentice” se leagă de scurtimea enunțului, faptul că acesta transmite un adevăr clar, evident și faptul că acest adevăr are o circulație largă.

În introducerea din ediția a treia a *The Oxford Dictionary of English Proverbs*, realizată de către Joanna Wilson, este oferită definiția destul de plastică a lui G. L. Apperson, descris drept „primul editor cu o abordare istorică”, conform căreia un proverb este „un rezumat cristalizat al înțelepciunii sau fanteziei populare” (ODEP 1980:VII). Aceeași Joanna Wilson amintește și de M. P. Tilley care nu numai că nu a reușit să găsească o definiție acceptabilă a proverbului,

⁹ „The proverb is a traditional, conversational, didactic genre with general meaning, a potential free conversational turn, preferably with figurative meaning.”(Norrick 1985: 78)

¹⁰ „The proverb is a typically spoken, conversational form with didactic function and not associated with any particular source.” (Norrick 1985: 79)

dar nu i-a dat seama cum ar fi putut s disting între proverbe i expresii proverbiale. F când o lectur atent a introducerii acestui dicționar, putem observa c încerc rile de definire a proverbului nu sunt atât de reu ite, aici insistându-se mai mult pe apariția proverbelor i modul în care s-a realizat diseminarea acestora de-a lungul timpului în cultura englez .

European Dictionary of Proverbs, remarcabila lucrare realizat de Emanuel Strauss, ofer și ea definiții ale proverbului. Emanuel Strauss apeleaz la definițiile oferite de câteva dintre dicționarele moderne precum *Oxford English Dictionary*¹¹, a treia ediție a *Collins English Dictionary*¹², a doua ediție a *Longman Dictionary of the English Language* sau *A Dictionary of American Proverbs*. Astfel, se poate observa cu ușurință c și aceste definiții se încadrează în categoria celor tradiționale, subliniind caracteristici precum scurtimea enunțului, transmiterea unui adevăr evident, obținut, adesea, în urma unei experiențe, caracterul imagistic sau particularitățile poetice.

Pe de alt parte, în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, proverbul este vizut drept „specie folcloric exprimând, adeseori metaforic i uneori rimat, într-o propoziție sau frază, un adevăr cu valabilitate generală, impus prin tradiție” (*Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900* 1979:712), definiție ce urmează i ea direcția tradițională. Sintetizând cele discutate până acum se poate observa faptul c există numeroase încercări de definire a proverbului popular, din diverse perspective, din care se pot extrage câteva trăsături definitorii (primele apte trăsături marcate pozitiv în matricea propusă de Norrick), însă formularea unei definiții care să fie acceptată în unanimitate rămâne încă o imposibilitate. Singura idee destul de greu de contestată i pe care majoritatea specialiștilor o amintesc mereu este cea emisă de Archer Taylor conform căreia există o „calitate incomunicabilă” care ne spune dacă un enunț este proverbial sau nu (Taylor 1931: 3).

1.3.4. Funcțiile proverbelor

Despre funcțiile proverbelor se face referire în majoritatea studiilor realizate de Peter Grzybek. Am ales să facem referire la articolul *Foundations of Semiotic Proverb Study*, apărut în revista *Proverbium* din 1987. În această lucrare, Peter Grzybek insistă asupra faptului c

¹¹ „A short pithy saying in common use and recognized; a concise sentence, often metaphorical or alliterative in form, which is held to express some truth ascertained by experience or observation and familiar to all; an adage, a wise saw” (DEP(I) 1994: VIII).

¹² „a short, memorable, and often highly condensed saying embodying, esp. with bold imagery, some commonplace fact of experience” (DEP(I) 1994: VIII).

studiul semiotic al proverbelor ar trebui să se concentreze asupra a doi termeni esențiali, propuși de cei trei precursorii săi, Roman Jakobson și Petr Bogatyrev, și anume: *text* și *funcție*, termeni ce nu au fost valorificați până la sfârșitul anilor 1960 ai secolului trecut. Cu alte cuvinte, susține Grzybek, trebuie analizat dacă „un proverb este înțeles ca fiind un text particular cîruia îi este atribuit o funcție particulară sau atribuit într-o cultură dată” (Grzybek 1987: 41).

Relația internă dintre contextul, funcția și sensul proverbului, considerat mai mult decât evident, nu a fost adus în discuție, susține Grzybek (1987: 42), decât pe la mijlocul anilor 1960, atunci când cercetători precum E. Ojo Arewa și Alan Dundes își concentrau atenția asupra descrierii modului de funcționare a proverbelor în contexte particulare. Asupra aceleiași probleme insistă, mai târziu, și autori precum B. Kirshenblatt-Gimblett sau A. Krikmann, care vorbesc despre faptul că sensul unui proverb reiese din însăși folosirea lui într-un anumit context (nu se poate vorbi despre un înțeles general al proverbului) și despre faptul că sensul proverbului, privit ca text, se manifestă doar în actualizarea sa concretă (cf. Grzybek 1987: 43). Același Grzybek descoperă faptul că imposibilitatea formulării unei definiții a proverbului care să fie unanim acceptată se datorează în esență imposibilității izolării celor trei categorii pe care el le numește „multifuncționalitate” (*polyfunctionality*), „heterosituationalitate” (*heterosituativity*), „polisemanticitate” (*polysemanticity*).

Pentru a ajunge să vorbească despre funcțiile pe care le poate avea un proverb, Grzybek discută mai întâi despre sensul proverbului și importanța contextului în relevarea acestuia. Adoptând modelul euristici al utilizării proverbelor propus de Peter Seitel, Grzybek identifică trei tipuri de situații în care proverbele sunt folosite. Este vorba despre *situația de interacțiune*, adică situația propriu-zisă în care proverbul este folosit, *situația proverbului*, adică situația cuprinsă în textul proverbului și *situația contextuală*, adică situația în care cineva intenționează să folosească proverbul (cf. Grzybek 1987: 46). Prin urmare, ceea ce vrea să scoată în evidență Grzybek este faptul că primele două tipuri de relații nu sunt identice între ele și că luate împreună nu sunt sau nu este necesar să fie identice cu cel de-al treilea tip. Pe baza acestei distincții tripartite, Grzybek încearcă diferențierea conceptului de *funcție* a proverbului. Un prim complex de funcții pe care autorul îl identifică face referire la *funcții pragmatice*, prin intermediul cărora proverbul este capabil să inducă un anumit efect, să schimbe părerea ascultătorului sau pur și simplu să acționeze ca avertisment, sfat, explicație, descriere ș.a.m.d. (cf. Grzybek 1987: 47). Un al doilea complex de funcții este reprezentat de *funcțiile*

s o c i a l e . În această categorie a funcțiilor sociale pot fi incluse: funcția educativ , didactic a proverbelor sau funcția prin care proverbele acționează drept „instrumente de creare și stabilizare a unor norme sociale și comportamentale” (Grzybek 1987: 47). Cel de-al treilea complex de funcții, despre care vorbește Grzybek, se află într-o relație strânsă cu „situația proverbului” și este redus la denumirea de funcție de modelare . Ținând cont de faptul că Permyakov folosește această noțiune când referire la relațiile semiotice, Grzybek susține că funcția de modelare¹³ ar putea fi numită și „o funcție semiotică în sensul restrâns, care distinge proverbul ca gen de alte semne și sisteme de semne ale unei culturi date” (Grzybek 1987: 48).

¹³ Pentru mai multe detalii legate de funcția de modelare vezi Grzybek 1987:48-62.

2. Istoria proverbului

2.1. Proverbul în cultura omenirii

În cele ce urmează vom încerca să facem o incursiune în istoria principalelor momente în care proverbul s-a remarcat în cultura omenirii. Prin urmare, unul dintre primele momente în care se poate vorbi despre utilizarea proverbelor în discurs este reprezentat de mileniul al IV-lea î.e.n., mai cu seamă de textele asiro-babiloniene. Acestea cuprindeau pe lângă mituri, imnuri sacre și epopei și scrieri cu caracter sapiențial, unele dintre ele reprezentând chiar ceea ce am numi astăzi „antologii” de proverbe.

Cartea *Cuvintele sau înțelepciunea lui Ahikuar* poate fi considerat culegere de proverbe, care odată cu trecerea timpului și a transformărilor suferite va ajunge și în cultura românească sub forma cântărilor populare *Archirie și Anadan* (Negoiț 1975: 279).

În Egiptul mileniului al III-lea î.e.n. întâlnim cântările sapiențiale egiptene. Una dintre cele mai importante cântări sapiențiale egiptene este *Învățătura lui Ptahhotep*, cea care stă la baza cântării *Proverbele lui Solomon* din Sfânta Scriptură. Alte scrieri sapiențiale egiptene în care regăsim nu doar proverbe, ci și maxime și aforisme sunt: *Învățăturile lui Amen-Em-Ope*, *Învățăturile regelui Amen-Em-Hat*, *Povestea țărânului bun de gură*, *Papirusul Insinger* etc.

Cântările sapiențiale ale Sfintei Scripturi, fie ele considerate canonice, precum: *Psalmii*, *Proverbele lui Solomon*, *Ecclesiastul* sau necanonice: *Cartea înțelepciunii lui Solomon* și *Cartea înțelepciunii lui Isus, fiul lui Sirah* sunt și ele, în parte sau chiar în totalitate, adevărate culegeri de proverbe.

India anilor 1000-600 î.e.n. are și ea un rol important în crearea unei literaturi cu caracter mitologic și filosofic din care formularea aforistic nu lipsește. De asemenea, proverbele chinezești sunt și ele destul de puțin cunoscute și uzitate în Europa.

Grecia antică, însă, a avut un rol aparte în cultivarea proverbelor și maximelor în special prin intermediul tratatelor de retorică. Fie că sunt preluate de la autori prestigioși vechi, precum Homer sau Hesiod, fie că sunt moștenite prin tradiție fără să li se mai cunoască originea, proverbele se regăsesc peste tot în mărturiile culturale ale Greciei antice. „Cuvintele înaripate” (așa cum le numește Homer în *Iliada*), maximele, proverbele sunt folosite cu o frecvență foarte mare în Grecia antică: legile sunt redactate folosindu-se maxime și proverbe, învățăturile fac uz de maxime și proverbe, chiar și limbajul de zi cu zi era înțesat cu maxime și

proverbe a a cum aflăm din mărturiile lui Platon. Toate aceste proverbe își maxime vor circula mai apoi în întreaga lume. Faptul că proverbul era desemnat de vechii greci prin termenul *paronimía* nu este întâmplător, întrucât cea de-a doua parte a termenului, *oimos* (*para* + *oimos*) însemna „drum”, toată construcția fiind, de fapt, „ceva care se aude de-a lungul drumului” sau, cu alte cuvinte, ceva care are un caracter comun, popular (Tabarcea 1982: 126).

Se vehiculează ideea că în Europa prelatină ar fi existat o cultură celtică care a exercitat o puternică influență în ceea ce privește proverbele. Despre Antichitatea latină însă se cunoaște faptul că a fost puternic influențată de cultura grecească veche. Latinii numeau proverbul *adagium* (cu forma veche *adagio*) pentru care se propune etimologia „ad agendum apta”: „demn de luat în seamă, de ținut minte” (Tabarcea 1982: 129). Numeroase opere aparținând unor autori din Antichitatea latină sunt încărcate cu proverbe, maxime și aforisme: *De re rustica* și *Consilium ad Marcum filium* ale lui Cato cel Bătrân, culegerea de proverbe alcătuită de Iulius Cezar intitulată *Apophthegmata* sau *Dicta collectanea* (nu s-a păstrat), scrierile lui Plutarh incluse în *Moralia*, tratatele de retorică ale lui Quintilian, Zenobius, Diogenianus etc (cf. Tabarcea 1982: 129).

Evul Mediu aduce cu sine cea de-a doua fază de dezvoltare a proverbului în cultura umană. Această fază începe odată cu declinul retoricii, atunci când proverbul va fi folosit din ce în ce mai puțin. Folosirea acestuia se va reduce strict la cercurile scolastice unde treptat va fi înlocuit de maxime culte și versuri de referință (cf. Tabarcea 1982: 132). Evident că proverbul va supraviețui fiind folosit în popor. Cu toate că în această etapă folosirea proverbelor de către scriitori este tot mai rară, le regăsim totuși în scrierile unor autori precum Isidor din Sevilla, Venerabilul Beda, Ioan de Salisbury (secolul al XII-lea), Mathieu de Vendôme (secolul al XIII-lea) sau Mihail Apostolius din Bizanț (mort în 1480), considerat ultimul paremiograf important care încheie această fază a dezvoltării proverbului (cf. Tabarcea 1982: 133). Anul 1500, însă, este considerat momentul crucial pentru soarta proverbelor, întrucât atunci apare celebra culegere de proverbe a lui Erasmus din Rotterdam, *Adagiorum Collectanea*. Este adevărat că această culegere nu conținea ceea ce numim noi astăzi proverbe populare, ci mai degrabă maxime, extrase din autori latini antici, extrem de folosite pentru cei care voiau nu doar să-și creeze un stil latin elegant, ci și să-și întărească argumentația.

Secolul al XVI-lea, supranumit chiar „secolul proverbelor” reprezintă perioada de înflorire a proverbului, totodată, cea de-a treia etapă de dezvoltare a proverbului. În această perioadă proverbele încep să fie folosite peste tot, de la omul de rând la cei care frecventează saloanele și chiar la cei de la curțile regale. Secolul al XVI-lea este perioada în care încep să apară din ce în ce mai multe colecții de proverbe, ecouri directe evidente ale culegerii lui Erasmus. Cezar Tabarcea (1982: 134) propune o discuție asupra principalelor colecții și culegeri de proverbe ale acestui secol, enumerare pe care o vom prezenta în noi. Prin urmare, o primă colecție de proverbe este *Proverbia Germanica collecta atque in Latinum traducta* a lui Heinrich Bebel apărută în anul 1508 (prima colecție de proverbe germane datând din 1023 și fiind atribuită lui Egbert von Lüttich). Urmează colecția lui Pierre Gringoire, apărută în 1528 în Franța sub titlul *Notables Enseignements, Adages et Proverbes*. Alte patru antologii germane vor vedea lumina tiparului între 1529 și 1548, fiind alcătuite de Johannes Agricola. Alți doi germani, Eberhard Tappe și Sebastian Franck vor apărea în 1539 (*Germanicorum adagiorum cum Latinis et Graecis collatorum Centuriae septem*), respectiv 1541 (*Sprichwörter, Schöne, Weise, Herrliche Klugreden und Hoffsprüche*), colecții comparative în care se vor regăsi un număr consistent de proverbe populare. În 1546 se remarcă o primă colecție de proverbe englezești, alcătuită de John Heywood, intitulată *Proverbs in The English Tongue*. În anii ce urmează, 1552, respectiv 1555, apar două culegeri importante în Spania: *Proverbios*, alcătuită de Lopez de Mendoza și *Refranes o Proverbios en Castellano* a lui Hernan Nuñez. Francezii se remarcă iarăși prin Charles de Bovelles (*Proverbes et Dits sententieux* - 1557) și Mathurin Cordier (*Sentences proverbiales et adagiales* - 1561) și F. Goedthals, care scoate în 1568 la Anvers colecția *Proverbes anciens flamands et français*. 1594 este anul în care Henri Estienne, celebrul tipograf și filolog elenist, cunoscut în principal pentru monumentalul *Thesaurus graecae linguae*, tipărește la Geneva o antologie paremiologică cu titlul *Les Premier Livre des Proverbes*. Sub pecetea culegerii alcătuită de Erasmus stă și prima colecție de proverbe maghiare comparate alcătuită de Janos Baranvai Decsi Csizsar în 1598, *Adagiorum graeco-latino-ungaricorum Chiliades quinque*. Chiar dacă nu reprezintă în sine o culegere de proverbe, trebuie amintit în încheierea acestei scurte prezentări a preocupărilor paremiologice din „epoca proverbelor” și celebra lucrare a lui Francois Rabelais, *Gargantua și Pantagruel*, care este înțesată de proverbe populare, maxime și sentințe.

„Moda” alc tuirii de colecții și culegeri de proverbe continuă în secolul al XVII-lea, cu apariția la Veneția, în 1601, a colecției alc tuit de Monosini, *Floris Italicae Linguae*. H. Megiser scoate la Leipzig în 1605 o voluminoasă antologie de proverbe cu titlul *Paroemiologia Polyglottos*. Ora ul Frankfurt se remarcă prin apariția între 1610 și 1612 a trei volume din *Florilegium Ethico-politicum nunquam antea editum*, alc tuit de J. Gruter și a lucrării lui Philippe Garnier, *Thesaurus Adagiorum* (1612). În 1614 se publică la Londra *Remains Concerning Britain* a lui William Camden și tot la Londra, doi ani mai târziu, apare colecția lui Thomas Draxe intitulată *Adagies and Sententious Proverbs*. Tot în 1614, Joseph Scaliger publică la Leyden lucrarea *Proverbiorum arabicorum centuriae duae*, considerat prima colecție de proverbe neeuropene.

În această perioadă proverbele încep să fie incluse în dicționarele lexicografice ca texte ilustrative, cel mai cunoscut exemplu fiind *Thesaurus Fundamentalis quinque linguarum* realizat de Joannis Angell la Ingolstadt în 1626. O altă culegere de proverbe importantă, de această dată pentru limba spaniolă, apare în 1624 la Madrid, alc tuit de Gonzalo Correas, cel care o concepe nu doar ca pe o lucrare paremiografică, ci și ca pe una lexicografică. James Howell scoate în 1660 o lucrare considerat monumentală pentru cultura engleză intitulată *Lexicon tetraglotton. An english-french-italian-spanish Dictionary, with another volume of the choicest Proverbs in all the said Tounes*, ce include ca operă de sine stătătoare *Paroimiografia. Proverbs, or old sayed Sawes*.

Se poate observa că cei care se ocupau cu realizarea colecțiilor de proverbe încep să fie din ce în ce mai preocupați de crearea unor colecții de proverbe comparate. Astfel că în 1630 apare la Copenhaga lucrarea *Proverbes, sentences et mots dorees en Francais, Danois, Italien et Allemand* a lui Daniel Matras. Nouă ani mai târziu, de această dată la Londra, își face apariția *Paroemiologia Anglo-Latina* a lui John Clarke. De asemenea, încep să se remarce și colecții de proverbe provenind din arii culturale și etnice independente: colecția de proverbe scoțiene a lui D. Fergusson, *Scottish Proverbs* (1641), L. Warnerus, *Proverbiorum et sententiarum persicorum centuria* (Leyden, 1644), o colecție de proverbe suedeze semnată de Christopher Larsson Grubb, *Penu proverbiale* (Linköping, 1665) și mai multe colecții de proverbe italiene, Giovanni Torriano, *Piazza universale di proverbi italiani* (1666), J. De Gomicourt, *Sentenze e proverbi italiani* și colecția lui Varrini, *Scielta de' Proverbi e Sentenze italiani, tolti da vari lingue* (1688). Dacă pentru secolul al XVI-lea am amintit scrierile lui Rabelais, semnificative din punctul de vedere al proverbelor pe care le cuprind, pentru secolul

al XVII-lea nu putem trece cu vederea una dintre cele mai mari capodopere ale literaturii universale, *Don Quijote de la Mancha* (1605 - 1616), opera lui Cervantes ce reprezintă un exemplu concret de valorificare artistică a proverbelor.

Secolul al XVIII-lea va cunoaște un regres în ceea ce privește proverbele, însă va fi valorificat în schimb modelul proverbial în sentințele și maximele formulate de scriitori precum François de la Rochefoucauld, Luc de Clapiers Vauvenargues, Sébastien-Roch Nicolas de Chamfort, Antoine de Rivarol ș.a.m.d. În ciuda acestui regres, colecțiile de proverbe nu încetează să apară, astfel că în 1710, Samuel Palmer publică la Londra *Moral Essays on Some of The Most Curious and Significant English, Scotch and Foreign Proverbs*, pe când la Paris apare dicționarul baronului George de Backer, *Dictionnaire des proverbes français*. Urmează anul 1721, atunci când apare la Londra *Collection of Scottish Proverbs* a lui John Kelly și tot aici la 11 ani distanță va apărea culegerea lui Thomas Fuller, *Gnomologia: Adages and Proverbs*, considerată una dintre cele mai importante culegeri de proverbe pentru cultura engleză.

Secolul al XIX-lea este considerat „epoca marilor corpusuri” și reprezintă totodată și cea de-a patra etapă a prezenței proverbului în cultura omenirii. Pe lângă culegeri și antologii, în această perioadă încep să apară și studii teoretice și de sinteză ale proverbului, prin intermediul cărora se încearcă stabilirea statutului proverbului. Un prim corpus, considerat una dintre cele mai importante contribuții ale paremiografiei europene este *Corpus Paroemiographorum Graecorum* (1839 – 1851) alcătuit de Ernst Ludwig Leutsch și Friedrich Wilhelm Schneidewin. În 1842 apare la Paris *Dictionnaire étimologique, historique et anecdotique des proverbes et des locutions proverbiales de la langue française en rapport avec des proverbes et des locutions proverbiales des autres langues*, editat de Pierre-Marie Quillard, optsprezece ani mai târziu fiind editat *Etudes historiques, littéraires et morales sur les proverbes français et le langage proverbial contenant l'explication et l'origine d'un grand nombre de proverbes remarquables oubliés dans tous les recueils*. În 1847, Pierre-Alexandre Gratet-Duplessis vine cu inițiativa de a crea probabil prima bibliografie a culegerilor și antologiilor despre proverbe, *Bibliographie parémiologique*. Pentru limba rusă, V. I. Dal realizează în 1862 prima mare și poate cea mai importantă culegere de proverbe rusești, *Poslovitsy russkogo naroda. Sbornik* (Proverbele poporului rus. Culegere). Culegeri de proverbe comparate vor apărea în continuare la Berlin, *Geflügelte Worte* a lui Georg Büchmann între 1864 și 1882, la Sankt Petersburg, *Indische Sprüche. Sanskrit-Deutsch* a lui

Otto Bothlingk în 1865, dar și la Leipzig, *Sprichwörter der germanischen und romanischen Sprachen*, lucrare alcătuită de Ida von Düringsfeld și Otto Freiherrn von Reinsberg-Düringsfeld. Acest ultimă lucrare capătă o importanță aparte pentru cultura română întrucât a fost folosită drept reper de către I. A. Zanne pentru compararea proverbelor românești cu cele din alte limbi europene.

Secolul al XX-lea aduce cu sine valorificarea corpusurilor de proverbe deja existente, o primă lucrare de sinteză, considerată și astăzi de referință în studiul proverbului fiind lucrarea *The Proverb*, a lui Archer Taylor (1880-1973), apărută în 1931. Începând cu anul 1965, la inițiativa Societății de literatură finlandeză, vede lumina tiparului revista *Proverbium*, gândită ca un buletin de informații cu privire la cercetările din domeniul paremiologiei. Alte nume importante care s-au ocupat cu studiul paremiologiei în acest secol sunt: Bartlett, Jerre Whiting, Alan Dundes, Grigori L. Permiakov, I. I. Kalontarov, I. Levin, Matti Kuusi, Lutz Rorich, Wolfgang Mieder, Julian Krzyzanowski, Alberto Maria Cirese, Giovanni Tucci, Demetrios Loukatos, Neal Norrick ș.a. (cf. Tabarcea 1982: 140).

2.2. Originea și diseminarea proverbelor

Wolfgang Mieder, în manualul său dedicat proverbelor, *Proverbs. A Handbook*, discută despre originea și diseminarea proverbelor, făcând referire la cele europene. Astfel, Mieder identifică patru surse ale distribuției proverbelor europene. Prima dintre acestea, poate și cea mai importantă, este reprezentată de cultura greco-latină, limba latină jucând un rol esențial în difuzarea geografică a acestora. Sunt amintiți primii învățați care s-au ocupat de studiul proverbelor, începând cu Aristotel și continuând cu Platon, Homer, Eschil, Sofocle, Euripide sau Aristofan, ale căror opere „găzduiesc” numeroase proverbe grecești. Operele acestora au fost mai apoi traduse în latină, iar mai târziu, din latină în multe din limbile vernaculare europene aflate în plină dezvoltare. Mieder nu uită să-l amintească pe Erasmus din Rotterdam, ale cărui *Adagii* au adus o contribuție semnificativă la răspândirea înțelepciunii clasice și medievale, dar nici pe Martin Luther, ale cărui traduceri au realizat același lucru în Germania (Mieder 2004: 10).

Pentru a fi mai explicit, merită să discutăm proverbul *Nu iese fum fără foc*, pe care Gabriel Gheorghe îl consideră de origine latină, acesta regăsitându-se în opera *Curculio* (*Gergrița*) a lui Plautus (254 – 184 î.e.n) cu forma: *Flamma fumo est proxima (proximast)* (Gheorghe 1986: 310). Proverbul, în forma sa românească, se găsește și în culegerea de proverbe a lui I. C. Hîntescu, prezentând variante precum: *Focul s-aprinde din scântei* (Hîntescu 1985: 88),

Unde nu e foc, nu iese fum (Hințescu 1985: 159) sau *De unde nu-i foc, nu iese fum* (Hințescu 1985: 193). De asemenea, nu trebuie trecut cu vederea nici vasta colecție a lui Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor*, în care găsim următoarele variante: *Focul se aprinde din scânteie* (Zanne I: 173), *Foc se faci, si fum sa nu esa, piste puțin se'nțelege* (Zanne I: 174), *Pâna nu faci foc, fum nu ese* (ibidem), *Unde nu e foc, fum nu ese* (ibid.), *Fum fără foc nici cum se vede* (ibid.).

O a doua sursă a proverbelor europene nu numai este reprezentată de Biblie. Biblia a avut o influență extraordinară, în majoritatea țărilor europene existând un număr destul de mare de proverbe atât de cunoscute și uzitate încât originea lor a fost uitată. Să luăm spre exemplificare versetul 27 din capitolul al XXVI-lea al Cărții *Proverbele lui Solomon*: *Cel ce sapă groapa aproapelui cade el în ea, iar cel ce prăvește piatra, pe el i-o prăvește*. Se poate observa că proverbul pe care îl recunoaștem cu foarte mare ușurință, astăzi, este constituit de prima parte a versetului. Trebuie menționat faptul că proverbul nu apare doar în *Proverbele lui Solomon*, acesta prezentând variante sau reminescente și în alte cărți din Vechiul Testament. Astfel, îl regăsim în Ecc 10,8: *Cel ce sapă groapă va cădea într'însa, iar cel ce dă rămă gardul va fi mușcat de arpe.*, Ps 7,15: *a deschis o groapă, și a adâncit-o și va cădea în groapa pe care a făcut-o.*, Ps 9,15: *Căzut-au păgânii în groapa pe care-au făcut-o; în cursa aceasta pe care au ascuns-o s'a prins piciorul lor.*, Est 7,10: *Așa a fost spânzurat Aman în spânzur toarea pe care i-o pregătise lui Mardoheu; atunci mânia regelui s'a stins.*, Iov 4,8: *Pe câtuși eu, aceia ce arătat cire și seamănă durere, pe-acestea le culeg.*, Pr 5,22: *Fără delegile sunt cele ce-l vânează pe om și fiecare se leagă cu lanurile păcatelor sale*. Din ultimele exemple se poate observa că ceea ce rămâne din forma originală a proverbului este ideea, înțelesul central al acestuia, faptul că răul se pedepsește cu rău. Fcând apel la principalele surse de proverbe putem observa evoluția proverbului biblic în cultura populară. Astfel, în *Povestea vorbii* a lui Anton Pann regăsim acest proverb cu forma *Cine sapă groapa altuia, intră el întâi într'însa* (Pann 1936: 326), pe când Iordache Golescu înregistrează varianta *Cine sapă groapa altuia întâi el cade într'însa* (Golescu 1973: 159). În culegerea lui Hințescu găsim o variantă asemănătoare *Cine sapă groapa altuia cade el într'însa* (Hințescu 1985: 57), în timp ce Zanne înregistrează variantele extrase din operele unor cărturari precum Cantemir, Neculce, Costin: *În grópa, care singur au sapat, într'acea i singur au cadzut.*, *Cine sapa grópa altuia cade el într'însa.*, *Grópa au sapat și au cadzut într'însă*. sau din Dosoftei: *Cine va sapà grópa altuia s' l surpe, singur's va cădeà'n rîp și viața sa s'a rumpe* (Zanne I: 191).

Cea de-a treia sursă a proverbelor europene este constituită de *latina medievală*, care, datorită statutului său de *lingua franca*, a contribuit la formularea de proverbe noi. De asemenea, colecțiile de proverbe realizate în latina Evului Mediu au avut și ele un aport important la transmiterea proverbelor în Europa, prin traducerea în limbile europene vernaculare. Aici, putem face referire la colecția de proverbe alcătuită de Erasmus din Rotterdam, numită *Adagia*. Un proverb extras din această colecție este *Satius est Initiis mederi quam Fini* (Bland 1814: 67) tradus în limba engleză prin *A stitch in time saves nine* și care era folosit pentru a scoate în evidență ideea că o boală descoperită și tratată la timp poate fi mai ușor vindecată. În limba română, echivalentul acestui proverb este *Cine nu cârpe te spartura mic are necaz și dreag borta mare*. Variante ale acestui proverb găsim la Pann și Hîntescu: *Spartura pânzei mic trebuie cârpită* (Pann 1936: 264; Hîntescu 1985: 148), dar și la Zanne: *Cine nu cârpește spartura mic, are necaz și drăg borta mare* (Zanne X: 204).

Ultima sursă a proverbelor europene, menționată de Mieder, este reprezentată de proverbele americane care au pătruns și s-au difuzat în Europa odată cu mijlocul secolului al XX-lea, în principal prin intermediul mass-media. Exemplele date de Mieder sunt: *A picture is worth a thousand words*, *It takes two to tango* sau *Garbage in, garbage out*, proverbe ce par a se fi integrat perfect în limbajul europenilor vorbitori de limba engleză. Această ultimă sursă despre care vorbește Mieder este reprezentată, de fapt, de așa-numitul *calcul paremiologic*. În *Povestea vorbii*, Anton Pann enumeră o serie de proverbe turcești oferind și calcurile paremiologice ale acestora. Redăm câteva exemple: *Etiini bicersin, etiini bulursân. – Ceeace semeni seceri, ceeace faci găsești.*, *Damlaiia, Damlaia gheololur. – Picând, picând, baltă se face.*, *Fudul olan diu chiun calâr. – Cine se mândrește ră mâne scâpătat.*, *Dani an daa a ar – Cine întreabă, munți sare.*, *Iochiuze boinuz, ve cu a canat iuc deildâr – Boului coarne, păsări aripi povară nu sânt.* ș.a.m.d. (Pann 1936: 215-216).

În literatura de specialitate de la noi se găsește un articol extrem de interesant cu privire la originea proverbelor, scris de George Coșbuc și numit sugestiv *Nașterea proverbiilor*. În acest articol, autorul încearcă să ofere răspunsul la întrebarea „Cum se nasc proverbiile?” (Coșbuc 1979: 432). Răspunsul binecunoscut este acela că proverbele sunt create de popor. Coșbuc argumentează că poporul, reprezentând o mulțime de oameni, nu va fi capabil niciodată să creeze proverbe sau alte genuri folclorice. Prin urmare, răspunsul evident este acela că un proverb este creat de un singur individ, după care acesta este răspândit de către popor. Autorul articolului identifică nu mai puțin de șapte surse care stau la baza formării unui proverb. Acestea sunt: *experiența cotidiană* (*Prietenul la nevoie se cunoaște*), *istoria*

(*Vod da i Hîncul ba*), ridicolul (*La Dumnezeu și în țara românească toate sunt cu puținț*), observațiile naturii (*Pe tele de la cap se împute*), snoava, fabula, tradiția, legenda (*Țiganul ajuns împărat, întâi pe tatăl său l-a spânzurat*), literatura (în special Biblia – *Ce ție nu-ți place altuia nu-i face*) și nu în ultimul rând, spiritul (*Bate eaua și priceap iapa*).

2.3. Biblia și proverbele

Biblia, așa cum sugerează și numele („Cartea scrierilor”), este de departe cea mai cunoscută și mai citită carte, fiind tradusă în peste 800 de limbi (Nida 1982). O statistică mai recent realizată de Wycliffe Global Alliance și citată de International Bible Society estimează că în octombrie 2017 Sfânta Scriptură era tradusă integral în 670 de limbi, în timp ce Noul Testament era disponibil în 1521 de limbi, iar porțiunile Sfintei Scripturi au fost traduse în 3312 limbi din cele 7099 de limbi vii existente. Prin urmare, nu este de mirare faptul că Sfânta Scriptură a avut o influență mare asupra tuturor limbilor și culturilor în care a fost tradusă. Lectura celor mai vechi texte ale Sfintei Scripturi, originalul ebraic, traduceri în greacă și latină scot la iveală un aspect extrem de interesant și în același timp important: profeții Vechiului Testament, evangheliile Noului Testament și chiar Mântuitorul au făcut uz de un stil popular pentru a-și transmite mesajul. Mai concret, există pe de o parte numeroși psalmi și pasaje biblice în care exprimarea este foarte poetică, uneori chiar mistică, iar pe de altă parte există versete în care înțelepciunea populară este înglobată sub formă de proverbe propriu-zise. Prin urmare, o mare parte din conținutul Sfintei Scripturi, în special cărți precum *Psalmii*, *Proverbele lui Solomon*, *Ecleziastul*, *Isus Sirach* și altele are originea în literatura sapiențială aramaică, asiriană, egipteană, feniciană sau chiar sumeriană. Acest set de norme și valori extrem de utile comportamentului uman incluse în textele sapiențiale antice transmise prin intermediul Sfintei Scripturi au influențat decisiv culturile ebraică, greacă și latină, „rămășițe” ale acestora rezistând până astăzi.

Așa cum am amintit deja, Vechiul Testament și cărțile considerate apocrife conțin literatură sapiențială sub formă de proverbe, ghicitori sau legende. Cărți precum *Iov*, *Proverbele lui Solomon*, *Ecleziastul*, *Înțelepciunea lui Solomon*, *Isus Sirach* reprezintă exemple concrete de texte în care sunt cuprinse enunțuri cu caracter de sfaturi, reguli de comportament, imperative sociale și etice sau pur și simplu adevăruri universale valabile. Unul dintre cele mai utilizate tipuri de enunțuri cu caracter sapiențial utilizate în vremurile biblice este proverbul,

fie că era folosit prin viu grai, fie inclus în colecțiile timpurii. Astfel, datorită caracterului lor clerical, proverbele s-au mulat perfect, fiind incluse în Sfânta Scriptură ca precepte etice și didactice.

Faptul că regăsim proverbe utilizate nu doar în Vechiul Testament, ci și în Noul Testament se datorează respectului pe care evangheliștii l-au acordat literaturii sapiențiale antice. Citarea proverbelor din Vechiul Testament în Noul Testament a creat o „punte” între vechea înțelepciune populară ebraică și înțelepciunea paremiologică ce avea să ia naștere în limbile vernaculare.

2.3.1. Încercări de definire a proverbului de sorginte biblică

Este de notorietate ideea conform căreia orice proverb este formulat pentru prima dată de către un individ, ca mai apoi proverbul să fie preluat și folosit de către o întreagă comunitate, numele autorului original pierzându-se în cel al colectivității. Pe această idee mizează și Abraham Cohen, care, în introducerea lucrării *Ancient Jewish Proverbs* susține că „proverbul autentic nu este acel enunț atent gândit și elaborat de către un individ, ci este, mai degrabă, expresia colectiv adoptată a experienței îndelungate” (Cohen 1911: 14). Forma literară a acestuia, afirmă Cohen, este „de obicei brut, neleuit, lipsit de stil, indicând faptul că și-a obținut circulația din rândul claselor de jos, și nu de la așa-numiții «littérateurs»” (Cohen 1911: 14). Atunci când vine vorba de proverbul ebraic și prin restrângere cel biblic, lucrurile se complică. Acest lucru se datorează sferei semantice largi pe care o are cuvântul folosit pentru a desemna ceea ce noi numim „proverb”. În literatura ebraică, cuvântul folosit pentru „proverb” este *mashal* (în aramaică, *mathl*), care este mai apoi tradus în Septuaginta prin gr. *παροιμία* (pl. *παροιμῖαι*) și în Vulgata prin lat. *proverbium* (pl. *proverbiae*), aceste din urmă forme fiind adoptate de către majoritatea limbilor europene. În ebraică, termenul *mashal* (sg. *mashal* / pl. *mišle*) este folosit pentru a desemna: *proverbul*, cu sensul pe care îl folosim astăzi, o *injurie* („cuvinte de ocară”), o *alegorie*, o *parabolă*, o *fabulă*, și, în ultimul rând, orice *compoziție poetică* (Cohen 1911: 16). Prin urmare, folosirea termenului de „proverb” în Biblie, pare a fi destul de problematică. În acest sens, merită amintit *Introducerea la Proverbele lui Solomon* realizată de Bartolomeu Valeriu Anania în care se afirmă că textele din această carte „nu sunt decât parțial «proverbe» în accepția curentă a cuvântului” și că acestea prezintă o structură literară specifică genului poeziei didactice a Vechiului Testament (Anania 2001: 787). Același Anania oferă și o scurtă descriere a proverbului biblic, pe care o redăm întocmai:

„un proverb biblic este alcătuit dintr'un distih, adică din două versuri legate între ele printr'un paralelism, fie sinonimic, fie antitetice [...] Așadar, prin constituția lui, proverbul biblic aparține genului paremiologic, adică : 1) provine din observația directă asupra realității imediate; 2) se exprimă lapidar, plastic, deseori metaforic; 3) țintește un efect moralizator” (Anania 2009: 787).

Trebuie spus că, asupra formei poetice a așa-numitelor „proverbe biblice” insistă și Cohen, care vede în aceasta o trăsătură esențială a acestui tip de proverbe. O altă observație extrem de interesantă, pe care o face tot Cohen, este aceea că, în Biblie există foarte puține locuri în care se găsesc acele proverbe care se corespund definițiilor tradiționale date acestora sau accepției pe care acestea o prezintă în zilele noastre. Cohen descoperă cinci locuri în Biblie în care sunt menționate proverbe¹⁴ în sensul modern al cuvântului: 1 Rg 10, 12 (*Iar unul dintre ei, răspunzând, a zis: „Nu cine e tăcătoarea?” De aici vine proverbul: „Ei Saul printre profete?”*), 1 Rg 24, 14 (*Așa cum spune vechiul proverb: „Din cei nelegiuiți va izvorî greșala”; deci mâna mea nu se va ridica asupra ei*), Iz 12, 22 (*Fiul omului, ce în elegeri voi prin zicală aceasta de pe pământul lui Israel: „Zilele se lungesc, vedenia s'a topit?”*), Iz 16, 44 (*Acestea sunt toate lucrurile care s'au spus împotriva ta prin zicală: „Cum e mama, așa e fiica”*) și Iz 18, 2 (*Fiul omului, ce în elegeri voi prin această zicală de printre fiii lui Israel, care zice: „Părinții au mâncat aguridă și fiilor li se strepezesc din ei?”*) (Cohen 1911: 18). Dacă urmărim cu atenție aceste exemple, putem observa cu ușurință că proverbele date, pe care Cohen le numește „autentice”, sunt introduse prin niște expresii sau formule precum: „de aici vine proverbul”, „așa cum spune proverbul”, „zicală aceasta”, acestea fiind caracteristice literaturii rabinice (cf. Cohen 1911: 20).

În urma celor discutate până acum, observăm o oarecare dificultate în încercarea de definire a proverbului biblic. Am putea atribui acestui concept două accepții diferite. Pe de o parte, am putea numi proverb biblic acel proverb care reprezintă o prelucrare a proverbului popular, dar care apare în Biblie, fiind caracterizat drept biblic doar datorită apariției sale în Sfânta Scriptură. Pe de altă parte, se poate vorbi de proverbul biblic definit drept această structură literară aparținând genului poeziei didactice a Vechiului Testament, alcătuit din două versuri a căror legătură se realizează printr-un paralelism static¹⁵ sau antitetice, despre care vorbește Anania, dar și alți exegeți care s-au ocupat cu studiul cărții *Proverbelor lui*

¹⁴ Exemplele sunt extrase din Sfânta Scriptură, versiunea Anania.

¹⁵ Despre cele două tipuri de paralelism (static și antitetice) discută Dave Bland în teza sa de doctorat nepublicată intitulată *A Rhetorical Perspective on the Sentence Sayings of the Book of Proverbs*.

Solomon. Chiar și a a, discuția este departe de a fi încheiat . Există o nevoie stringentă de a distinge în cazul proverbelor biblice între ceea ce este popular și ceea ce este cult sau aforistic. Sunt numeroase cazurile în care un proverb popular a pătruns în Biblie și a devenit cult, dar și fenomenul opus în care un proverb cult sau un aforism a devenit popular grație Sfintei Scripturi. În ceea ce privește primul caz, putem lua drept exemplu proverbul *P rinții au mâncat aguridă și fiilor li se strepezesc dinții* (Iz 18,2; Ir 31,29), despre care Cohen afirmă că face parte din categoria proverbelor „autentice”, fiind folosit din timpuri străvechi (Cohen 1911: 18). Odată cu intrarea în Biblie, proverbul citat a devenit cult, mai apoi, revenind la statutul de proverb popular pe măsură ce Sfânta Scriptură a început să fie tradusă în limbile vernaculare. Astfel, în cazul limbii române, regăsim acest proverb la Golescu cu varianta *P rinții m nânc mere acre și copiilor li se strepezesc dinții* (Golescu 1973: 122), în lucrarea lui Pann, cu forma *A mâncat aguridă p rinții și și-au strepezit copiii dinții* (Pann 1936: 160), dar și în colecția lui Zanne: *Unul m nânc aguridă , și altul se strepezesc dinții* (Zanne III: 438), *P rinții au mâncat acrima adec agurida, iar dinții copiilor voștri au strepezit* (Zanne IV: 538), precum și o formă în care rolurile actanților se schimbă : *Copiii m nânc prune verzi, și b trânilor li se strepezesc dinții* (Zanne II: 140) sau chiar varianta *Adam a mâncat merul îns dinții noștri strepezesc* (Zanne VI: 466). Alte două exemple de proverbe biblice, care au fost populare și și-au schimbat statutul sunt: *Pomul după roade se cunoaște* (Mt 7,16-20) și *Dacă cineva nu vrea să lucreze, nici să nu m nânce* (2Tes 3,10).

În ceea ce privește cel de-al doilea caz, în care un proverb cult sau aforism capătă statut de proverb popular, putem aminti primele trei versete ale capitolului 23 din *Evanghelia după Matei*: *1 Atunci le-a vorbit Iisus mulțimilor și ucenicilor Săi, 2 zicând: „Pe scaunul lui Moise s'au așezat cărturarii și fariseii; 3 deci, pe toate câte vor spune face-i-le și p zi-i-le, dar după faptele lor să nu faceți, ca ei spun, dar nu fac.*”, versete din care putem presupune că a fost extras binecunoscutul proverb *Făc ce zice popa, nu ce face popa*. Drept mărturie stau înregistrările din lucrările lui Pann și Zanne. Redăm câteva exemple: *Făc ce îți zice popa și nu ce face el* (Pann 1936: 58), *Făc ce dzice popa, dar nu face ce face popa* (Zanne VII: 96).

2.3.2. Clasificarea proverbelor biblice

Unul dintre cei mai importanți autori, care s-a ocupat intens cu studiul și comentarea proverbelor de sorginte biblică, este William McKane. Acesta clasifică proverbele pe baza conținutului lor, mai exact pe baza celor trei faze ale dezvoltării acestui conținut. Astfel, exegetul include în prima fază acele proverbe care prezintă „viața armonioasă și plină de

succes” a individului (aici este inclus a a-numita „înțelepciune veche”), în cea de-a doua fază se face trecerea dinspre individ spre comunitate, dinspre individual spre colectiv, iar în ultima fază sunt reinterpretate proverbele din prima fază cu ajutorul a a-numitului „limbaj divin” (proverbele din această fază sunt considerate a fi cele mai recent adăugate și, totodată, și cele mai teologice) (McKane 1970: 415 apud Bland 1994: 4).

O clasificare exhaustivă a proverbelor de sorginte biblică este realizată de către Dave Bland în lucrarea sa, *A Rhetorical Perspective on the Sentence Sayings of the Book of Proverbs*. Pornind de la analiza structurii proverbului popular, realizată de folcloriști precum Roger Abrahams sau Alan Dundes, Dave Bland ajunge să găsească un element comun între proverbul popular și cel de sorginte biblică. Acest element comun este reprezentat de structura binară a celor două tipuri de proverbe. Astfel, dacă insistăm asupra structurii binare a proverbului de sorginte biblică, putem extrage esența acestui tip de proverb, și anume ceea ce majoritatea exegeților biblici numesc „paralelism”, caracteristica dominantă a poeziei ebraice. Dacă luăm spre exemplificare proverbul *Fiul grijului scap de zădărnici, dar fiul nelegiuit se vatămă în spulberu secerii lui*. (Pr 10,6), observăm că din punctul de vedere al structurii acesta este format din două părți, legate între ele printr-un anumit tip de relație. Această relație poartă numele de paralelism. Autorii care s-au ocupat de studiul acestui a a-numit „dispozitiv” poetic utilizat în poezia ebraică, disting mai multe tipuri de paralelism semantic printre care se numără: paralelismul sinonimic, antitetic, sintetic și emblematic (Hildebrandt 2005).

Făcând apel la această caracteristică esențială a poeziei ebraice, și implicit a proverbelor de sorginte biblică, Dave Bland identifică nu mai puțin de cinci tipuri de proverbe. Un prim tip se referă la proverbele statice, adică acele proverbe care prezintă o natură statică, în structura cărora cea de-a doua parte devine aproape o repetare cuvânt cu cuvânt a celei dintâi, fără a fi vorba însă de sinonimie, cea de-a doua parte având rolul de a accentua ceea ce se spune în prima parte (*Buzele nemintosului îl duc în necazuri, iar gura lui îndrăznește chema moartea*. (Pr 18,6)). (cf. Bland 1994: 65)

Cel de-al doilea tip cuprinde proverbe antitetice, caracterizate prin forma lor antitetică. Acest tip de proverbe se regăsește peste tot în Biblie, însă o mare cantitate a acestora se află concentrată în capitolele 10-15 ale cărții *Proverbele lui Solomon*. De asemenea, nu trebuie trecut cu vederea observația pe care o face Dave Bland, anume că cele mai multe dintre proverbele statice prezintă formă antitetică, prin urmare, cele două tipuri se întreptrund. Aici putem aminti proverbe precum: *Fiul grijului scap de zădărnici, dar fiul*

nelegiuit se va mîna în spulberu secerii ului. (Pr 10,6), *Cel ce umblă drept, umblă cu încredere, dar cel ce-î strîmbă căile va fi astfel cunoscut.* (Pr 10,10). De asemenea, o altă caracteristică importantă a proverbului antitetic este aceea că, în cele mai multe dintre cazuri, acesta face uz de a a-numitul „principiu al intensificării”, prin intermediul căruia cea de-a doua parte a proverbului o scoate în evidență pe prima, o „intensifică” prin diferite modalități (schimbarea numărului, a genului etc.). (cf. Bland 1994: 67-70)

Cel de-al treilea tip se referă la acele proverbe realizate după principiul extensiei, adică cea de-a doua parte a proverbului este elaborată pe baza celei dintâi, deosebirea față de proverbul antitetic fiind aceea că, elaborarea celei de-a doua părți nu se realizează într-un mod antitetic, contrastant. Iată câteva exemple: *Nu te lăuda cu ziua de mâine, că nu ții ce-ai aduce următoarea.* (Pr 27,1), *Cel ce cu glas mare îți binecuvîntează dimineața prietenul e totuși cu cel ce îl blestemă.* (Pr 27,14). La fel ca în cazul proverbelor antiteticе, acolo unde principiul intensificării funcționează în diferite moduri, un fenomen asemănător se petrece și în ceea ce privește proverbele realizate prin extensie. În cazul acestora din urmă, discutăm de principiul extensiei, prin care cea de-a doua parte a proverbului se realizează prin mai multe moduri sau forme: de la abstract la concret, de la cauză la efect, sub forma unei intrigii sau prin prezentarea unei răsurnări de situație neașteptate. (cf. Bland 1994: 71-75)

Un al patrulea tip de proverbe biblice cuprinde acele proverbe care se folosesc de o expresie-abilon, formulă-clie (formulaic phrase) pentru a se concretiza din punct de vedere structural. În privința acestor expresii-abilon, Dave Bland distinge două forme majore și două forme minore. (cf. Bland 1994: 75-81) Pe de o parte, formele majore se împart în: expresii-abilon de tipul: *mai bine (bun, bun) / decât* (*Mai bun e omul umil care muncește pentru el decât cel ce se cinstește pe sine și umblă după pâine.* (Pr 12,8), *Mai bun este cel ce începe să ajute din inimă decât cel ce fâgduiește să-l facă pe altul să sperie; căci dorința cea bună e pom al vieții.* (Pr 13,12), *Mai bun e o porție mică cu frică de Domnul decât vistierii bogate fără această frică.* (Pr 15,16), *Mai bun e ospățul de legume cu prietenie și bunătate decât carnea de vițel la o masă cu ură.* (Pr 15,17)) și expresii-abilon de tipul: *dacă / atunci* (*Dacă omul drept abia se mântuiește, atunci necredinciosul și păcătoșul unde se vor ivi?* (Pr 11,31), *Iadul și pierzania Îi sunt înverdate Domnului; cum dar să nu-I fie și inimile oamenilor?* (Pr 15,11)). Pe de altă parte, în categoria formelor minore se distinge între: proverbele numerice (*Două lucruri cer eu de la Tine, și să nu mi le iei în nume de rău atât cât eu trăiesc: îndepărtează de la mine deert ciunea și minciuna și*

nu-mi da bog ie sau s r cie; rânduie te-mi ce trebuie, i-i de-ajuns; (Pr 30, 7-8), **Trei** sunt lucrurile pe care nu le pot în elega, iar pe **al patruea** nu-l tiu: c ile arpelui pe stânc i c rarea cor biei ce merge pe mare; i c ile omului în tinere ile lui. (Pr 30,18-19)) i formulele asem n toare wellerismului (*Precum cei ce a teapt mustri le pun oamenilor înainte cuvinte [frumoase] iar cel ce prinde întâiul cuvânt se va împiedica, a a e cu cei ce într'ascuns i i pândesc prietenii i când sunt descoperi i zic: „Nu-i a a c'am glumit?”* (Pr 26,18-19), *Lene ul i i cat îndrept iri i zice: – E un leu pe drum i un uciga pe uli ...* (Pr 22,13)).

Ultimul tip de proverb biblic propus de Dave Bland face referire la acele p r o v e r b e - ghicitori care, nu numai c au form de ghicitoare, dar se i comport corespunz tor uneia, prima parte a proverbului îndeplinind rolul întreb rii, iar cea de-a doua pe cel al r spunsului. Iat câteva exemple: *Ca o cetate cu zidurile c zute i care nu-i înt rit , a a e omul care face ceva f r s 'ntrebe.* (Pr 25,28), *Cum e câinele care se'ntoarce la v rs tura lui i devine scârbos, a a e nemintosul care'n r utatea lui se'ntoarce la p catul s u.* *Exist o ru ine care aduce p cat i exist o ru ine care înseamn m rire i har.* (Pr 26,11), *Cum se'ntoarce u a în â ân , a a se'ntoarce lene ul în patul s u.* (Pr 26,14) (cf. Bland 1994: 82).

O alt clasificare a proverbelor de sorginte biblic este cea realizat de Ted Hildebrandt în articolul *THE PROVERB - an interdisciplinary approach to a biblical genre*¹⁶, în care acesta vorbește despre mai multe „forme proverbiale”. Ted Hildebrandt susține c în interiorul c rții *Proverbele lui Solomon* exist dou mari tipuri de forme literare, i anume: înv ț turile (*instructions*) i p r o v e r b e l e . În v ț turile se reg sesc în capitolele 1-9; 22,17-24,22; 31,1-9 i se caracterizeaz prin lungimea destul de mare, caracterul lor profund didactic i prin faptul c exist o adresare direct , de cele mai multe ori din partea tat lui (uneori i a mamei), c tre fiul s u: *Ascult , fiule, înv tura tat lui t u i nu lep da rânduilele maicii tale; c ci cunun de daruri vei primi pe cre tet i lan de aur împrejurul grumazului.* (Pr 1,8-9). Despre cealalt form pe care o distinge Hildebrandt, proverbele, cuprinse în capitolele 10-22,16; 24,23-34; 25-29, am vorbit în acea parte a lucr rii dedicat încerc rii de definire a proverbului de sorginte biblic .

A a-numitele „în v ț turi” se împart la rândul lor în în v ț turi care încep cu formula „ascult fiule...”, cuprinse în capitolele 1-9 i 22-24 i în sfaturi (preveniri,

¹⁶ Articolul se g se te la adresa web https://faculty.gordon.edu/hu/bi/ted_hildebrandt/otesources/20-proverbs/text/articles/hildebrandt-proverb-genre-2005.htm. Referințele la acest articol se vor nota astfel: (Hildebrandt 2005).

advertismente) de tipul: *Cu veghere'ntreag p ze te- i inima, c ci din aceasta pornesc â nirile vie ii.* (Pr 4,23), care dup cum bine se poate observa prezint dou elemente centrale: sfatul („p ze te- i inima”) i motivul („c ci din aceasta pornesc â nirile vie ii”). Aceste sfaturi se pot transforma în interdicții prin negație. Iat un exemplu de astfel de interdicție: *În c ile necredincio ilor nu merge, nici s râvne ti c ile nelegiui ilor; în oricare loc li se adun tab ra, nu te duce acolo, fugi, îndep rteaz -te; c ei nu adorm dac nu fac r u, le fuge somnul i nu pot adormi;* (Pr 4,14-16). Observ m c prima parte prezint forma unui sfat, dar prin ad ugarea negației acesta se transform într-o interdicție. Cea de-a doua parte („c ei nu adorm dac nu fac r u...”) reprezint motivul interdicției, care vine, într-un fel, s o înt reasc . (Hildebrandt 2005)

În privința proverbelor, Hildebrandt distinge între: p r o v e r b e n u m e r i c e , proverbe realizate pe baza formulei „mai bine...decât”, a a-numitele p r o v e r b e „c o m p a r a t i v e”, proverbele care au în centru „urâciunea”, proverbele care vorbesc despre „beatitudine”, proverbele care îl au în centru pe I a h v e , i nu în ultimul rând, p r o v e r b e l e c o n t r a r e (paradoxe).

A a-numitele proverbe „comparative” au la baz comparația, iar forma acestora, susține Hildebrandt, este atât de veche, încât se reg se te i la proverbele sumeriene. Iat câteva exemple: „*Ca o cetate cu zidurile c zute i care nu-i înt rit , a a e omul care face ceva f r s 'ntrebe.*” (Pr 25,28), „*Ca p s rile ce se duc, ca vr biile ce zboar , a a e blestemul f r pricin : nu va c dea pe nimeni.*” (Pr 26,2), „*Ca unul care se ine de coada câinelui, a a e cel ce se bag în pricina altuia.*” (Pr 26,17).

Hildebrandt identific o serie de proverbe care au în centru „urâciunea”, această „urâciune” însumând toate acele lucruri care îi sunt nepl cute lui Dumnezeu: *Urâciune în fa a Domnului sunt c ile strâmbe, dar to i cei neprih ni i în c ile lor sunt bineveni i.* (Pr 11,20), *Jertfele necredincio ilor sunt urâciune înaintea Domnului, dar rug ciunile celor ce se îndreapt Îi sunt bineprimite.* (Pr 15,8), *C ile necredincio ilor sunt urâciune înaintea Domnului, dar El îi iube te pe cei ce umbl dup dreptate.* (Pr 15,9), *Gândul nedrept e urâciune în fa a Domnului, dar spusele celor cura i au m re ie.* (Pr 15,27). Acela i Hildebrandt aminte te faptul c astfel de construcții apar și în *Deuteronomul* (*Chipurile cele cioplite ale dumnezeilor lor s le arde i cu foc; s nu râvne ti la argintul i nici la aurul de pe ele; s nu le iei pentru tine, ca s nu gre e ti din pricina lor: c urâciune este aceasta înaintea Domnului, Dumnezeului t u.* (Dt 7,25), *Domnului, Dumnezeului t u, s nu-I jertfe ti vi el sau oaie cu*

meteahn , sau cu oarecare bete ug, c urâciune este aceasta înaintea Domnului, Dumnezeului t u. (Dt 17,1)).

În ceea ce prive te proverbele a c ror tem central este beatitudinea, trebuie spus c forma acestora se reg se te i la începutul câtorva dintre capitolele *Psalmilor*, dar mai ales în *Evanghelia dup Matei*, sub denumirea de *Fericiri* (Mt 5,3-11): *Fericit e omul care a aflat în elepciunea i muritorul care a cunoscut tiin a. (Pr 3,13), Cel care-l necinste te pe nevoia p c tuie te, dar fericit este cel ce-i miluie te pe s raci. (Pr 14,21), Cel ce umbl neprih nit întru dreptate ferici i îi va l sa pe copiii s i. (Pr 20,7), Fericit e omul care din evlavie se teme de toate; dar cel vârtos la inim va c dea din r u în mai r u. (28,14).*

Hildebrandt mai vorbe te i despre o serie de proverbe care au drept caracteristic distinctiv prezența numelui Domnului (YHWH - *Iahve*): *P catele se cur esc prin milostenii i credin , iar cu frica de Domnul se fere te fiecare de r u. (Pr 15,29), Frica de Dumnezeu este înv tur i în elepciune, iar r splata ei e înalta cinstire. (Pr 16,4), Acela care-L caut pe Domnul va afla cunoa tere cu dreptate, iar cei ce-L caut drept, pace vor afla. (Pr 16,8).*

Ultima forma de proverb despre care vorbe te Hildebrandt este reprezentat de a numitele proverbe contrare sau paradoxale. Caracteristica definitorie a acestui tip de proverb o constituie contradicția, paradoxul. Iat un exemplu mai mult decât gr itor: *Nu-i r spunde nebunului dup nebunia lui de team s nu-i devii asemenea, ci r spunde-i nebunului dup nebunia lui, ca nu cumva lui s i se par c e în elept. (Pr 26,4-5).*

2.3.3. Figuri de stil utilizate în proverbele de sorginte biblică

Figurile de stil utilizate în formularea proverbelor sunt diverse, de la comparație, metafor i hiperbol , pân la metonimie, sinecdoc și personificare. În cazul comparației, textul biblic ofer exemple precum: *A a cum agurida stric la din i i fumul la ochi, întocmai e f r delegea pentru cei ce o fac. (Pr 10,27), Frumuse ea femeii f r minte e ca cercelul de aur în n rile porcului. (Pr 11,22), Fiul unui rege se afl în lumina vie ii, iar binepl cu ii s i sunt ca un nor de ploaie târzie. (Pr 16,15).* Metafora este exemplificat prin: *Ap adânc este cuvântul în inima omului i râu ce tresalt i fântân de via . (Pr 18,4), Ap adânc e sfatul în inima omului, iar cel în elept o scoate afar . (Pr 20,5), Exist aur i bel ug de pietre scumpe, dar vase de cinste sunt buzele pricepute. (Pr 20,18).* În privința hiperbolei g sim exemple precum: *Mai bine e s locuie ti în pustie decât cu o femeie cert rea i limbut i amarnic . (Pr 21,19), Mai bine e s locuie ti într'un ungher sub cerul liber decât în [od i] v ruite cu nedreptate i'n cas de ob te. (Pr 21,9), Mai bine s locuie ti într'un ungher din*

pod decât în cas de obte cu o femeie ar goas. (Pr 25,24). În ceea ce privește figura de stil numită metonimie, prin intermediul căreia un cuvânt sau o expresie este substituită cu un altul sau o altă cu care se află într-un anumit raport, putem da drept exemplu: *Cântarele în el toare sunt urâciune în fața Domnului, dar cumpna dreaptă îi e bineplăcut*. (Pr 11,1), unde „cântarele în el toare” reprezintă în el ciunea, necinstea, iar „cumpna dreaptă” desemnează onoarea, cinstea. Există destul de multe proverbe biblice în care defectele, calitățile sau anumite însușiri umane sunt folosite pentru a desemna persoana: *Nebunul în aceeași zi își arată mânia, dar omul isteț își ascunde disprețul*. (Pr 12,17), *Dreptului nu-i place nimic din ceea ce e strâmb, dar cei necredincioși se vor umple de rele*. (Pr 12,22). Sinecdoca, figura de stil care constă în restrângerea sau extinderea sensului unui cuvânt prin folosirea întregului în locul părții și invers, poate fi exemplificată prin următorul proverb: *Buzele nemintosului îl duc în necazuri, iar gura lui îndrăznește a chema moartea*. (Pr 18,6), unde cuvântul „buze” este folosit cu sensul de „gură”. Ultima, dar nu cea din urmă, personificarea este folosită în proverbele biblice în special pentru a „anima” înțelepciunea. Astfel, acest concept amintit adeseori în proverbe capătă calități specifice umane transformându-se într-o persoană care „vorbește”, „își face vestirea”, „se aază”, „grăiește”: *Înțelepciunea prin răspântii își înalță glasul și pe uli e vorbetoare deschis, pe coamele zidurilor își face vestirea, la porțile celor puternici se aază și la porțile cetății cu îndrăznire grăiește*. (Pr 1,20-21).

2.3.4. Originea și diseminarea proverbelor de sorginte biblică

În cazul studiului nostru, discuția originii și diseminării proverbelor populare dă naștere, inevitabil, la o altă discuție, și anume cea legată de sursele care stau la baza a ceea ce Scott numește „mișcarea de înțelepciune ebraică” (*Hebrew Wisdom movement*). Cercetările realizate de majoritatea exegeților critici biblice, dar mai ales cele făcute de Scott, arată că acele critici din Vechiul Testament considerate a fi sapiențiale au rădăcini în literatura sapiențială non-ebraică, mai exact în cea a Egiptului și Mesopotamiei. Scott descoperă trei rădăcini a ceea ce el intitulează sugestiv „mișcare de înțelepciune internațională” (Scott 1965: XLII), adică ceea ce, mai târziu, Hildebrandt și alți autori care s-au ocupat cu studiul proverbelor biblice, vor numi *Sitz im Leben*, mai exact acel cadru social al apariției proverbelor de sorginte biblică. A adăuga, atât Scott, cât și Hildebrandt vorbesc de trei cadre de bază: coala, familia și curtea regală (scribii). În ceea ce privește primul cadru, există autori care susțin existența școlilor în Mesopotamia și Egiptul antic, interpretând

cupletul tat -fiu din proverbele de sorginte biblică ca fiind referire, de fapt, la învățtor-elev. Chiar dacă descoperirile arheologice susțin această ipoteză a existenței școlilor timpurii, nu se poate spune cum era structurat o astfel de coală în Israelul dinaintea de exil (Hildebrandt 2005). Cât despre cel de-al doilea cadru, cel al familiei, principalul argument în sprijinul acestuia este reprezentat de numeroasele referiri la adresările tat -mam -fiu (*Ascultă, fiule, învățura tatului tău și nu lepăda rânduielile maicii tale* (Pr 1,8), *Asculta-i, fiilor, învățura unui părinte și săliți-vă să cunoașteți cugetarea* (Pr 4,1), *Căci eu i-am fost tatului meu fiu ascultă-tor și drag am fost în fața mamei mele* (Pr 4,3) etc.). În sprijinul celui de-al treilea cadru, cel al curții regale, poate fi adus chiar textul biblic în sine, care face referire la curtea regelui Solomon, curtea regelui Iezechia sau la înțelepții amintiți în proverbe precum: *Apleacă-ți urechea la cuvintele înțelepților, ascultă-ți cuvintele mele și lipește-ți inima, ca să îți călească sunt bune*. (Pr 22,17) sau *și iarăși pe acestea vi le spun vouă, înțelepților: Nu e bine ca la judecată să-ți cunoști pe împăricina ta*. (Pr 24,23).

Pe lângă relația mișcării de înțelepciune ebraică cu cea egipteană și mesopotamiană, se vorbește și despre cea a Edomiților (locuitorii din Edom, considerați conform genealogiei biblice urmașii lui Esau, fratele mai mare al lui Iacob), care, însă, rămân doar la stadiul de presupunere întrucât, susține Scott, nu există niciun fel de „înregistrări literare” în acest sens (Scott 1965: XLII). Atât în scrierile sapiențiale ce le preced pe cele biblice, cât și în cele din Biblie, se distinge o caracteristică care funcționează la două niveluri total opuse. Există, pe de o parte, scrieri conservatoare, didactice, iar pe de altă parte, exist scrieri critice și speculative. Scrierile sapiențiale egiptene se încadrează la primul nivel, forma cea mai întâlnită a acestora fiind cea a „învățăturilor” (*instructions*) date, de obicei, de către rege, învățtor, părinte fiilor lor. Cele mai importante scrieri sapiențiale egiptene sub această formă sunt *Învățăturile lui Ptah-hotep* (*Instruction of Ptah-hotep*), *Învățăturile pentru regele Merika-re* (*Instruction for King Merika-re*), *Învățăturile lui Amenem-ope* (*Instruction of Amenem-ope*), care stau la baza uneia dintre colecțiile *Proverbelor lui Solomon*, și nu în ultimul rând, *Învățăturile lui Onchsheshonqy* (*Instructions of Onchsheshonqy*), scriere extrem de asemănătoare cu cea a *Proverbelor lui Solomon*. Pot fi amintite și alte scrieri egiptene diferite de acestea în privința formei: *Satire on the Trades*, la care se face referire în cartea *Sirach*, *Divine Attributes of Paraoh*, *The Song of the Harper*, *The Eloquent Peasant* sau *Dispute over Suicide*, care pare a avea unele similarități cu *Iov* (Scott 1965: XLIII-XLVII).

Mișcarea de înțelepciune din Mesopotamia își are și ea, la rândul ei, originile în cultura sumerienilor, și mai apoi, în cea a babilonienilor și asirienilor. Sumerienii sunt binecunoscuți

pentru colecțiile¹⁷ lor de proverbe și zicale populare, dar și pentru fabule, această formă de înțelepciune fiind considerat cea mai veche și atribuit sumerienilor. Din scrierile sumerienilor, care le-au influențat pe cele ebraice, amintim: *Ghilgameș și Țara celor Vii* (*Gilgamesh and the Land of Living*), care pare a fi o sursă pentru *Ecclesiastul*, *Învățăturile lui Șuruppak* (*Instructions of Šuruppak*), *I will Praise the Lord of Wisdom*, scriere supranumită „Iovul babilonian”, *A Dialogue about Human Misery/The Babylonian Theodicy*, *Hymn to Shamash*, *Counsels of Wisdom*, despre care se spune că a dat multe proverbe biblice și *Words of Ahiqar* (Scott 1965: XLVIII-LII).

Pe baza edițiilor de proverbe și a studiilor în domeniu realizate de Bendt Alster și înaintașii săi (E. I. Gordon, S. N. Kramer, J. Van Dijk), se poate afirma că cele mai vechi proverbe dovedite prin surse sunt cele din Egipt și Mesopotamia antică. Trebuie remarcat dificultatea cu care aceste proverbe au fost parțial descifrate întrucât acum mai bine de trei milenii limbile în care aceste proverbe au fost scrise erau sumeriana și acadiana (sumeriana s-a vorbit în mileniul al III-lea î. Hr., iar acadiana în mileniiile II-I î. Hr.) (Alster 1993: 2). Dacă în privința limbii sumeriene situația e destul de clară, aceasta fiind considerat cea mai veche și cunoscută limbă din lume, „rupându-se” de celelalte limbi, prin lipsa asemănărilor, în cazul limbii acadiene lucrurile se complică puțin, aceasta prezentând două mari dialecte: dialectul babilonian și cel asirian. Altfel spus, acadiana era un amestec de ebraic, siriac, aramaic și arab.

Acum două mii de ani, proverbele erau folosite în școală de către profesori și elevi pentru predarea și învățarea limbii sumeriene. Așa cum afirmă Alster (Alster 1993: 2), unele dintre textele inscripționate pe tablele de lut erau constituite din liste de cuvinte afișate pe o parte și proverbe pe cealaltă parte. Având în vedere faptul că sumeriana reprezintă o limbă dificilă, aproape indescifrabilă, motivul pentru care astfel de proverbe au ajuns să ne fie accesibile astăzi se datorează traducerii lor în acadiană, o limbă mult mai ușor de descifrat și mai puțin ambiguă din punct de vedere gramatical (cf. Alster 1993: 2).

Sistemul de scriere al textelor care conțin proverbe, descoperite pe acele table de lut, arată un anumit caracter oral, mai exact faptul că cei care le-au scris s-ar putea să le fi spus mai mult sau mai puțin pe de rost (Alster 1993: 5). Chiar și cele două mari colecții de proverbe (colecțiile *Early Dynastic Proverb* și *Šuruppak's Instructions*) descoperite între 1963 și 1965 undeva în apropiere de Bagdad (Irak) nu au fost realizate ca antologii, ci cu un scop pur

¹⁷ Pentru mai multe detalii cu privire la acest subiect pot fi consultate colecțiile de proverbe sumeriene editate de E. I. Gordon și Bendt Alster.

didactic. Cu ajutorul proverbelor din aceste colecții elevul trebuia să deprindă o anumită atitudine cu privire la comportamentul social, trebuia să capete înțelepciune astfel încât să poată deveni un „maestru al propriei gospodării” (Alster 1993: 7).

Deși au existat voci care susțineau că aceste surse sumeriene nu ar trebui numite colecții de „proverbe”, ci mai degrabă colecții „retorice”, din cauza faptului că acestea nu ar fi conținut proverbe autentice, ci citate literare folosite cu scop didactic, Bendt Alster, comparând fragmente de text din cele două colecții, ajunge la concluzia că aceste colecții de proverbe „reflectă o tradiție vie și autentică a proverbelor, cu o bază reală în limba vorbită” (Alster 1993: 9).

Pe lângă rolul lor didactic, colecțiile de proverbe au avut și un scop lingvistic, oferind învățăcelilor o serie de expresii cu un profund caracter retoric, pe care aceștia le puteau folosi în discuțiile academice, însă aceste colecții puteau fi privite și drept simple surse de divertisment (Alster 1993: 10).

3. Contribuții la studiul frazeologiei și paremiologiei (biblice)

3.1. Contribuții internaționale

3.1.1. Wolfgang Mieder

Profesor de german și folclor la Universitatea din Vermont, Wolfgang Mieder este unul dintre cei mai cunoscuți și apreciați paremiologi din lume. Lucrările sale în limba engleză și germană au adus o contribuție importantă la studiul proverbelor. Cele mai importante realizări în domeniul paremiologiei ale autorului american cu origini germane sunt reprezentate de editarea începând cu anul 1984 a revistei *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* și publicarea în anul 2004 a lucrării *Proverbs: A Handbook*, o lucrare de referință pentru orice tânăr cercetător preocupat de studiul proverbelor. De asemenea, Wolfgang Mieder este cunoscut drept creatorul termenului „anti-proverb” care desemnează acel proverb a cărui formă originală este alterată pentru a produce diverse efecte și reacții din partea interlocutorului. Printre lucrările sale în domeniul paremiologiei se numără: *The Wisdom of Many: Essays on the Proverb* (1981; co-editor împreună cu Alan Dundes), *Antispruchwörter* (1982), *Proverbs Are Never Out of Season: Popular Wisdom in the Modern Age* (1983), *Tradition and Innovation in Folk Literature* (1987), *Twisted Wisdom: Modern Anti-Proverbs* (1999; co-autor împreună cu Anna Tóthné Litovkina), „*The Netherlandish Proverbs*”. *An International Symposium on the Pieter Bruegel(h)els* (2004), „*Proverbs Speak Louder Than Words*”. *Folk Wisdom in Art, Culture, Folklore, History, Literature, and Mass Media* (2008), *Behold the Proverbs of a People: Proverbial Wisdom in Culture, Literature, and Politics* (2014). Wolfgang Mieder și-a adus contribuția și în domeniul paremiografiei prin editarea și publicarea mai multor bibliografii și colecții de proverbe printre care se numără: *International Bibliography of Explanatory Essays on Individual Proverbs and Proverbial Expressions* (1977), *Proverbs in Literature: An International Bibliography* (1978), *Proverbs and the Social Sciences: An Annotated International Bibliography* (2003), *International Bibliography of Paremiology and Phraseology* (2009), *Yankee Wisdom: New England Proverbs* (1989), *Not By Bread Alone: Proverbs of the Bible* (1990).

Deși are forma și dimensiunile unei broșuri, colecția de proverbe *Not By Bread Alone: Proverbs of the Bible* (1990) alcătuită de paremiologul american a fost extrem de utilă în cercetarea de față, întrucât a constituit un punct de referință în detectarea și selectarea proverbelor de sorginte biblică.

În anul 2014, Wolfgang Mieder a primit titlul de „Doctor Honoris Causa” din partea Universității din Atena, același titlu conferindu-i-se un an mai târziu de către Universitatea din București.

3.1.2. David Crystal

David Crystal este unul dintre cei mai cunoscuți lingviști britanici contemporani, autor, co-autor și editor a peste o sută de lucrări din domeniul lingvisticii. A lucrat ca autor și editor la mai multe enciclopedii dedicate lingvisticii printre care se numără : *Cambridge Encyclopedia of Language* (1987, 1997, 2010), *Cambridge Encyclopedia of the English Language* (1995, 2003), *Cambridge Biographical Dictionary*, *Cambridge Encyclopedia*, *New Penguin Encyclopedia* (2003). David Crystal este notoriu pentru una dintre ipotezele lansate în privința viitorului limbii engleze, acesta susținând că în viitorul nu foarte îndepărtat limba engleză se va diviza din ce în ce mai mult, iar variantele vor deveni din ce în ce mai greu de înțeles de către vorbitori încât va fi nevoie de crearea unei variante internaționale a limbii engleze (International English / World Standard Spoken English). Dintre cele mai importante lucrări de lingvistică dedicate limbii engleze ale lui Crystal amintim: *The Stories of English* (2004), *The Fight for English* (2006), *By Hook or By Crook; A Journey in Search of English* (2007), *Spell It Out* (2012), *Making Sense: The Glamorous Story of English Grammar* (2017). David Crystal s-a preocupat și de studiul limbii lui Shakespeare, aducând contribuții valoroase din care amintim: *Shakespeare's Words: A Glossary and Language Companion* (2004, co-autor cu Ben Crystal), *Pronouncing Shakespeare: The Globe Experiment* (2005), *Think on my Words: Exploring Shakespeare's Language* (2012), *The Oxford Dictionary of Original Shakespearean Pronunciation* (2016).

Motivul pentru care am decis să includem numele lingvistului englez în acest capitol este lucrarea *Begat: The King James Bible and the English Language* (2010), în care Crystal încearcă să demonstreze influența extraordinară pe care Biblia Regelui James a avut-o asupra limbii engleze. David Crystal analizează nu mai puțin de 42 de locuțiuni și expresii de sorginte biblică care sunt folosite și astăzi de către vorbitorii de limbă engleză. *Begat: The King James Bible and the English Language* reprezintă nu doar o lucrare de referință în studiul frazeologiei biblice, ci și un model inedit de analiză a expresiilor de sorginte biblică.

3.1.3. Alyce McKenzie

Profesor de omiletic la Școala de Teologie Perkins, Alyce McKenzie este cunoscut în special pentru lucrările sale al căror subiect este predica religioasă. Interesul și pasiunea autoarei pentru predica religioasă și pentru cum trebuie realizată aceasta a dus la publicarea unor volume precum: *Preaching Proverbs: Wisdom for the Pulpit* (1996), *Preaching Biblical Wisdom in a Self-Help Society* (2002), *Hear and Be Wise: Becoming a Teacher and Preacher of Wisdom* (2004), *Novel Preaching: Fiction Writing Strategies for Sermons* (2010), *What Not to Say: Practical Advice for Provocative Preaching* (2011, co-autor cu John Holbert). De asemenea, unul dintre articolele sale (*Different Strokes for Different Folks: America's Quintessential Proverb*) publicate inițial în revista *Theology Today* în anul 1996 a fost selectat și inclus în volumul editat de Wolfgang Mieder și Peter Grzybek intitulat *Cognition, Comprehension, and Communication: A Decade of North American Proverb Studies (1990-2000)*. Articolul lui Alyce McKenzie este unul dintre cele 23 de eseuri despre proverbe publicate între 1990 și 2000, scrise de către trei autori nord-americani, care întregesc volumul menționat.

Lucrarea la care am avut acces și care ne-a fost extrem de utilă în realizarea acestei teze este *Preaching Proverbs: Wisdom for the Pulpit* (1996). Chiar dacă nu reprezintă o lucrare de frazeologie sau paremiologie biblică, *Preaching Proverbs* oferă o imagine asupra modului în care proverbele, fie ele biblice sau populare (contemporane), pot fi folosite astăzi în cadrul predicii religioase. Proverbele reprezintă instrumente extrem de eficiente în transmiterea unor mesaje cu impact. De asemenea, această lucrare este extrem de utilă pastorilor și predicatorilor întrucât conține și modele omiletice practice cu predici exemplificatoare care arată cât de importante pot fi proverbele în transmiterea cu succes a mesajului dorit.

3.1.4. Alan Winton

Alan Peter Winton este în prezent episcop de Thetford în cadrul Bisericii Anglicane, iar cea mai cunoscută lucrare a sa este cea pentru care a obținut titlul de doctor în filosofie, *The Proverbs of Jesus: Issues of History and Rhetoric*, publicat în anul 1988 la una dintre editurile Universității din Sheffield. Lucrarea este extrem de importantă pentru studiul proverbilor biblice, nu doar pentru că oferă celor interesați informații prețioase legate de clasificarea și analiza paremiilor biblice, ci în special pentru că discută implicațiile pragmatice

pe care le ofer acest tip particular de proverbe, modul în care putem face lucruri utilizând proverbele.

3.1.5. Alan Dundes

Discipol al lui Richard Dorson, considerat printre rîntele folcloristicii americane, Alan Dundes este unul dintre cei mai mari folcloriști americani, contribuind prin lucrările sale la fixarea folclorului ca disciplină academică. Alan Dundes a predat folclorul timp de 42 de ani la Universitatea California Berkley, perioadă în care a publicat 12 lucrări ca unic autor și nu mai puțin de 24 ca editor sau co-autor. Printre cele mai importante lucrări ale sale se numără: *The Morphology of North American Indian Folktales* (1964), *Thinking Ahead: A Folkloristic Reflection of the Future Orientation in American Worldview* (1969), *A Study of Ethnic Slurs* (1971), *Folk Ideas as Units of Worldview* (1972), *Interpreting Folklore* (1980), *Life is Like a Chicken Coop Ladder: A Portrait of German Culture Through Folklore* (1984), *Sacred Narrative: Readings in the Theory of Myth* (1984, editor), *Little Red Riding Hood: A Casebook* (1989, editor), *Mother Wit from the Laughing Barrel: Readings in the Interpretation of Afro-American Folklore* (1991, editor), *The Blood Libel Legend: A Casebook in Anti-Semitic Folklore* (1991), *From Game to War and Other Psychoanalytic Essays on Folklore* (1997), *Why Don't Sheep Shrink When It Rains?: A Further Collection of Photocopier Folklore* (2000, co-autor), *Bloody Mary in the Mirror: Essays in Psychoanalytic Folkloristics* (2002).

Lucrarea care ne interesează în mod direct este *Holy Writ as Oral Lit: The Bible as Folklore* (1999), o lucrare care a stîrnit numeroase controverse. În această lucrare Alan Dundes susține că Biblia, fie că vorbim de Vechiul Testament sau Noul Testament nu reprezintă altceva decât folclor. După ce definește folclorul din perspectiva unui expert în folclor, Dundes încearcă să demonstreze folosindu-se de principiul variației că Sfânta Scriptură este folclor. În opinia lui Dundes, variația reprezintă una dintre caracteristicile esențiale ale folclorului. Astfel, Dundes regăsește, spre exemplu, variante ale aceluiași text în diferite episoade ale Noului Testament. Aceste variante au la bază variații ale numerelor, numelor sau secvențelor (două variante ale aceluiași întâmplări pot conține elemente similare prezentate într-o ordine diferită). Un exemplu de variație în ceea ce privește numărul se regăsește în Evanghelia după Matei atunci când Iisus se folosește de metafora vîrbiilor: „Nu se vînd oare două vîrbi pe un ban? și nici una din ele nu va cădea pe pămînt fără tirea

Tat lui vostru. Voi îns to i perii capului v sunt num ra i. A adar, nu v teme i; voi sunte i cu mult altceva decât vr biile” (Mt 10, 29-31). Comparând acest pasaj din Matei cu cel din Luca 12, 6-7: „Nu se vând oare cinci vr bii cu doi bani? i nici una din ele nu este uitat înaintea lui Dumnezeu; cât despre voi, i perii capului vostru, to i sunt num ra i. S nu v teme i: voi sunte i mai de pre decât multe vr bii.”, se poate observa cu ușurinț variația în privința num rului: în pasajul din Matei Iisus vorbe te despre dou vr bii în timp ce la Luca sunt menționate cinci vr bii. Acest exemplu îl face pe Dundes s - i exprime convingerea c existența a dou versiuni ale aceluia i eveniment, versiuni care prezint variații, reprezint un exemplu concret de folclor.

3.2. Contribuții naționale – precursori

Deși cunoscut în principal pentru poeziile sale, George Coșbuc a fost unul dintre primii scriitori români care au observat anumite elemente lingvistice caracteristice proverbului. El este cel care semnează articolul intitulat *Na țerea proverbiilor*¹⁸, în care prezintă, în stilul său caracteristic cele mai importante surse ale paremiilor.

Costantin Negreanu este unul dintre cele mai cunoscute nume ale paremiologiei românești. Discipol al unor personalități de seamă ale filologiei românești, precum Gheorghe Ivnescu și Ștefan Munteanu, Costantin Negreanu s-a remarcat prin numeroase studii și lucrări în domeniul paremiologiei românești, cea mai importantă fiind de departe *Structura proverbelor românești*¹⁹ (1983). În această lucrare care are la bază teza sa de doctorat Costantin Negreanu are în vedere nu doar latura stilistică a paremiilor, ci și pe cea lingvistică. Negreanu este unul dintre primii specialiști români care, încă din bibliografia sa mai puțin accesibilă la acea vreme, reușește să înoveze paremiologia românească cel puțin la nivel de terminologie, în lucrarea sa apărând concepte precum: „microcontext” și „macrocontext”, „context genetic” și „context generic”, „întâritori generici” etc.²⁰

O altă lucrare importantă pentru paremiologia românească este cea a lui Cezar Tabarcea intitulată *Poetica proverbului* (1982). Dacă lucrarea lui Negreanu se axează în special pe elementele de ordin lingvistic ale proverbelor, lucrarea lui Cezar Tabarcea are în vedere mai mult laturile stilistică și semantică ale acestora. Prin urmare, lucrarea lui Tabarcea aduce o contribuție importantă în analiza statutului semiotic al proverbului, a structurilor stilistice ale proverbelor și funcționalitatea lor, a tiparelor proverbiale²⁰ etc.

Lucrarea *Proverb și context* publicată în 2003 de către Pavel Ruxandoiu reprezintă, de asemenea, o realizare notabilă în domeniul paremiologiei românești. Chiar dacă include aspecte de ordin lingvistic, stilistic sau semantic deja amintite de autorii menționați anterior, *Proverb și context* se remarcă printr-o parte consistentă de studii de caz, care nu reprezintă altceva decât un exemplu clar de metodă folosită în analiza proverbelor.

Raluca Felicia Toma este un alt nume ce merită amintit în acest context al contribuțiilor aduse paremiologiei românești. Lucrarea sa *Pragmatica proverbelor biblice* (2009) se

¹⁸ Despre acest articol vom discuta mai pe larg în unul dintre capitolele următoare.

¹⁹ Despre contribuțiile aduse de către Costantin Negreanu în domeniul paremiologiei românești vom discuta mai în detaliu în capitolele ce urmează.

²⁰ Contribuțiile aduse de Cezar Tabarcea vor fi analizate pe larg în capitolele ce urmează.

încadrează mai bine în cadrul contribuțiilor aduse frazeologiei și paremiologiei biblice. Prin această lucrare, Raluca Felicia Toma aduce un element de noutate în studiul proverbelor biblice, reușind să discute proverbul biblic din punct de vedere pragmatic utilizând nu doar metode și tehnici variate, ci aplicând și teorii și practici variate, de la cele ale pragmaticii lingvistice și onomaseologiei, până la cele ale structuralismului și gramaticii comparativ-istorice.

Chiar dacă nu studiază proverbele biblice, lucrarea lui Andrei Pleșu, *Parabolele lui Iisus*, merită să fie avută în vedere întrucât reprezintă un model demn de urmat în ceea ce privește documentarea și modul în care un subiect atât de dificil poate fi făcut accesibil publicului larg. În esență, cartea lui Andrei Pleșu reprezintă o analiză a „uneltelor” pe care Iisus le-a folosit pentru a spune oamenilor adevărul ca poveste.

4. Modele și metode de analiză

4.1. Principalele modele de analiză

În acest capitol vom avea în vedere prezentarea lucrărilor de frazeologie și paremiologie pe care le-am avut drept model de analiză în studiu a proverbelor. Astfel, ne vom rezuma la două dintre lucrările care ne-au folosit drept instrumente la identificarea și selectarea proverbelor de sorginte biblică, pe de o parte, și la analiza proverbelor și expresiilor biblice, pe de altă parte. De asemenea, ne vom ocupa și de prezentarea principalelor metode de analiză folosite în studiul paremiologiei: metoda comparativ-istorică, metoda structural-funcțională și cea pragmatică, metode care pot fi aplicate cu succes și în studiul paremiologiei și frazeologiei biblice.

4.1.1. Wolfgang Mieder – *Not by Bread Alone*

Culegerea de proverbe *Not by Bread Alone: Proverbs of the Bible*, alcătuită de Wolfgang Mieder reprezintă un instrument extrem de util în cercetarea pe care o întreprindem. Culegerea conține nu mai puțin de 425 de proverbe biblice grupate în 19 capitole tematice, fiecare dintre aceste capitole conținând, în medie, aproximativ 22 de proverbe. Fiecare titlu desemnează tema comună a proverbelor grupate în fiecare capitol, astfel că există proverbe care vorbesc despre „bine și rău”, „profeții și preziceri”, „părinți și copii”, „dragoste și prietenie”, „înțelepciune și prostie”, „lege și judecată”, „bogație și sărăcie”, „muncă și lene”, „bărbați și femei” ș.a.m.d. Aceste titluri arată foarte clar faptul că proverbele biblice nu sunt neapărat profund religioase, întrucât chiar și acelea care fac referire la Dumnezeu sau credință reprezintă în esență „fără rămă” de înțelepciune care își au rădăcina în experiența și observația umană cotidiană.

Not by Bread Alone: Proverbs of the Bible ne va fi de un real folos ca punct de plecare în alcătuirea corpusului de proverbe biblice ce va fi analizat în capitolele ce urmează și totodată se va dovedi un instrument extrem de util în compararea proverbelor biblice din culturile engleză și română, precum și în scoaterea la iveală a interferențelor culturale în frazeologia și paremiologia biblică.

4.1.2. David Crystal – *Begat*

Lucrarea lui David Crystal, *Begat: The King James Bible and The English Language*, este oarecum inedit dac lu m în considerare lucr rile cu care lingvistul englez i-a obi nuit cititorii. Preocupat în majoritate lucr rilor sale în special de aspectele gramaticale, David Crystal decide s discute în aceast lucrare despre extraordinara influenț pe care *Biblia Regelui James* a avut-o asupra limbii engleze. Acest fapt este binecunoscut i unanim acceptat în cultura englez , îns aspectul asupra c ruia atrage atenția David Crystal se refer la faptul c , direct sau indirect (prin intermediul traducerilor), *Biblia Regelui James* a influențat foarte mult modul în care englezii vorbesc chiar i ast zi în special prin expresiile idiomatice, proverbiale sau cvasi-proverbiale care par s fi avut o influenț mai mare chiar decât sursele literare importante.

Crystal analizeaz în aceast lucrare peste patruzeci de expresii provenite din Biblie, demonstrând prin exemple concrete modul în care acestea au influențat limba englez de ast zi. Autorul englez nu se fere te s caute i s ofere exemple extrase din opere literare, presa scris sau mediul online.

Prin urmare, chiar dac nu are în vedere proverbele biblice, *Begat* poate fi considerat un model de analiz demn de urmat pentru cercetarea noastr .

4.2. Metoda comparativ-istorică

Considerat un fel de „via regia” a lingvisticii moderne (Munteanu 2005: 104), metoda comparativ-istoric este perceput ca fiind prima metod de cercetare științific a limbii în adev ratul sens al cuvântului, întrucât aceasta a permis lingvisticii s -și capete autonomia față de filologie i filosofie. Ap rut în secolul al XIX-lea, metoda comparativ-istoric se va definitiva odat cu analiza comparativ a limbilor indoeuropene, devenind metoda de baz în cercetarea diacronic a limbilor înrudite. În esenț , metoda comparativ-istoric „const în compararea cuvintelor cu sensuri similare din dou sau mai multe limbi a c ror înrudire este admis ipotetic și în stabilirea unor corespondențe fonetice sistematice, condiționate contextual, cu scopul de a demonstra existența relației genetice presupuse și de a reconstrui formele comune originare” (DSL 1997: 112).

Un exemplu extrem de gr itor în ceea ce prive te aplicare metodei comparativ-istorice pentru cercetarea noastr poate fi considerat *The Oxford Dictionary of English Proverbs*, unul

dintre cele mai importante (dacă nu chiar cel mai important) dicționare de proverbe ale limbii engleze. Aranjate în ordine alfabetic, fiecare dintre proverbe reprezintă în sine o intrare de dicționar în care este prezentată forma actuală a proverbului, dar și cele mai vechi forme atestate împreună cu referințele (colecții de proverbe vechi sau opere literare) în care acestea apar. Prin urmare, *The Oxford Dictionary of English Proverbs* capătă o importanță aparte în studiul proverbelor aparținând limbii și culturii engleze, nu doar pentru că oferă o perspectivă diacronică asupra acestora, ci în special datorită faptului că rezolvă, chiar dacă nu total sau definitiv, eterna problemă a vechimii proverbelor. Spre exemplu, *The Oxford Dictionary of English Proverbs* înregistrează proverbul *Better eye out than always ache*, pentru care nu am găsit un echivalent românesc, dar care s-ar putea traduce „Mai bine fărâșă un ochi decât tot timpul suferind”, acesta avându-și originea în Noul Testament: „[...] mai bine-ți este să intri în Viață cu un singur ochi decât să ai doi ochi și să fii aruncat în gheena focului” (Mt 18,9). O primă atestare a acestui proverb este înregistrată într-o colecție de proverbe de la 1546 alcătuită de John Heywood (*A dialogue conteinyng the nomber in effect of all prouerbes in the englishe tongue, ... set foorth by John Heywood*): „Continuall penurie, whyche I muste take, Telth me, better eye out than alwaies ake”. Următoarea atestare citată de acest dicționar apare în *Promus of Formularies and Elegancies* (1587), caietul personal al lui Francis Bacon, în care filosoful englez își aduna cuvinte și expresii pe care intenționa să le folosească în scrierile sale: „Hereof the common fourmes are, Better eye out, then alwayes ake”. Proverbul apare de asemenea și în cartea de epigrame semnată de poetul John Davies de Hereford, intitulată *The Scourge of Folly* (1611).

The Oxford Dictionary of English Proverbs reprezintă un model de dicționar istoric dedicat proverbelor. Un asemenea instrument de lucru ar fi extrem de util și pentru cei care se dedică studiului proverbelor românești.

De asemenea, un alt exemplu concret de utilizare cu succes a metodei comparativ-istorice în studiul proverbelor este reprezentat de lucrarea lui Archer Taylor, *The Proverb and An Index to the Proverb*, o lucrare de referință pentru studiul paremiilor în care sunt discutate aspecte legate de originea proverbelor, tipurile de proverbe (biblice, populare, clasiche, traduse, metaforice, bazate pe narațiuni ș.a.m.d.), dar și analizate sistematic conținutul și stilul proverbelor.

Studiile de paremiologie ale cercetătorului francez Damien Villers pot fi și ele amintite aici. În articole precum *Le proverbe aux XVIe et XVIIe siècles : arts de la diversité* . *Les proverbes : réalités et représentations* sau *Proverbiogenèse et obsolescence: la naissance et la mort des proverbes* Damien Villers discută chestiuni legate de diversitatea proverbelor prin ilustrarea lor grafică în secolele al XVI-lea și al XVII-lea (perioadă extrem de importantă în dezvoltarea domeniului proverbelor), proverbe reprezentate în gravuri și sculpturi, precum și chestiuni ce fac referire la sursele proverbelor, definirea și criteriile de delimitare a acestora, etapele proverbiogenezei, apariția și dispariția paremiilor ș.a.m.d.

4.3. Metoda structural-funcțională

Metoda structural-funcțională reprezintă una dintre cele mai utilizate metode în studiul proverbelor. În prezentarea celor mai importante aspecte ale acestei metode ne-am oprit asupra lucrărilor a doi dintre cei mai cunoscuți paremiologi români, Constantin Negreanu și Cezar Tabarcea, dar și asupra lucrării despre clișee a cercetătorului rus G. L. Permyakov, lucrare ce reprezintă o contribuție extrem de importantă în domeniul paremiologiei, și, de ce nu, chiar și al frazeologiei.

4.3.1. Constantin Negreanu – *Structura proverbelor românești*

Lucrarea lui Constantin Negreanu, *Structura proverbelor românești*, reprezintă una dintre contribuțiile importante aduse cercetării paremiologiei românești, cu atât mai mult cu cât aceasta are în vedere nu doar latura stilistică a proverbelor, ci și cea lingvistică.

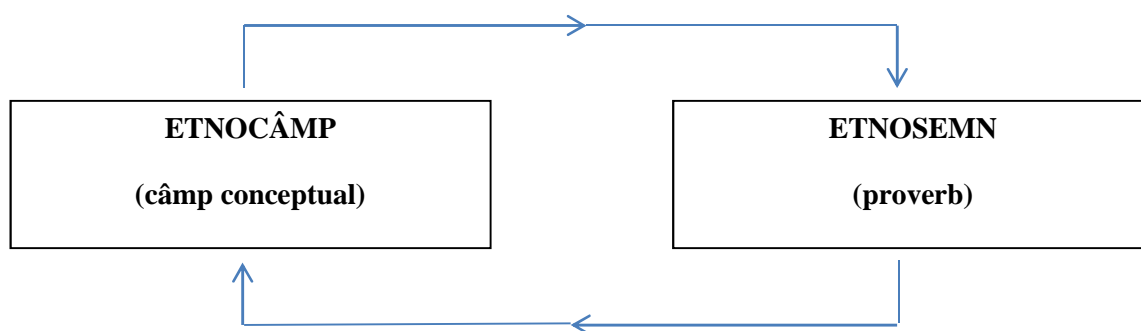
După prezentarea considerațiilor preliminare, adică realizarea unui istoric al paremiologiei și trecerea în revistă a principalelor încercări de definire a proverbului (la nivel românesc și european), Constantin Negreanu studiază cu atenție structura lingvistică a proverbului (la nivel sintactic, morfologic și lexical), dar și cea stilistică.

Nu trebuie trecute cu vederea nici problemele de terminologie pe care le scoate în evidență autorul. Pe lângă faptul că termenul proverb, care, după cum afirmă Negreanu, are origine celtică, prezintă o mulțime de sinonime populare (vorbe, pildă, paremie, vorbă bătrânească, povățuire, vorba lui, zical etc.), acesta capătă o terminologie specifică, adaptată. În această terminologie specifică a proverbului, Negreanu (1983: 37) include termeni precum:

- microcontext – „organizarea interioară a proverbului, organizare în care semnificația particulară a unui cuvânt depinde de semnificația celorlalte cuvinte”
- macrocontext – „cazul concret la care este aplicat proverbul într-un discurs verbal dat”
- context genetic – „determinare inițială a sensului care se mai prestează sau nu în conștiința colectivă, dar de explicitarea a căruia depinde înțelegerea integrală și profundă a contextului”
- context generic
- metafor generică, metafor parabolică – „cele două aspecte fundamentale ale metaforei în proverb”
- întiritorii generici – „factori gramaticali care au funcția de a sublinia sensul generic al proverbului prin impunerea ideii de totalitate”.

Din punctul de vedere al lui Constantin Negreanu, cei mai importanți termeni ai acestei serii terminologice sunt: microcontextul, macrocontextul, contextul genetic și cel generic, termeni preluați, de altfel, de la Pavel Ruxandoiu. Așa cum afirmă Pavel Ruxandoiu, contextul generic reprezintă „ideea fundamentală abstractă pe care o exprimă proverbul și care face posibilă aplicarea lui la mai multe cazuri particulare” (Ruxandoiu apud Negreanu 1983: 38). Mai mult decât atât, Negreanu merge pe ideea echivalenței conceptelor fundamentale ale vieții poporului român cu contextele generice. Din punctul său de vedere, „proverbele «presupun» un context generic”. Spre exemplu, conceptul de înțelepciune al căruia este un context generic, fiind exprimat prin mai multe microcontexte (1983: 38).

Plecând de la concept și de la ideea de câmp conceptual, Negreanu dezvoltă la rândul său o nouă terminologie, studiind câmpurile onomasiologice și pe cele semasiologice. Astfel, din punctul său de vedere, orice proverb poate fi considerat un etnosemn. De asemenea, toate proverbele (etnosemnele) aparținând aceluiași concept se încadrează sau formează un etnocâmp (identificabil cu câmpul conceptual – echivalarea etnocâmpului cu câmpul conceptual fiind posibilă doar în cazul proverbelor). Relațiile complexe ce se stabilesc între etnocâmp și etnosemn sunt rezumate de Constantin Negreanu prin următoarea schemă (1983: 40):

Negreanu (1983: 41) propune o terminologie specifică și în privința sinonimiei și antonimiei. Cei mai importanți termeni cu care operează din acest punct de vedere sunt: sinonimia paremiologică, antonimia paremiologică și câmpul contextual. Prin urmare, sinonimia paremiologică se referă la faptul că „toate proverbele care fac parte din același etnocâmp pot fi considerate sinonime”. Este numită sinonimie paremiologică întrucât, este de părere autorul, termenul simplu de sinonimie nu mai poate fi folosit fără determinări, acesta devenind prea ambiguu în teoria lingvistică. A adică, sinonimia devine în studiul proverbelor, sinonimie paremiologică, proverbele fiind sinonime „numai datorită faptului că gravitează în jurul aceluiași «nod» conceptual al câmpului lingvistic”. Pe de altă parte, există și antonimie paremiologică. Dacă sinonimia paremiologică are de-a face cu proverbele (microcontextele) și se realizează în cadrul acestora, antonimia paremiologică „se poate stabili și între diverse câmpuri”, fiind, în acest caz o „antonimie a etnocâmpurilor”, raportul de antonimie stabilindu-se de această dată între concepte. Prin urmare, în privința celor două tipuri de relații (sinonimie – antonimie paremiologică), Negreanu (1983: 43) ajunge la concluzia că trebuie să se deosebească între o sinonimie paremiologică intermicrocontextual (realizată între diferitele proverbe care fac parte din același câmp), o antonimie paremiologică intramicrocontextual (realizată în interiorul unui proverb) și o antonimie interconceptual (realizată între etnocâmpuri diferite).

În privința proverbelor se poate vorbi și despre un câmp contextual, acesta cuprinzând „unitățile lexicale pe care un cuvânt poate să le evoce sub influența diferitelor contexte”. Aplicat astfel proverbelor, câmpul conceptual cuprinde „toate proverbele care se pot referi la un macrocontext” (1983: 41).

Pentru a prezenta pe larg cele două relații, de sinonimie, respectiv antonimie paremiologică, Negreanu (1983: 58-82) analizează o serie de etnocâmpuri, încercând să

descoperă cum funcționează aceste relații în interiorul acestora sau între acestea. Spre exemplu, un prim etnocâmp (dacă nu cel mai important, poate cel mai bine reprezentat) este cel al *înțelepciunii*, în care relația de antonimie pare a fi extrem de bine reprezentată. Antonimia paremiologică este reprezentată prin termenii antonimici fundamentali *înțelept – nebun* (prost, nerod), opoziția acestora fiind marcată din punct de vedere gramatical prin conjuncția cu valoare adversativă și, ca în exemplele: „Nebunii dau mese și înțelepții mănâncă” sau „Înțeleptul adună și prostul risipea-te”. De asemenea, un alt marcaj prin care se poate recunoaște relația de antonimie paremiologică este prezența adverbului „bine”, la comparativul de superioritate, înaintea termenilor relației antonimice, așa cum rezultă din exemplele: „Mai bine cu un înțelept la pagubă decât cu un prost la câștig”, „Mai bine cară pietre cu un înțelept, decât să petreci cu 10 nebuni”, „Mai bine o palmă de la un înțelept, decât o sărutare de la un prost”. Chiar dacă în cadrul etnocâmpului *înțelepciune* termenii *înțelept – nebun* (cu variantele *prost, nerod*) sunt considerați termeni antonimici fundamentali, antonimia paremiologică intramicrocontextuală se poate realiza și prin alți termeni, cum ar fi: sinonimul *minte* pentru *înțelepciune*, și *noroc* pentru *nebie, prostie*: „Norocul calcă în urma minții”. Acești termeni pot fi însoțiți și de unități de măsură: „Mai bine un dram de minte, decât o oca de noroc”, „Mai bine un dram de noroc, decât un car de minte”. Termenii antonimici *Dumnezeu – drac* contribuie și ei la crearea relației de antonimie paremiologică: „Dumnezeu a umplut lumea cu ce a putut”, „Dracul nu e altă decât de negru cum îl zugrăvesc românii”, „Bun e Dumnezeu, mizer e dracul”. Se poate observa cu ușurință că între primele două proverbe se poate stabili o relație de antonimie paremiologică intermicrocontexte, pe când în cazul celui de-al treilea proverb antonimia paremiologică intramicrocontextuală este mai mult decât evidentă. În cazul proverbelor de tipul „mai bine, decât” regăsim un tip mai special de antonimie, o antonimie incompletă. Aceasta se realizează prin emisia unui singur element, termenul opozabil fiind dedus. Prin urmare, în acest caz, pentru ca mesajul proverbului să fie decodat corect este nevoie de aportul receptorului, acesta trebuind să completeze microcontextul astfel încât funcția referențială să fie realizată, așa cum este cazul următorului proverb: „E mai bine să fie cineva la colț de țară și mijloc de masă” (completarea fiind: „decât la mijloc de țară și la colț de masă”).

Antonimia intramicrocontextuală regăsim și în cazul etnocâmpului *muncă*, unde termeni precum: *treabă, hărnicie, vrednicie* se opun termenului *lene*: „Sânguința țese pânza, iar lenea pierde vremea”. Dacă etnocâmpul *înțelepciune* este extrem de bogat în relații de

antonimie paremiologic , în cazul etnocâmpului *munc* reg sim și relații de sinonimie intramicrocontextual : „Ț ranul *muncitor*/ E vestit ca *domnitor*” (muncitor = domnitor), „*Lenea* doarme i s r cia o ap r de mu te” (lene = s r cie). În cadrul acestui etnocâmp, la relația de sinonimie paremiologic contribuie i structura binar a majorit ții microcontextelor aparținând acestuia. Exist destul de multe proverbe introduse prin înt ritorul generic *cine*, care le confer o mare putere de generalizare. Iat câteva exemple: „Cine alearg mult, m nânc unt”, „Cine lucreaz , acela se cade s m nânce”, „Cine munce te,/ Hran agonise te”. Astfel, cele dou p rți ale fiec rui proverb intr în relație de sinonimie, întrucât prima parte devine un fel de r spus la întrebarea care poate fi formulat din a doua parte: Cine m nânc unt? – Cine alearg mult., Cine se cade s m nânce? – Cine lucreaz ., Cine agonise te hran ? – Cine munce te.

Exist i cazuri (e drept, destul de rare) în care cele dou relații de sinonimie și antonimie paremiologic sunt prezente în cadrul aceleia i microcontext: „Cine lucr are/ Cine ede rabd ”. Dacă analiz m cu atenție enunțul, putem observa c exist o relație de sinonimie între cele dou p rți ale proverbului: Cine are? – Cine lucr ., Cine rabd ? – Cine ede., dar i o relație de antonimie paremiologic datorit antonimiei dintre perechile de predicate: lucr /are – ede/rabd .

Înt ritorii generici care contribuie la realizarea relației de sinonimie paremiologic intramicrocontextual întâlnim i în cazul acestui etnocâmp. Este vorba despre corelativele *cu cât – cu atât*: „Cu cât mai adânc intri în p dure, cu atât de mai multe lemne dai”, „Cu cât mai mult lucrezi p mântul, cu atât mai mult și el te mulțumește”.

Un alt tip de sinonimie paremiologic este cel pe care Negreanu (1983: 76) îl nume te sinonimie sintagmatic . Acest tip de sinonimie se întâlne te în cazul proverbelor din etnocâmpul „bun tate”, care sunt create pe baza reciprocității celor dou p rți componente: „Ceea ce vreți s v fac vou oamenii faceți și voi lor”, „Cine bate la poarta altuia o s bat i altul la poarta lui”.

Negreanu (1983: 78) vorbește, de asemenea, și despre o relație de antonimie paremiologic complex reg sit în cazul unui proverb ce face parte din etnocâmpul „cinst”: „Cu cât e nepotrivit a vedea un om beat stând între treji, cu atât mai urât este a edea cel treaz între beți”. Aici, relația de antonimie este complex întrucât pleac de la termeni (antonimia intramicrocontextual între termenii *beat – treaz* este evident), extinzându-se mai apoi la

propoziții. Negreanu o numește complexă datorită faptului că sunt implicate nu doar lexicul (termenii *beat – treaz*), ci și sintaxa (subordonata circumstanțială și corelativele *cu cât/ cu atât*) și topica (inversiunea din propoziția regent).

Prin urmare, în urma discutării relațiilor de sinonimie și antonimie paremiologică autorul ajunge la o serie de concluzii: cele mai multe dintre proverbe au la bază relații de sinonimie sau antonimie, exprimate sau subînțelese; cele două tipuri de relații pot apărea în interiorul aceluiași proverb; ponderea prezenței celor două tipuri de relații paremiologice intramicrocontextuale este mult în favoarea antonimiei paremiologice; în privința antonimiei paremiologice microcontextuale trăsătura fundamentală a antonimelor (aceea de a se atrage și respinge reciproc) este evidentă; de aici se bazează pe sinonimie, între etnocâmpuri pot apărea nu doar relații de sinonimie, ci și de antonimie.

În privința formării cuvintelor, Constantin Negreanu (1983: 82-88) insistă asupra derivării cu prefixul negativ *ne-*, datorită marii productivități a acestuia nu doar în limba română în general, ci și în limba proverbelor, în special. Derivarea cu prefixe negative este și ea strâns legată de antonimia paremiologică.

O atenție mai mare o alocă autorul (1983: 88-110) discuției legate de morfologie. În privința substantivului, care reprezintă cea mai bine reprezentată parte de vorbire în proverbe, discuția se reduce, în esență, la clasificarea acestora în *abstracte* și *concrete*. Trecând în revistă opiniile unor specialiști precum Al. Graur, Iorgu Iordan, Tatiana Slama-Cazacu, H. Wald, în privința acestei probleme legate de ce este abstract și concret, Negreanu (1983: 90) adoptă opinia lui Iorgu Iordan și Vladimir Robu, conform căreia: „ca unități ale limbii, toate cuvintele sînt abstracte, dar din punctul de vedere al conținutului lor, cuvintele (ca și noțiunile) pot fi clasate în concrete și abstracte”²¹. Prin urmare, aplicând această opinie în cazul proverbelor, vom observa că toate conceptele care apar în proverbe, adică toate etnocâmpurile, reprezintă substantive abstracte, însă, cu mici excepții, expresia locală a acestora se realizează la nivelul proverbelor, adică a microcontextelor, prin substantive concrete. Cel mai simplu și în același timp cel mai edificator exemplu este cel al etnocâmpului *înțelepciune*, care, de aici este un substantiv abstract, „antrenează” la nivelul microcontextelor o mulțime de termeni concreți, care pot apărea cînd nu au nicio legătură cu etnocâmpul. Negreanu (1983: 90-91) susține că într-o astfel de situație pot fi enumerate

²¹ Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București 1978, p. 254 apud Constantin Negreanu, *Structura proverbelor românești*, București 1983, p. 90.

elementele macrocosmosului și ale naturii cum ar fi: *soarele, luna, apa, vântul, ploaia*, dar și unele animale: *câinele, boul, capra, lupul, vulpea* etc. Iată câteva exemple: „Numai soarele poate să încalzească pe toată lumea”, „Apele mici fac valuri mari”, „Câinele mort nu mai mușcă”, „Lupul, lupul răpădă”, „Mai bine să fii în coada leilor, / Decât în capul vulpilor”.

Se poate vorbi despre abstract și concret și în cazul numelor proprii, care apar și ele destul de des în proverbe. Spre deosebire de cazul în care numele propriu s-a format dintr-un nume comun „prin reducerea la particular a substantivului comun care exprima o generalizare”, în cazul proverbelor, situația este diferită întrucât „numele proprii exprimă generalizarea unor cazuri particulare”, precum în exemplul: „Vrei, nu vrei, bea, Grigore, aghiazmă”. Este evident că inițial a existat o persoană care purta numele respectiv, însă, cu timpul, proverbul s-a generalizat, aplicându-se unei categorii mai mari de oameni, fiind mai puțin important numele pe care aceștia îl purtau.

În privința termenilor concreți, Negreanu (1983: 92-108) realizează o clasificare a acestora pe categorii, în funcție de frecvența apariției lor în unitățile paremiologice. Astfel, o primă categorie este reprezentată de fauna și flora românească regăsite în proverbe, subclasificat după cum urmează: animale domestice (câine, oaie, bou, vacă, purcel, cal, iapă, pisică etc.), animale sălbatice (lup, urs, vulpe, iepure, leu, maimuță), păsări domestice și sălbatice (rață, găină, cocoș, cioară, vultur, privighetoare, prepeliță, barză, pupăză, vrăbie etc.), insecte (muscă, păduche, purice, albină, furnică, țânțar, greiere, fluture etc.), alți reprezentanți ai faunei (pește, șarpe, melc, rac, arici, liliac, cârțiș, guzgan etc.). În ceea ce privește flora există următoarele subcategorii: plante comestibile (vie, varză, grâu, bostan, hrean, ciupercă, ardei, sfeclă, ceapă etc.), plante sălbatice (iarbă, spini, trestie, măr cină, buruieni, scaiete etc.), copaci (copac, frunză, stejar, răchită, plop, salcie, brad, fag etc.), pomi (pom, măr, frunză, prună, poamă, nuc, piersică, cireșă, dud etc.), plante oleaginoase (păișă, fân, orz, ovăz), flori (floare, trandafir).

O a doua mare categorie de termeni concreți este cea pe care Negreanu o intitulează „Meserii și meșteșuguri”, în care nu sunt incluse doar substantive, ci și alte părți de vorbire, cu precădere verbe. Din totalul unităților paremiologice studiate de autor (5994), 339 dintre acestea se referă la anumite ocupații, meserii precum și la cei care le realizează. Paremiologul le împarte în patru subcategorii, în funcție de numărul aparițiilor în unitatea paremiologică. O primă subcategorie este: cu o singură apariție în aceeași unitate paremiologică. Este vorba aici despre substantive care indică persoanele care practică diferite meserii: cimpoier, crâmar,

doctor, hangiu, gr dinar, me ter, v car, vân tor; substantive care fac referire la diferite obiecte sau unelte folosite în diferite meserii sau ocupații: aț , ac, clește, ciocan, meliț , moar , plug, sap etc.; verbe care se refer la diferite îndeletniciri: a ara, a croi, a cump ra, a m cina, a secera, a vinde, a țese. A doua subcategorie este cea cu două apariții în aceeași unitate paremiologic : substantiv + substantiv. În cadrul acestei subcategorii există substantive care se afl în relații diferite, ceea ce duce la situații diferite. O prim situație este cea în care cele două substantive reprezintă practicanți ai meseriei: plugar – n dr gar (Când n-are *plugarul*/ Nici *n dr garul*). A doua situație este cea în care un substantiv indic pe cel care practică meseria, iar cel de-al doilea este reprezentat de obiectul, unealta folosit : calf – scule (O *calf* rea nu- i g se te niciodat *scule* bune). A treia situație este cea în care ambele substantive indic unelte de care este nevoie pentru practicarea unei meserii: ciocan – nicoval . A patra situație este cea în care un substantiv face referire la loc, iar cel de-al doilea modalitatea de realizare, obiectul sau rezultatul: moar – f in , pr v lie – marf . O a cincea situație este aceea când ambele substantive indic locul practicii meseriei: târg – iarmaroc. A șasea situație este cea în care substantivele indic unealta, respectiv rezultatul muncii: ac – cojoc, plug – brazd . A șaptea situație este cea în care ambele substantive indic rezultatele muncii: f in – t râte (E scump la *t râte* i ieftin la *f in*). Ultima situație prezentată de Negreanu este cea în care substantivele arată beneficiul și pierderea: câ tig – pagub (Nu e *câ tig* f r *pagub*). De asemenea, cele două apariții din unitatea paremiologic pot fi un substantiv și un verb: oal – a fierbe, maistor – a lucra (*Maistor* bun i nu de mult/ *Lucr* -ncet i r u de tot!). Un alt dublet este cel format dintr-un verb și un substantiv: a țese – pânz , a coase – petic, a vinde – gr dinar. În această subcategorie, ultimul dublet este cel format dintr-un verb și un alt verb: a m sura – a croi, a croi – a cârpi, a cump ra – a vinde.

A treia subcategorie este cea cu trei apariții în aceeași unitate paremiologic . În cadrul acestei subcategorii avem două cazuri. Primul caz este cel în care apar: un verb + un substantiv + un substantiv = a pili – ac – fier, aici acțiunea fiind asociată cu produsul finit și cu materialul din care este realizat. Cel de-al doilea caz este cel în care apar: un substantiv + un verb + un substantiv = fierar – a coase – ciubote (Nevoia învaț *fierarul* s *coase ciubote*).

Ultima subcategorie este cea cu patru apariții în aceeași unitate paremiologic : verb + substantiv + substantiv + verb (locuțiune), precum în exemplul: Cine vrea s - i vânz *marfa* cu preț s *o scoat la mezat*.

O a treia mare categorie de termeni concreți este cea a „meteorologiei populare”, în care sunt încadrate nu mai puțin de 106 unități paremiologice. La fel ca în cazul categoriei precedente, și în acest caz se regăsesc subcategorii bazate pe numărul de apariții în cadrul unității paremiologice. Prin urmare, prima subcategorie este cea cu o singură apariție în aceeași unitate paremiologică. Aici se regăsesc: substantive ce denumesc fenomene meteorologice (brumă, grindină, ploaie, rouă, vânt etc.), substantive ce desemnează anotimpurile (iarnă, primăvară, vară, toamnă), substantive care desemnează elemente ale cosmosului (cer, lună, soare), substantive proprii (Baba Dochia, Arminden) și, nu în ultimul rând, verbe ce fac referire la fenomene meteorologice (a bubui, a ninge, a ploua, a tuna etc.). Cea de-a doua subcategorie este cea cu două apariții în aceeași unitate paremiologică: substantiv + substantiv (fenomenul meteorologic + rezultatul/ modul de realizare/ fenomenul însoțitor/ luna calendaristic / legătura dintre fenomene) – „*Iarnă-i grea, omul mare, / Vai de omul care n-are*”. De asemenea, cele două apariții pot fi constituite de substantiv + verb: „*Când e ti în luciul mării și tun / Anevoie o să scapi de furtună*”, sau chiar de verb + verb: „*Când plouă spălaștră chinile și când bate vântul mîtură casa*”. Ultima subcategorie este cea cu trei apariții în aceeași unitate paremiologică: verb + verb + substantiv („*Lasă-ning, și plouă, numai vreme rea să nu se facă*”).

Următoarea mare categorie de termeni concreți identificată de Negreanu este cea intitulată „Arhitectura populară (construcții)”. Din totalul de unități paremiologice studiate de autor 116 se încadrează în această categorie. Și aici există subcategorii, cu apariții în aceeași unitate paremiologică de la unu la patru. Prin urmare, în subcategoria cu o singură apariție în aceeași unitate paremiologică regăsim: substantive care indică diferite construcții (biserică, bordei, casă, cetate, cort, corabie, puț), substantive care denumesc doar elemente sau părți ale unei construcții (gard, perete, poartă, pod, scară, zid) sau un verb care denumește acțiunea de bază (a zidi). În subcategoria cu două apariții în aceeași unitate paremiologică regăsim cazurile de: substantiv + substantiv (beci – casă, casă – biserică, u – casă) și substantiv – verb (a zidi – casă). Subcategoria cu trei apariții în aceeași unitate paremiologică este concretizată prin: substantiv + substantiv + substantiv („*Ferestrele au ochi, iar gardul și pereții urechi*”), iar în cea cu patru apariții se regăsesc tot numai substantive: „*Casa lor este cu ușa prin pod și ferestrele pe sub pat*”.

Ultima mare categorie propusă de autor este cea a unităților de măsură care cuprinde nu mai puțin de 66 de proverbe. În privința acestei categorii trebuie menționat faptul că unitățile

de m sur propriu-zise apar relativ rar (antal, litr , oca). În schimb, apar denumiri ale acestora, sintagme concrete formate cu ajutorul lui „cât”: „cât ai da în amnar”, „cât e negru sub unghie”, „cât un fir de mac”, „cât un purice”, „cât umbra acului”, „cât s pui pe buze”.

O a doua parte de vorbire pe care Negreanu decide s o discute la capitolul morfologie este adjectivul. Acesta se opre te, cu prec dere, asupra modalit ților de exprimare a diferitelor culori. Astfel, autorul remarc faptul c în paremiologie culorile sunt reprezentate prin a a numitul „ROGVAIV”, culori ce apar în 68 de unit ți paremiologice: roșu, galben, verde, albastru, violet etc. Non-culorile alb i negru sunt mai bine reprezentate, având 10, respectiv 9 ocurențe. Acestea se g sesc i împreun , bifând nu mai puțin de 12 ocurențe. Exist i termeni populari care desemneaz culori: b lțat, laie, b laie, pestriț. În paremiologia româneasc , cele dou non-culori fundamentale alb i negru ocup un rol important, întrucât pentru exprimarea lor nu sunt folosite doar adjective, ci i substantive i verbe provenite din adjectivele respective.

Asupra pronumelui i a numeralului, Negreanu decide s nu insiste întrucât, su șține el, utilizarea lor în proverbe nu este atât de pregnant încât s suscite comentarii legate de structura lingvistic a paremiilor.

Verbului, în schimb, îi sunt alocate câteva pagini. Negreanu (1983: 110) remarc în primul rând absența copulativului „a fi” din numeroase proverbe, în special din cele care urmeaz modelul „mai bine...decât/ decât...mai bine”. Iat câteva exemple: „Decât tot anul cioar , mai bine o zi oim”, „Decât un an nicoval , mai bine trei zile ciocan”, „Decât slug mare, mai bine st pân mic”. De asemenea, exist i unele unit ți paremiologice în care lipsa copulativului este parțial : „Cine e mic/ Tot nimic” (Cine e mic/ [Nu e] nimic). Acelea i cazuri le reg sim și în privința verbului predicativ. Acesta poate lipsi din unitatea paremiologic fie în totalitate: „Nici în car,/ nici în c ruț ,/ nici în teleguț ”, fie parțial, numai din partea a doua a acesteia: „Bogatul *nu crede* niciodat celui s rac, nici s tulul celui fl mând” („Bogatul *nu crede* niciodat celui s rac, nici s tulul [nu crede] celui fl mând”). Elipsa verbului predicativ, remarc Negreanu, reprezint o particularitate a proverbelor i zic torilor. În privința timpului verbului predicativ din unit țile paremiologice acesta este prezentul, a a numitul „prezent gnomic”, fiind întâlnit în cazul proverbelor din majoritatea limbilor. În privința modurilor, cele mai întâlnite în proverbe sunt: indicativul, conjunctivul și imperativul. Folosirea celui din urm „m rește capacitatea informațional a mesajului,

subliniind participarea intens la conținutul comunicat” (1983: 112). Persoana și numărul utilizate în proverbe sunt strâns legate de moduri, astfel că cele mai întâlnite sunt persoana a II-a și a III-a singular (majoritatea verbelor predicative la persoana a III-a sunt la modul indicativ și conjunctiv, pe când cele la persoana a II-a sunt la imperativ).

În privința sintaxei, Constantin Negreanu (1983: 114-133) discută despre cele mai întâlnite tipuri de propoziții în proverbe, și anume propoziția subiectivă și cea atributivă, completând acest capitol cu o discuție despre negație (tipul acesteia, poziția în context, ocurența și relațiile cu celelalte elemente ale structurii enunțului). Nu vom insista asupra acestui capitol, ci vom prezenta doar câteva concluzii care ni s-au părut pertinente. În privința propozițiilor subiective, jumătate din cele 491 de proverbe cercetate sub acest aspect prezintă o singură propoziție subiectivă, în timp ce cealaltă jumătate cuprinde două sau chiar mai multe. Cele mai multe dintre propozițiile subiective cuprinse în proverbe sunt pronominale, cel mai utilizat cuvânt introductiv fiind pronumele „cine” („cel ce” este și el utilizat, fiind considerat adesea un sinonim perfect al lui „cine”). În ceea ce privește propoziția atributivă, trebuie remarcat faptul că aproape toate proverbele studiate de Negreanu sub acest aspect conțin o singură propoziție atributivă, fiind introdusă în cele mai multe din cazuri prin relativul „care”, dar și prin „cine” și „câți”. De asemenea, în cele mai multe dintre unitățile paremiologice discutate, propoziția atributivă este intercalată. În privința negației, trebuie menționat faptul că diferitele mijloace ale negației apar în aproximativ o treime din totalul unităților paremiologice studiate de Negreanu, sub diferite tipuri, „nu” (ca negație predicativă) având cea mai mare pondere, urmat de „nici”, „niciunul”, „niciuna”, „nimeni”, „nimic” etc. Negațiile se întâlnesc fie în poziție inițială, fie în interiorul proverbelor. De asemenea, numărul record de apariții în același proverb îl deține „nu” (de patru ori). Negația „nu” poate fi întâlnită în cadrul proverbelor fie singură, fie asociată cu „nici”, „nici”, „niciuna”, „niciun”, „niciunul”, „nimeni”, „niciodată” etc., din punct de vedere gramatical negația fundamentală fiind întotdeauna predicativă.

Ultimul capitol la care face referire Constantin Negreanu (1983: 153) este cel ce ține de stilistică, mai cu seamă de structura stilistică a proverbelor. Acesta se oprește doar asupra acelor procedee stilistice care au o frecvență mai mare în proverbe. Astfel, Negreanu prezintă, pe rând, modul în care sunt folosite în proverbe metafora, comparația, repetiția, simetria, rima și aliterația, dar și unele efecte estetice (conciziunea, expresivitatea și plasticitatea unităților paremiologice).

În privința metaforei, merit amintit a a numitul „proverb metafor ”, care „presupune o complex trecere de la particular la general și apoi revenire la particular, dar pe un plan mult mai larg” (1983: 157). Iată câteva exemple de astfel de proverbe metafor : „Nici măr cînele struguri scoate, nici scaietele smochine.”, „De multe ori dintr-o iapă bun iese un mgar și dintr-un măr cîne iese un trandafir.”, „Multe găte înving porcul.”, „Unde străluce te soarele, luna nu are ce face.”, „Boii uniți la pînă, / Lupul nu-i poate răpune.” etc. În toate aceste cazuri, susține Negreanu, conotațiile lingvistice (care sunt de natură lexicală) se întîlnesc cu cele estetice, cu care se asociază și cu care fuzionează. Prin urmare, toți termenii din proverbele amintite (măr cîne, iapă, mgar, trandafir, soare, lună, găte, porc .a.m.d.) prezintă valori conotative multiple, întregul microcontext funcționând ca o metaforă. Nu trebuie trecut cu vederea nici discuția legată de așa numiții „întiritori generici” (noțiune formulată de Pavel Ruxandoiu), o serie de factori gramaticali care au rolul de a „sublinia sensul lui generic prin impunerea ideii de totalitate, adică prin excluderea oricărei excepții de la adevărul formulat” (1983: 160). Acești „întiritori genetici” au și rolul de creare a unei stereotipii sintactice care ajută la o mai ușoară identificare a probelor în macrocontext. Iată câteva exemple: „Cînd te arde cărbunele, îl arunci în barba lui tată-său.”, „Cîte flori sunt pe pământ, toate se duc în mormânt.”, „Nici la rai nu-i bine singur.”, „Unde nu-i cap vai de picioare.” etc.

Al doilea cel mai folosit procedeu stilistic în proverbe este comparația. În urma analizei pe care o face Negreanu, ceea ce este interesant de amintit în privința acestui procedeu stilistic se referă la efectele expresive pe care comparația le creează. Citînd specialiști în domeniu, precum tefan Munteanu sau Ion Coteanu, Negreanu afirmă că aceste efecte expresive sunt create prin acele note pe care termenul care se compară (A) le primește de la termenul comparat (B), al treilea termen fiind constituit chiar de acele note comune primilor doi termeni. Iată câteva exemple în care aceste note comune sunt exprimate sau nu: „Pizma pe nesimțite înima și-o mîncă, ca rugina pe fier.”, „Duhul omului e ca o funie; de ce o întinzi de ce slăbește.”, „Gura înțeleptului – ca fântîna curată, ce pururea curge și pe nimeni vatămă, dar pe toți îi adăpă.” .a.m.d.

Repetiția reprezintă la rândul ei un alt procedeu stilistic des întîlnit în proverbe. Rolul acesteia este de a întări semnificația proverbului și de a scoate în evidență o anumită idee, a a cum este cazul ideii de bunăătate din următoarele exemple: „Binele nu se face numai la cine îți place; cîci binele este bine să-l faci la fiecare.”, „De omul bun și de vreme bună nu te mai

saturi.”, „*Binele* la *bine* vine, precum albinele la coșniță .”, „Din omul *bun*, *bun* lucru iese.” etc.

În ceea ce privește simetria, Negreanu (1983: 172-178) identifică o serie de modele valabile pentru proverbe. Prin urmare, există proverbe (microcontexte) care gravitează : în jurul subiectului: „Cuvântul bun unge și cel rău împunge.” sau „Omul beat se ține ca porcul și vorbește ca nebunul”; în jurul predicatului (care poate apărea în ambele părți ale proverbului, doar în prima parte sau poate lipsi): „Capra sare casa, iada sare masa.”, „Nevoia învață pe om nuiaua pe copil.” sau „Nici oaie între lupi, nici lup între oi”; în jurul subiectului și al predicatului: „Răul lesne îl face omul, dar binele anevoie” (omul face); în jurul unui atribut: „Sfada grabnic aprinde foc și vrajba grabnic varsă sânge”; în jurul unui complement: „Leneul mai mult aleargă și scumpul mai mult păgubește”; în jurul unei locuțiuni conjuncționale comparative: „Bătăniei satului ca și câinii la turmă”; în jurul unor indici gramaticali precum „mai bine – decât”: „Mai bine sărac și în picioare, decât bogat în genunchi”. De asemenea, tot din punct de vedere al structurii proverbelor, Negreanu (1983: 178-183) împarte proverbele în asociative și opoziționale. În categoria proverbelor asociative intră exemple precum: „Cinstea nu se cumpără, *nici* nu se vinde”, „Cearta și părăirea de rău sunt surori”, „Românul tace și face”, „și binele și răul din vorbă izvorăsc”, „Bătăia și ocara nu se întorc niciodată”, „Cine nu înțelege de cuvânt nu înțelege *nici* de ciomag”. Proverbele opoziționale se identifică prin exemple ca: „Să bei vinul, *dar* el să nu te bea”, „Omul nu se bate cu bățul, *ci* cu cuvântul”.

În privința rimei, Constantin Negreanu (1983: 187) observă că mai mult de 40 % din unitățile paremiologice studiate prezintă diferite tipuri de rimă (de cele mai multe ori împerecheată). Prin urmare, în proverbe putem regăsi și așa numita rimă „suficient”: „Cine nu are vară *mintea*/ Iarna nu mă năncă *plăcinte*”, „Până nu ieși aua din *spate*./ Nu vezi în ce loc îl bate”, rima încrucișată : „Picătura/ *Pic* / Piatra/ Se *despic*”, împerecheată : „Care-i din *viț* / și din *sămânță* / tie ce-i *cânia*/ și *omenia*”, dar și rime în care un rol important îl au asonanța și aliterația: „Capul face/ Capul trage”, „Casa nemturat / Musafiri a teaptă”. Negreanu discută rimele din proverbe raportându-se și la clasa morfologică a cuvintelor din rimă, cele mai reprezentate fiind: substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul și adverbul. În privința aliterației, autorul identifică trei tipuri: aliterația împerecheată („Să fii *bun* și *blând* la toate./ Doar *până* unde se poate” – *bb - pp*), aliterația încrucișată („*Mare* e Dumnezeu, *me* ter

e dracul” – *md - md*) și nu în ultimul rând, aliterația îmbrățisat („*Obraznicul m nânc praznicul, ru inosul roade osul*” – *o-r-r-o*).

4.3.2. Cezar Tabarcea – *Poetica proverbului*

O altă lucrare importantă care are ca obiectiv studiul proverbelor românești este lucrarea lui Cezar Tabarcea, intitulată *Poetica proverbului*. Aceasta cuprinde două capitole mari în care sunt prezentate, pe de o parte, aspecte preliminare de ordin teoretic și general: originea și definiția proverbului, trăsăturile specifice ale acestuia, relația proverbului cu speciile înrudite, iar pe de altă parte, studiul propriu-zis al proverbului, accentul fiind pus pe semantica și stilistica acestuia.

Așa cum bine remarcă Cezar Tabarcea (1982: 17-18), se vorbește adesea despre o anumită legătură între proverbe și preceptele filosofice, doar la nivelul formei, ca expresie a acestora. Afirmarea este pertinentă, autorul identificând două aspecte care pot argumenta o astfel de relație. Primul aspect se leagă de concizia și oportunitatea proverbelor, caracteristici ce le transformă în instrumente memotehnice, iar cel de-al doilea face referire la faptul că proverbele reprezintă un „joc”, adică înglobează în expresia lor „un joc de limbaj”, ce contribuie la „înstituirea și sistematizarea preceptelor înțelepciunii celor vechi” (1982: 17).

În prima parte a lucrării sale, pe lângă prezentarea stadiului actual al problemei și criticii bibliografiei, paremiologul lansează și câteva premise interesante care vor sta la baza realizării întregii lucrări. O primă premisă emisă de Cezar Tabarcea are legătură cu originea proverbelor, acestea fiind prezentate sub raportul organizării expresiei, drept „forme poetice simple, care într-o fază primară de dezvoltare a limbii și culturii umane au avut funcția de a consemna și a conserva anumite observații legate de înseși caracteristicile structurii lingvistice care au putut genera mai târziu structuri poetice” (1982: 27). Cele mai importante aspecte pe care le putem extrage din această premisă sunt: funcția de „conservare” a observațiilor asupra limbii, care poate fi exemplificată prin existența unui număr mare de proverbe românești, și nu numai, care depind foarte mult de aliterație, rimă, ritm a.m.d. și care limitează posibilitatea variantelor, dar și atributul „simplu” ce scoate în evidență „existența unor relații formale și semantice ușor de sesizat de către vorbitor, ba chiar sugerate acestuia prin expresia proverbială” (1982: 28). Tabarcea aduce și exemple în sprijinul premisei sale. Prin urmare, în proverbe precum: „Ce mi-e Baba Rada, ce mi-e Rada Baba”, „Ce mi-e Popa Stan, ce mi-e Stan Popa”, „Ce mi-e Tanda, ce mi-e Manda”, rima și paralelismul sintactic contribuie în mod

esențial la realizarea semnificației globale a acestora. De asemenea, în proverbul „Ce n-a învățat Ioniț nu mai învață Ion”, Cezar Tabarcea afirmă că numele ar putea fi schimbate cu condiția ca primul să fie un hipocoristic²² al celui de-al doilea. Alte exemple ce pot fi incluse aici sunt: „Omul e om”, proverb ce se bazează pe un polisemantism lingvistic și care duce la crearea unei expresii paradoxale sau „Fasolea nu-i p sul”, proverb ce reprezintă o tautologie. A adăru, aceste exemple demonstrează faptul că apariția și rezistența proverbelor este condiționat de exploatarea mijloacelor expresive pe care le oferă limba.

O altă premisă formulată de autor are în vedere situația proverbului ca figură : „proverbele sînt metafore organizate în figuri de tip retoric, care au proprietatea de a se aplica la situații sau contexte lingvistice cu care prezintă trăsături comune într-un sistem de descriere, în momentul ocurenței situației sau contextului” (1982: 35). Prin urmare, decodarea proverbelor nu se poate face dacă nu se cunoaște situația sau contextul la care acestea fac referire. De aceea, metafora despre care se vorbește în această premisă și pe care proverbul o înglobează, este numit de către paremiologul român „metaforă deictică”.

Pentru a arăta faptul că mai important decît factorul „tradiție” este factorul „circulație”, Cezar Tabarcea remarcă existența a numeroase proverbe românești folosite în titluri de articole, citate integral: „Adun cu firul ca să ai cu grămada” (Sc, 12 XII 1974), „Pînă nu faci foc nu iese fum” (Sc, 2 V 1974) sau „titluri proverbiale modelate de tipare folclorice”: „La unii apă, la alții robinetul” (Sc, 24 III 1974), care poate fi comparat cu proverbele „Unul adun, altul risipește” sau „Unul o ține și altul o mulge”; „Una e să fii navetist și alta e să fii «pas re c l toare»” (Sc, 15 III 1974), care poate fi comparat cu proverbul „Una-i s-o faci, alta-i s-n-o la i” (1982: 54). De asemenea, paremiologul nu uită să amintească nici titlurile alcătuite din combinații ale proverbelor, titluri foarte încercate din punct de vedere ironic: „Timpul rezolvă totul ... dar «mîine» poate fi prea tîrziu” (Sc, 14 III 1974), „Minciuna are picioare scurte și totuși, uneori, adevărul chioapă” (Sc, 16 III 1974) și nici titlurile în care unul sau mai multe elemente ale proverbului sunt alterate, acestea devenind, în opinia autorului, un fel de variante: „Prea mult ap strică” (Sc, 16 III 1974), „Insensibilul «obraz subțire» cu cheltuială pîrîtească se ține” (Sc, 10 IV 1974). Considerăm că proverbele combinate sau alterate folosite în astfel de titluri nu sunt variante, ci, mai degrabă, antiproverbe. Același autor susține faptul că acest joc pe care scriitorii îl practică cu

²² Trebuie să facem aici precizarea că în proverbul ales de Cezar Tabarcea, numele Ioniț nu reprezintă un hipocoristic, ci mai degrabă un diminutiv.

proverbele are o tradiție destul de veche, practica fiind folosită încă din evul mediu timpuriu. Astfel de exemple regăsim și în literatura română, unde scriitori precum Anton Pann sau Negruzzi au textat integral din înregistrări de proverbe (vezi *Povestea vorbii* a lui Pann, respectiv *Scrisoarea XII* sau *Poemul în Tânda* a lui Negruzzi).

În limba română majoritatea dicționarilor oferă pentru cuvântul „proverbial” două sensuri principale. Astfel, adjectivul „proverbial” înseamnă pe de o parte: „care ține de proverb, privitor la proverb, cu caracter de proverb”, iar pe de altă parte „care este la fel de cunoscut ca un proverb, despre care s-a dus vestea, de pomenit”.

În exemplificarea semnificațiilor pe care le are cuvântul „proverbial”, Cezar Tabarcea se folosește de articolul lui B. J. Whiting (*Some Current Meanings of „Proverbial”*), în care se regăsesc nu mai puțin de 12 valori noi pentru acest cuvânt. Acestea sunt: „1. Aparținând la, semnificând sau exprimat în (a) un proverb, (b) o frază proverbială sau (c) o observație sentențioasă; 2. Larg și general cunoscut și în mod obișnuit considerat adevărat; 3. Repetat de mulți dar neconsiderat adevărat în mod total; 4. Renumit; 5. Legendar și tradițional, dar nu o chestiune de informație sau credință generală; 6. Care se referă la sau se spune adesea despre ceva; 7. Aparținând sau referindu-se la o expresie comună sau idiomatice care nu este proverbială; 8. Caracteristic; 9. Aparținând de sau referindu-se la un citat comun sau la o aluzie literară; 10. Slang; 11. Aparținând la sau referindu-se la un fapt despre care autorul unei opere de ficțiune dorește să ne asigure că este foarte bine cunoscut de către unul din personajele sale; 12. Miscelaneu sau de neînțeles” (1982: 56).

Așa cum era de așteptat într-o lucrare ce are ca obiect de studiu proverbele, Cezar Tabarcea (1982: 71-84) face o trecere în revistă a principalelor încercări de definire a proverbului, atât de către specialiștii români, cât și de către cei străini. În definirea proverbului, paremiologul român ia în calcul trei direcții principale: 1. Direcția literară-folcloristică, al cărei scop este încadrarea proverbului într-un gen sau specie literară, 2. Direcția lingvistică, ce se referă la caracteristicile de expresie ale proverbului și 3. Direcția logică, care vizează atât statutul logico-semantic al proverbului, cât și încadrarea acestuia într-un anumit tip de propoziție logică.

O primă încercare de definire a proverbului este realizată chiar de cel care a inițiat întocmit cele douăsprezece volume ale culegerii de proverbe de referință pentru limba română. Astfel, în prefața primului volum a culegerii *Proverbele românilor...*, Zanne afirmă: „Pentru noi,

proverbele sunt deci expresiunea caracterului și a moravurilor unui popor, modului său de a cugeta, de a vedea și de a simți. Pe când istoria ne arată rapoartele exterioare ale unui popor, proverbele ne dau cunoștința intimă a spiritului și a caracterului său. Istoria, așa cum s-a scris până astăzi, luând oamenii ca individ, se îndelețnicește mai mult cu studiul caracterului cutărilor sau cutărilor personalității și a înfrumusețării acestor personalități asupra națiunii; pe când proverbele ne arată modul de a gândi a întregului popor. Ei, în adevăr, cu toate că se datoresc unor individualități, proverbele, prin faptul că au devenit proverbe, sunt proprietatea poporului întreg, și trebuie să le privim ca produsul colectiv al spiritului unei întregi națiuni” (Zanne 1895: XX). Ceea ce foarte bine observă aici Tabarcea este că Zanne, în încercarea de a-și exprima mai degrabă punctul de vedere decât de a formula o definiție a proverbului, reușește să sesizeze „caracterul semiotic al proverbului ca semn fiind parte dintr-un sistem semnificativ al mentalității populare comune” (1982: 73).

În lucrarea sa, *Literatura populară română*, Ovidiu Papadima încearcă și el formularea unei definiții a proverbului, insistând în mod metaforic asupra unor trăsături specifice ale acestuia: „Proverbele nu sînt învîțături. Sînt, ca toate celelalte forme de artă populară, *forme de viață*. Dar mai mult decât celelalte sînt esențe de viață. Ele formulează în modul cel mai concentrat și mai pregnant posibil o mulțime aproape infinită de situații de viață. Proverbele distilează, ca să zic așa, viața. Însă o distilează astfel încât să nu-și piardă nimic din savoare. Distilează mai înfrî de toate, ce e mai cînos și mai zemos în viață. Apoi distilează numai atît cît trebuie. Între proverb și preceptele logicii clasice e tocmai deosebirea între bîutur și spirit. Într-una au rămas toate aromele cîrniei și mustul fructei, în celălalt n-au mai rămas decît moleculele amidonului din cereale, transformate chimic printr-o neîndurată fierbere. Proverbele – și alături de ele zicatoriile – distilează deci înțelept situații de viață. Ca atare, nu sînt învîțături. Dar pot duce firesc la înțelepciune. Cum? Foarte simplu: ajutîndu-te să înțelegi orice te izbește contemplînd viața. Să pricepi cu atît mai adînc cu cît ceea ce pricepi poate fi mai neapătat. De aceea proverbul e atît de concis. El trebuie să te facă să vezi totul, esențialul, dintr-o aruncătură de ochi. Proverbul e o formă de artă concentrată. Sînt tot atîtea forme de proverb, cîte forme de artă a cuvîntului avem” (Papadima 1968: 598).

Secțiunea *Folclor literar* din tratatul de *Istorie a literaturii române* propune, de asemenea, o definiție a proverbului: „Proverbele și ghicitoriile sînt vorbe cu tîlc, forme poetice de manifestare a înțelepciunii populare [...] Proverbele și zicatoriile sînt formulări succinte și plastice, relativ stereotipe, care exprimă concentrat adevăruri cu valabilitate generală,

îmbinînd o larg și bogat experiență de viață, generalizată și aprofundată de fiecare generație, cu observația practică a fenomenelor și lucrurilor înconjurătoare, de la cele mai mici și neînsemnate, ca «buturuga mică», pînă la cele mai mari și permanente ca «soarele», «luna» și «viața» însuși. Poporul le recunoaște global ca «vorbe înțelepte din bătrîni», zicale sau individualizat ca «vorba lui», «vorba lui tata-mare» etc., fără să facă în mod conștient vreo deosebire între ele» (ILR I, 1964: 193-194).

O definiție din perspectivă sintactică, combinată cu aspecte semantice, a proverbului oferă Elena Slave. Astfel, un prim aspect important pe care îl observă Elena Slave este faptul că proverbul prezintă „cea mai complexă organizare structurală fix”, acesta reprezentînd „o combinație sintactică la care nivelul simplu e propoziția și ale cărei elemente sînt folosite într-o accepție specială, cu valoare de ansamblu simbolic” (Slave 1967: 174).

În lucrarea sa, *Stilistica limbii române*, Iorgu Iordan încadrează indirect proverbele în ceea ce el numește „izolații”, adică „acele fenomene sintactice la baza cărora se află o imagine (în sens larg), indiferent de orice element pur gramatical, regulat sau neregulat” (Iordan 1975: 209). Totodată, nu este întru totul de acord cu categoria propusă de Philippide, cea a „idiotismelor”, considerînd-o a fi insuficient de potrivită și cuprinzătoare în comparație cu cea propusă de el. Prin urmare, Iordan conchide prin analiza în detaliu în ce constă mai exact această categorie a „izolațiilor”, incluzînd desigur și proverbele, oferind, de asemenea, și argumente pentru decizia aleasă: „din cele arătate pînă aici rezultă că pun la un loc idiotisme propriu-zise, formule expresive (din diverse puncte de vedere), metafore, proverbe și zicale de orice fel, a adăuga toate grupurile de cuvinte care contribuie la colorarea vorbirii curente, indiferent de elementul caracteristic și de originea fiecăruia. Procedez astfel, pentru că o delimitare strictă după aceste criterii, chiar dacă ar fi posibil, nu mi se pare necesară. În conștiința subiecților vorbitoare ele nu diferă unele de altele: toate stau pe același plan și sînt utilizate pentru satisfacerea aceluiași necesități de a recurge în momente psihologice determinate, la mijloacele lingvistice cele mai adecvate în ce privește expresivitatea” (Iordan 1975: 266-267).

După inventarierea mai multor definiții ale cercetătorilor români care s-au ocupat cu studiul proverbelor, Cezar Tabarcea (1982: 83) enumeră la rîndul său caracteristicile pe care le consideră esențiale în definirea proverbului, formulînd în final propria definiție. Astfel, paremiologul consideră esențiale pentru definirea proverbului nu mai puțin de patru aspecte. În primul rînd, proverbul este un *enunț lingvistic*, îndeplinind toate condițiile incluse în

definiția enunțului. În al doilea rând, proverbul prezintă în formularea sa o structură logico-semantică fix (particulară), astfel încât orice modificare adus acesteia transformă proverbul într-un simplu enunț. O a treia caracteristică esențială o reprezintă faptul că proverbul este o expresie recurentă, o „izolare” a cum o numește Iordan, această recurență fiind dată nu doar de pauzele semnificative sau intonațiile specifice, ci și de toate „marcile introductive” ale proverbului, care îi transmit receptorului faptul că enunțul formulat este „altceva” decât enunțul care formează macro-contextul. Ultima trăsătură identificată de Tabarcea face referire la faptul că proverbul se referă metaforic la o situație atunci când este enunțat.

Combinând aceste patru trăsături, Cezar Tabarcea formulează următoarea definiție operațională a proverbului: „Proverbul este un enunț lingvistic cu o structură logico-semantică fixă, care întrerupe discursul în care este înglobat pentru a se referi metaforic la o situație care determină enunțarea acestuia sau la un segment al discursului” (1982: 84).

Proverbul a fost adesea comparat cu alte specii cu expresie asemănătoare, precum: maxima, expresia proverbială, comparația proverbială, wellerismul, însă cea mai importantă comparație, pe care foarte mulți cercetători au insistat este cea între proverbul și zicătoare. Acest lucru se întâmplă, cel mai probabil, datorită faptului că cele două sunt foarte apropiate ca uz și semnificație.

O primă distincție pe care am ales să o prezentăm este cea formulată de Ovidiu Papadima: „Zicătoarea e concretizarea plastică a unei situații legate de timp. Ea te ajută numai să-o contemple și să-o înțelegi. Proverbul e însă concretizarea unei situații de destin; te obligă la mai mult decât a înțelege; te obligă la o anumită atitudine” (Papadima 1968: 599-600). Prin urmare, din punctul de vedere al lui Papadima este vorba despre opoziția care se face în privința valabilității temporare (la un moment dat) a zicătorii (în interiorul unui discurs particular) și în cea a valabilității absolute (generale) a proverbului (desprins de context). Iată câteva exemple oferite de autor: „«Ziua ceas și ceasul clip» plasticizează cât de repede trece timpul. Este o zicătoare. Dar «Un ceas al dimineții plutește te cât trei după prânz» opune iarăși între ele două stiluri de viață și te obligă neapărat să optezi pentru unul. E un proverb.” (Papadima 1968: 600).

Dacă Ovidiu Papadima insistă în comparația sa asupra valabilității celor două specii, autori precum G. Muntean se concentrează asupra elementelor de expresie. Acesta spune despre

proverb c este „o fraz scurt , de obicei ritmic i uneori rimat , prin care poporul, exprimând (cel mai adesea metaforic, concis i sugestiv) rezultatul unei lungi experiențe de viaț pronunț i o concluzie, un îndemn, o înv ț tur , o constatare asupra lumii, constatare ce are de regul o accentuat nuanț moral ” (Muntean 1967: XVII). În comparație cu proverbul, zic toarea „de i are implicat adesea o concluzie, o atitudine în înțelesul ei în mod obișnuit aceasta nu este exprimat direct, ci doar sugerat ” (Muntean 1967: XVIII).

V. Netea formuleaz și el o diferențiere destul de concis în privința proverbului și a zic torii: „La baza proverbului trebuie s existe totdeauna o gândire filozofic , etic sau social , formulat în propoziții categorice de sentinț , în timp ce locuțiunea sau zicala este mai mult o observație, o apostrof , o constatare, un îndemn sau un blestem, exprimate adeseori prin simple interjecții sau cu ajutorul unor cuvinte care sugereaz prin ele însele anumite noțiuni sau tipuri de oameni” (Netea 1967: 421).

I. C. Chițimia formuleaz i el această opoziție între proverb și zic toare tot la nivelul conținutului, afirmând: „Proverbul constat un fapt i d implicit o judecat , pe când zic toarea r mîne la constatarea faptului i la exprimarea acestei constat ri, f cut de multe ori în form metaforic i poetic . Leg tura este îns strîns între cele dou forme paremiologice, încît adeseori proverbul se poate transforma în zic toare i invers [...] Proverbul este formularea scurt a unei constat ri cu valoarea larg omeneasc , exprimat direct sau figurat. Zic toarea este formularea unei imagini verbale care înt re te o constatare sau o idee” (Chițimia 1960: 463-464).

Pavel Rux ndoiu compar proverbul cu zic toarea folosindu-se de particularit țile și opoziția reg site la nivelul expresiei: „Ceea ce le deosebe te de zic tori i, în general, de orice alte cli ee verbale este tocmai faptul c proverbele reprezint unit ț sintactice integrale, la nivelul propoziției sau al frazei, în timp ce zic torile, idiotismele etc. reprezint numai p rți, segmente ale propoziției sau frazei” (Rux ndoiu 1966: 97). Acela i Rux ndoiu, într -o lucrare alc tuit împreun cu M. Pop, trece de la planul sintactic la cel logic, ar tînd astfel faptul c toate formele paremiologice corespund unor unit ț logice, grupate în trei categorii: zic tori, adic „sintagme care apar, în context, ca predicate logice sau elemente de predicat logic”, proverbe imperative, adic „propoziții imperative care nu constituie judec ț propriu-zise, dar se constituie pe baza unor judec ț pe care, ca atare, le implic ” i

proverbe propriu-zise, adică „judecări de sine stătătoare” (Pop-Ruxandoiu 1978: 236).

Leiv Flydal compară cu el zicătoarea cu proverbul, ajungând la concluzia că, din punct de vedere lingvistic, zicătorile sunt „sintagme goale (care se găsesc în infinitive, supine, gerunzii, participii sau forme impersonale)”, în timp ce proverbele reprezintă „enunțuri complete în sensul că ele furnizează baza segmentală completă pentru una sau mai multe intonații de frază (nexus)” (Flydal 1971: 8).

Procedând la fel ca în cazul definirii proverbului, Cezar Tabarcea încearcă să ofere și o definiție a zicătorii. Prin urmare, un prim element al acestei definiții îl constituie faptul că „zicătoarea nu este un enunț lingvistic structurat, deși conține un verb” (Tabarcea 1982: 91). De asemenea, „zicătorile nu cuprind în expresia lor o structură (o figură) logico-semantică particulară, fixă, deși au o funcție gramaticală constantă”, dar la fel ca proverbul, acestea reprezintă „expresii recurente introduse uneori prin mijloci specifice”. Nu în ultimul rând, „zicătoarea, luată izolat, este o metaforă, datorită relației necesare cu un context lingvistic, în vreme ce proverbul devine metaforă în momentul enunțării” (Tabarcea 1982: 91-93). Din acest punct de vedere, conotația cuprinsă în zicătoare este mult mai marcată. A adăuga, alături de trăsăturile deja enunțate, îl ajută pe Tabarcea să formuleze următoarea definiție a zicătorii: „Zicătoarea este un fragment de enunț lingvistic (al cărui centru este, în majoritatea cazurilor, un verb) care face parte din structura logico-semantică a întregului enunț în care apare; zicătoarea poate întrerupe discursul creând o sinonimie metaforică cu un termen care a fost enunțat anterior, dar pe care, de obicei, îl substituie” (Tabarcea 1982: 93).

Proverbul - trăsături specifice

Pavel Ruxandoiu, considerat de Cezar Tabarcea unul dintre puținii care au realizat un studiu teoretic românesc asupra proverbului, identifică două categorii mari de trăsături. O primă categorie este cea a trăsăturilor fundamentale și globale, mai precis: „concizia față de relativă independență a mesajului care îl conține; stabilitatea organizării lingvistice și repetabilitatea ei în contexte deosebite; implicarea unui context generic și raportarea obligatorie la un macrocontext particular; valoarea stilistică în macrocontext” (Ruxandoiu 1966: 101). Cea de-a doua categorie, cea a trăsăturilor neglobale, dar caracteristice, cu frecvență mare în elementele corpusului „ține de natura organizării verbale a microcontextului

însuși”, fiind în esență : „ritmicitatea, expresia metaforică și stereotipia sintactică ” (Ruxandoiu 1966: 100).

Anumite trăsături ale proverbelor, de această dată formale, evidențiază și Leiv Flydal în studiul său lingvistic și stilistic asupra proverbelor românești. Prin urmare, Flydal (1971: 30) enumeră nu mai puțin de zece trăsături, care, din punctul său de vedere reprezintă trăsături formale definitorii ale proverbelor românești. Le vom prezenta și noi pe scurt în cele ce urmează. O primă trăsătură este aceea că : „proverbul este uneori precedat de un prezentativ”, marcă introductivă care indică pe de o parte o schimbare a planului expresiei în text, iar pe de altă parte care acordă un anumit prestigiu expresiei. O a doua trăsătură este aceea că „proverbul este o citare”, adică este recurent, ceea ce îl face destul de cunoscut. A treia trăsătură face referire la faptul că „proverbul oferă o bază segmentală pentru una sau mai multe intonații de nexus”, ceea ce ajută la diferențierea proverbului de zicătoare și locuțiune. Cea de-a patra trăsătură este cea a scurtimei: „proverbul este un text foarte scurt. Proverbul minimal presupune două cuvinte autonome din punct de vedere prozodic și doi termeni logici: un condiționant și un condiționat. Complexitatea maximă a proverbului este reprezentată de un întreg logic, exprimat printr-o suită de nexusuri autonome la nivel segmental ca și la nivel suprasegmental și are limite logice care depășesc limitele nexice”. A cincea trăsătură se referă la faptul că „proverbul este monologat; el are o formă fixă și aparține tezaurului lexicalizat al unei limbi”. Din acest punct de vedere, Flydal nu neagă existența proverbelor cu aspect de dialog, a celor de tipul întrebare – răspuns, dar atrage atenția asupra faptului că cele două tipuri de proverbe funcționează la niveluri diferite: proverbul reprezintă un monolog din punctul de vedere al enunțării și poate fi un dialog ca enunțat. Cea de-a șasea trăsătură este reprezentată de faptul că „proverbul, ca gen, curpinde un sens didactic. Este un mini-didaction”. Din acest punct de vedere proverbul este perceput ca având valoare de regulă sau indicație de acțiune. Cea de-a șaptea trăsătură se referă la faptul că „proverbul poate avea forma unei aserțiuni, a unei interogații retorice, a unui conjunctiv – de unde și caracterul său exhortativ, al unui imperativ sau a unei pseudosintagme nexice acompaniate de un «condiționat»”. A opta trăsătură este aceea că „proverbul vizează un adevăr general (deci nu propriu unei persoane sau unei situații determinate) exprimat cu ajutorul unor mijloace lingvistice de particularizare”, fie ele gramaticale sau lexicale. Penultima trăsătură face referire la faptul că „substanța semantică (în sensul cel mai larg al cuvântului careia proverbul îi imprimă forma, adică „sensul” său) este limitată la raporturi socio-etnice”. Prin urmare,

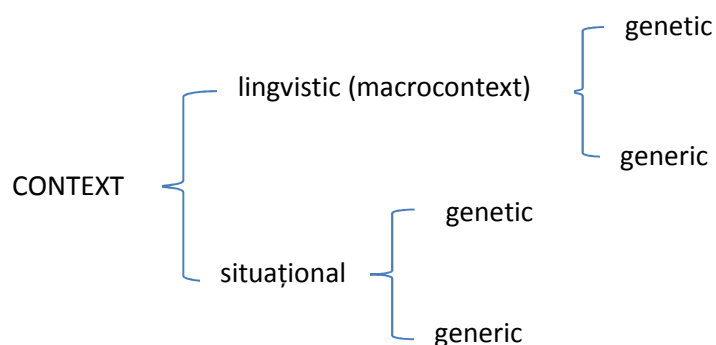
această trăsătură are o importanță aparte întrucât exclude speculațiile cu privire la valorile filosofice, istorice sau juridice ale proverbului. Ultima trăsătură este aceea că „proverbul se caracterizează prin trăsăturile generale ale genurilor beletristice și printr-o anumită selecție aplicată acestor trăsături”. Prin urmare, așa cum remarcă și Tabarcea, această trăsătură arată de fapt că „proverbul este socotit axiomatic drept formă poetică” (Tabarcea 1982: 102).

Trăsătura definitorie a proverbului la care toți autorii care s-au ocupat cu studiul proverbelor fac referire este aceea a „scurtimii”, a „brevității”, așa cum apare în alte limbi (lat. *brevis*, fr. *bref*, it. *brevità*, eng. *Brevity* sau *brevilocvent*), termen introdus de Sextil Pușcariu. Deși este incontestabil faptul că „scurtimea” este într-adevăr o trăsătură definitorie a proverbului, apare întrebarea firească: în ce constă această „scurtime”, „brevitate”? Fără a intra în prea multe detalii, vom face referire la două interpretări propuse de Tabarcea. Prin urmare, o primă interpretare a brevității proverbului se referă la numărul de cuvinte cuprinse în textul acestuia. Tabarcea dă exemplul proverbului „Cine botează culează”, despre care spune că este „proverbul «minimal» românesc”, anulând astfel ideea lui Flydal care susținea că cel mai scurt proverb este format din două cuvinte (dând exemplul proverbului italianesc „Traduttore – traditore”, în lipsa unui românesc). Cea de-a doua interpretare este cea conform căreia brevitatea se referă la numărul propozițiilor cuprinse în enunțul proverbului. Această a doua interpretare este întâlnită în majoritatea studiilor moderne despre proverbe (Tabarcea 1982: 104-107). Prin urmare, această discuție cu privire la relativitatea brevității proverbului necesită o concluzie, chiar dacă și aceasta este formulată de către Cezar Tabarcea tot în termeni relativi: „Proverbul (românesc) preia trăsătura brevității de la limbajul în care s-a dezvoltat în mod special (limbajul popular), aceasta fiind deci o caracteristică nespecifică în cadrul stilului propriu, dar definitorie în raport cu celelalte stiluri (limbaje) ale limbii (române)” (Tabarcea 1982: 108).

Proverb și context

Relația proverbului cu contextul, deși poate nu foarte explicitată, a fost observată încă de la Platon și Aristotel. Termenul context presupune două noțiuni deosebite. În primul rând există un context lingvistic (CL), „contextul dat de discurs, de expresia verbală organizată cu un anumit scop”, iar în al doilea rând se vorbește despre un context situațional (CS), „contextul dat de situația concret determinată spațial, temporal, etnic, sociologic etc.” (Tabarcea 1982: 112). Celor două tipuri de context li se pot adăuga cele enunțate de Pavel Ruxandoiu, care

pornește în enunțarea lor chiar de la distincția lui Riffaterre (microcontext vs. macrocontext). Este vorba despre contextul genetic perceput „ca o determinare inițială a sensului, care se mai poate strezși sau nu în conștiința colectivă, dar de explicitarea căruia depinde înțelegerea integrală și profundă a mesajului” (Ruxandoiu 1966: 98) și de contextul generic „neverbalizat, care selectează și închide întregirul de macrocontexte posibile și determină valoarea semnificativă a proverbului” (Ruxandoiu 1966: 99). Tabarcea realizează și o configurație grafică a acestei tipologii a contextului proverbial, ce merită redată și aici:

Același paremiolog vine și cu exemple pentru fiecare dintre cele două tipuri de contexte propuse și subtipurile lor. Din punctul său de vedere exemple de contexte lingvistice genetice tipice ar putea fi fabula, snoava, anecdota, istorioara, care pot avea drept moral sau concluzie un proverb și care sunt folosite adesea de Zanne tocmai pentru a arăta originea unor proverbe. De cealaltă parte, contextul lingvistic generic „este dat de organizarea semantică, descriptibil în termeni de sistem, care face posibilă realizarea expresiei proverbului.” (Tabarcea 1982: 113). În privința contextului situațional trebuie avute în vedere atât planul ontologic, cât și cel gnoseologic. Prin urmare, contextul situațional genetic poate fi interpretat sub aspect ontologic și atunci el „este dat de însăși situația concretă care a generat la un moment dat o constatare” (situația repetabilă din proverbul „Buturuga mică și stoarnă carul mare”), dar și sub aspect gnoseologic, astfel că „latura gnoseologică intervine în mod necesar și situația respectivă trebuie verbalizată transformându-se în context lingvistic” (Tabarcea 1982: 114). Pe de altă parte, contextul situațional generic „se interpretează și el tot ontologic dar nu poate fi privit independent de gnoseologic, având în vedere actul reflecției finalizat în limbaj” (Tabarcea 1982: 114). Ce se poate observa din această examinare a relației proverbului cu contextul este în primul rând faptul că această relație este foarte strânsă, proverbele nefiind utilizate de către vorbitorii unei limbi în afara unui context. De asemenea, se poate spune că proverbul și contextul în care acesta apare se influențează reciproc, așa cum se întâmplă în

cazul analog al raportului dintre cuvânt și contextul în care acesta apare. O ultimă observație pe care o face Tabarcea este aceea că proverbul trebuie privit ca simbol, datorită faptului că „atât procesul de geneză al expresiei proverbiale, cât și proprietatea sa de a fi «depozitat» într-un corpus al cărui generalitate se apropie de cea a limbii” (Tabarcea 1982: 119).

Proverbul în cultura română

Spre deosebire de cultura europeană care este foarte precocă din punctul de vedere al preocupărilor ale culegerii și utilizării culegerilor de proverbe, în cultura română se poate vorbi de primele culegeri de proverbe abia începând cu secolul al XIX-lea. Cu toate acestea, despre un stil proverbial, așa cum îl numește Tabarcea (1982: 141), se poate discuta încă din secolele al XV-lea și al XVI-lea, prin preceptele morale regăsite în anumite manuscrise slavone din această perioadă. Același Tabarcea (1982: 142) susține că o consolidare a unui stil aforistic are loc odată cu apariția cărții *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, care, urmând ca model vechile texte egiptene, este înțesată cu un număr destul de mare de proverbe, în special de sorginte biblică. Este de remarcat faptul că Sfânta Scriptură rămâne o autoritate întrucât proverbele folosite de către Neagoe Basarab sunt citate: „și s-au umplut cuvintele prorocului care au zis: «Săpă groapa și căzu într-însa cel ce o făcuse»”, „de aici cuvântul iaste ca vântul: de aici iaste din gură nici într-un chip nu-l mai poți opri” (Mihail 1976: 174).

Primele traduceri ale cărților religioase în limba română ridică problema traducerii sau echivalenței proverbelor, și după cum susține Tabarcea, „aceasta nu a ridicat dificultăți deosebite. Judecând după numeroasele teme și modele latinești identificate în proverbele românești, se poate spune că tiparul paremiei aparține fondului moștenit al limbii încă din dacii. Un Dosoftei, de pildă, a folosit modelul doinei pentru a traduce psalmi, traducătorii cărților religioase puteau face apel foarte ușor la ceea ce le oferea fondul vechi și popular al limbii române în materie de proverbe pentru a traduce maxime, adagii, aforisme. Tonul Evangheliilor și al textelor parabiblice din secolele al XVI-lea și al XVII-lea este esențial aforistic, combinând deopotrivă stilul sentențios al limbajului canonic și expresivitatea limbajului popular” (Tabarcea 1982: 143). Tot în veacul al XVII-lea încep să fie traduse la noi și alte lucrări care conțin numeroase proverbe, maxime și aforisme. Este vorba despre traducerea în limba română a principalelor cărți populare: *Alexandria*, *Fiziologul*, *Archiriele* și *Anadan*, dar în special *Albinuș* sau *Floarea darurilor*, traducerea renumitei culegeri de

maxime, *Fiore de virtù*, alcătuit în secolul al XIII-lea de călugărul benedictin Tommaso Gozzadini.

Numit „zic toare”, „cuvânt”, „poveste”, proverbul începe să-și facă apariția și în cadrul discursului, cu rolul de argument, în scrierile cronicarilor moldoveni. Iată câteva exemple: „Radul vodă v zîndu atîta pradă în țara sa, ce-i făcuse tefan vodă, nu vru să lase să nu cîrce strîmb tatea sa. Ce pururea se întîmplă, acela ce va să-și întoarcă bătăia, de două ori îl bat, cî strîngîndu oastea sa îi vecinească, au venit asupra lui tefan vodă.” (*Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, 1978: 43), „Banii rîscolesc împărățiile și mare cetățile surup, cum se dzice cu un cuvîntulescu: Sula de aur zidiul pîtrunde” (Costin 1958: 56), „Venia Pototchiilor mîtu cu izbîndeale făcuse frații lui aicea într-aceste țări împotiva lui Răzvan vodă și apoi împotiva lui Mihai vodă, ce, cum dzice moldovanul, nu simtu în toate dzile Paștile” (Costin 1958: 59), „La noi este o poveste, că cine piere de glonțu de tun, tot era de fulger să moară” (Costin 1958: 160). Din aceste exemple se poate observa faptul că în unele cazuri, proveniența proverbului este chiar menționată, alteori nu este vorba despre un proverb în adevăratul sens al cuvîntului, ci mai degrabă de o expresie proverbială sau chiar o aluzie proverbială.

Secolul al XVIII-lea aduce cu sine apariția a două lucrări alcătuite de Antim Ivireanul în care se regăsesc proverbe îmaxime. Este vorba mai întîi despre alcătuirea unei culegeri, pe care Antim Ivireanul o intitulează *Pilde filozofiei*, aceasta fiind, cel mai probabil, traducerea lucrării lui Antoine Galland, *Les bon mots et les maximes des Orientaux* (1694). Cea de-a doua lucrare este una originală, *Didahiile*, o antologie de sentințe alcătuită în 1715. În acest secol se remarcă și Dimitrie Cantemir cu scrierile sale, unele dintre ele extrem de importante pentru paremiologia românească. În acest sens se poate vorbi chiar despre una dintre cele mai cunoscute lucrări ale sale, *Istoria ieroglifică*, al cărui subtitlu este extrem de sugestiv: *cu 760 de sentinții frumoase împodobită*. *Descriptio Moldaviae* este o altă operă importantă a lui Cantemir care poate fi discutată în acest context, în special datorită faptului că în originalul latinesc al acesteia apare termenul *proverbium*, care este folosit pentru a desemna atât proverbul propriu-zis, cât și o expresie idiomatică sau un precept (Tabarcea 1982: 145). Tabarcea este de părere că Dimitrie Cantemir consideră proverbul cu predilecție populară, acesta subordonându-se termenului mai general *sententia* care înglobează toate paremiile (Tabarcea 1982: 145). *Letopisețul* lui Ion Neculce nu este nici el lipsit de citate din Sfînta Scriptură și nici de proverbe populare, de cele mai multe ori anunțate prin formule

introdutive de tipul „precum se dzice”. Secolul al XVIII-lea este, de asemenea, i perioada în care încep s circule în cultura român traducerile celor mai importante c rți populare precum: *Archirie i Anadan, Esopia, Sindipa, Bertoldo, Erotocritul* .a.m.d. (cf. Tabarcea 1982: 146).

Secolul al XIX-lea reprezint perioada în care încep s apar i în cultura noastr primele culgeri și colecții de proverbe românești. Deși exist dovezi ale consemnării proverbelor în scris înc de pe la jum tatea anilor 1700, abia în 1845 apare o prim culegere de proverbe alc tuit de Iordache Golescu i intitulat *Pilde, pov țiri i cuvinte adev rate i pove ti*, publicat îns odat cu apariția colecției de proverbe a lui I. A. Zanne. În 1847 proverbele încep s intre cu adev rat în circulația scris prin apariția volumului lui Anton Pann, *Culegere de proverburi sau Povestea vorbii*. Apar, de asemenea, i diverse culegeri de proverbe nesistematizate, care includ pe lâng proverbe i zic tori, material idiomatic diferit i chiar alte producții de ordin folcloric. În aceast categorie de culegeri se încadreaz : manuscrisul *Mic colecțiune de 89 de proverbe* culese de Lascar Rossetti pentru Vasile Alecsandri, *Aus de Walachei: Românische Gedichte und Sprichwörter* (Sibiu, 1851) a lui Johan Karl Schuller, anexa de proverbe inclus în *Legende i basmele românilor* (Bucure ti, 1872) a lui Petre Ispirescu, *Cîteva proverbi i zic toare i Proverbi i idiotismi români corespunz tori cu cei francezi* (Br ilam 1872) ale lui George Baronzi, *Proverbele românilor* (Sibiu, 1877) a lui I. C. Hințescu etc. (cf. Tabarcea 1982: 151). G. Dem. Teodorescu realizeaz i el un studiu teoretic, considerat „principalul imbold pentru activitatea paremiografic metodic ”, intitulat *Cercet ri asupra proverbelor române* (Paris, 1876; Bucure ti, 1877) (cf. Tabarcea 1982: 151). Nici scriitorii acestei epoci nu trebuie trecuți cu vederea întrucât operele unor autori precum Mihai Eminescu, Ion Creang sau George Co buc includ numeroase proverbe. În sfâr it, între anii 1895 lu 1903 apar cele zece volume ale colecției lui Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria i Macedonia – Proverbe, zic tori, pov țiri, cuvinte adev rate, asem n rim idiotisme i cimilituri, cu un Glosar româno-francez*, considerat lucrarea prin care este inaugurat seria corpusului folcloric românesc (cf. Tabarcea 1982: 153).

Statutul semiotic al proverbului

Plecând de la analiza semnului lingvistic realizat de I. Coteanu, Cezar Tabarcea are în vedere în primul rând „imaginea obiectului-suport”, adic ansamblul enunțului-proverb ca

unitate lingvistic structurat în relația ei cu imaginea obiectului desemnat, care în cazul proverbului reprezintă „structura conceptuală a evenimentului sau a situației la care se aplică zicerea consacrată” (Tabarcea 1982: 157). De asemenea, paremiologul ia în considerare nu mai puțin de patru termeni/ factori considerați esențiali în înțelegerea și explicarea statutului semiotic al proverbului, pe care îi vom prezenta pe scurt. Prin urmare, Tabarcea vorbește mai întâi despre existența unui domeniu al realității obiective, existent dat de mișcare, spațiu și timp. Al doilea factor este limba naturală, urmat de codul paremiologic al unei comunități de limbă și cultură în final aplicarea proverbului.

Tipare proverbiale. Structuri logico-semantice

Cezar Tabarcea, la fel ca și alți paremiologi înaintea lui (Matti Kuusi, G. L. Permiakov) realizează la rândul său o clasificare a structurilor logico-semantice care organizează paremiile românești în ceea ce privește conținutul lor. Vom prezenta pe scurt lista tipurilor la care ajunge paremiologul român. Un prim tip sau clasă proverbială identificată de Tabarcea este cea a proverbelor implicative-calitative, de tipul: „Hoțul nedovedit este negustor cinstit”, care funcționează după formula-tip „dacă ...atunci”. În cadrul acestei clase există diverse subtipuri asupra cărora nu vom insista. Cel de-al doilea tip este cel al proverbelor implicative-obiect, precum: „Orice naștere are naștere”, urmat de cea de-a treia categorie, cea a proverbelor actanțiale: „Buturuga mică răstoarnă carul mare”. Cel de-al patrulea tip este cel al proverbelor circumstanțiale, ca „Mîța blîndă zgîrie rău”, urmat de tipul al cincilea, cel al proverbelor comparative, care funcționează după formula-tip „mai bine...decît”: „Mai bine cap de pisică decît coadă de leu”. Aceste prime cinci tipuri proverbiale sunt considerate tipuri proverbiale simple (cf. Tabarcea 1982: 195). Mai există încă cinci tipuri proverbiale, pe care Tabarcea le numește tipuri proverbiale combinate, pe care, însă, nu le vom detalia (vezi p. 195-203).

Structuri stilistice și funcționalitatea lor

Cezar Tabarcea afirmă faptul că, așa cum ușor se poate deduce, în proverbe pot fi găsite toate figurile de stil identificate de/în dicționare, retorici, stilistic ș.a.m.d. De aceea, în locul realizării unui capitol care să conțină un inventar detaliat al figurilor ce se regăsesc în proverbe, autorul alege să încadreze aceste figuri în clase mai generale. Astfel, acesta obține două mari categorii, a căror terminologie este de inspirație jakobsoniană. Este vorba în primul rând despre structuri de similitudină și în al doilea rând despre structuri

de contrast. Prin structură de similitudine, Tabarcea se referă la „expresia enunțurilor-proverb care selecționează din posibilitățile oferite de structura limbii, la nivel semantic sau lexical, termenii având cel puțin o trăsătură comună sau apropiată, predicabilă într-un sistem comun de descriere” (Tabarcea 1982: 232-233). Prin structură de contrast, autorul se referă la „expresia enunțurilor-proverb care selecționează din posibilitățile oferite de structura limbii, la nivel semantic sau lexical, termenii având cel puțin o trăsătură în raport de excludere, iar la nivel formal (gramatical ori prozodic) cel puțin o trăsătură comună” (Tabarcea 1982: 238-241).

Funcționalitatea figurilor de similitudine și contrast

Proverbul, indiferent cum este identificat (metaforă, nume, titlu al unei situații sau chiar semn) substituie un context situațional sau lingvistic. Cu acest context proverbul stabilește o relație, aceasta reprezentând chiar funcționalitatea sa. Cezar Tabarcea încadrează această relație/ funcționalitate în unul dintre cele trei tipuri funcționale: funcția metonimică, funcția metaforică, funcția combinată (a primelor două). (Tabarcea 1982: 242-246)

4.3.3. G. L. Permyakov – *From Proverb to Folk-Tale*

În primul capitol al lucrării *From Proverb to Folk-Tale* Permyakov discută despre proverbe și expresii proverbiale. Autorul include tot ceea ce este fix într-o limbă în ceea ce el numește „clisee complexe” (complex clichés), adică „combinații de cuvinte care sunt reproduse într-o formă fixă” (Permyakov 1979: 8). Prin urmare, în această categorie a clișeele complexe sunt incluse: expresiile idiomatice, proverbele, expresiile proverbiale, adică numitele cuvinte „înaripate”, citatele, aforismele, clișeele literare sau cele din presă.

Deși vede o legătură strânsă între proverb și expresia proverbială datorită în special faptului că în limba rusă cele două se regăsesc adesea împreună (poslovitsy și pogovorki = proverbe și expresii proverbiale), Permyakov amintește faptul că literatura paremiologică face distincție între cele două. Astfel, diferența dintre proverb și expresia proverbială constă în faptul că primul este caracterizat drept un enunț complet în timp ce expresia proverbială reprezintă un enunț incomplet (Permyakov 1979: 9).

Permyakov susține că, din punct de vedere gramatical, cele două tipuri de enunțuri formează două mari clase, pe de o parte, clasa enunțurilor închise, adică a acelor enunțuri formate din elemente stabile (cliseizate complet), în special proverbele, iar pe de altă parte,

clasa enunțurilor deschise, a căror formă este dependentă de context, și anume expresiile proverbiale. Paremiologul rus amintește și alte clasificări ale celor două tipuri de enunțuri, ce au la bază criterii diferite. Spre exemplu, proverbele și expresiile proverbiale mai pot fi clasificate astfel:

- în funcție de gradul de generalizare:
 - enunțuri generale (în care este inclus tot ceea ce înseamnă enunțuri închise)
 - enunțuri particulare (în care este inclus tot ceea ce înseamnă enunțuri deschise, dar și unele închise)
- în funcție de structura enunțului:
 - enunțuri particulare deschise din care lipsește subiectul (de obicei exprimat prin pronume) – „[cineva] a adus un măgar în via sa” (*Brought a donkey into his own vineyard*)
 - enunțuri particulare deschise din care lipsește cea de-a doua parte exprimată prin pronume – „l-a lovit o muscă [pe cel în cauză]” (*A fly kicked him*)
 - enunțuri generale (generalizate) închise – *The sheepskin is not worth the making*
 - enunțuri particulare închise – *They milk a submissive sheep three times*

De asemenea, din punct de vedere sintactic, Permyakov distinge între două tipuri de proverbe și expresii proverbiale. În primul tip se încadrează toate clișeele care cuprind enunțuri simple ca: „Ce-i în mână nu-i minciună” (*A bird in the hand is worth two in the bush*) sau „A pus lupul paznic la oi” (*[Somebody] left a dog to keep watch on the sheep*). În cel de-al doilea tip sunt încadrate clișeele care cuprind enunțuri compuse precum: „Rana se vindecă, dar cicatricile rămân” (*The wound heals, but the scar remains*).

Din punctul de vedere al scopului comunicării, proverbele și expresiile proverbiale sunt divizate în două mari clase. Prima cuprinde toate enunțurile care prezintă formă afirmativă, iar cea de-a doua pe cele cu formă negativă, fiecare dintre acestea fiind împărțite la rândul lor în trei subtipuri modale: declarative (*A watched pot never boils*), imperative (*Don't teach your grandmother to suck eggs*) și interogative (*What use is rose-water to a pig?*) (cf. Permyakov 1979: 15). În ceea ce privește numărul de perechi opoziționale, proverbele și expresiile proverbiale pot fi: cu două perechi opoziționale sau fără două perechi opoziționale.

Dacă luăm în considerare tabelul 5 în care Permyakov realizează o sinteză a clasificărilor făcute, se poate spune că acesta reprezintă o dovadă clară că o clasificare lingvistică riguroasă a proverbelor și expresiilor proverbiale este într-adevăr posibil.

Din punct de vedere logic, proverbele și expresiile proverbiale sunt definite de către paremiologul rus drept „semne ale unor situații sau ale unui anumit tip de relații între obiecte” (Permyakov 1979: 20). Mesajul principal al unui proverb este dat mai degrabă de cadrul său logic și mai puțin de imaginile pe care acesta le poate genera. Apelând la o metaforă, am putea susține că acest cadru logic al proverbului poate fi privit drept „scheletul” acestuia, pe când imaginile nu reprezintă decât „carnea”, materialul aplicat.

În funcție de caracterul situațiilor la care fac referire, proverbele pot fi divizate în patru mari grupe pe care Permyakov le numește invariante sau arhi-invariante logico-semantică. Prima grupă de invariante reprezintă modelul relației obiect-proprietate. Pe scurt, dacă un obiect (P) posedă o calitate (x) atunci acest obiect posedă și o calitate (y): $P(x) \rightarrow P(y)$. Exemplul pe care îl oferă Permyakov este: „Tot ce este viu este muritor” (*All living things are mortal*). Cea de-a doua grupă reprezintă modelul relației dintre obiecte. Dacă există un obiect (P), atunci există și un alt obiect (Q): $(P \sim Q) \rightarrow [\exists (P) \rightarrow \exists (Q)]$. Paremiologul rus oferă drept exemplu enunțul: „Acolo unde este apă, acolo este pește” (*Where there is water there is fish*).

Cea de-a treia grupă este cea care prezintă relația dintre proprietățile (calitățile) obiectelor care depind de relațiile dintre acele obiecte. Cu alte cuvinte, dacă un obiect (Q) depinde de un alt obiect (P), iar acest obiect (P) are o anumită proprietate (calitate) (x), atunci obiectul dependent (Q) posedă aceeași proprietate: $(P \rightarrow Q) \rightarrow [P(x) \rightarrow Q(x)]$ – „Un munte mare are o umbră mare” (*A big mountain casts a big shadow*).

Ultima grupă prezintă relația dintre obiecte în funcție de anumite proprietăți pe care le posedă. Prin urmare, dacă obiectul (P) are o anumită proprietate (pozitivă) (x), iar obiectul (Q) nu posedă aceeași proprietate (x), atunci obiectul (P) este mai bun decât obiectul (Q): $[P(x) \wedge \neg Q(x)] \rightarrow (P > Q)$ – *One's own harrow is better than another's plough*. Se poate observa cu ușurință faptul că primele două arhi-invariante reflectă un tip de relație mai simplă (o dependență directă între obiecte și proprietățile lor), pe când ultimele două prezintă o relație mai complexă (dependența dintre relațiile obiectelor și relațiile proprietăților lor) (cf. Permyakov 1979: 21). Prin urmare, din acest punct de vedere proverbele intră în cele două

mari grupe, cea a invariantelor simple (primele două) și cea a invariantelor mai complexe (ultimele două).

Permyakov este de părere că descrierea structurii lingvistice precum și celei logico-semantică a proverbelor oferă, într-adevăr, o mai bună înțelegere a acestora însă nu una suficientă. De aceea, pentru a înțelege foarte bine un proverb trebuie avute în vedere imaginile pe care acesta le poate implica. Paremiologul rus consideră că, așa cum am menționat deja, cadrul logic al unui proverb este esențial în construcția acestuia, însă nici materialul aplicat (imaginile) nu trebuie neglijate. Acestea ocupă un rol important întrucât oferă proverbelor o anumită sensibilitate și culoare locală. De asemenea, un alt argument adus în sprijinul importanței imaginilor în proverbe se referă la faptul că acestea sunt cele care ajută la înțelegerea proverbului de către vorbitorii aceleiași limbi. Imaginile (realia) proverbelor conferă acestora o anumită valoare artistică și, totodată, le oferă o anumită unicitate observabilă la diferite niveluri (etnic, geografic, istoric și lingvistic). Această valoare artistică se poate vedea foarte ușor dacă se compară un proverb concret cu schema sa logică. Exemplul oferit de Permyakov este următorul: situația dintr-un proverb precum „When the horses are gone, the donkeys take over the field” este prezentat astfel: „locul unui lucru bun poate fi luat de către un lucru mai puțin bun” (Permyakov 1979: 29).

Unități frazeologice

Unitățile frazeologice, la fel ca proverbele și expresiile proverbiale, prezintă asemănări de ordin gramatical (sintactic) și pot fi discutate din trei puncte de vedere sau ținând cont de trei planuri: lingvistic (gramatică), logico-semantic și planul obiect-imagine (cf. Permyakov 1979: 32). O observație la îndemâna oricui cercetător interesat de studiul clișeeilor este aceea că unitățile frazeologice și proverbele sunt atât de asemănătoare încât pot fi adesea confundate așa cum susține chiar Permyakov, chiar și de către specialiști. Diferența majoră dintre cele două se regăsește la nivel logico-semantic. Prin urmare, caracteristica esențială a unei unități frazeologice, indiferent din câte cuvinte este alcătuită sau de câte cuvinte este nevoie pentru a fi explicată, este aceea că „exprimă o singură noțiune”, cu alte cuvinte, „servește drept semn pentru un singur obiect”. Aceasta este considerat de către autorul rus drept „proprietatea fundamentală a tuturor unităților frazeologice autentice” (Permyakov 1979: 34). Altfel spus, dacă unitățile frazeologice reprezintă semne ale obiectelor, atunci proverbele și expresiile proverbiale nu reprezintă altceva decât semne ale situațiilor sau relații între obiecte. Pentru a

ilustra această diferență dintre unitățile frazeologice, percepute ca semne ale obiectelor, și proverbe și expresii proverbiale considerate semne ale situațiilor și relații între obiecte, Permyakov alege să compare următoarele clișee: *Hold your pocket wider!* și *Trust a cat to watch over a snack!* Primul clișeu exprimă resemnarea, literal însemnând „Nu mai spera! Nimic nu mai vine spre tine”, pe când cel de-al doilea exprimă faptul că nu trebuie să-și lăși în grijă unei persoane un lucru despre care îți dă vrea să-și însușească. În aceeași categorie intră și alte variante: *Put the cat among the pigeons*, *Put the cat near the goldfish bowl*, *Set a fox to keep one's geese*, toate putând fi echivalate în limba română cu *Pune lupul cioban la oi* sau *Pune lupul paznic la stân*. Prin urmare, primul clișeu exprimă o noțiune (resemnarea, faptul de a fi teptat în zadar), pe când cel de-al doilea exprimă o situație (incompatibilitatea dintre două obiecte, dintre care unul îl poate însuși sau îl poate distruge pe celălalt) (cf. Permyakov 1979: 35). Ceea ce face ca unitatea frazeologică să poată fi echivalată cu un cuvânt sau o noțiune este absența unui context logic, acesta reprezentând însă un element esențial în cazul expresiilor proverbiale.

În opinia paremiologului rus, o altă diferență destul de importantă între cele două tipuri de clișee constă în faptul că unitățile frazeologice nu prezintă „niciun sistem de transformări logice, care sunt atât de întâlnite în cazul proverbelor și expresiilor proverbiale” (Permyakov 1979: 36). Faptul că unitățile frazeologice nu au un sistem de transformări logice este cu atât mai important cu cât acesta explică de ce o unitate frazeologică poate fi echivalată cu un cuvânt.

În prezentarea clasificării unităților frazeologice, Permyakov face uz de clasificarea înaintașului său V. V. Vinogradov care împarte acest tip de clișee în două mari categorii. O primă categorie este cea a „fuziunilor” frazeologice (*phraseological fusions*), iar cea de-a doua este reprezentată de unitățile frazeologice (*phraseological unities*). Din punctul de vedere al motivării fuziunile frazeologice sunt considerate ca având sens general nemotivat, în timp ce pentru unitățile frazeologice această motivare este mai mult sau mai puțin transparentă. Sensul general nemotivat al unei unități frazeologice se explică prin faptul că acesta „nu este legat direct sau prin intermediul unei imagini de sensul cuvintelor componente și nu este asociat cu caracteristicile obiectului semnificat” (Permyakov 1979: 39). Pentru a exemplifica acest lucru, Permyakov apelează la expresia argotică din limba rusă *dal duba*, care se traduce literal „gave an oak” (*a dat un stejar*) și care înseamnă „[cineva] a murit”. Astfel, sensul expresiei nu are nicio legătură nici cu verbul „a da”, nici cu substantivul

„stejar”, a a cum nici în limba română elementele componente ale expresiilor „a da colțul” sau „a-i suna ceasul” nu au nicio legătură cu adevăratul sens al acestora. Luate împreună, însă, aceste elemente realizează o fuziune creând un întreg, prin intermediul căruia se dezvoltă și sensul expresiei (de unde și noțiunea de fuziune frazeologică). În privința celei de-a doua clase, cea a unităților frazeologice propriu-zise, sensul general al acestora este motivat într-un grad mai mare sau mai mic și prin diferite mijloace, uneori chiar prin sensul unităților componente. Permyakov dă ca exemple unități frazeologice total transparente din punctul de vedere al motivării semantice, cum ar fi numele plantei *verblyuzhaya kolyuchka*, tradus literal prin „camel's thorn” (spinul cămilei), o plantă pe care cămilele o mănâncă sau unități frazeologice semi-transparente semantice cum este cazul expresiei *prikusil yazyk*, tradus literal prin „îi-a mușcat limba”, adică „a tăcut, a fost redus la tăcere” (Permyakov 1979: 40). De asemenea, din acest punct de vedere, al gradului de motivare semantică, unitățile frazeologice propriu-zise pot fi împărțite în două subtipuri. Un prim subtip include acele clișee cu sens general imagistic motivat (*image-motivated general meaning*), cum este cazul numelui unei specii de fluture, *myortvaya golova* („cap de mort”), motivat prin asemănarea corpului acestuia cu imaginea unui craniu uman, iar cel de-al doilea include acele clișee cu motivare directă (*direct motivation*), precum *zheleznaya doroga* („calea ferată” – literal „drum de fier”), unitate frazeologică direct motivată (calea ferată este un drum și este într-adevăr din fier sau oțel). (Permyakov 1979: 40).

Permyakov afirmă faptul că „funcția gramaticală a unei unități frazeologice depinde de proprietățile a ceea ce este semnificat” (Permyakov 1979: 42). Spre exemplu, unitățile frazeologice care semnifică o acțiune joacă rolul verbelor (predicate în propoziție). Autorul rus realizează și o clasificare lingvistică a unităților frazeologice (11 tipuri funcționale de unități frazeologice bazate pe cele 11 părți de vorbire plus particule din limba rusă).²³

În privința celui de-al treilea plan, cel al imaginilor (realia) unităților frazeologice, acesta este asemănător cu cel al proverbelor și are o importanță aparte. În cazul anumitor unități frazeologice se poate vorbi despre cuvinte care desemnează obiecte sau realități specifice unei anumite culturi, zone, limbi, elemente ce țin de realia și care ajută unitățile frazeologice să capete un caracter emoțional (cf. Permyakov 1979: 49). O observație extrem de importantă pe care Permyakov o face asupra imaginilor unităților frazeologice este aceea că „sensul general al unei unități frazeologice este în principiu independent de imaginile pe care aceasta le

²³ Pentru o prezentare detaliată vezi Permyakov 1979: 46.

cuprinde și vice versa, sensul imaginilor nu depinde de sensul general al unității frazeologice”, lucru ce face atât de dificil clasificarea unităților frazeologice după criteriul imaginilor pe care acestea le implică (Permyakov 1979: 50). Unitățile frazeologice ocupă un rol intermediar între cuvinte și expresii proverbiale.

Entități supra-idiomatice

Pentru a diferenția unitățile frazeologice, proverbele și expresiile proverbiale de cele clișee alcătuite dintr-un șir de enunțuri (anecdote, fabule, ghicitori, basme populare etc.), Permyakov introduce o nouă categorie numită entități supra-idiomatice, în care sunt incluse cele din urmă. Relația dintre toate aceste tipuri de clișee este foarte bine reprezentată în tabelul alcătuit de paremiologul rus:

Structură lingvistică	Tip de clișeu
Partea a enunțului	Unitate frazeologică
Enunț deschis	Expresie proverbială
Enunț închis	Proverb
Șir de enunțuri	Entitate supra-idiomatică

Între proverbele și entitățile supra-idiomatice există o asemănare atât la nivel semantic, cât și la nivel formal. Acest lucru este datorat faptului că adeseori un proverb sau o parte a acestuia poate fi inclusă în cadrul unei anumite entități supra-idiomatice. În acest sens, Permyakov compară proverbul georgian: *They read the Gospel to the wolf, but he asks to go to the forest* (tradus literal prin „Ei îi citește Evanghelia lupului, dar acesta cere să meargă în pădure”) cu cea mai mică entitate supra-idiomatică, pe care o numește „fablette”: *They were reading the Gospel to the wolf, and he said: „Hurry up, the herd is going away”* (literal: „Ei îi citeau Evanghelia lupului, când acesta a spus: «Grăbiți-vă, turma se îndepărtează »”). Se poate observa cu ușurință faptul că mare parte din structura proverbului este inclusă în entitatea supra-idiomatică. De asemenea, un alt exemplu prezentat de Permyakov este aforismul chinezesc: *A man suffering from cold thinks of clothes, and a hungry man of bread* (literal: „Un om care suferă de frig se gândește la haine, iar unul flămând la pâine”), care este comparat cu anecdota arabă: *A hungry man was asked: „What is one by one?” He replied: „One cake”* (Permyakov 1979: 53).

În cazul entităților supra-idiomatice se poate vorbi de cele trei planuri: morfo-sintactic (gramatical), logico-semantic și planul obiect-imagini (imagistic, realia). O primă entitate supra-idiomatice amintită de Permyakov este ceea ce el numește „fablette”, aceasta reprezentând de obicei o scenă care constă într-o remarcă și răspunsul protagonistului sau un dialog care are loc între două personaje, și acesta fiind însoțit adeseori de remarci, precum în exemplul: They said to an ass: „Let us take you to Paradise”. He replied: „Are there any thistles there?” (literal: „I-au spus unui măgar: «Hai să te ducem în Rai». El a răspuns: «Sunt ciulinii acolo?»”) (Permyakov 1979: 57). Acest tip de entitate supra-idiomatice poate fi foarte ușor transformat într-un singur enunț, ceea ce o face extrem de asemănătoare cu proverbul. Din această cauză astfel de entități supra-idiomatice sunt adesea incluse în colecțiile de proverbe. Cea de-a doua entitate supra-idiomatice este fabula, mult mai complexă din punct de vedere structural decât cea prezentată anterior. Tot în categoria entităților supra-idiomatice sunt incluse și poveștile populare cu caracter didactic sau moralizator. Ghicitoriile sunt considerate și ele entități supra-idiomatice. Principalele diferențe dintre entitățile idiomatice și cele supra-idiomatice sunt în esență de ordin cantitativ (mai multe cuvinte, propoziții, situații, acțiuni, realia etc.). O observație extrem de interesantă este că nu trebuie trecut cu vederea faptul că tot ceea ce este cuprins în proverbe și expresii proverbiale se poate găsi și în clișeele supra-idiomatice, însă nu și invers.

Toate entitățile supra-idiomatice identificate de Permyakov²⁴ sunt, la fel ca proverbele și expresiile proverbiale, motivate imagistic. Cu alte cuvinte, sensul lor general este transferat nu către conținutul real al textului, ci către imaginile pe care acesta le creează (cf. Permyakov 1979: 59). Prin urmare, dacă în textul fablette-lor și al fabulelor avem de-a face cu animale, plante sau obiecte, este evident că ceea ce acestea semnifică sau personifică sunt oamenii și relațiile dintre aceștia.

Din punct de vedere logico-semantic, Permyakov consideră că toate tipurile de entități supra-idiomatice pot fi semne ale unor situații tipice (reale sau imaginare) pentru care sunt modele (cf. Permyakov 1979: 63-64). Prin urmare, Permyakov opinează că toate entitățile supra-idiomatice formează aceleași grupuri logico-tematice ca și proverbele, aparținând acelor patru arhi-invariante deja prezentate. După compararea entităților supra-idiomatice cu proverbele, Permyakov ajunge la o concluzie evidentă, anume că cele dintâi sunt mult mai complexe, acestea „incluzând un set întreg de situații logice elementare, care corespund

²⁴ Pentru o prezentare detaliată a entităților supra-idiomatice vezi tabelul 11 (Permyakov 1979: 61).

situațiilor proverbiale” (Permyakov 1979: 66). Un alt aspect important asupra căruia insistă paremiologul rus este reprezentat de cele două niveluri semantice diferite ce pot fi distinse atât în cadrul proverbelor și expresiilor proverbiale, cât și în cadrul entităților supra-idiomatice (fablette, anecdote, fabule, povestiri populare didactice), și anume: nivelul de aserțiune (*level of statement*), adică al relațiilor dintre lucrurile pentru care clipeul dat este model și nivelul indicatorilor modali (*level of modal indicators*), adică evaluarea acelor relații (cf. Permyakov 1979: 69). Prin urmare, fiecare aserțiune (enunț) poate fi adevărat sau fals, poate indica relații care sunt posibile sau imposibile în viața reală și nu în ultimul rând, poate avea caracter universal sau individual. În cazul proverbelor și expresiilor proverbiale, condiția de adevărat poate fi intuită foarte ușor, ținând cont de contextul în care acestea sunt folosite sau din incompatibilitatea constituienților lor, în timp ce în privința caracterului acestora, universalitatea și non-universalitatea au o expresie formală: clipeele adevărate au forma enunțurilor generale (generalizate), în timp ce cele false iau forma enunțurilor particulare (particularizate). În cazul entităților supra-idiomatice (în special în cazul celor mai complexe) aceste condiții sunt explicit formulate în formule fixe (început, final, introduceri ș.a.m.d.). În ceea ce privește universalitatea și non-universalitatea lucrurilor se complică în cazul entităților supra-idiomatice întrucât acestea nu oferă niciun indiciu în acest sens. Universalitatea sau non-universalitatea unor astfel de narațiuni nu poate fi evaluată deoarece acestea sunt percepute ca relații ale unor incidente individuale concrete. Nici condiția de adevărat nu poate fi stabilită în privința acestor tipuri de clișee complexe. De aceea, cunatificatorii pe care deja i-am menționat au un rol important în acest caz (cf. Permyakov 1979: 69-70).

La capitolul realia, clipeele supra-idiomatice se aseamănă foarte mult cu proverbele, existând însă și câteva deosebiri notabile. O primă diferență ar fi aceea că în cazul realiei clipeelor supra-idiomatice se poate vorbi de o complexitate mai mare întrucât imaginile formează un sistem. Permyakov (1979: 71) observă faptul că entitățile supra-idiomatice prezintă zeci, uneori chiar sute de imagini (ca elemente de referință) spre deosebire de proverbe, care au un număr restrâns, acesta fiind cuprins, de obicei, între doi și apte. Ceea ce este și mai important, însă, este faptul că în cazul entităților supra-idiomatice aceste imagini formează un sistem, în timp ce în cazul proverbelor și expresiilor proverbiale nu se poate observa niciun fel de tipar. Cea de-a doua diferență notabilă constă în faptul că elementele

planului realia al entităților supra-idiomatice se află în relații speciale, chiar contradictorii cu cele ale altor planuri (Permyakov 1979: 73).

Clișee sintetice și analitice

Capitolul al IV-lea reprezintă partea lucrării în care Permyakov realizează o sinteză a tuturor clișeele prezentate în capitolele anterioare, grupându-le în două mari categorii, clișee sintetice și clișee analitice.

Tip de clișeu	Cuvânt	Unitate frazeologică (fuziuni și unități propriu-zise)	Expresii proverbiale	Proverbe	Fablette	Fabula	Povestiri didactice
Natura semiotică	Semne ale lucrurilor		Semne ale situațiilor				
Structura gramaticală (compozițională)	<i>Element al enunțului de la conjuncție și prepoziție la cuvânt compus</i>	<i>Element al enunțului de la sintagma simplă la enunț scurt complex</i>	<i>Enunț deschis cu parte lipsă sau parte înlocuită prin pronume</i>	<i>Enunț închis de orice tip, mai puțin câteva enunțuri nominale</i>	<i>Enunț scurt de enunțuri episod simplu, reductibil la un enunț colocvial</i>	<i>Enunț mediu de enunțuri narațiuni scurte de 3-4 episoade. Nu pot fi redactate într-un singur enunț fără a se pierde din detalii</i>	<i>Enunț lung de enunțuri narațiuni extinse cu mai multe episoade. Fac uz de formule și procedee întâlnite în poveștile populare tradiționale</i>

Întrucât capitolul este unul de sinteză, merită să fixeze și mai bine statutul clișeele complexe discutate, merită menționate câteva concluzii privitoare la această ultimă clasificare²⁵ propusă de paremiologul rus. Aceste concluzii se referă în principal la particularitățile regăsite în diferitele tipuri de clișee prezentate. O primă concluzie ar fi aceea că fiecare clișeu lingvistic prezintă propriul set de particularități distinctive. De asemenea, fiecare tip de clișeu diferă față de altul cu un număr de la unu până la trei particularități. O altă concluzie ar fi aceea că unele tipuri de clișee prezintă proprietăți specifice ce nu pot fi regăsite la alte tipuri. Fiecare tip de clișeu poate deține o combinație de două – trei proprietăți care nu se regăsesc în alte tipuri de clișee și, nu în ultimul rând, sunt stabilite anumite relații între aceste particularități, relații ce ajung să fie mai mult sau mai puțin obișnuite.

²⁵ Pentru mai multe detalii vezi Permyakov 1979: 76-104.

4.4. Metoda pragmatică

4.4.1. Cadrul teoretic general

Studiul de față își propune în prima parte să facă o prezentare sintetică a principalelor teorii și concepte cu care operează pragmatica, urmând ca în cea de-a doua parte să prezinte aspecte esențiale legate de sensul, funcțiile și modul în care funcționează proverbul de sorginte biblică. Cea de-a doua parte cuprinde, de asemenea, și o încercare de analiză pragmatică, pornind de la modelul propus de Alan Winton, urmând, de asemenea, și observațiile făcute de Neal Norrick cu privire la funcțiile pragmatice ale proverbelor.

Cele mai multe dintre lucrările care se ocupă cu studiul pragmaticii fac referire la asocierea termenului de pragmatică cu numele filosofului Charles Morris. În binecunoscuta sa lucrare despre teoria semnelor, Morris definește pe lângă semantică și sintaxă, și pragmatica, drept: „studiul relației semnelor cu interpretării” (Morris 2003: 27). Un alt cercetător de seamă în domeniul pragmaticii, Stephen Levinson, focalizându-se asupra aspectelor structurale ale limbii, definește pragmatica drept: „studiul acelor relații dintre limbă și context care sunt gramaticalizate sau codificate în structura unei limbi”²⁶ (Levinson 2011: 9). Elevul lui Louis Hjelmslev și fondatorul revistei de referință în domeniul pragmaticii, *Journal of Pragmatics*, Jacob Louis Mey oferă și el o definiție pragmaticii, afirmând că aceasta „studiază uzul limbii în comunicarea umană, determinat de condițiile societății”²⁷ (Mey 2001: 6). Cu alte cuvinte, din punctul de vedere al lui Mey, cei care se folosesc de limbă, o fac ca ființe sociale, deci ținând cont de așa-numitele „premise” ale societății. De aceea, pragmatica reprezintă și studiul acestor premise, determinând modul în care acestea afectează folosirea limbii, dar și efectele pe care aceste premise le produc (cf. Mey 2007: 6). Un alt cercetător preocupat de domeniul pragmaticii, Yan Huang, elev al unor renumiți profesori precum mai sus amintitul Stephen Levinson și John Lyons, propune o „definiție de lucru” (*working definition*) a pragmaticii: „Pragmatica reprezintă studiul sistematic al sensului pe baza folosirii limbii. Subiectele principale de cercetare ale pragmaticii includ: implicatura, presupoziția, actele de vorbire și deixisul.”²⁸ (Huang 2011: 2).

²⁶ „[...] the study of those relations between language and context that are grammaticalized, or encoded in the structure of a language” (2011: 9).

²⁷ „Pragmatics studies the use of language in human communication as determined by the conditions of society” (2001: 6).

²⁸ „Pragmatics is the systematic study of meaning by virtue of, or dependent on, the use of language. The central topics of inquiry of pragmatics include implicature, presupposition, speech acts, and deixis.” (2011:2).

Implicatura

A a cum am amintit anterior, unul dintre subiectele de cercetare ale pragmaticii este constituit de ceea ce H. P. Grice a numit „implicatur ” sau, mai exact, „implicatur conversațional ”. Termenul de „implicatur ” face referire la ceea ce este sugerat într-o rostire, chiar dac nu este direct exprimat sau insinuat de acea rostire. Cu alte cuvinte, termenul de „implicatur ” poate fi tradus, foarte simplu, ca însemnând mai mult decât „ceea ce se spune” sau „este spus”. Pentru a explica termenul de „implicatur ”, Grice (1989: 24) recurge la un exemplu extrem de relevant. Grice invoc o situație ipotetic în care doi indivizi, A i B, vorbesc despre un prieten comun, C, care lucreaz la o banc . Întrebat de c tre A, cum se descurc C la noul loc de munc , B îi r spunde: *Oh, destul de bine, cred; îi plac noii colegi, i înc nu a ajuns la închisoare*. În urma acestui r spuns, B l-ar putea întreba pe A ce anume insinueaz , ce vrea s spun prin ultima parte a r spusului, aceea c C nu a ajuns înc la închisoare. R spunsul lui A, afirm Grice, s-ar putea referi la faptul c C este genul de persoan care ar putea ceda tentației provocate de natura locului de munc sau la faptul c acei colegi ai lui C sunt persoane nepl cute cu care, de fapt, nu se poate înțelege. Întrebarea suplimentar pe care B ar putea s i-o adreseze lui A, susține același Grice, ar putea fi chiar inutil , luând în considerare faptul c r spunsul la prima întrebare ar putea fi suficient de clar în acest context. Concluzia pe care o ofer acest exemplu este destul de clar : indiferent de ce anume a insinuat B în r spunsul oferit lui A este diferit de ceea ce a spus (c C nu a ajuns înc la închisoare). Strâns legat de termenul de „implicatur ” este i a a-numitul „principiu al cooperativit ții” (*Cooperative Principle*). În viziunea lui Grice, principiul cooperativit ții „determin modul în care limba este folosit cu maxim eficienț pentru a obține interacțiune rațional în comunicare” (Huang 2011: 25). Acela i Grice afirm c în cadrul acestui principiu se pot distinge nu mai puțin de patru categorii de maxime conversaționale: maxima calit ții (*Quality*), maxima cantit ții (*Quantity*), maxima relevanței (*Relevance*) i maxima modalit ții (*Manner*), numele celor patru categorii fiind de inspirație kantian . Fiecare din cele patru categorii conține un număr de submaxime, ce trebuie urmate de c tre vorbitori astfel încât conversația s se desf ășoare eficient, cantitatea de informație s fie suficient , iar interacțiunea s fie realizat într-un mod sincer, relevant i clar. O alt distincție pe care o face Grice este cea între a a-numitele „implicaturi convenționale” (non-conversaționale) și „implicaturile conversaționale”. Spre deosebire de implicaturile conversaționale, implicaturile convenționale nu sunt dependente de principiul cooperativit ții i de cele patru categorii de maxime conversaționale, fiind derivate direct din sensul

cuvintelor folosite. Grice (1989: 25) explică implicatura convențională recurgând la următorul exemplu: *El este englez; el este, prin urmare, curajos*. Dacă spunem acest lucru, afirmă Grice, ceea ce se transmite este că faptul de „a fi curajos” este o consecință a faptului de a fi englez. Cu toate acestea, Grice vine cu următoarea completare: „Însă, în timp ce am spus că el este englez și că este curajos, nu vreau să spun că *am spus* (în sensul favorizat) că faptul de a fi curajos se datorează faptului de a fi englez, chiar dacă am indicat, prin urmare, insinuat, că este a a.” (Grice 1989: 25-26).

Presupoziția

Un alt subiect de cercetare al pragmaticii este reprezentat de așa-numita „presupoziție”. Presupoziția poate fi definită drept o afirmație a cărei adevăr este luat ca atare, fără a fi pus la îndoială. Spre exemplu, în propoziția: *Președintele Franței a fost rănit.*, presupoziția este: *există un președinte al Franței*. Presupoziția acționează ca o un fel de precondiție în utilizarea corectă a propoziției (cf. Huang 2011: 65). Alte două caracteristici importante ale presupoziției se referă, pe de o parte, la faptul că aceasta rămâne stabilă atunci când este supusă negației, iar, pe de altă parte, poate fi anulat în anumite contexte. Pentru a exemplifica faptul că presupoziția rămâne stabilă atunci când este supusă negației putem lua următoarele propoziții: *Fratele meu este la coală.* și *Fratele meu nu este la coală.* Se poate observa astfel că indiferent de caz, presupoziția rămâne aceeași: *eu am un frate*. În cazul negării presupoziției în anumite contexte, putem da următorul exemplu²⁹: *John nu a reușit să treacă examenul.*, a cărei presupoziție este: *el a încercat să treacă examenul*, dar care poate fi anulat astfel: *de fapt, el nici măcar nu a încercat să-l treacă.*

În această discuție legată de presupoziții putem aminti observația făcută de Levinson (2011: 181) cu privire la faptul că presupozițiile sunt generate de elemente lexicale sau construcții lingvistice, pe care acesta le numește „declanșatoare” de presupoziții.

Actele de vorbire

Un alt subiect de cercetare de care pragmatica este interesată este constituit de actele de vorbire. Actele de vorbire sunt considerate un punct forte sau chiar baza științei numite pragmatică. Filosoful John L. Austin este considerat întemeietorul teoriei actelor de vorbire, ideea de bază a acesteia fiind aceea că uzul limbajului nu se rezumă doar la descrierea fenomenelor din lumea reală, limbajul fiind folosit și pentru „a face” lucruri. Astfel, mergând

²⁹ Exemplul este extras din Archer 2012: 30.

pe ideea că folosind limbajul se pot face mult mai multe lucruri decât atribuirea de înțelesuri propozițiilor, pe baza corespondențelor lor cu adevărul, Austin distinge între a-numitele propoziții „performative” și propozițiile „constatative” (cf. Archer 2012: 35). Dacă luăm drept exemple următoarele propoziții: *Pariez că va lua examenul cu nota zece.* și *A luat examenul cu nota zece.*, constatăm că primul exemplu este un exemplu de propoziție „performativ”, aceasta nedescriind un eveniment, fiind mai degrabă un pariu, spre deosebire de cea de-a doua propoziție, cea „constatativ”, a cărei caracteristică esențială este aceea că poate fi adevărată sau falsă. Datorită caracteristicilor lor lingvistice, „performativele” pot fi descoperite ușor prin aplicarea a-numitului test „astfel” (*hereby test*), prin care se adaugă cuvântul „astfel” înaintea verbului, folosindu-se timpul prezent. De asemenea, „performativele” pot fi explicite sau implicite. Cele explicite prezintă anumiți marcatori expliciți, verbe de tipul: *promit, pariez, cer* etc. În cazul „performativelor” implicite, acești marcatori lipsesc. Iată două exemple prin care se poate vedea diferența: *Îți promit că îți gătesc micul dejun.* (propoziție performativă explicită) și *Îți voi gătii micul dejun.* (propoziție performativă implicită). Austin nu se oprește la distincția între „performative” și „constatative”. Considerând că și propozițiile „constatative” pot „face” lucruri, la fel ca „performativele”, Austin propune o teorie a limbajului văzută ca acțiune, vorbind despre trei tipuri de acte de vorbire: acte de vorbire locuționare, acte de vorbire ilocuționare și acte de vorbire perlocuționare. Actul de vorbire locuționar se referă la cuvintele rostite, actul de a spune ceva. Actul de vorbire ilocuționar face referire la ceea ce este realizat în ceea ce este spus, adică ceea ce face cineva atunci când spune ceva, actul realizat în spunere, cum ar fi o scuză, cerere sau mulțumire. Actul de vorbire perlocuționar este văzut drept ce face cineva prin faptul de a spune ceva, adică „rezultatul adoptării perspectivei receptorului” (Archer 2012: 37) sau, cu alte cuvinte, efectul unui enunț, al unei rostiri, chiar dacă acest efect este intenționat sau nu. Cele trei tipuri de acte de vorbire sunt foarte bine surprinse în situația ipotetică propusă de Kent Bach³⁰ (2006: 150): un barman rostește cuvintele: „Barul se va închide în cinci minute”. Prin urmare, acesta realizează actul de vorbire locuționar de a spune că barul (cel pe care el îl administrează) se va închide în cinci minute (de la momentul rostirii). Ceea ce este spus se realizează prin citare indirectă, astfel barmanul realizând actul de vorbire ilocuționar, acela de a-i informa pe clienți de iminența închiderii barului. Actul de vorbire perlocuționar, pe care

³⁰ Exemplul este extras din Bach, Kent, *Chapter 8 - Speech Acts and Pragmatics* în *The Blackwell Guide to the Philosophy of Language*, Blackwell, Malden, Massachusetts, 2006, p. 147-167.

barmanul îl realizează, este acela de a-i determina pe clienți să creadă că barul este pe cale să se închidă și de a-i îndemna să comande o ultimă băutură.

Această teorie a lui Austin este continuată și îmbunătățită de un alt filosof, John Searle, care realizează o tipologie a actelor de vorbire, grupându-le în cinci categorii: reprezentative / asertive, acele acte de vorbire care exprim credința vorbitorului că ceva este adevărat, în această categorie fiind incluse: *afirmațiile, sugeriile, plângerile, concluziile* etc.; promissive, acele acte de vorbire prin care vorbitorul se angajează să facă ceva, în această categorie intrând acte precum: *promisiunile, jurmintele, angajamentele* etc.; directive, actele de vorbire prin care vorbitorul încearcă să-l determine pe receptor să facă ceva, în această categorie intrând exemple precum: *cererile, comenzile, invitațiile, permisiunile, sfaturile* etc.; expresive, actele de vorbire prin care vorbitorul exprim o stare psihologică față de receptor, în exemple ca: *mulțumirile, felicitările, scuzele, condoleanțele* etc.; declarative, actele de vorbire prin care se declară un verdict, în această ultimă categorie fiind incluse exemple precum: *sentințele date de judecători infractorilor, botezul dat de preoți copiilor* etc.

O altă abordare a clasificării actelor de vorbire este aceea care ține cont de caracterul acestora de a fi directe sau indirecte. Caracterul indirect al actelor de vorbire face referire la faptul că literal nu spunem întotdeauna ceea ce vrem să spunem. Actul de vorbire direct poate fi caracterizat drept relația convențională dintre tipul propoziției și actul de vorbire (forța ilocutionară) (cf. Archer 2012: 41), precum în exemplul: *Mă poți ajuta?*, în care se poate observa relația dintre propoziția interogativă și actul de vorbire constituit de întrebare. În ceea ce privește actele de vorbire indirecte, acestea sunt caracterizate prin lipsa relației dintre tipul propoziției și forța ilocutionară. Spre exemplu, propoziția: *Îmi poți da pâinea?* este interpretată de către receptor ca o cerere și nu ca o simplă întrebare care necesită răspuns.

Contextul

Termenul de „context” reprezintă un alt concept-cheie al pragmaticii. Mey consideră termenul de „context” ca fiind un concept dinamic, ce trebuie înțeles ca: „împrejurările în continuă schimbare, în cel mai larg sens, care permite participanților la procesul comunicării să interacționeze și în care expresia lingvistică a interacțiunii lor devine inteligibilă” (Mey 2007: 39). O caracteristică importantă a contextului este aceea care se referă la faptul că acesta poate fi orientat spre utilizator (*user-oriented*), ceea ce îl face să difere în funcție de utilizator, de grupul de utilizatori și, în ultimă instanță, de limbă (cf. Mey 2007: 40). Același

Mey atrage atenția asupra importanței contextului în pragmatic , susținând că fără context nu putem realiza care este sensul pragmatic real al unor enunțuri (rostiri) și, prin urmare, nu le putem considera drept acte pragmatice (cf. Mey 2007: 41). Următorul exemplu, oferit de același pragmatician, este mai mult decât relevant. Enunțul: *A trecut ceva vreme de când n-am mai vizitat-o pe mama ta.* poate avea sensuri pragmatice diferite în funcție de context. Prin urmare, acest enunț, rostit, imediat după cină, în sufrageria unui cuplu căsătorit, are un sens pragmatic cu totul diferit față de același enunț rostit de către un soț către soția sa, în timp ce aceasta stă în fața cuștii unui hipopotam din incinta unei grădini zoologice. Astfel, remarcă inocent din primul context se transformă în cel de-al doilea context într-o remarcă utricioasă cu privire la soacră (cf. Mey 2007: 41).

4.4.2. Cum funcționează proverbul de sorginte biblică?

Lucrarea *Preaching Proverbs: Wisdom for the Pulpit*, scrisă de Alyce M. McKenzie, reprezintă un excelent studiu asupra importanței pe care proverbele biblice o au în cadrul predicilor. Este binecunoscut faptul că proverbe biblice pot fi găsite nu doar în cartea intitulată sugestiv *Proverbele lui Solomon*, ci și în alte cărți ale Vechiului Testament, considerate de către majoritatea exegeților ca fiind sapiențiale, precum: *Iov*, *Ecclesiastul*, *Cartea Înțelepciunii lui Isus*, *fiul lui Sirah* sau chiar *Psalmi*, precum și în evangheliile sinoptice ale Noului Testament.

Fie că vorbim despre proverbe biblice sau proverbe populare, la care majoritatea oamenilor apelează în diferite situații din viața de zi cu zi, trebuie să ținem cont că acestea reprezintă una dintre cele mai simple modalități prin care se poate dezvălui caracterul celor care le colectează și utilizează. Principala deosebire asupra modului în care funcționează cele două tipuri de proverbe stă în faptul că cele populare dezvăluie situații pe care le trăim atunci când le utilizăm, pe când cele biblice au capacitatea de a modela identitatea credincioșilor (cf. McKenzie 1996: XIV).

Având în vedere faptul că întreaga lucrare se concentrează asupra modului în care proverbele pot fi utilizate ca instrumente pentru crearea de predici, Alyce McKenzie insistă asupra a-numitului subtip al predicii biblice, ceea ce ea numește „predica dependentă de gen” (*genre-sensitive preaching*). Ceea ce înțelege autoarea prin această a-numită „predică dependentă de gen” (*genre-sensitive preaching*) este acel tip de predică ce dispune de aceeași calitate de a se lăsa modelat de genurile literare ale Sfintei Scripturi. Narațiunea este

considerat a fi unul dintre aceste genuri, cel mai des folosit în modelarea subtipului de predică mai sus menționat. Pe lângă acest gen, Alyce McKenzie atrage atenția și asupra genului proverbial, care prezintă la rândul-i capacitatea de a contribui la crearea de predici. În urma unei lecturi atente a Sfintei Scripturi, orice preot sau specialist care se ocupă cu studiul Bibliei poate observa cu ușurință faptul că nu orice verset din cartea *Proverbele lui Solomon* poate fi considerat proverb, cum în Noul Testament există suficiente maxime, care, deși nu au formă proverbială, pot fi considerate proverbiale. Deși în aparență proverbele populare (pe care McKenzie le numește contemporane) și cele de sorginte biblică prezintă diferențe notabile, în contextul predicilor, cele două tipuri de proverbe prezintă aceeași structură și funcție, reușind să confere prediciei acel „ceva” prin care mesajul poate ajunge la urechile ascultătorilor (cf. McKenzie 1996: XX).

Unul dintre aspectele asupra cărora McKenzie insistă în lucrarea dedicată utilizării proverbelor în predici, face referire la modul în care proverbul biblic funcționează sau de ce anume este nevoie pentru ca acesta să funcționeze. Astfel, încercând să facă o comparație între modul în care sunt utilizate proverbele regăsite în *Proverbele lui Solomon*, pe de o parte, și modul în care acestea sunt folosite în restul Sfintei Scripturi, cum ar fi *Ecclesiastul* sau anumitele evanghelii sinoptice, autoarea ajunge la concluzia că pentru a se formula o definiție care să facă dreptate proverbului, trebuie luate în considerare trei dintre cele mai importante proprietăți ale acestuia: proprietățile sintactice, semantice și pragmatice (cf. McKenzie 1996: 4). În categoria proprietăților sintactice ale proverbului intră: forma fixă, autonomia (caracterul de sine stătător), timpul prezent sau viitor, evitarea persoanei I și prezența caracteristicilor poetice, aceasta din urmă fiind o proprietate opțională a proverbului. În ceea ce privește proprietățile semantice ale acestuia, McKenzie amintește, pe rând, de binecunoscuta structură subiect-comentariu, prezența metaforei și deschiderea hermeneutică. Ceea ce interesează studiul de față este cea de-a treia serie de proprietăți, și anume cele pragmatice. Din punct de vedere pragmatic, proverbele, la fel ca oricare alt enunț, au un anumit impact asupra celor cărora se adresează, totodată, influențează contextul în care apar.

Dacă în cazul proprietăților sintactice și semantice, Alyce McKenzie le trece în revistă, explicându-le succint, în privința proprietăților pragmatice, aceasta alocă un întreg capitol, vorbind pe larg despre modul în care proverbele pot fi folosite și funcțiile pe care acestea le pot îndeplini. În opinia acesteia însă autoarea, „proverbul are abilitatea de a dirija atitudinile și

comportamentele ascultătorilor în anumite situații în care uzul de limbaj indirect.” (McKenzie 1996: 10). Având în minte permanent proverbul de sorgintă biblică (fie că este regăsit în *Proverbele lui Solomon*, *Ecclesiastul* sau evangheliile sinoptice), McKenzie identifică două funcții principale pe baza cărora proverbele biblice pot fi împărțite, pe de o parte în „proverbe care creează ordine” (*proverbs that create order*) și, pe de altă parte, opusul acestora, „proverbe care subminează ordinea” (*proverbs that subvert order*). Prima categorie de proverbe include foarte multe exemple din *Proverbele lui Solomon*, acestea „reprezentând atât eforturile părinților, cât și pe cele ale învățătorilor, de a inocula tinerilor normele respectului în ceea ce privește figurile reprezentând înțelepciune comunității (înțelepții și părinții), cumplitărea în privința mâncării și băuturii, abținerea de la desfrâu, respectul față de cei săraci, [...]” (McKenzie 1996: 10). Prin urmare, există două moduri prin care proverbele pot inocula valori culturale: pe de o parte, acestea funcționează drept așa-numite „vehicule pentru educație” (*vehicles for education*), iar pe de altă parte, drept „încercări de a rezolva ambiguitatea în interacțiunile sociale” (McKenzie 1996: 11). Atunci când apar situații neprevăzute care au potențialul de a tulbura viața unei comunități, citarea proverbelor poate oferi soluții pentru restabilirea ordinii. Cea de-a doua categorie, cea a proverbelor care subminează ordinea, cuprinde numeroase exemple din *Ecclesiastul* și evangheliile sinoptice: *Numele bun e mai bun decât untdelemnul bun, și ziua morții decât ziua nașterii.* (Ecc 7,1), *Mai bine e să mergi la casa plângerii decât să mergi la casa ospitalității, de vreme ce acesta-ți sfârșitul a tot omul, iar cel viu și-o va pune la inimă.* (Ecc 7,2) sau proverbul citat de Iisus în Mc 2, 27: *Sâmbătă a fost făcută pentru om, iar nu omul pentru sâmbătă.* Atât așa-numitul „Qohelet”, presupusul fiu al lui David și autorul cărții *Ecclesiastul*, cât și Iisus, se folosesc de formele tradiției sapiențiale de dinaintea lor pentru a realiza o critică a acesteia. Proverbele care subminează ordinea și care sunt folosite atât de Ecclesiast, cât și de Iisus, nu reprezintă altceva decât o reinterpretare a proverbelor care creau ordinea. Prin utilizarea acestor proverbe care subminează ordinea se face auzită vocea unei noi ere, în care situațiile din trecut sunt revizuite diferit, iar perspectiva asupra lumii este diferită. Acesta este motivul pentru care, adeseori, Ecclesiastul și Iisus au fost considerați drept „înțelepți subversivi” (subversive sages). Aceștia, spre deosebire de predecesorii lor, reprezintă acel tip de predicatori, care nu fac doar uz de Scripturi, ci și critică perspectivele culturale convenționale. (cf. McKenzie 1996: 14). Este interesant de remarcat faptul că, ceea ce face ca acest tip de proverbe să funcționeze, sunt două dintre proprietățile sintactice și semantice amintite anterior, și anume: calitatea proverbelor de a se manifesta ca generalizări parțiale și prezența metaforei.

4.4.3. Proverbele - „unități lingvistice inventariate” și „elemente tradiționale de folclor”

În lucrarea sa din 1985, *How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs*, Neal Norrick pledează pentru studierea proverbelor ca texte și nu în texte pentru simplu fapt că acestea există ca text. Cele mai la îndemână exemple de proverbe ca texte sunt constituite de apariția lor în sloganuri, inscripții, însoțind imaginile în reclame, caricaturi sau benzi desenate (cf. Norrick 1985: 5). În astfel de contexte, remarcă Norris, proverbul capătă o semnificație textual interacțional și semiotic aparte, însă semnificația lui ca text predomină, motiv pentru care studiul proverbelor ca texte este și mai justificat.

Mergând și mai departe cu această idee a studierii proverbelor ca texte, ne putem întreba dacă proverbele ar putea fi considerate *textoids*. Conceptul de „textoid” apare folosit în lucrarea *Antropologia textului*, realizată de Michael Metzeltin și Margit Thir, tradus în limba română de Octavian Nicolae și publicat la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași în anul 2013. Așa cum remarcă cei doi autori, cunoștințele pe care le avem despre obiecte și întâmplări la care ajungem prin frecventare repetată tind să fie „schematizate”, aceste scheme putând fi explicate „propozițional”. Propozițiile izolate nu sunt însă suficiente. Prin urmare, complexitatea realității înconjurătoare poate fi surprinsă prin gruparea în serii de propoziții, combinații care în esență se reduc la trei tipuri: descrierea, narațiunea și argumentarea (cf. Metzeltin/ Thir 2013: 19). Aadar, tocmai aceste grupări pot fi numite *textoids*. Cu alte cuvinte, *textoids* pot fi caracterizate drept „structuri mentale, pe care orice om le poate avea, indiferent de epocă și de spațiul cultural” (Metzeltin/ Thir 2013: 20). Luând în considerare trăsăturile proverbului și pe cele ale *textoidelor*, răspunsul la întrebarea formulată anterior rămâne deschis.

Revenind la lucrarea lui Neal Norrick, proverbele pot fi regăsite și în interiorul unui text sau într-o interacțiune. Așa cum remarcă și predecesorul său, Halliday, proverbul își manifestă sensul în cel puțin trei moduri: textual, interacțional (interpersonal) și ideational (cf. Norrick 1985: 12). Studiind corpusurile de limbă vorbit ale lui Hain (1951) și Svartvik și Quirk (1980), Norrick descoperă că proverbele regăsite în aceste corpusuri au funcția unor comentarii evaluative (*evaluative comments*), a unor argumente evaluative (*evaluative arguments*) în cadrul unei discuții mai lungi și chiar funcția de proverbe aplicate direct (*directly applied proverbs*) (cf. Norrick 1985: 18). Norrick analizează și câteva articole de presă în care se regăsesc proverbe, ajungând la concluzia că acestea funcționează drept ablon

(model) pentru crearea unor noi, dar și ca părți integrante ale unor discursuri mai lungi (cf. Norrick 1985: 24).

Încercând să explice cum anume proverbele își manifestă sensul în cadrul interacțiunilor, Norrick vorbește despre două caracteristici esențiale ale acestora, ce le diferențiază de anumitele „enunțuri libere”. Este vorba, pe de o parte, de faptul că proverbele sunt preformate, adică reprezintă „unități lingvistice inventariate” (*inventorized linguistic units*), iar pe de altă parte, „elemente tradiționale de folclor” (*traditional items of folklore*) (cf. Norrick 1985: 25). Aceste două caracteristici ale proverbelor prezintă, la rândul lor, o serie de consecințe. În ceea ce privește faptul că proverbele sunt considerate „unități lingvistice inventariate”, o primă consecință pe care Norrick o menționează, se referă la imediată disponibilitatea a acestora. Cu alte cuvinte, faptul că proverbele sunt preformate ajută vorbitorul să evite formularea unui enunț original, în special în cazurile în care situația cere o astfel de „unitate lingvistică inventariată”. Prin urmare, faptul că proverbele sunt preformate și cunoscute de către vorbitori asigură, într-o oarecare măsură, succesul unei interacțiuni. O a doua consecință a acestor tipuri de unități lingvistice face referire la valoarea pe care acestea o au în semnalarea apartenenței vorbitorului la un anumit grup. Un vorbitor poate să-și declare apartenența la un anumit grup sau comunitate prin folosirea unor proverbe specifice grupului sau comunității respective. De asemenea, faptul că proverbele sunt considerate „unități lingvistice inventariate” are consecințe și la nivelul statutului lor de acte de vorbire. Din acest punct de vedere, proverbele sunt văzute drept „acte de citare” (*acts of quoting*), vorbitorul citând astfel o întreagă comunitate lingvistică și nu doar un autor. Ce este interesant de subliniat aici este faptul că, dacă proverbele sunt percepute ca citări, atunci acestea se remarcă în textul în care apar. O observație extrem de pertinentă pe care o face Norrick se referă tot la sensul proverbelor. Acesta afirmă că proverbele pot fi clasificate drept acte de vorbire indirecte (concept împrumutat de la Searle), dacă se ia în considerare faptul că un proverb rostit prezintă un sens literal, ce se poate extinde în mod idiomatic în texte. Exemplul pe care îl oferă Norrick este extrem de gritor. Proverbul: *Praise a fair day at night* (*După ce apune soarele, laudă ziua*) poate fi transmis cu sens literal (exact ceea ce se spune despre *a lăuda ziua* etc.), dar în același timp poate fi transmis receptorului și ca un avertisment. Dacă Searle vorbește despre anumitele „acte de vorbire indirecte”, Grice introduce termenul de „implicaturi”, acestea reprezentând ceea ce este transmis prin intermediul unui act de vorbire indirect. Sintetizând teoriile celor doi predesori ai săi, Norrick ajunge la concluzia că

proverbele reprezintă acte de vorbire indirecte duble prin faptul că, pe de o parte sunt citate, iar pe de altă parte, prin faptul că generează implicaturi (transmite un sens literal și unul figurat în funcție de context) (cf. Norrick 1985: 26-27).

În ceea ce privește cea de-a doua caracteristică, faptul că proverbele sunt considerate „elemente tradiționale de folclor”, nici aceasta nu este lipsită de consecințe. O primă consecință, susține același Norrick, poate fi observată în anumitele „tipare” ale utilizării proverbelor. Cu alte cuvinte, proverbele sunt în general folosite de vorbitorii mai în vârstă, cei care citează proverbe atunci când vorbesc cu cei tineri, proverbele conferindu-le acestora autoritate. Chiar dacă vorbitorii tineri folosesc proverbe mai rar decât cei mai în vârstă, atunci când le folosesc, totuși, o fac într-o manieră umoristică. O a doua consecință face referire la reacțiile pe care le produce citarea unor proverbe din partea celor care le aud, aceștia reacționând la fel ca la directivele unei autorități (cf. Norrick 1985: 28). Cu alte cuvinte, atunci când receptorul primește un proverb, acesta nu aude vocea emițătorului, ci pe cea a unei întregi comunități și tradiții.

Pentru a fi ușor de recunoscut, proverbele trebuie să aibă o formă relativ fixă, iar pentru a fi utilizate și în același timp înțelese de către cei ce le utilizează, acestea trebuie să prezinte și un sens fix. Pentru a vedea dacă un proverb este literal sau figurat din punctul de vedere al sensului, Norrick apelează la ceea ce numește la începutul lucrării sale, „interpretare proverbială standard” (*SPI – Standard Proverbial Interpretation*). Cu alte cuvinte, interpretarea proverbială standard nu este altceva decât sensul obișnuit, propriu al proverbului. Astfel, un proverb poate fi încadrat ca fiind literal atunci când lectura acestuia este identică cu interpretarea proverbială standard. În caz contrar, proverbul este considerat a fi figurat (cf. Norrick 1985: 83).

4.4.4. Ce funcție au proverbele în Noul Testament (evangheliile sinoptice)?

În lucrarea *The Proverbs of Jesus. Issues of History and Rhetoric*, Alan P. Winton discută problema rolului social al lui Iisus. Făcând referire la termenii „înțelept” (*sage, wise man*) și „învățător” (*teacher, wisdom teacher*), cu care numele lui Iisus este adesea asociat, Winton se întreabă dacă exista cu adevărat în acea perioadă un astfel de rol sau o astfel de identitate socială bine stabilită pe care Iisus ar fi putut să o aibă. Analizând ipotezele predecesorilor și cu privire la această problemă, Winton ajunge la concluzia că desemnarea lui Iisus ca înțelept sau ca învățător reprezintă mai mult o afirmație strâns legată de forma și conținutul

mesajului său, care prezintă, pe alocuri, afinități cu așa-numita „tradiție sapiențială” (cf. Winton 1990: 25).

Același autor descoperă patru tipuri de „expresii sapiențiale” (*wisdom sayings*) prezente în evangheliile sinoptice. În primul rând, există un tip de expresii pe care acesta le numește „expresii imperative” (*imperative sayings*) sau „avertismente” (*admonitions*), de tipul: *Nu judecați, ca să nu fiți judecați* (Mt 7,1). Acestor expresii li se opun așa-numitele „expresii descriptive” (*descriptive sayings*) de tipul: *Îl le-a zis: „Voi sunteți cei ce vă faceți pe voi înivă drepți înaintea oamenilor, dar Dumnezeu vă cunoaște inimile; căci ceea ce la oameni este înalt, urâciune este înaintea lui Dumnezeu.”* (Lc 16,15). Există, de asemenea, expresii interogative scurte, de tipul: *Priviți la păsările cerului, că nu seamănă, nici nu seceră, nici nu adună în hambare, și Tatăl vostru Cel ceresc le hrănește. Oare nu sunteți voi cu mult altceva decât ele?* (Mc 6,26) sau *Și cine dintre voi, purtându-și grija, poate să-i adauge staturii sale un cot?* (Mc 6,27). Ultimul tip, pe care Winton îl enunță, face referire la o serie de secțiuni de discurs sapiențial mai lung, în care un anumit număr de expresii sunt unite:

După roadele lor îi veți cunoaște. Au doar să se culeg struguri din spini sau smochine din mărăcini? Așa că orice pom bun face roade bune, iar pomul rău face roade rele. Nu poate pomul bun să facă roade rele, nici pomul rău să facă roade bune. Iar orice pom care nu face roade bune se taie și se aruncă în foc. De aceea, după roadele lor îi veți cunoaște. (Mt 7, 16-20)

sau la acele locuri din *Evangheliile* în care o anumită temă (idee, subiect) este redată printr-o expresie mai lungă :

Nimeni nu coase la haină veche petec dintr'un postav nou; altfel, petecul nou va trage din haina veche și se va face o ruptură mai rea. De asemenea, nimeni nu pune vin nou în burdufuri vechi; altfel, vinul nou sparge burdufurile și vinul se varsă și burdufurile se strică; ci vinul nou trebuie pus în burdufuri noi. (Mc 2, 21-22) (Winton 1990: 28).

Winton (1990: 32) insistă asupra dificultății încadrării expresiilor din Evanghelie în categoriile proverbului sau aforismului, întrucât acestea sunt adesea atât de strâns legate între ele, încât diferențierea pare aproape imposibilă. Autorul recurge la o soluție de compromis, folosind sintagmele de „expresie sapiențială” sau „expresie proverbială” atunci când face referire la diferite proverbe, aforisme sau enunțuri cu caracter proverbial. Chiar și așa, Winton admite că, cel puțin la nivel teoretic, pot fi identificate un număr de trei tipuri de expresii folosite de Iisus în *Evangheliile*. Există, în primul rând, acele expresii care pot fi încadrate în categoria proverbelor, întrucât prezintă forma și conținutul similar cu al altor expresii deja identificate. Există, de asemenea, o serie de expresii, care prezintă formă proverbială, dar care

prezintă un anumit referent specific, ce le împiedică să fie numite proverbe. Un al treilea tip de expresii sunt acelea care pot fi denumite proverbe literare sau aforisme.

De asemenea, Winton vorbește despre patru modalități de analiză și interpretare a conceptului de „înțelepciune” atât în Vechiul Testament și literatura ebraică timpurie, cât și în evangheliile sinoptice. În primul rând, acesta vorbește despre ipoteza legată de figura înțelepciunii, personificarea acesteia, despre care subliniază faptul că reprezintă o temă importantă a Vechiului Testament și a literaturii sapiențiale ebraice. În al doilea rând, atrage atenția asupra conceptului de înțelepciune înțeles ca „însușire umană” (*human attribute*). O a treia modalitate de interpretare a înțelepciunii face referire la așa-numita „înțelepciune profetică” (*mantic wisdom*), înțelepciunea percepută ca revelație, strâns legată de interpretarea viselor și cunoașterea viitorului. Ultima interpretare, și cea care interesează studiul de față, face referire la înțelepciunea proverbială (care se trage din experiență), ce se regăsește în evangheliile sinoptice și caracterizează discursul lui Iisus, dar care prezintă suficiente teme comune cu înțelepciunea proverbială ebraică (Winton 1990: 28-29).

4.4.5. Proverbele – acte de vorbire indirecte

În unul dintre articolele sale, intitulat *Foundations of Semiotic Proverb Study*, Peter Grzybek (1987: 47) realizează o distincție tripartită a funcției proverbelor. Astfel, în concepția lui Grzybek, proverbele pot avea o funcție pragmatică, prin intermediul căreia un proverb poate să inducă un anumit efect receptorului, îl poate influența sau poate acționa ca o afirmație, descriere, explicație, sfat, avertisment ș.a.m.d., o funcție socială (educativă, didactică) și o funcție de modelare, pe care Grzybek o explică în termenii semiotici ai lui Permyakov, ca „o funcție semiotică în sensul restrâns, care distinge proverbul ca gen de alte semne și sisteme de semne ale unei culturi date” (Grzybek 1987: 48). Ceea ce interesează studiul de față este, bineînțeles, funcția pragmatică.

Din punct de vedere pragmatic, proverbele sunt considerate acte de vorbire indirecte întrucât prezintă câteva caracteristici comune cu acestea. În primul rând, atât proverbele, cât și actele de vorbire indirecte reprezintă enunțuri complete. În al doilea rând, ambele prezintă două acte ilocutionare (primar și secundar), iar în al treilea rând, ambele sunt dependente de context, pot fi explicate doar în funcție de context (cf. Cernea 2002: 241). Într-un articol publicat în revista *Poetics*, în anul 1981, intitulat *Nondirect Speech Acts and Double Binds*, Neal Norrick discută despre așa-numitele acte de vorbire „non-directe” (*nondirect speech acts*) în care sunt incluse toate actele de vorbire opuse celor directe, adică actele de vorbire

indirecte și cele figurate (metaforice), dar și despre constrângerile sau negațiile duble (double binds). Prin constrângeri / negații duble (double binds), Norrick înțelege situația special în care se poate afla o persoană, situație caracterizată printr-un conflict între maxima conversațională și principiile de politețe. Pentru a înțelege mai bine acest concept, Norrick oferă exemplul unei situații în care un individ se întâlnește cu o cunoștință pe care o place foarte puțin despre care el crede că este urât. Acea cunoștință îi cere părerea despre persoana sa. În acel moment, individul este „prins” într-o constrângere sau negație dublă, întrucât maxima calității îl obligă să fie sincer și în același timp convențiile de politețe îi recomandă să nu-și supere cunoștința (cf. Norrick 1981: 38). Concluzia la care ajunge Norrick este aceea că aceste constrângeri duble pot fi rezolvate prin folosirea actelor de vorbire indirecte și a celor metaforice. Unul dintre aceste acte de vorbire indirecte este proverbul. Norrick este de părere că proverbele sunt utilizate ca acte de vorbire indirecte în situații de constrângere dublă pentru că astfel vorbitorilor le este mai ușor să evite implicarea personală, ceea ce poate implica, în final, chiar compromiterea personală. Astfel, recurgând la proverbe, vorbitorul poate să emit o judecată sau își poate exprima propriile păreri sau credințe fără a-l ofensa pe interlocutor (cf. Norrick 1981: 43). Același Norrick (1981: 43-44) găsește nu mai puțin de cinci motive pentru care proverbele constituie acte de vorbire indirecte ce acționează drept „dispozitive” ce ajută la anularea adevăratelor „constrângeri” sau „negații duble”. Un prim motiv face referire la faptul că orice proverb rostit de către un vorbitor reprezintă un act de citare, intenția vorbitorului fiind aceea ca enunțul să aibă un anumit sens în contextul în care este rostit. Văzute din acest punct de vedere, subliniază Norrick, toate rostirile proverbelor pot fi văzute ca acte de vorbire indirecte. În al doilea rând, intenția proverbelor este aceea de a exprima mai mult sau ceva diferit față de ceea ce exprimă ele în mod direct. Norrick alege să dea drept exemplu în acest caz proverbul: *Aa tată, aa fiu (Like father, like son)*, despre care spune că poate exprima o simplă credință / convingere despre tați și fii, dar care funcționează mai degrabă ca un compliment pentru cei doi sau ca un avertisment pentru tată. Un al treilea motiv se referă la faptul că proverbele sunt adesea folosite metaforic, constituind, astfel, ceea ce Norrick numește acte de vorbire „non-directe”. Enunțând exemplul: *O nenorocire nu vine niciodată singură (When it rains, it pours)*, Norrick susține că rostirea acestui proverb pentru a exprima o observație meteorologică constituie un act de vorbire indirect prin simplul fapt că este citat; însă dacă același proverb este folosit pentru a exprima faptul că nenorocirile vin împreună, atunci actul de vorbire este metaforic, dar direct; iar în cazul în care proverbul este folosit pentru a avertiza pe cineva care tocmai a trecut printr-o nenorocire, atunci actul de

vorbire este atât indirect, cât și metaforic. Cel de-al patrulea motiv găsit de Norrick, face referire tot la citare. Simplul fapt că interlocutorul este obișnuit cu proverbul, citarea acestuia de către vorbitor acționează, mai degrabă, ca un „memento”, decât ca o opinie sau un sfat personal. Citarea unui proverb îl face pe vorbitor să se sustragă atunci când vine vorba de consecințele produse de acesta. Vorbitorul își poate exprima opinia prin intermediul unui proverb, fără să poată fi tras la răspundere. Un ultim motiv enumerat de Norrick se referă la faptul că acest caracter familiar al proverbului și apartenența lui la înțelepciunea populară conferă rostirii o anumită autoritate. Astfel, rostirea unui proverb de către un vorbitor are un efect triplu: prezintă credibilitate, autoritate și în același timp elimină responsabilitatea directă a vorbitorului.

Alan Winton amintește și el observațiile făcute de Norrick, încercând să le aplice proverbelor și expresiilor proverbiale întâlnite în evangheliile sinoptice. Așa cum am amintit anterior, contextul joacă un rol extrem de important în înțelegerea proverbelor, cu atât mai mult dacă luăm în considerare pragmatica. Winton susține importanța contextului proverbelor, expresiilor sau zicerilor proverbiale regăsite în *Evangheliile*, afirmând că în acest caz al funcționării proverbelor într-un cadru literar, înțelegerea contextului este limitată de informația furnizată de/și în text. Ținând cont de acest lucru, contextul în care funcționează proverbul ar putea fi unul imediat (participanții la conversație, situația etc.) sau ar putea fi unul foarte larg (opera literară în sine) (cf. Winton 1990: 127). În ceea ce privește contextul imediat, Winton (1990: 127-128) identifică două tipuri de contexte imediate pentru materialul proverbial regăsit în *Evangheliile*. Este vorba, mai întâi, despre exemple precum Mt 9,10-13, Mc 7,24-30 sau Mt 19,16-26, exemple de proverbe folosite în conversație. În multe dintre aceste cazuri, remarcă Winton, conversația și proverbul se află în strâns legătură cu un eveniment, care face posibilă conversația. Evenimentul pe care îl oferă autorul ca exemplu este extras din Mt 9,10-13, și anume momentul în care Iisus stă la masă cu vamezii și păcătoșii. În urma acestui eveniment, apare întrebarea adresată de către farisei ucenicilor lui Iisus în răspunsul Acestuia. Cel de-al doilea tip de context este cel al unui discurs de natură didactică mult mai elaborat în care se regăsește material proverbial. Exemplul pe care îl oferă Winton este secvența din Lc 12,22-34. Nu trebuie trecut cu vederea nici relația mai mult decât clar dintre parabolă și proverb. Există unele proverbe, expresii sau ziceri cu caracter proverbial care se regăsesc în *Evangheliile* în finalul unor parabole, drept concluzie, cum ar fi în cazul versetelor din Lc 14,8-11. Winton remarcă faptul că în ceea ce privește funcția pe care o îndeplinește materialul proverbial în evangheliile sinoptice, una dintre caracteristicile

interesante ale acestuia este reprezentat de calitate descriptiv, majoritatea proverbelor și expresiilor cu caracter proverbial regându-se sub formă de propoziții la modul indicativ.

Așa cum am menționat mai devreme, proverbele sunt folosite în conversație ca acte de vorbire indirecte pentru a crește autoritatea și credibilitatea celui care le rostește, cel mai important, pentru a elimina, oarecum responsabilitatea directă a vorbitorului. Din punct de vedere pragmatic, același lucru se petrece și în *Evangheliile*, acolo unde proverbul este folosit pentru a rezolva o situație conflictuală față de vorbitorul, în acest caz Iisus, să exprime un comentariu, o poruncă sau un refuz direct în legătură cu poziția sau atitudinea interlocutorului (cf. Winton 1990: 132). Un exemplu interesant în care un proverb este folosit de către Iisus pentru a exprima un refuz este episodul întâlnirii Mântuitorului cu femeia canaaneancă, episod surprins atât în Mt 15,21-28, cât și în Mc 7,24-30. Redăm mai jos cele două pasaje:

Într-o zi, Iisus a plecat în părțile Tirului și ale Sidonului. Într-o zi, o femeie canaaneancă din hotarele acelea, striga, zicând: „Miluie-te-mă, Doamne, Fiul lui David!, fiica mea este rău chinuită de demon“. El însă nu i-a răspuns nici un cuvânt. Când s-a apropiat de ea, ucenicii Săi, Îl rugau, zicând: „Eliberează-o, că strigă în urma noastră“. Iar El, răspunzând, a zis: „Nu sunt trimis decât la oile cele pierdute ale casei lui Israel“. Iar ea, venind, s-a închinat, zicând: „Doamne, ajută-mă!“ El însă, răspunzând, i-a zis: „Nu este bine să iei pâinea copiilor și să o arunci câinilor“. Iar ea a zis: „Da, Doamne, dar dai câinilor din fărâmiturile ce cad de la masa stăpânilor lor“. Atunci răspunzând Iisus, i-a zis: „O, femeie, mare este credința ta; fie ție precum voie îți!“ și s-a dat mînd fiica ei din ceasul acela. (Mt 15,21-28)

Într-o zi, S-a dus în hotarele Tirului și ale Sidonului; și intrând într-o casă, voia ca nimeni să nu știe, dar n-a putut să-și țină tăcerea. Când auzind despre El o femeie a cărei fiică avea duh necurat, a venit și a căzut la picioarele Lui. Femeia era păgână, de neam din Fenicia Siriei. Iar rugându-se, scoate demonul din fiica ei. Iar Iisus i-a zis: „Lasă-ți fiica să se sature fiică; că nu e bine să iei pâinea fiilor și să o arunci câinilor“. Ea însă a răspuns și a zis: „Da, Doamne, dar dai câinilor, sub masă, din fărâmiturile fiilor“. Și El i-a zis: „Pentru acest cuvânt, du-te!, demonul a ieșit din fiica ta“. Iar ea, ducându-se acasă, a găsit-o pe copil culcat pe pat; iar demonul, ieșit. (Mc 7,24-30)

În cazul acestei situații Winton (1990: 132) remarcă faptul că, din cauza tensiunii impuse de situație, cei doi vorbitori recurg la strategia „cămină ocolitoare” (*strategy of indirection*). Dacă ar fi să judecăm în termenii pragmatici propuși de Norrick, am putea spune că Iisus se află în aceeași situație de dublă constrângere (*double bind*) în care maxima calității intră în conflict cu normele de politețe, ceea ce îl face pe Iisus să recurgă la actul de vorbire indirect, care în acest caz este reprezentat de un proverb: *Nu este bine să iei pâinea copiilor și să o arunci câinilor*. Prin urmare, în acest caz forța ilocutionară a proverbului este cea a unui refuz. Replica femeii

face uz de aceea i strategie, aceasta folosindu-se de r spunsul lui Iisus pentru a-i r spunde tot cu o expresie cu caracter proverbial: *dar i câinii m nânc din f râmiturile ce cad de la masa st pânilor*, forța ilocuționar a acestei expresii situându-se undeva la limita între rug minte i cerere. Trebuie remarcat faptul c forța ilocuționar a acestor proverbe i expresii cu caracter proverbial este condiționat într-o mare m sur de context. Exist o serie de factori contextuali care permite materialului proverbial s aib o anumit forț ilocuționar . În pasajul din *Evanghelia dup Matei*, întâlnirea lui Iisus cu femeia canaaneanc se petrece într-un mod zgomotos (femeia strig), cererea acesteia fiind refuzat , în prim instanț , prin t cerea lui Iisus. Situația creeaz un conflict între Iisus i ucenicii s i, r spunsul Mântuitorului la cererea acestora fiind un act de vorbire metaforic: *Nu sunt trimis decât la oile cele pierdute ale casei lui Israel*, prin care Iisus le atrage în mod indirect atenția ucenicilor asupra statutului de p gân , pe care îl are femeia. Aceast confruntare dintre Iisus i ucenicii s i lipse te în secvența din *Evanghelia dup Marcu*, îns aici se face o referire explicit asupra condiției femeii (*femeia era p gân , de neam din Fenicia Siriei*). Dacă în *Evanghelia dup Matei* tensiunea situației este realizat prin apariția zgomotoas a femeii, în *Evanghelia dup Marcu* această tensiune este dat de descoperirea lui Iisus în casa în care Mântuitorul încerca s se fac t inuit.

Tot în privința contextului, Winton (1990: 133) remarc folosirea de c tre Iisus a unei expresii cu caracter proverbial într-o situație conflictual reg sit atât în Mt 13,54-58:

i venind în patria Sa, îi înv a în sinagoga lor, încât ei erau uimi i i ziceau: „De unde are el în elepciunea aceasta i puterile? Oare nu este acesta fiul teslarului? Au nu se nume te mama sa Maria i fra ii s i Iacob i Iosif i Simon i Iuda? i surorile lui, oare nu sunt toate la noi? Deci, de unde are el toate acestea?“... i se poticneau întru El. Iar Iisus le-a zis: „Un profet nu e dispre uit decât în patria sa i în casa lui“. i n'a f cut acolo multe minuni, din pricina necredin ei lor.

cât i în Mc 6,1-6:

i a ie it de acolo i a venit în patria Sa, iar ucenicii au mers dup El. i fiind sâmb t , a început s înve e în sinagog . i mul i, auzindu-L, se mirau i ziceau: „De unde are el acestea? i ce este în elepciunea care i s'a dat, ca i minuni s se fac prin mâinile lui? Oare nu este acesta teslarul, fiul Mariei, i fratele lui Iacob i al lui Iosif i al lui Iuda i al lui Simon? i nu sunt oare surorile lui aici la noi?“ i se poticneau întru El. i Iisus le zicea: „Un profet nu este dispre uit decât în patria sa i între rudele sale i în casa lui“. i n'a putut s fac acolo nici o minune, decât c i-a pus mâinile pe câ iva bolnavi i i-a vindecat. i Se mira de necredin a lor. i str b tea satele dimprejur, înv ând.

Ținând cont de contextul în care Iisus rostește enunțul cu caracter proverbial, adic întoarcerea Sa în Nazaret, coroborat cu reacția mulțimii la auzul vorbelor Sale, forța ilocuționar a acestui enunț nu poate fi alta decât cea a unei critici, mustri indirecte: *Un*

profet nu este disprețuit decât în patria sa și între rudele sale și în casa lui. Forța ilocutionară a unei muștrări mult mai puternice este dată de folosirea de către Iisus a proverbului: *Nici un profet nu este bineprimit în patria sa*, în secvența din Lc 4,22-30:

și toți îl încuviinșau și se mirau de cuvintele harului ce ieșeau din gura Lui și ziceau: „Nu este acesta oare fiul lui Iosif?...”. și El le-a zis: „Nici o'ndoială că -Mi veți spune zicala aceasta: Doctore, vindecă-te pe tine însuși!; pe toate câte-am auzit că s'au făcut în Capernaum, fă-le și aici, în patria ta?...”. și le-a zis: „Adevăr vă spun Eu vouă că nici un profet nu este bineprimit în patria sa. și adevăr vă spun că multe vă duce erau în Israel în vremea lui Ilie, când s'a închis cerul trei ani și ase luni, încât foamete mare a fost în tot pământul, și la nici una din ele n'a fost trimis Ilie, ci numai în Sarepta Sidonului, la o femeie văduvă. și mulți leproși erau în Israel în vremea profetului Elisei, dar nici unul dintre ei nu s'a curățit, ci numai Neeman Sirianul“. și auzind acestea, toți cei din sinagogă s'au umplut de mânie. și sculându-se, L-au scos afară din cetate și L-au dus până la sprânceană muntelui pe care le era zidită cetatea, ca să -L arunce jos. Dar El, trecând prin mijlocul lor, S'a dus.

Spre deosebire de episoadele din *Evangheliile după Matei* și *Marcu*, în *Evanghelia după Luca* critica adusă de Iisus mulțimii nu mai este doar un simplu răspuns la neîncrederea lor, ci un răspuns mult mai puternic și mai acid, care instigă la violență. Astfel, susține Winton (1990: 133), utilizarea proverbului în această context nu mai are rolul de a rezolva o situație conflictuală, ci, mai degrabă, de a provoca. Acest lucru se datorează și faptului că Iisus nu face uz de proprietatea proverbului văzută ca act de vorbire indirect, adică aceea de a-i lăsa pe receptori să interpreteze, de a nu-și asuma responsabilitatea pentru cele spuse, ci îl explicită, recurgând la situații istorice anterioare, date drept exemple.

Winton (1990: 134) descoperă că natura indirectă a materialului proverbial se manifestă și în cazul expresiilor, zicerilor, care implică „opoziția” (*opposition*) sau „dublarea” (*doubling*), în cazul acestora forța ilocutionară variind foarte mult în funcție de ascultători. Cu alte cuvinte, ceea ce vrea să transmită Winton este faptul că există în *Evangheliile* unele enunțuri cu caracter proverbial, care dau posibilitatea celui care le rostește să realizeze mai multe sarcini printr-o singură rostire și în același timp oferă receptorului responsabilitatea interpretării. În termeni pragmatici, forța ilocutionară a unui astfel de enunț poate depinde de context, însă forma acestuia poate deschide mai multe posibilități și implicații. Astfel de exemple de proverbe și expresii cu caracter proverbial, care implică opoziția, în special cea dintre pozitiv și negativ, aproape că formează o mică „familie”, regăsită în *Evangheliile după Matei* (19,30; 20,26-27; 23,11-12), *Marcu* (9,35; 10,31; 10,43-44) și *Luca* (9,48; 14,11; 18,14). Redăm câte un exemplu din fiecare *Evanghelie* în parte: *și mulți dintre cei dintâi vor fi la urmă, și cei de la urmă vor fi întâi.* (Mt 19,30), *și ezând jos, i-a chemat pe cei doisprezece și le-a spus: „Dacă vrea cineva să fie întâiul, să fie cel din urmă dintre toți și slujitor al*

tuturor“. (Mc 9,35), *i le-a zis: „Tot cel care-l va primi pe pruncul acesta întru numele Meu, pe Mine M prime te; i tot cel ce M va primi pe Mine, prime te pe Cel ce M'a trimis pe Mine. C ci cel ce este mai mic între voi to i, acela este mai mare“*. (Lc 9,48).

Dacă luăm în considerare ultimul exemplu din Lc 9,48, putem observa că acesta poate avea mai multe forțe ilocutionare, în funcție de modul în care ascultătorii îl interpretează. Dacă cei care aud această secvență se identifică cu „cel din urmă”, cu „cel mic”, atunci forța ilocutionară a proverbului va fi cea a unei afirmații, acesta fiind când referire la / și încurajându-i pe cei umili. În cazul în care cei care aud proverbul se identifică cu cel „dintâi”, cu cel „mare”, atunci forța ilocutionară a acestuia este cea a unei provocări, prin care ascultătorii sunt îndemnați să se schimbe. Prin urmare, se poate observa că forța ilocutionară a unui act de vorbire „nondirect” nu se poate determina întotdeauna pe baza contextului, în unele cazuri fiind nevoie și de analiza opozițiilor, care oferă receptorului mai mult responsabilitate în privința interpretării. Leech (1983: 23) susține că această oportunitate oferită receptorului, aceea de a alege o anumită interpretare și a cărei efect se traduce prin neclaritatea forței ilocutionare, se datorează așadar -numitei „accesibilități / negociabilități” a factorilor pragmatici.

Un alt exemplu de proverb ce poate fi analizat ca act de vorbire „nondirect” și care se bazează tot pe opoziții este cel regăsit în Mt 13,34: *Pui de vipere, cum putei să grăiești cele bune, de vreme ce sunteți răi? Că din prisosul inimii grăiești te gura.*, respectiv Lc 6,45: *Om bun, din vistieria cea bună a inimii sale scoate ce este bun; iar omul rău, din vistieria cea rea a inimii sale scoate ce este rău. Că din prisosul inimii îi grăiești te gura.* În cazul ambelor enunțuri cu caracter proverbial, se poate observa, cu ușurință, opoziția dintre bine și rău. Cel puțin în cazul secvenței din *Evanghelia după Matei*, din punct de vedere pragmatic, proverbul: *Din prisosul inimii grăiești te gura.* are forța ilocutionară a unei judecări, sentințe, a unei concluzii care vine în completarea primei părți (*Pui de vipere, cum putei să grăiești cele bune, de vreme ce sunteți răi?*). Spre deosebire de secvența din *Matei*, unde se pune accentul pe criticarea răului, în secvența regăsită în *Evanghelia după Luca*, se poate observa existența unui echilibru în opoziția dintre bine și rău.

Winton (1990: 137) este de părere că prin compararea celor două versiuni ale aceluiași material proverbial se poate observa problema relației dintre contextul specific proverbului și natura sa generalizatoare. În cazul secvenței din *Evanghelia după Luca*, contextul trebuie căutat în versetele precedente, observându-se că acesta este constituit de o secțiune destul de lungă de material didactic, pe care Iisus îl „predă” apostolilor (Lc 6,20-49). Există mai apoi o secvență de trei versete (Lc 6,39-42) în care Iisus îi critică pe apostoli, însuși proverbele incluse

în versetele 43-45 sunt doar vag legate de versetele anterioare, important fiind întreg contextul. Ideea centrală a acestei întregi discuții, susține Winton, este aceea de a găsi și utiliza proverbul potrivit exact în momentul potrivit.

Revenind la opoziția bine-rău, un alt exemplu în care, de această dată, opoziția este „dizolvată” este proverbul regăsit în secvența din Mt 5,44-45:

dar Eu vă spun: Iubiți pe vrăjmașii voștri, binecuvântați pe cei ce vă blestăm, faceți bine celor ce vă urăsc și rugați-vă pentru cei ce vă vatmă și vă prigonesc, ca să fiți fiii Tatălui vostru Celui din ceruri, că El face să răsar soarele Său peste cei răi și peste cei buni și face să plouă peste cei drepți și peste cei nedrepți.

Dacă în Vechiul Testament, așa-numita „lege a talionului” urmărea principiul pedepsei raportate la gravitatea faptei, învățătura lui Iisus anulează această lege, în această secvență observându-se și anularea opoziției „bine-rău” prin faptul că atât cei răi, cât și cei buni primesc același tratament din partea lui Dumnezeu.

O altă observație interesantă pe care o face Winton (1990: 138) se referă la faptul că un proverb sau expresie proverbială poate apărea în mai multe locuri din *Evangheliile*, prezentând forțe ilocuționare diferite. Astfel, materialul proverbial legat de ucenic și învățător sau de slugă și stăpân, pe care îl regăsim în Mt 10,24-27:

Nu este ucenic mai mare decât învățătorul său, nici slugă mai mare decât stăpânul ei. Destul îi este ucenicului să fie ca învățătorul său și slugii ca stăpânul ei. Dacă pe stăpânul casei l-au numit Beelzebul, cu cât mai mult pe casnicii lui? Deci nu vă temeți de ei, că nimic nu este acoperit care să nu iasă la iveală și nimic ascuns care să nu ajungă cunoscut. Ceea ce vă spun Eu la întuneric, spuneți-l voi la lumină; și ceea ce auziți la ureche, propovăduiți-l de pe acoperișurile caselor!;

și care are forța ilocuționară a unui avertisment transmis apostolilor, și în același timp cea a unei critici aduse falșilor profeți, este diferită de cea din Lc 6,40: *Nu este ucenic mai presus de învățătorul său; dar orice ucenic desvârșit va fi ca învățătorul său.*, aici forța ilocuționară fiind, mai degrabă, cea a unei sentințe.

Un alt exemplu de proverb care arată cât de important este contextul în identificarea forței ilocuționare a acestuia este cel care face referire la „ceea ce este ascuns și va fi scos la iveală”, menționat deja în Mt 10,26, dar care mai apare atât în Mc 4,22: *Că nu este ceva ascuns care să nu fie dat pe față; nici nu a fost ceva tăcut decât ca să vină la lumină zilei.*, cât și în Lc 12,2: *că nimic nu este acoperit care să nu se descopere și nimic ascuns care să nu fie cunoscut.* Prin urmare, dacă în secvența din *Evanghelia după Matei*, proverbul: *Nimic nu este acoperit care să nu iasă la iveală și nimic ascuns care să nu ajungă cunoscut* prezintă forța ilocuționară a unei promisiuni sau încurajări adresate apostolilor, în secvența din *Evanghelia*

dup Luca, socotind contextul în care apare același proverb, forța ilocuționar a acestuia este cea a unui avertisment, pe care Iisus îl transmite apostolilor, subliniind pericolul pe care îl poate aduce ipocrizia, a a cum s-a întâmplat în cazul fariseilor.

Variante ale aceluiași proverb se regăsesc și în alte versete din *Evangheliile după Marcu* (4,22) și *Luca* (8,17), în contexte diferite (ca urmare a întrebării retorice despre rolul fcliei, respectiv ca urmare a parabolei semănătorului), având însă aceeași forță ilocuționar, cea a unei promisiuni. În acest caz, observând că există autori precum Marshall sau Fitzmyer, care interpretează diferit forța ilocuționar a proverbului, Winton (1990: 139) concluzionează că atunci când un proverb apare într-o secvență mai lungă de discurs, identificarea precisă a forței sale ilocuționare devine dificilă.

Dacă până acum am menționat exemple pe care le explică Winton, în secțiunea ce urmează vom încerca să extragem câteva exemple din *Evangheliile*, pe care să le analizăm din punct de vedere pragmatic, ținând cont de observațiile făcute de Winton și Norrick.

Suficient material proverbial ce poate fi analizat din punct de vedere pragmatic se regăsește în capitolul 7 din *Evanghelia după Matei* (7,1; 7,3; 7,6; 7,7). Astfel, aforismul rostit de Iisus în Mt 7,1: *Nu judecați, ca să nu fiți judecați* face parte dintr-o secvență discursivă destul de lungă ce cuprinde capitolele 5-7 din *Evanghelia după Matei*. Având în vedere că toată această secvență discursivă reprezintă o predică (celebra *Predică de pe Munte*), nu se poate vorbi de un dialog propriu-zis. Din punct de vedere pragmatic, forța ilocuționar a întregului material proverbial regăsit în acest capitol 7 se situează undeva la limita între sfat și avertisment. Astfel, *Nu judecați, ca să nu fiți judecați* prezintă forța ilocuționar a unui avertisment pe care Iisus îl dă ucenicilor săi, amintind de alinaut principiul reciprocității. Acest aforism apare și în *Evanghelia după Luca*: *Nu judecați și nu veți fi judecați; nu osândiți și nu veți fi osândiți; iertați și vi se va ierta.* (Lc 6,37), aici forța ilocuționar fiind, mai degrabă, cea a unui sfat. Rămânând tot în sfera judecării apropiate, discursul lui Iisus devine mai tensionat în versetele următoare, unde expresia: *Cum de vezi paiul din ochiul fratelui tău, dar bârna din ochiul tău nu o ieși în seamă?* (Mt 7,3) vine să întărească avertismentul din Mt 7,1, expresia prezentând, din punct de vedere pragmatic, forța ilocuționar a unei critici aduse aceluiași ucenici, mai ales dacă ținem seama de conținut: *Fărâșele, scoate mai întâi bârna din ochiul tău și numai atunci vei vedea și scoți paiul din ochiul fratelui tău.* (Mt 7,5). În toată această secvență, critica lui Iisus vizează condamnarea ipocriziei. Aceeași forță ilocuționar o prezintă și varianta din Lc 6,41. Dacă forța ilocuționar a proverbului din Mt 7,6: *Nu dați cele sfinte câinilor, nici nu aruncați mergetele voastre*

înaintea porcilor, ca nu cumva să le calce în picioare ei, întorcându-se, să vă sfătuiască., se află undeva la limita dintre sfat și avertisment, binecunoscutele aforisme rostite de Iisus în versetul următor: *Cere-ți și vi se va da; cîntă-ți și veți afla; bate-ți și vi se va deschide* (Mt 7,7) pot fi considerate ca având forța ilocuționară a unui sfat.

Tot în *Evangelia după Matei* regăsim exemple mai concrete de material proverbial ce prezintă forța ilocuționară a unor avertismente. În Mt 7,15 regăsim un prim astfel de exemplu: *Feri-vă de profeții mincinoși, care vin la voi în haine de oi, iar pe dinlăun sunt lupi în piele de oi*. Nu putem trece cu vederea faptul că aici avem de-a face cu o expresie proverbială ce funcționează ca un act de vorbire metaforic, cu forța ilocuționară a unui avertisment.

Un alt exemplu interesant este cel din Mt 13,11-12: *Iar El, răspunzând, le-a zis: „Pentru că vouă vi s'a dat să cunoașteți tainele împărăției cerurilor, dar acestora nu li s'a dat. Căci celui ce are și se va da mai și va prinosi, dar de la cel ce nu are se va lua și ceea ce are*. Pentru a putea înțelege care este forța ilocuționară a proverbului regăsit în versetul 12 (*celui ce are și se va da mai și va prinosi, dar de la cel ce nu are se va lua și ceea ce are*), trebuie menționat mai întâi contextul în care acesta apare. Prin urmare, proverbul în cauză apare în urma rostirii de către Iisus a unei parabole adresate mulțimii care Îl asculta. Întrebat de către ucenicii Săi, de ce le vorbește în parabole tocmai lor, Iisus le răspunde folosindu-se de proverb. Astfel, în acest context proverbul nu acționează ca un act de vorbire indirect menit să anuleze ceea ce Norrick numește „dublă constrângere”, ci mai degrabă ca unul venit să completeze sau să expliciteze un răspuns. Prin urmare, forța ilocuționară a proverbului ar putea fi în acest caz dublă, cea a unei explicații și în același timp cea a unui avertisment. Ținând cont de faptul că proverbul vine să completeze o parabolă despre împărăția cerurilor, acesta ar putea fi explicat astfel: „cel ce are” ar putea fi interpretat aici ca fiind când referire la ucenici, adică cei care cunosc deja tainele împărăției cerurilor și în același timp cei care au acces la și mai multă cunoaștere, în timp ce „cel ce nu are” se referă la omul de rând, care prin necunoaștere nu este capabil să accepte mesajul împărăției cerurilor, și astfel va pierde totul.

Un alt exemplu de proverb care ar putea fi interpretat ca având forța ilocuționară a unui avertisment este cel regăsit în Mt 19,26: *Iar Iisus, privind drept la ei, le-a zis: „Aceasta e cu neputință la oameni, dar la Dumnezeu toate sunt cu putință”*. Și în cazul acestui proverb este necesară menționarea contextului. Astfel, proverbul rostit de Iisus apare ca urmare a întâlnirii și interacțiunii Acestuia cu tânărul dornic de mântuire. Plecarea plină de tristețe a tânărului, la auzul că trebuie să renunțe la averii pentru a se mântui, stărnește din partea lui Iisus o primă reacție: *Iar Iisus a zis către ucenicii Săi: „Adevărat vă spun că cu greu va intra un bogat în*

împ r ia cerurilor. (Mt 19,23), ce ar putea fi interpretat ca având forța ilocuționar a unei afirmații sau constat ri, urmat de un alt proverb: *i v mai spun: Mai lesne e s treac o c mil prin urechile acului decât s intre un bogat în împ r ia lui Dumnezeu*“. (Mt 19,24), ce vine s înt reasc mesajul afirmației precedente. Proverbul din Mt 19,24 mizeaz pe opoziția dintre mare i mic pentru a explicita mesajul versetului anterior. A adar, proverbul din Mt 19,26 vine ca r spuns la întrebarea ucenicilor (*Atunci, cine poate s se mântuiasc ?*), funcționând ca un avertisment prin care Iisus atrage atenția asupra atotputerniciei lui Dumnezeu i în acela i timp asupra responsabilit ții pe care o are omul în contextul mântuirii.

Material proverbial ce poate fi discutat din punct de vedere pragmatic reg sim i în Mt 22,21: *Ei au zis: „Ale cezarului“. Atunci El le-a zis: „Da i-i dar cezarului cele ce sunt ale cezarului i lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu!“*. Contextul în care Iisus roste te acest aforism este unul destul de tensionat. Ucenicii fariseilor împreun cu irodianii (considerați partizani politici ai dinastiei lui Irod) încearc s -L ispiteasc pe Iisus s r spund la întrebarea lor (*Ce p rere ai, se cuvine s d m dajdie cezarului, sau nu?*) prin vorbe nepotrivite, ce L-ar putea inculpa. Un prim r spuns al lui Iisus este tot o întrebare (*De ce M ispiti i, f arnicilor?*), menit s dema te provocarea lansat de ace tia. Cel de-al doilea r spuns al lui Iisus vine în urma constat rilor f cute de „ispititori” cu privire la apartenența efigiei și inscripției de pe moned . Prin urmare, expresia cu caracter proverbial folosit de Iisus ar putea fi interpretat ca având forța ilocuționar a unui avertisment, atr gând atenția asupra faptului c cele sfinte nu trebuie amestecate cu cele lumești. Urmând observația f cut de Norrick cu privire la acea situație special de „double bind”, putem afirma c în acest context Iisus se afl într-o asemenea situație. Dacă într-o prim faz , r spunsul lui Iisus ține cont mai mult de maxima calit ții și mai puțin de normele politeții, în ultim instanț , situația de „dubl constrângere” este anulat prin folosirea expresiei cu caracter proverbial. Astfel, folosirea acestei expresii îl face pe Iisus s evite un r spuns direct, ce L-ar fi putut compromite.

Un alt exemplu de proverb ce prezint forța ilocuționar a unui avertisment este cel reg sit în Mt 24,28: *C unde va fi stârvul, acolo se vor aduna vulturii*. Proverbul este rostit de Iisus în contextul atențion rii ucenicilor S i cu privire la semnele celei de-a doua veniri a Lui. De i acest proverb a fost interpretat în diferite moduri de c tre diferiți exegeți biblici, suntem de p rere c proverbul exprim faptul c cea de-a doua venire a lui Iisus va fi mai mult decât evident . Prin urmare, ucenicii sunt avertizați prin acest proverb s nu se lase p c liți de profeții mincinoși, ci s cread în „semnele timpului”.

Un alt enunț cu caracter proverbial, ce prezintă forța ilocutionară a unui avertisment, se găsește în Mt 26,52: Atunci Iisus i-a zis: „*Întoarce sabia ta la locul ei, că toți cei ce scot sabia, de sabie vor pieri*.” Acest enunț este rostit de către Iisus într-o situație tensionată. În urma sârutului lui Iuda, cei trimiși de arhierei în bătrâniilor poporului vin să-l prindă pe Iisus. Atunci, unul din apropiatii lui Iisus scoate sabia și îi taie urechea slugii arhiereului, moment în care Iisus rostește binecunoscutul aforism, prin care avertizează asupra nocivității și efectelor pe care le produce violența.

În urma celor expuse până acum ar putea lua naștere întrebarea firească: de ce toate exemplele analizate din punct de vedere pragmatic sunt extrase din *Evangelii*? Proverbele regăsite în Vechiului Testament reprezintă un simbol al scripturalității. Faptul că, spre exemplu, o mare parte a cărții *Proverbele lui Solomon* prezintă structura unei colecții de proverbe, faptul că la o analiză atentă a acestei cărți descoperim proverbe înșiruite unele sub altele, demonstrează că acestea au fost culese în primul rând pentru a fi conservate în scris. Nu doar cartea *Proverbele lui Solomon*, ci toate cărțile Vechiului Testament, considerate a fi sapiențiale, reprezintă modalitatea prin care este conservat tezaurul paremiologic al unei comunități, și anume al celei ebraice. Proverbele Vechiului Testament demonstrează prestigiul scrisului într-o epocă oralității. Nu poate fi negat faptul că și proverbele din Vechiul Testament pot fi analizate din punct de vedere pragmatic. Acest fapt este demonstrat de Felicia Toma în lucrarea intitulată *Pragmatica proverbelor biblice*, în care autoarea își concentrează atenția asupra identificării mecanismelor de producere a enunțului (la nivel fonetic, semnatic, sintactic și morfologic), acordând o mai mare atenție unei abordări multidisciplinare, întregul ei demers având la bază logica și lingvistica. Suntem de părere că o analiză cu adevărat pragmatică nu poate fi realizată decât în vorbire, atunci când există o situație, un context. Prin urmare, faptul că am ales ca exemple secvențele discursive regăsite în evangheliile sinoptice nu este întâmplător, acestea reprezentând alegeri firești în observarea dimensiunii orale a proverbului, a modului în care un proverb de sorginte biblică este folosit, totodată, a modului în care acesta funcționează în limba vie. Această observație este susținută de Jacobus Liebenberg (2001: 445) care afirmă că proverbele și aforismele regăsite în secvențele narrative (așa cum este cazul *Evangeliei*) arată o mai strâns legătură cu realitatea decât cele regăsite în colecțiile de proverbe ale Vechiului Testament. Acest lucru se datorează faptului că în aceste secvențe narrative proverbele sunt utilizate într-un mod similar în care sunt folosite și în viața cotidiană. Faptul că Iisus se folosește de proverbe în

anumite situații din *Evangelie* confer o mai bună „stimulare” a uzului normal al proverbelor și aforismelor în raport cu colecțiile de proverbe.

5. Studii de caz

5.1. Biblisme

În literatura de specialitate românească, la momentul scrierii acestui studiu, nu există nicio lucrare care să se ocupe exclusiv cu studiul frazeologiei biblice. Cu mențiunea că documentarea noastră nu poate fi considerată nici pe departe exhaustivă, nici lucrările de specialitate din străinătate pe care le-am consultat nu se concentrează exclusiv pe studiul frazeologiei biblice. Deși există lucrări în care sunt inventariate și comentate sintagme, expresii sau proverbe de sorginte biblică, cum ar fi cele ale unor autori precum Wolfgang Mieder (*Not by Bread Alone*), David Crystal (*Begat*), J. Stephen Lang (*101 Most Powerful Prayers in the Bible*), Carole Fontaine (*Smooth Words: Women, Proverbs and Performance*), nu același lucru se poate spune despre lucrările dedicate exclusiv frazeologiei biblice, cu excepția studiilor specialistei în frazeologie rusă, Kira N. Dubrovina, a cărei lucrare intitulată *Frazeologie biblică în culturile ruse și europene* ne poate oferi unele direcții de studiu și răspunsuri la anumite probleme ridicate de acest domeniu de studiu insuficient explorat. În unul din studiile sale, intitulat *Study of Biblical Phraseology: General Tasks and Results*, Kira N. Dubrovina vorbește despre principalele direcții de studiu ale frazeologiei biblice, ajungând la concluzia că, din punct de vedere structural, frazeologismele biblice pot fi împărțite în două mari grupe. Pe de o parte, se poate vorbi de *expresii nepredicative*, adică unități frazeologice propriu-zise („rădăcina tuturor relelor” (1Tim 6,10), „sarea pământului” (Mt 5,13), „a terge de pe fața pământului” (Fc 6,7)), iar pe de altă parte de *expresii predicative*, adică enunțuri prin care sunt exprimate sfaturi, învățături, avertismente etc. În această a doua categorie Dubrovina include exemple precum: „Nu judecați, ca să nu fiți judecați” (Mt 7,1), „Nu aruncați mărgăritarele voastre înaintea porcilor.” (Mt 7,6), „Cel ce sapă groapa aproapelui cade el în ea.” (Pr 26,27) (apud Dubrovina 2012: 126). Dacă privim cu atenție exemplele incluse în această a doua grupă putem observa că majoritatea reprezintă părți ale unor proverbe biblice sau chiar proverbe întregi. Pe lângă aceste două mari grupe, Dubrovina mai adaugă o grupă în care sunt incluse anumite cuvinte folosite în Biblie, care scoase din acest context necesită un sens figurat, precum: *cruce, profet, înviere, iad, rai*, dar și toponime și antroponime: *Ierusalim, Babilon, Nazaret, Adam, Eva, Cain, Abel, Moise, Solomon* etc. Toate acestea sunt incluse în grupa pe care autoarea o numește *biblisme* (eng. *bibleisms*) (Dubrovina 2012: 126).

Tot în acest studiu regăsim termenul de *biblem* (eng. *bibliem*) care, susține Dubrovina, face referire la acele „universalii” biblice, adică unități frazeologice aparținând unor limbi diferite, dar care prezintă similarități evidente datorate unei surse comune. Prin această sursă comună, Biblia, sunt furnizate implicit imagini și subiecte comune (Dubrovina 2012: 129). Cu alte cuvinte, termenul *biblem* se referă la toate acele unități frazeologice de sorginte biblică (aici fiind incluse și așa-numitele „biblisme”) comune tuturor limbilor și națiunilor care dețin aceeași religie: creștinismul. Exemplele pe care le oferim autoarea sunt: *biblemele Iuda*, prin care se exprimă trdarea, *Lazar* (săracie și boală), *Irod* (cruzime, brutalitate), *mana din cer* (ceva foarte dorit) sau *crucea* (greutăți inevitabile). La aceste exemple mai putem adăuga: *arca lui Noe* (salvarea), *Iov* (sacrificiul), *Sodoma și Gomora* (desfrâul, pcatul), *Solomon* (înțelepciunea) etc.

O observație extrem de pertinentă pe care o face Dubrovina este aceea că frazeologismele biblice sau unitățile frazeologice de sorginte biblică prezintă o serie de caracteristici prin intermediul cărora acestea pot fi identificate. Prin urmare, se vorbește despre faptul că acestea sunt „destul de întâlnite, pot fi reproduse în vorbire și sunt legate de Biblie, păstrând caracteristicile expresivității și pe cele emoționale, precum și pe cele metaforice, simbolice și alegorice” (Dubrovina 2012: 127).

Nici lucrarea domnului profesor Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, nu trebuie trecut cu vederea. Chiar dacă aceasta se concentrează în special asupra lexicului traducerilor textelor biblice de la noi (secolul al XVII-lea), există suficiente exemple de sintagme și expresii biblice atent analizate. Dintre acestea amintim: *cortul mrturiei*, despre care autorul susține că reprezintă „denominația românească tradițională și stabilă a sanctuarului portabil în interiorul căruia Iahwe comunică cu Moise”, sintagma *ardere de tot*, care desemnează ofranda, jertfa ritualică, expresia *a descoperi ruinea / goliciunea*, care reprezintă un eufemism ce desemnează actul sexual sau sintagma *apă vie*, al cărei sens este explicat în opoziție cu „apă stat toare”, *apă vie* reprezentând o apă curgătoare (Munteanu 2008: 94-97). De asemenea, trebuie amintit și faptul că multe expresii și sintagme de sorginte biblică sunt rezultatul unor calcuri frazeologice de origine ebraică înregistrate în *Septuaginta* și mai apoi transpuse literal în alte limbi moderne (Munteanu 2008: 73). Iată câteva exemple extrase din Munteanu 2008: 73-79: *cântarea cântărilor* (superlativ absolut), *sfințit între sfinți* („parte preasfințită dintr-o jertfă sau din alcătuirea templului”), *berbecele de s vârire* (în ebraică „berbecele umplerilor”) ș.a.m.d.

5.1.1. Expresii biblice

O alt contribuție importantă, care aduce un element de noutate în cercetarea frazeologiei biblice, este reprezentat de cea intitulată *Typology of Biblical Idioms: English-Ukrainian Binary Opposition*, concepută de Oksana Dzera, profesor la Universitatea din Lvov. Acest articol ajută foarte mult la o mai bună înțelegere a conceptului de biblism, adus în discuție de Dubrovina. O primă observație pe care o face Oksana Dzera se referă la problema de terminologie pe care o întâmpină cel care se ocupă cu cercetarea frazeologiei biblice în limbile ucraineană și engleză (problemă pe care trebuie să recunoaștem că am întâmpinat-o și în cazul studiului nostru, de vreme ce am ales să adoptăm aceeași terminologie), și anume înțelegerea conceptelor de biblism în ucraineană și engleză (ucr. *biblizm*; eng. *Biblicism*). Astfel, în opinia autoarei ucrainene (Dzera 2015: 55), cei doi termeni reprezintă „pseudo-internaționalisme”, termenul englezesc *Biblicism* fiind folosit doar cu sensul de „interpretare literală a Bibliei”, în timp ce termenul ucrainean *biblizm* (pe care aceeași autoare îl caracterizează mai degrabă de origine slavă) prezintă o mai mare complexitate, având, pe de o parte un înțeles ce ține de așa-numitele „studii literare”, iar pe de altă parte, două semnificații lingvistice. Prin urmare, în cadrul studiilor literare termenul *biblism* este înțeles ca referință la Biblie (referiri, citate, reminescente), pe când semnificația lingvistică poate fi una largă, termenul biblism fiind perceput ca „un cuvânt sau o combinație de cuvinte a căror origine poate fi extrasă din Biblie sau care au legături evidente cu Biblia” (Dzera 2015: 55) sau una mai restrânsă, biblismul fiind văzut ca „unitate frazeologică al cărei prototip se află fie în Biblie, fie în apocrife” (Dzera 2015: 55). Aceeași autoare ține să sublinieze și faptul că, având o mai mare complexitate în limba ucraineană, termenul *biblism* prezintă mai multe echivalențe în limba engleză, precum: *Biblical expression*, *Biblical (Bible) allusion*, *Biblical (Bible) quotation* și *Biblical (Bible) idiom* (Dzera 2015: 55).

Partea cea mai consistentă a articolului Oksanei Dzera este reprezentată de prezentarea expresiilor idiomatice biblice în așa-numitele opoziții binare engleză-ucraineană. Ceea ce face, de fapt, autoarea în acest articol este prezentarea unei tipologii a acestor expresii idiomatice biblice, realizate pe baza lucrărilor unora dintre cei mai importanți specialiști în frazeologie. În cele ce urmează vom încerca să facem o prezentare sintetică a acestei tipologii.

Prin urmare, expresiile biblice idiomatice în opozițiile binare engleză-ucraineană pot fi clasificate în funcție de:

1. caracterul reprezentării lor ca fenomene anterioare
2. etimologie

3. cunoa tere
4. relațiile cu prototipul biblic
5. relațiile semantice interioare
6. relațiile semantice paradigmatic

Conform primului criteriu, putem vorbi despre expresii biblice idiomatice universal-antierioare (*universally-precedent*) bazate pe o imagine obi nuit (primul strat semantic – *the first sense layer*) reprezentând o situație biblic , i care pot avea: a) o semnificație obișnuit (al doilea strat semantic), precum în exemplele³¹: *prodigal son/ / fiu risipitor, manna from heaven/ / mana cereasc , to cast pearls before swine/ () () / a arunca m rg ritare înaintea porcilor, the widow's mite/ / obolul v duvei*; b) sensuri parțial diferite, ca urmare a scoaterii în prim plan a unor componente diferite ale aceleiași situații biblice; spre exemplu, în limba englez , ca i în limba române, de altfel, expresia *Sodoma i Gomora* face trimitere la viciu, depravare, a a cum foarte bine se poate vedea în Fc 13,13: *Dar oamenii Sodomei erau r i i mari p c to i împotriva lui Dumnezeu*, pe când expresia din urcainean prezint cu totul un alt sens: ; , = confuzie mare, tulburare, zgomot sau , , , = mulțime, grup de oameni plini de fric , furie, indignare. Merit menționat aici și observația autoarei cu privire la faptul c diferența de sens se datoreaz asocierii acestei expresii cu episodul din capitolul 19 al *Facerii*, în care Sodomiții f când zarv mare înconjur casa lui Lot, cerându-i acestuia s -i scoat afar pe oamenii pe care îi g zduia i de asemenea i asocierii cu distrugerea celor dou ora e (Dzera 2015: 56). De asemenea, tot conform celui dintâi criteriu Oksana Dzera distinge i expresii biblice idiomatice național-antierioare, care pot fi: a) echivalente în privința sensului (celui de-al doilea strat semantic), dar diferite în ceea ce prive te imaginile codificate. Aceste imagini codificate pot fi p rți diferite ale aceleiași situații biblice: aici poate fi comparat expresia biblic idiomatice din englez , *lilies of the field* (florile câmpului) cu cea din ucrainean (, ,), care înseamn „pas rea Domnului (pas rea cerului, nu culege, nici nu seam n)”. Prin urmare, se poate observa faptul c cele dou expresii î i au originea în a a numita Predic de pe Munte din Evanghelia dup Matei, prezint acela i sens, îns imaginile sunt diferite. Spre deosebire de limba englez , în ucrainean , dar i în român

³¹ Întrucât am dorit s realiz m o sintez a tipologiei propus de Oksana Dzera, am ales, de asemenea, s red m i exemplele propuse de aceasta (în englez i ucrainean), la care am ad ugat și corespondențele din limba român .

metafora face referire la p s ri, deci aceasta este codificat sub alt imagine. De asemenea imaginile codificate pot fi chiar situații biblice diferite, așa cum este cazul variantei englezești a proverbului despre leopard: *The leopard cannot change his spots*, al c rui sens evident este acela al „imposibilității de a schimba natura uman”. Echivalentul din limba ucrainean al acestui proverb este: () () = *pe coco at (doar) mormântul îl mai îndreapt (pe coco at nu-l poți îndrepta)*. Comparând cele două proverbe se poate observa cu ușurință nu numai faptul că reprezintă imagini diferite, dar și au originea și în situații biblice diferite. Dacă varianta din engleză are originea în Ir 13,23: *Dacă Etiopianul își va schimba pielea și leopardul petele, atunci și voi veți putea face binele, voi, care vă învârtiți cu răul*, cea ucraineană are ca sursă Ecc 1,15: *Ceea ce e strâmb nu poate fi îndreptat, ceea ce lipsește nu se poate număra*; sau b) non-echivalente: așa cum este cazul expresiei biblice idiomatice din Iov 19,20: *My bone cleaveth to my skin and to my flesh, and I am escaped with the skin of my teeth*, care în ucraineană nu s-a fixat atât de bine la nivelul idiomatice al limbii:

= *oasele mi s-au lipit de carne și de piele, iar lângă dinți am rămas cu pielea,*

= *Carnea/ trupul mi-a putrezit înuntrul pielii, iar oasele îmi ies din piele precum dinții,*

= *În pielea mea a putrezit trupul, iar oasele mele în dinți se țin* (Dzera 2015: 56). În limba română, expresia se regăsește sub următoarele forme: *esuturile carni mi s'au topit în piele, iar oasele în zgârciuri de-abia că se mai țin* (Anania 2001), *Oasele mi se țin de piele și de carne; nu mi-a mai rămas decât pielea de pe dinărie* (Cornilescu 1924), *Oasele mele ies afară din piele și nu mi-au mai rămas tefere decât gingiile* (Biblia 1988).

O a treia categorie de expresii biblice idiomatice ce se poate distinge conform primului criteriu este cea a expresiilor biblice idiomatice teritorial-antecedente (territory-precedent), care sunt limitate la folosirea lor în dialecte. Spre exemplu, în dialectul Cockney³², expresia *Adam and Eve* se folosește în locul verbului *believe*, precum în: *Can you Adam and Eve it?*. Ultima categorie conform acestui criteriu este cea a expresiilor biblice idiomatice profesionale (*occupationally-precedent*), cele care capătă un anumit înțeles în cadrul unui jargon profesional. Exemplul cel mai la îndemână sunt expresiile „turnul Babel” sau chiar „distrugerea turnului Babel”, expresii folosite foarte des în domeniul

³² Dialectul Cockney (Cockney slang) face referire la dialectul londonez din East End.

traducerilor, referința la episodul biblic al „încurcării limbilor” este când ca „turnul Babel” să devină chiar un simbol al acestei industrii (cf. Dzera 2015: 57).

În ceea ce privește cel de-al doilea criteriu, cel etimologic, expresiile biblice idiomatice pot fi clasificate în: expresii biblice idiomatice primare, secundare, și indirecte. Expresiile biblice idiomatice primare funcționează diferit în cele două mari părți ale Sfintei Scripturi. În Vechiul Testament, acestea pot reflecta frazeologia iudeo-aramaică în expresii precum: *poison of a serpent* / *venin de arpe*, care denotă calomnia, defăimarea, pe când în Noul Testament acestea fac referire fie la Vechiul Testament sau la anumitele profeții escatologice: spre exemplu, expresia biblică idiomatică *wash one's hands* / *a se spăla pe mâini*, care înseamnă „a se sustrage de orice responsabilitate”, este asociat cu episodul biblic al judecării lui Iisus, atunci când Pilat din Pont îi spală mâinile în public, tocmai pentru a se distanța de dorința mulțimii (aceea de a-L răstigni pe Mântuitor). Cu toate acestea, gestul lui Pilat îi are originea în VT, în Deuteronom, mai exact, acolo unde este scris: *if to the blood of the innocent you have shed, you will wash your hands* (Dt 21,6-7); fie sunt folosite în predicile și parabolele rostite de Iisus, deci în sens metaforic precum în episodul din Matei 9,17, în care Iisus le răspunde vameșilor și fariseilor la întrebarea despre post, folosind expresia *a put new wine into old bottles* / *a pune vin nou în burdufuri vechi*, al cărei sens este acela că nimeni nu poate crea ceva nou fără să renunțe la ceea ce este vechi. Expresiile biblice idiomatice secundare funcționează ca alături (combinații) libere de cuvinte în textul Sfintei Scripturi, în special în Noul Testament, adoptând un statut idiomatice în afara textului biblic: de exemplu, expresia *dig one's talent in the earth* / *a îngropa talantul în pământ* îi are originea în parabola talanților relatată din Mt 25,24-30, fiind folosită ca o simplă îmbinare de cuvinte și având sens literal. Îmbinarea de cuvinte devine expresie în contexte exterioare Sfintei Scripturi, tocmai pentru că a fost folosită în Biblie în construcția parabolei.

Expresiile biblice idiomatice indirecte îi au rădăcina în liturghie și sursele apocrife. Caracteristica de bază a acestor expresii este că acestea nu prezintă echivalente în alte limbi tocmai pentru că sursele apocrife și liturghia țin de cultura fiecărui popor. Exemplul pe care îl alege Dzera este expresia biblică idiomatică *flourish like the green bay tree*, care înseamnă „a fi extrem de prosper și născut” și care ar fi extras din *Anglican Book of Common Prayers* (1622) (Dzera 2015: 58).

Conform celui de-al treilea criteriu, cel al cunoașterii, se poate vorbi de trei categorii de expresii biblice idiomatice. O primă categorie prezentată de Oksana Dzera se referă la expresiile biblice idiomatice transparente, care sunt asociate cu Sfânta Scriptură în conștiința linguală a unei națiuni: *the forbidden fruit/ / fructul interzis, to carry one's cross/ / a-îi duce crucea*. Cea de-a doua categorie este constituită de expresiile biblice idiomatice poligenetice, asociate cu intertextele biblice. Aici autoarea ucraineană oferă ca exemple expresii de sorginte biblică folosite în alte contexte, căpătând astfel alte sensuri. Este vorba despre expresia *the shining city on the hill* (Mt 5,14), care se pare că a devenit expresia favorită și cea mai des utilizată în discursurile politice americane. Folosită încă din 1630 de către unul dintre primii coloniști americani, J. Winthrop, această expresie a devenit „simbolul excepționalității americane, misiunea principală a Statelor Unite ale Americii în lume” (Dzera 2015: 59). O a treia categorie cuprinde expresiile biblice idiomatice neutralizate, care și-au pierdut orice asociere cu Sfânta Scriptură, fiind văzute de vorbitori ca expresii ce țin de folclor. Aici este adus ca exemplu expresia *to kick against the pricks/ () () / a merge contra țepușei*, care deși poate părea colocvial, îi are originea în Sfânta Scriptură, mai exact în FA 9,5: „Cine ești, Doamne?” și glasul i-a zis: „Eu sunt Iisus, Cel pe care tu Îl prigonești. Greu îți este să izbești cu piciorul în epură”. Versetul arată clar sensul expresiei, acela că cel ce luptă împotriva lui Dumnezeu nu reușește decât să se rănească.

Cel de-al patrulea criteriu, al relației cu prototipul biblic, clasifică expresiile biblice idiomatice în: expresii biblice idiomatice prototipice, expresii biblice idiomatice bazate pe o situație (intrigă - plot) și expresii biblice idiomatice motivate.

Expresiile biblice idiomatice prototipice reprezintă, de fapt, citări din Sfânta Scriptură. Pe de altă parte, expresiile biblice idiomatice care au la bază o situație, o intrigă (plot) reprezintă microtexte comprimate ce încifrează o situație biblică, așa cum se petrece în expresia *vârsta matusalemică*³³ / *Methuselah's ages/*, care denotă longevitatea.

Expresiile biblice idiomatice motivate sau actualizate, așa cum le numește Dzera (2015: 60), sunt cele care creează o nouă imagine pe baza unui microcontext biblic. Pentru a explica această categorie de expresii este adus în discuție următoarea expresie din limba ucraineană:

³³ Matusalem este considerat unul dintre patriarhii de dinainte de potop, având descendență directă din neamul lui Adam, fiind renumit pentru longevitatea sa de 969 de ani.

(“ , , , , ” [2012: 137]) / a tr i ca Balthasar, adic „a tr i în petreceri, f r griji, în timp ce deasupra capului se adun norii negri ai unui pericol iminent”, care rezum povestea osp Țului regelui babilonian din capitolul 5 al c rȃii Daniel.

În funcție de cel de-al cincilea criteriu, cel al realțiilor semantice interne, expresiile biblice idiomatice pot fi clasificate în: expresii biblice idiomatice monosemantice i polisemantice. Printre expresiile biblice idiomatice monosemantice se num r : *a drop in the ocean*/ / o pic tur în ocean, cu originea în Sir 18,10: *O pic tur de ap în mare, un gr unte de nisip, a a-i pu în tatea anilor lui pe lâng ve nicie*; *out of the mouths of babes and sucklings*/ / din gura pruncilor, care are ca surs fie Mt 21,16: *i I-au zis: „Tu auzi ce zic ace tia?” Iar Iisus le-a zis: „Da. Oare niciodat n’a i citit c din gura pruncilor i a celor ce sug i-ai preg tit laud ?”*, fie Ps 8,2: *Din gura pruncilor i a celor ce sug i-ai preg tit laud , din pricina vr jma ilor T i, ca s -i nimice ti pe du man i pe r zbun tor*. În privința expresiilor biblice idiomatice polisemantice trebuie remarcat faptul c adesea polisemia se încadreaz în acel caz special numit enantiosemy³⁴ (enantiosemy). În această categorie se încadreaz în special acele expresii care conțin arhaisme. Dzera ofer drept exemplu expresia biblic idiomatice ()/ *f r s se îndoiasc deloc*, care prezint o corelație enantiosemantic cu prototipul ei din Noul Testament, Iac 1,5-6: *i dac cineva din voi e lipsit de în elepciune, s’o cear de la Dumnezeu, Cel ce tuturor le-o d cu simplitate f r nfruntare, i i se va da. S cear îns cu credin , întru nimic îndoindu-se, pentru c cel ce se îndoie te e asemenea valului m rii, mi cat de vânt i aruncat încoace i încolo*.

Ultimul criteriu, cel al relațiilor semantice paradigmatic clasific expresiile biblice idiomatice în: expresii biblice idiomatice radiale, expresii biblice idiomatice de tip lanț (legate - chain), expresii biblice idiomatice sinonimice, expresii biblice idiomatice antonimice i expresii biblice idiomatice parțial antonimice. Expresiile biblice idiomatice radiale sunt legate de expresia idiomatice -nucleu: spre exemplu, Dzera aduce în discuție unitatea nuclear / *Cain i Abel*, despre care spune c are o leg tur semantic cu alte unit ți precum: (

) / ; , () , ,

³⁴ Întrucât nu am reg sit acest cuvânt înregistrat în dicționarele de limb român consultate, vom oferi explicația termenului din englez : Enantiosemy - A case of polysemy in which one sense is in some respect the opposite of another (The Concise Oxford Dictionary of Linguistics).

() al c ror echivalente în englez sunt: *Cain and Abel – not my brother's keeper, Cain's mark, Cain's curse, to raise cain* (Dzera 2015: 60). Expresiile biblice idiomatice de tip lanț sunt cele care stabilesc o relație de tip cauz -efect: expresiile *cast money changers out of the temple/ () / a arunca afar din templu pe schimb torii de bani* („orice atac asupra comercialismului în religie”) și *den of thieves/ / pe ter de tâlhari* („lucru sau loc profanat, pângărit”) prezintă ca sursă Evanghelia după Marcu 11, 15-17: *îi au venit în Ierusalim. îi intrând în templu, a început să -i dea afară pe cei ce vindeau și pe cei ce cumpărau în templu, iar mesele schimbătorilor de bani și scaunele neguștorilor de porumbei le-a răsturnat. îi nu îngăduia să mai treacă nimeni cu vreun vas prin templu. îi învătă și le spunea: „Oare nu este scris: Casa Mea, casă de rugăciune se va chema pentru toate neamurile? Voi însă îi faceți cut-o pe ter de tâlhari...”, îi sunt legate printr-o relație cauz -efect. Un exemplu îi mai revelator pe care îl prezintă autoarea ucraineană este episodul din Predica de pe Munte, în care Iisus îi avertizează pe apostoli asupra pericolului profeților falși: *Feri îi-vă de profeții mincinoși, care vin la voi în haine de oi, iar pe dinlăun sunt lupi răpitori. După roadele lor îi veți cunoaște. Au doar se culeg struguri din spini sau smochine din mărăcini?* (Mt 7, 15-16). De aici a fost extras un lanț de expresii biblice idiomatice: *false prophets /**

() *beware of false prophets /*
wolves in sheep's clothing / *Ye shall know them by their fruits /*
(Dzera 2015: 60).

Exemple de expresii biblice idiomatice sinonimice: *forbidden fruit /*

/ fructul oprit (interzis) – Eve's apple / / mărul Evei; Cain's stigma/
– Cain's mark / / semnul lui Cain.

În cadrul expresiilor biblice idiomatice antonimice pot fi amintite exemple precum: *to build his house upon the sand – to build his house upon the rock*. Expresiile biblice idiomatice parțial antonimice prezintă de obicei un cuvânt-cheie care are fie o conotație pozitivă, fie negativă. Spre exemplu, autoarea ucraineană analizează o serie de expresii biblice idiomatice care au drept cuvânt-cheie termenul *cup/ / ceașcă (pahar)*. Astfel, imaginea paharului este diferită în cele două părți ale Sfintei Scripturi. În Vechiul Testament, imaginea paharului prezintă o „axiologie dublă” (Dzera 2015: 61) simbolizând soarta umană ce este întotdeauna determinată de Dumnezeu, El fiind cel care oferă omului bucurii: *Măsu ai pregătit înaintea-mi, de fa cu cei ce mă necăjesc; uns-ai cu untdelemn capul meu, iar paharul Tău mă îmbată de parcă ar fi prea tare* (Ps 22,5). În traducerea lui Anania, verbul „a

îmb t ” are o conotație pozitiv . Expresia biblic la care face referire Džera este îns *my cup runneth over*” / */ paharul meu se vars* , aceea i variant reg sindu- se i în textul masoretic. Pe de alt parte, tot în Vechiul Testament, acela i cuvânt-cheie este folosit cu conotație negativ , p c to ii fiind cei care trebuie s bea din *paharul mâniei Domnului*. Cel mai la îndemân exemplu în acest sens este cel din Isaia 51,17: *De teapt -te, de teapt -te, ridic -te, Ierusalime, cel ce din mâna Domnului ai b ut paharul mâniei Lui; c tu ai b ut pâ n’ la fund paharul c derii, paharul mâniei*. În Noul Testament în schimb, *the cup of the Lord* / */ paharul Domnului* reprezint atât simbolul omenirii salvate, cât și al suferințelor lui Iisus. De asemenea, g sim acest cuvânt-cheie și cu conotație negativ în *the cup of devils*/ paharul demonilor, expresia fiind extras din 1Co 10,21: *Nu pute i bea paharul Domnului i paharul demonilor; nu v pute i împ rt i din masa Domnului i din masa demonilor*.

Un prim exemplu care intr în această categorie a a a-numitelor „expresii nepredicative” este „r d cina tuturor relelor”, expresie extras din 1Tim 6,9-10: „Dar cei ce vor s se îmbog easc , aceia cad în ispit i în curs i în multe poft e nebune ti i v t m toare, care-i cufund pe oameni în ruin i’n pierzare; fiindc iubirea de argint este *r d cina tuturor relelor*; pe care poftind-o unii cu înfocare, s’au r t cit de la credin i de multe dureri au fost str pun i”. Dacă la început, cei ce ascultau înv ț turile Sfintei Scripturi au reținut întreg enunțul cu caracter proverbial „iubirea de argint este *r d cina tuturor relelor*”, cu timpul, ceea ce a r mas întip rit în mentalul colectiv a fost expresia ce încheie enunțul. Este interesant de observat i faptul c pân a se ajunge la folosirea acestei expresii de sine st t toare, enunțul proverbial a fost adeseori alterat. Astfel, de i în versetele pe care le-am amintit, cuvântul accentuat de Sfântul Apostol Pavel este „iubirea de argint” i nu „argintul”, ast zi reg sim enunțul adaptat sub forme diferite. Spre exemplu, într-un text de blog în care se prezint problema contribuțiilor financiare pentru biseric reg sim urm toarul enunț: „banul este *r d cina tuturor relelor*”³⁵, sau într-un alt text dintr-o publicație online: „banii sunt *r d cina tuturor relelor*”³⁶, ceea ce arat c utilizatorul unor astfel de construcții fixe nu numai c nu mai cunoaște sensul primordial al enunțului din Noul Testament, dar cel mai probabil nici nu mai are conștiința apartenenței acestuia la Sfânta Scriptur , din moment ce în cel de -al doilea text, autorul spune despre acest enunț c este o „vorb a englezului Samuel Butler”.

³⁵ <http://iosifszenasi.com/blog/banul-radacina-tuturor-relelor.html>

³⁶ <http://www.tribuna.ro/stiri/timp-liber/citite-auzite-banii-sunt-radacina-tuturor-relelor-110492.html>

Dacă este să considerăm enunțul „iubirea de argint este rădăcina tuturor relelor” drept proverb, așa cum o face Wolfgang Mieder (1990: 49), atunci putem vorbi și despre anumite cazuri de anti-proverbe, chiar dacă noile construcții nu sunt menite neapărat să parodieze. Astfel, regăsim exemple în care sintagma „iubirea de argint” este înlocuită pe rând de „trândăvie”, „puțină credință” sau chiar „contabilul”: „trândăvia – rădăcina tuturor relelor”³⁷, „puțină credință este rădăcina tuturor relelor”³⁸, „Rădăcina tuturor relelor: contabilul”³⁹. Există și cazuri în care ambele părți esențiale ale proverbului au fost modificate pentru a putea fi create titluri menite să atragă cititorul. Este cazul enunțului: „Consumul excesiv de alimente acide (acidoză) este rădăcina tuturor bolilor”⁴⁰, titlu regăsit pe un site ce promovează sfaturi pentru un stil de viață sănătos, în care se poate observa că „acidoza” și „bolile” înlocuiesc acele părți prin care proverbul s-a fixat în mentalul colectiv. Un alt exemplu similar este: „Greutatea în exces, radacina tuturor problemelor”⁴¹. Cazuri de asemenea anti-proverbe regăsim și în literatură, în lucrările unor autori precum Søren Kierkegaard: „plictiseala este rădăcina tuturor relelor”⁴², în care putem observa cu ușurință că sintagma „iubirea de argint” este înlocuită cu substantivul „plictiseală” sau în cele ale lui George Bernard Shaw: „lipsa banilor este rădăcina tuturor relelor”, anti-proverb regăsit în numeroase culegeri de maxime și aforisme, pe care unele și-l atribuie și lui Mark Twain.

O altă expresie care poate fi încadrată în categoria expresiilor biblice nepredicative este „sarea pământului”, a cărei context îl regăsim în asemenea numită „predică de pe munte”, Mt 5,13: „Voi sunteți sarea pământului; dacă sarea-și va pierde gustul, cu ce se va săra?; de nimic nu mai e bună, decât să fie aruncată afară și călcată în picioare de oameni”. Lucrările de exegeză biblică consultate (Manson 1949: 132; Funk-Hoover 1993: 139) arată că secvența „Voi sunteți sarea pământului” reprezintă creația exclusivă a Sfântului Apostol și Evanghelist Matei, care a transformat un simplu enunț despre sare, pe care îl regăsim atât la Marcu (9,50), cât și la Luca (14,34-35), într-o expresie prin care se exprimă „prezența creștin în lume” (Funk-Hoover 1993: 139). Interpretarea versetului din Evanghelia după Matei, realizată de Manson (1949: 132), este destul de simplă și precisă, bazându-se pe explicarea metaforei: apostolii sunt

³⁷ <http://www.doxologia.ro/cuvant-de-folos/trandavia-radacina-tuturor-relelor-din-neamul-nostru>

³⁸ <http://manastireacurchi.md/putina-credinta-este-radacina-tuturor-relelor-cuvant-la-duminica-umblarii-pe-mare-si-potolirii-furtunii/?lang=RU/&lang=RU&lang=RU>

³⁹ <http://eftimie.net/radacina-tuturor-relelor-contabilul/>

⁴⁰ <http://lataifas.ro/boli-si-tratamente-naturiste/98826/consumul-excesiv-de-alimente-acide-acidoza-este-radacina-tuturor-bolilor-ernst-gunter/>

⁴¹ <http://sanatate.bzi.ro/greutatea-in-exces-radacina-tuturor-problemelor-65552>

⁴² Kierkegaard, Søren, *Frică și cutremure*, Oradea, Editura Antaios, 2001, p. 28.

comparați cu sarea care, după cum bine se cunoaște are diverse întrebuințări atât în gospodărie, cât și în afara ei, aceasta fiind utilă atât timp cât își păstrează calitatea sa esențială. Prin urmare, un apostol care și-a pierdut dedicarea și stăruința este asemenea sării care și-a pierdut gustul. Dacă în Sfânta Scriptură expresia „sarea pământului” face referire la creștinii, în zilele noastre, expresia este folosită ori de câte ori dorim să spunem despre cineva sau ceva că este „ceea ce este mai de preț, mai valoros”. Această expresie o regăsim astăzi utilizată mai ales în titluri, fie că este vorba de cărți, filme sau poezii. Astfel, expresia „sarea pământului” este titlul binecunoscutului roman al lui Mihai Șora, construit pe o serie de dialoguri asemănătoare celor lui Platon, având însă interlocutori diferiți: Mai Știutorul și Tânărul Prieten. Această expresie este utilizată ca titlu și pentru documentarul nominalizat la Oscar în 2015, realizat de Wim Wenders, care spune povestea de viață a cunoscutului fotograf brazilian, Sebastião Salgado. Tot sub titlul „Sarea pământului” regăsim și un poem scris de Nicolae Labiș, publicat postum. „Sarea pământului” reprezintă și numele, mai mult sau mai puțin inspirat, al unui spectacol de dans contemporan și muzică românească veche pe care Grigore Leșe l-a prezentat în 2015⁴³. Expresia „sarea pământului” o găsim și în câteva titluri ale unor articole de blog sau presă: „Antreprenorii sunt sarea pământului: ce vor afacerile de familie?”⁴⁴, titlu extras din textul unui blog în care se discută beneficiile pe care antreprenorii și proprietarii de afaceri de familie le aduc economiei; „Primarii rurali din Olt sunt sarea pământului”⁴⁵ reprezintă titlul unui articol dintr-un cotidian online, articol menit să facă o prezentare proiectului de redactare a unei cărți cu același titlu care să reflecte personalitățile primarilor rurali ai județului Olt. Expresia este folosită și într-un comunicat de presă emis de Ministerul Culturii, prin care sunt exprimate condoleanțe familiei și apropiaților actorului Șerban Ionescu: „Ministerul Culturii și Patrimoniului Național își exprimă regretul față de plecarea în eternitate a actorului Șerban Ionescu, «bărbat frumos ca bradul, actor unic, egal cu el însuși, *sarea pământului* care a dat gust și plăcere micilor bucurii ale vieții transpuse în multele spectacole de teatru și în filmele în care a jucat»”⁴⁶. Nu în ultimul rând, expresia biblică este folosită de Andrei Pleșu într-un comentariu acid extras dintr-un text de blog menit să critice a-numitul „patriotism de camuflaj”:

⁴³ <http://www.romaniaexpo2015.ro/arhiva-stiri-comunicate/grigore-lese-a-prezentat-spectacolului-sarea-pamantului-la-pavilionul-romaniei-de-la-expo-milano/>

⁴⁴ <http://vrinceanu.ro/antreprenorii-sunt-sarea-pamantului-ce-vor-afacerile-de-familie/>

⁴⁵ <http://linial.ro/primarii-rurali-din-olt-sunt-sarea-pamantului/>

⁴⁶ <http://www.ziare.com/puiu-hasotti/ministrul-culturii/ministerul-culturii-s-a-dus-sa-moara-putin-sarea-pamantului-actorul-serban-ionescu-1203227>

„A- i iubi ăra nu e a semna deficien ăle existente i a te str ădui s ăle tratezi. A- i iubi ăra e a minimaliza orice deficien ă, oricât de evident ă, sau, i mai bine, a contesta, viteje ăte, eroic, str ămo ăe te, orice «a a-zis ă» deficien ă. Sântem, pe toate planurile, fete mari, *sarea p ămîntului*, zîna zînelor. Cine nu recunoa ăte aceste orbitoare calit ăi e tr ăd ător, pion al «agenturilor», venetic, pus s ăciopîr easc ăp ămîntul str ăbun. Odat ăstabilite aceste «adev ăruri», putem ăipi lini ăti i. Totul e minunat, «în cea mai bun ădintre lumile posibile». Nu mai avem nimic de f ăcut: doar s ăducem «pe culmi ă» «mîndria de ăf ăi român ă»!»⁴⁷.

O alt ăexpresie biblic ăce merit ăamintit ăîn cadrul expresiilor nepredicative este „nimic nou sub soare”, extras ădin Ecc 1,9: „Ceea ce este ăa mai fost, ceea ce s ăa petrecut se va mai petrece i nimic nu-i proasp ăt sub soare”. Ţinând cont c ăexpresia este atribuit ăa a numelui Ecclesiast, considerat de c ătre majoritatea exegeţilor biblici drept „fiul lui David, regele lui Israel ăîn Ierusalim”, nu putem trece cu vederea faptul c ăexpresia este la origine o maxim ă. Cazul nu este singular, fiind cunoscut faptul c ăi alte maxime atribuite aceluia i Ecclesiast au p ătruns ăîn limbile vernaculare, fiind, fie utilizate cu forme asem ăn ătoare, fie trunchiate i folosite sub forma unor expresii. Se poate vorbi ăîn acest caz de exemple precum: „de ăert ciunea de ăert ciunilor” (Ecc 1,2), expresie ce reprezint ăun calc frazeologic de origine ebraic (Munteanu 2008: 73), „exist ăo vreme pentru toate” (Ecc 3,1), „vânare de vânt” (Ecc 4,6) etc. Desigur c ăo mare parte din aceste expresii au c ăp ătat o atît de mare popularitate i un grad atît de mare de folosire încât ast ăzi, majoritatea celor ce le folosesc nu mai cunosc sursa primar ă. Faptul c ăîn zilele noastre expresia este folosit ăcu acela i sens îi confer acesteia o gam ălarg ăde contexte. Astfel, o putem g ăsi utilizat ăîn diferite titluri ale unor articole care au ca teme dintre cele mai diverse, de la politic ăla sport. În dou ăarticole semnate de Ion Cristoiu, reg ăsim expresia folosit ăîn urm ătoarele titluri: „*Nimic nou sub soare*: «Ceea ce lipseşte României nu e economia de piaţă ă, ci Statul!»”, „*Nimic nou sub soare*. De la C ăl ăul Tito la Ameninţ ătorul Putin”⁴⁸. Expresia este folosit ăîn aceste dou ătitluri tocmai pentru accentua ăcontinua raportare la trecut, lipsa schimb ării din prezent sau anumite similarit ăţi ăntre trecut şi prezent, aşa cum reiese din textul celui de-al doilea articol. i alte articole sau ătiri legate de politic ă, prin care autorii vor s ăarate lipsa schimb ării, folosesc expresia înc ădin titlu: „*Nimic nou sub soare*. PSD castiga inca o data alegerile la Lugoj”⁴⁹ sau

⁴⁷ http://adevarul.ro/news/societate/patriotismul-misiune-camuflaj-1_58602a9d5ab6550cb8c33b03/index.html

⁴⁸ <http://www.evz.ro/nimic-nou-sub-soare-de-la-calaul-tito-la-amenintatorul-putin-r.html>

⁴⁹ <http://lugojinfo.ro/administratie/2150-nimic-nou-sub-soare-psd-castiga-inca-odata-alegerile-la-lugoj>

„*Nimic nou sub soare!* PSD Constanța votează Dragnea!”⁵⁰. Același lucru se petrece și în cazul titlurilor titlurilor sportive, în care pentru a scoate în evidență forma slabă a unei echipe și lipsa rezultatelor pozitive, se alege următorul titlu: „Liga a III-a, etapa a 11-a: *Nimic nou sub soare*, Avântul Reghin - FC Bistrița 4-0”⁵¹. Există de asemenea și variații ale expresiei „nimic nou sub soare”, folosite strategic în titlurile unor articole pentru a atrage atenția cititorilor sau chiar pentru a-i incita să citească întreg articolul și nu doar titlul. Iată câteva exemple: „*Nimic nou sub «soarele» Parlamentului*: Tandemul PSD-ALDE pune mâna pe funcțiile 2 și 3 din stat”⁵², „Audi A1 - mai nimic nou sub soarele german”⁵³, „*Nimic nou sub soarele Bucureștilor (IV)* – «Motoare Diesel acționate cu gaz metan!»”⁵⁴.

Expresia „a fi ca un mormânt care vâruit” poate fi încadrat și ea în rândul expresiilor biblice nepredicative. Extras din Mt 23,27: „Vai vou, cărturari și farisei farinici!, că semănați cu mormintele care vâruite, care se arată frumoase pe dinafară, dar înăuntru sunt pline de oase de morți și de toată necurăția”, cu recurență în Lc 11,44: „Vai vou, cărturari și farisei farinici!, că sunteți ca mormintele care nu se vâd și pe care oamenii calcă fără știe”, expresia este înregistrată în culegerea de proverbe a lui Iuliu Zanne (III, 250), cu sensul „a nu prețui nimic”, „a fi fără valoare”. Sensul pe care îl înregistrează Zanne nu este foarte diferit de cel biblic. Pentru a înțelege mai bine metafora pe care o utilizează Iisus atunci când îi critică pe acei „cărturari și farisei farinici”, trebuie să menționăm faptul că în vechea tradiție ebraică exista acea practică de vopsire, vâruire a pietrelor de mormânt, astfel încât evreii să observe mormintele și să nu calce pe ele (cf. Crystal 2010: 221). Despre calcarea pe morminte vorbește Valeriu Anania într-o notă de subsol menită să explice versetul Lc 11,44. Acesta menționează faptul că cel ce calcă pe un mormânt nu numai că sâvârșea o profanare, ba mai mult, dobândea și o impuritate rituală (Biblia Anania 1537). Prin urmare, sintagma „morminte vâruite” folosită de către Iisus în textul biblic scoate în evidență ipocrizia celor cărora Iisus li se adresează. În zilele noastre, de cele mai multe ori, regsim expresia citată din Sfânta Scriptură, fără cându-se referire explicită la folosirea ei de către Iisus. Cu toate acestea, am găsit expresia folosită și în editoriale. Astfel, regsim expresia chiar în titlul unui editorial menit să

⁵⁰ <http://www.ziuaconstanta.ro/diverse/stiri-calde/nimic-nou-sub-soare-psd-constanta-voteaza-dragnea-566294.html>

⁵¹ <http://www.mesagerul.ro/2016/11/05/liga-iii-etapa-11-nimic-nou-sub-soare-avantul-reghin-fc-bistri-4-0>

⁵² <http://www.ultima-ora.ro/2016/12/21/nimic-nou-sub-soarele-parlamentului-tandemul-psd-alde-pune-mana-pe-functiile-2-si-3-din-stat/>

⁵³ <http://www.masini.ro/drivetest/prezentare/170/audi-a1-mai-nimic-nou-sub-soarele-german/>

⁵⁴ <http://www.bucurestivechisinioi.ro/2013/09/nimic-nou-sub-soarele-bucurestilor-iv-motoare-diesel-actionate-cu-gaz-metan/>

critice spusele și acțiunile unui înalt reprezentant al Bisericii Ortodoxe Române: „Pimen Zainea ca un Mormânt V ruit. Opriți-l pe Inchizitor i nu-l l sați s moar singur”⁵⁵. Expresia apare folosit i în interiorul articolului, acolo unde se face referire direct la episodul din Evanghelia după Matei: „Pentru astfel de învățatori care se pretind urmașii apostolilor, Isus avea o denumire foarte potrivită: *morminte v ruite*”. Tot în cadrul unui editorial în care sunt prezentate impresiile pe care le are autorul cu privire la urmărirea unui reportaj despre averea Bisericii, regăsim din nou expresia „morminte v ruite”, folosit pentru a critica pe unii dintre reprezentanții BOR: „Abia acum pare că au înțeles cu adevărat acel episod nou testamentar, în care Hristos a procedat ferm la alungarea zarafilelor din fața Templului pe care îl plângeau. Au înțeles și cine sunt astăzi acele «morminte v ruite», acele pânze fără de rod, care poartă în ele doar putreziciune. Acum zarafii nu mai vin în fața Templului, ei sunt chiar marii slujitori”⁵⁶.

O altă expresie ce poate intra în categoria expresiilor biblice nepredicative este „a fi alfa și omega”, expresie ce se regăsește în Apocalipsa Sfântului Ioan, capitolul 1, versetul 8: „Eu sunt *Alfa și Omega*, zice Domnul Dumnezeu, Cel-ce-Este, Cel-ce-Era și Cel-ce-Vine, Atotîntor”. După cum bine se cunoaște, alfa și omega reprezintă numele primei, respectiv ultimei litere din alfabetul grecesc, corespunzând sunetelor „a” și „o”. Pe lângă expresia biblică „a fi alfa și omega”, al cărei sens este: „a fi începutul și sfârșitul”, „a fi atotcunoscător”, „a fi factorul esențial”, limba română mai cunoaște și expresia „de la alfa la omega”, al cărei sens este: „de la început până la sfârșit”. Expresia „a fi alfa și omega” se regăsește înregistrată și de către Zanne în culegerea sa, explicat astfel: „adică începutul și sfârșitul, cel de cumpenie; om puternic, de el atîrnat totul, cum vrea a face” (Zanne V, 13). Același Zanne remarcă faptul că expresia apare folosită în *Letopisețul Țării Moldovei* al lui Ion Neculce: „Iar Toderă e Visternicul, feciorul lui Iordachi Cantacuzino celui bătrân, fiind văr primar cu Dumitraco Vodă, era în mare cinste la Dimitraco Vodă; el era *alfa și omega* atunci în țara Moldovii” (Zanne V, 14). Sintagma „alfa și omega” este folosită astăzi pentru a forma numele unor firme, asociații, posturi de televiziune, pensiuni, cabane sau titlurile unor cărți, filme ș.a.m.d. Expresia este folosită în presă pentru a caracteriza o anumită persoană sau chiar lucru. Aadar, regăsim expresia folosită în titlurile unor articole publicate în mediul online: „Hergheliegiu, *alfa și omega*. CS U Craiova a remizat cu Genclerbirligi, echipa lui

⁵⁵ <http://www.manolemesterul.ro/arhiva/index.php/editorial/497567-pimen-zainea-ca-un-mormant-varuit-oprit-l-pe-inchizitor-si-nu-l-lasati-sa-moara-singur.html>

⁵⁶ <http://www.newsbuzz.ro/editoriale/9510-pe-marginea-unui-reportaj-in-numele-banului-amin-in-premiera-cu-carmen-avram>

Bogdan Stancu⁵⁷, expresia fiind folosită pentru a scoate în evidență jocul bun făcut de atacantul echipei din Craiova; Cu același sens de „a fi esențial”, „a reprezenta totul”, regăsim folosită expresia în următoarele titluri: „Liliana Ștefan: «Bittman este *Alfa și Omega* pentru mine»”⁵⁸ sau „Ovidiu Lipan Tâmbulescu : «Femeia e Alfa și Omega lumii în care trăim»”⁵⁹. Nu doar persoanele sunt caracterizate folosind această expresie, ci și lucrurile: „Ceafa de porc e alfa și omega!”⁶⁰. Folosită în titlul unui articol de pe site-ul personal al lui Cabral, expresia „alfa și omega” este menită nu doar să amuze cititorul, ci și să-l încite la lectură. Nu trebuie trecut cu vederea nici folosirea expresiei în creații literare precum fabula *Tri ca* a lui Tudor Arghezi: „Mai bag -ți trișca-n bete,-ncrezutule zevzec./ N-am niciun chef cu tine la fluier și m-ntrec./ N-avrea să -ți sug scuiatul și m-nfrupt cu bale/ Din tri ca ta mînjit cu mucii și cu z bale./ Vrea să-o pupăm, să-o lingem în vîrf, auzi colega ?/ Noi mame tri cu faimă, noi *Alfa și Omega*”.

„A pune lumina sub obroc” reprezintă o altă expresie biblică nepredicativă, ce își are originea în Mt 5,14-15: „Voi sunteți lumina lumii; nu poate să se ascundă cetatea din vârful muntelui; *nici aprinde cineva făclia și o pune sub obroc*, ci în sfîrșit, ea le luminează tuturor celor din casă”, cu recurențe în Mc 4,21: „și le zicea: «Se aduce oare *făclia ca să fie pusă sub obroc* sau sub pat? Oare nu ca să fie pusă în sfîrșit?»”, dar și Lc 8,16: „Nimeni, *aprinzînd făclia, n-o acoperă cu un vas*, nici n-o pune sub pat, ci o așază în sfîrșit, pentru ca cei ce intră să vadă lumina”, unde „obroc” este înlocuit cu „vas”. Termenul „obroc”, regăsit și cu forma „oboroc”, desemnează un „vas mare de formă cilindric, larg la gură, făcut de obicei din coajă de tei, care servește ca unitate de măsură pentru cereale sau pentru păstrarea și transportul acestora” (MDA II, 185), fiind destul de rar uzitat astăzi. Îl regăsim folosit tocmai în această expresie biblică, al cărei sens este acela de „a feri ceva de vîntul lumii”, „a ține ascuns”, „a ascunde bine ceva” sau, în context biblic, „a ascunde un adevăr sau o valoare spirituală”. Expresia apare înregistrată și în culegerea lui Zanne, acesta susținând folosirea ei cu mai multe sensuri precum: „ascunde adevărul și pune pe cei învățați sub cei proști” (sens preluat de la Iordache Golescu) sau „cînd cineva ascunde talentele pe care le are” (Zanne V, 453). De asemenea, același Zanne confirmă faptul că expresia își are originea în Evanghelii.

⁵⁷ <https://www.orange.ro/stiri/sport/fotbal/liga1/herghelegiu-alfa-si-omega-cs-u-craiova-a-remizat-cu-genclerbirli-echipa-lui-bogdan-stancu-1016272>

⁵⁸ <http://www.libertatea.ro/monden/vedete-de-la-noi/liliana-stefan-bittman-este-alfa-si-omega-pentru-mine-720221>

⁵⁹ <http://revistatango.ro/ovidiu-lipan-tandarica-femeia-e-alfa-si-omega-lumii-in-care-traim-3314>

⁶⁰ <http://www.cabral.ro/pentru-copii/ceafa-de-porc-e-alfa-si-omega>

Ținând cont de faptul că cele două versete menționate anterior (Mt 5,14-15) fac parte din Predica de pe munte, trebuie să menționăm că expresia este extrasă dintr-un aforism. Acest lucru este confirmat și de autorii lucrării *The Five Gospels: the Search for the Authentic Words of Jesus*, care susțin că în versetele cu pricina este vorba despre „un aforism memorabil și bine atestat, care odată a circulat în mod independent” (Funk-Hoover 1993: 140). Astăzi, expresia este cel mai adesea citată sau folosită în contexte religioase. Astfel, am regăsit expresia folosită în titlul unui articol de blog în care se vorbește despre descoperirea moaștelor Parintelui Gheorghe Calciu și surprinzător de aproape înțelegerea a lor în același loc: „Moaște sub rădăcină și lumină sub obroc – Îngroparea moaștelor Parintelui Gheorghe Calciu”⁶¹. Expresia „lumina sub obroc” reprezintă și titlul unor întâlniri periodice pe teme biblice realizate de enoriașii Bisericii Sfinții Chirilă și Metodiu din București. De asemenea, regăsim folosită expresia și cu formă negativă, într-un dialog pe teme filosofice și teologice între Otniel Vere și Alin Tat, publicat în mediul online: „Preotul, ca apostol al Domnului, se află mereu în situația de a lupta pentru propria sa chemare, pentru *a nu pune lumina sub obroc* și pentru a nu-și ascunde mărturia de credință”⁶².

O altă expresie ce merită discutată în acest context al expresiilor biblice nepredicative este „a trăi ca în pământul fâgăduinței”, pe care Zanne o înregistrează în culegerea sa ca fiind adaptată după Nm 13,29: „și le-au povestit, zicând: «Am fost în țara unde ne-ați trimis, pământul în care curge miere și lapte, și iată roadele lui [...]». Prin urmare, ceea ce în Sfânta Scriptură este caracterizat ca fiind „pământul în care curge miere și lapte” s-a transformat în conștiința colectivă în „pământul fâgăduinței”, expresia „a trăi ca în pământul fâgăduinței” având sensul de „a trăi bine, în belșug”. Un echivalent al acestei expresii poate fi considerată și expresia „a trăi ca în sânul lui Avraam”. Astăzi, expresia este folosită destul de rar (cel puțin în mediul online). Cu toate acestea, sintagma „pământul fâgăduinței” apare folosită în titlurile și textele unor articole publicate în mediul online. Astfel, în contextul crizei refugiaților, în titlurile mai multor articole care tratează acest subiect, Germania devine „pământul fâgăduinței”: „De ce a devenit Germania *P MÂNTUL FÂGĂDUINȚEI* pentru refugiați”⁶³, „Cât timp va mai rămâne Germania *pământul fâgăduinței* pentru refugiați

⁶¹ <https://bucovinaprofunda.wordpress.com/2013/12/13/moaste-sub-tarana-si-lumina-sub-obroc-ingroparea-moastelor-parintelui-gheorghe-calcui/>

⁶² <http://oglinetanet.ro/daca-orice-om-crede-fie-in-dumnezeu-fie-intr-un-idol-atunci-si-ateul-crede-intr-un-zeu-de-substitutie/>

⁶³ <http://www.gandul.info/stiri/de-ce-a-devenit-germania-pamantul-fagaduintei-pentru-refugiati-14710179>

sirieni?”⁶⁴. Există articole în care și alte state capătă același statut. Astfel, Marea Britanie devine „pământul fetei duinței” pentru angajați: „Marea Britanie, *pământul fetei duinței* pentru angajați. Salariile au crescut peste estimări, iar omajul e la cel mai scăzut nivel din ultimii 10 ani”⁶⁵, în timp ce Polonia primește aceeași caracterizare în contextul în care mulți tineri din alte state europene, afectați de șomaj și austeritate, decid să caute locuri de muncă aici: „POLONIA: Noul *pământ al fetei duinței*”⁶⁶. Sintagma se regăsește folosită și în articole cu subiect istoric: „Stepa kazahă – *pământ al fetei duinței* pentru românii din Basarabia și Bucovina la sfârșitul de secol XIX”⁶⁷ sau „Liberia – „*pământul fetei duinței*” pentru sclavii din S.U.A.”⁶⁸. Tot Statele Unite ale Americii sunt considerate ca fiind „pământul fetei duinței” multor români care au reușit să fugă de regimul comunist proaspăt instalat la scurt timp după cel de-al Doilea Război Mondial: „Români pe *pământul fetei duinței* – Lumea Nouă”⁶⁹. Ultimul, dar nu cel din urmă exemplu îl regăsim într-un articol din anul 2006, în care Uniunea Europeană este percepută ca „pământ al fetei duinței” pentru România: „LA PAS, SPRE *PĂMÂNTUL FETEI DUINȚEI*”⁷⁰. Este interesant de remarcat că tot în acest articol apare folosită și expresia „lapte și miere”, regăsită în Sfânta Scriptură.

O altă expresie biblică pe care o regăsim în *Proverbele românilor* este „ca în turnul Babilon”, despre care Zanne spune că este folosită pentru a descrie acea situație „când este mare neînțelegere sau încurcătură între oameni” (Zanne VI: 18). Expresia își are originea în binecunoscutul episod din Fc 11,9: „E pricina pentru care cetatea aceea s’a numit *Babilon*, pentru că acolo a încălțat Domnul limbile a tot pământului și de acolo i-a împrăștiat Domnul Dumnezeu pe toată fața pământului”, despre care majoritatea exegeților și comentatorilor Sfintei Scripturi susțin că reprezintă momentul în care se naște atât istoria limbilor, cât și istoria mentalităților. Așa cum remarcă Anania, chiar dacă termenul Babel însemna la origine „poarta lui Dumnezeu” (ebr. Bab-ili), el a căpătat sensul de „a amesteca, a încălci, a produce confuzie” prin fenomenul de etimologie populară, ebr. *Bab-ili* devenind ebr. *balal* (Anania, 32). În culgerea lui Zanne termenul Babilon se mai regăsește și în alte expresii: „a fi în le

⁶⁴ <https://andreeavasile.ro/2015/09/21/cat-timp-va-mai-ramane-germania-pamantul-fagaduintei-pentru-refugiatii-sirieni/>

⁶⁵ <http://incont.stirileprotv.ro/international/marea-britanie-pamantul-fagaduintei-pentru-angajati-salariile-au-crescut-peste-estimari-iar-somajului.html>

⁶⁶ <http://www.voxeurop.eu/ro/content/article/3871181-noul-pamant-al-fagaduintei>

⁶⁷ <http://www.vistieria.ro/Istoria-romanilor-Articole/Articole-Perioada-contemporana/Stepa-kazaha-pamant-al-fagaduin%C5%A3ei.html>

⁶⁸ http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/liberia-p-m-ntul-f-g-duin-ei-sclavii-sua

⁶⁹ <http://www.evz.ro/romani-pe-pamantul-fagaduintei-lumea-noua-vocile-dreptei.html>

⁷⁰ <http://www.businessmagazin.ro/cover-story/la-pas-spre-pamantul-fagaduintei-1049196>

Vaviloane” (a fi b t ios, nec j it, într-o stare anormal , z p cit), „a vorbi (se pomeni) în le Vaviloane” (a vorbi anapoda), „a veni în le Vaviloane” (a veni repede, nec j it i cu mintea z p cit) (Zanne VI: 437-438). De i expresia „ca în turnul Babilon/ Babel” este rar folosit ast zi în mediul online, sintagma „turnul Babel”, exceptând acele texte în care se discut chiar despre mitul biblic, este deseori uzitat în pres în contexte ce fac referire la limbi, traduceri .a.m.d. Astfel, reg sim sintagma folosit în titlul unui articol ce discut activitatea unei agenții de traduceri din România, care ofer traduceri în 87 de limbi: „*Turnul Babel*, o afacere românească”⁷¹ sau chiar ca nume de preparat culinar: „*Turnul Babel* e una dintre cele mai fascinante mânc ruri pe care le-am întâlnit”⁷². Chiar i titlurile unor lucr ri importante fac trimitere la mitul biblic, a a cum este cazul celebrei lucr ri a lui George Steiner, *Dup Babel: aspecte ale limbii i traducerii*. Radu Stanca are i el un volum de teatru intitulat *Turnul Babel*.

O alt construcție ce merit amintit în acest context este „dup chipul i asem narea” extras din Fc 1,26: „ i a zis Dumnezeu: «S facem om *dup chipul i asem narea Noastr* , ca s st pânească peste pe tii m rii i peste p s rile cerului i peste dobitoace i peste tot p mântul i peste toate viet ile ce se târ sc pe p mânt!»”. Sfinții P rinți, remarcând acel plural gramatical, consider acest pasaj ca fiind „prima revelație scripturistic asupra persoanelor Sfintei Treimi” (Anania, 23). Locuțiunea poate fi echivalat prin „la fel ca” i este folosit ast zi foarte des în pres , ca o metafor prin care s se exprime o creație ce reflect o anumit idee, personalitate sau comportament. Astfel, reg sim locuțiunea folosit în titlurile unor articole publicate în mediul online, dup cum urmează : „Mesaj de Anul Nou de la premierul Ciolo : «România este *dup chipul i asem narea noastră* »”⁷³, prin care se exprim ideea c imaginea unei ț ri este dat de imaginea fiec rui locuitor. Această locuțiune o reg sim folosit i în titlurile articolelor menite s critice acțiunile unor persoane sau instituții: „Un program economic *dup chipul i asem narea* lui Donald Trump”⁷⁴, „Concurs *dup chipul i asem narea* ve nicului director din curtea Prim riei”⁷⁵ sau chiar s ironizeze: „Sociologul Ioan Hosu: «Un guvern *dup chipul i asem narea* ini iatorului Dragnea. Sper m

⁷¹ <http://www.digi24.ro/stiri/actualitate/social/turnul-babel-o-afacere-romanesca-482516>

⁷² <http://jurnalul.ro/timp-liber/culinar/amestec-divin-din-carne-si-cascaval-57668.html>

⁷³ <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-21504013-mesaj-anul-nou-premierul-ciolos-romania-este-dupa-chipul-asemanarea-noastra.htm>

⁷⁴ <http://www.rfi.ro/economie-91037-program-economic-donald-trump>

⁷⁵ <http://www.botosaneanul.ro/top-news/concurs-dupa-chipul-si-asemanarea-vesnicului-director-din-curtea-primariei/>

ca mini trii s'aduc' bun stare' i' în' ar' , asemenea celei din CV-urile lor»⁷⁶. A' a' cum am menționat deja, locuțiunea este folosit' i' pentru a exprima personalitatea impus' de creator „produsului” s' u: „Marius Vintil' : «Fac o emisiune *dup' chipul' i' asem' narea mea*»⁷⁷, „Echipa lui Hagi, *dupa chipul' si asemanarea* sa: Viitorul, cea mai ofensiva echipa din Liga I la finalul turului”⁷⁸. Locuțiunea este folosit' i' cu sens literal, atunci când se vorbe' te despre asem' nri fizice sau caracterologice: „18 staruri care au p' pu' i' f' cute *dup' chipul' i' asem' narea lor*”⁷⁹ sau „*Dup' chipul' i' asem' narea* omului: inteligențele artificiale învaț' s' fie rasiste' i' sexiste”⁸⁰.

În categoria expresiilor biblice predicative (proverbelor) poate fi încadrat expresia/proverbul „nu' tie stânga ce face dreapta”, care î' i' are originea în Mt 6,3: „Tu îns' , când faci milostenie, s' *nu' tie stânga ta ce face dreapta*”. Sensul biblic al proverbului se afl' într-o leg' tur' strâns' cu actul de a d' rui, cu milostenia, proverbul fiind folosit pentru a exprima modul în care se realizeaz' această practic' . Prin urmare, milostenia se face f' r' ca „stânga” s' tie ce face „dreapta”, adic' în tain' , f' r' ca p' catul trufiei s' fie implicat. Se poate observa c' acest sens este p' strat și în variațiile proverbului pe care le înregistreaz' i' Zanne în culegerea sa: „S' nu scie mâna stâng' ce face dreapta”, „Ce face mâna dreapt' s' nu scie mâna stâng' ”, „Ce face dreapta s' nu scie stânga”, „S' nu scie mâna stâng' , ceea ce d' cea dreapt' ” (Zanne II, 238). Merit' s' red' m' și explicația pe care o ofer' Zanne pentru acest proverb: „Când faci vreun bine f' -l pe ascuns s' nu te vadz' oamenii, i' s' nu-l strigi în gura mare ca s' -l af' e toat' lumea” (Zanne II, 239). Un echivalent al acestui proverb îl reg' sim' i' în scrierile lui Marțial (Marcus Valerius Martialis, 40-103 d. Hr.), considerat p' rintele epigramei moderne: „Donna Auctoris pereunt garrulitate sui”. Autorii lucr' rii *The Five Gospels: the Search for the Authentic Words of Jesus* consider' acest proverb ca fiind la origine un „aforism paradoxal” caracteristic strategiei retorice a lui Iisus (Funk-Hoover 1993: 148). Pe de alt' parte, Manson (1949: 165) consider' c' versetul în care este inclus proverbul este menit s' exprime faptul c' milostenia trebuie s' fie un lucru cât se poate de intim, f' când,

⁷⁶ http://www.monitorulcj.ro/politica-administratie/55934-sociologul-ioan-hosu_-despre-guvernul-grindeanu_-%E2%80%9Cun-guvern-dupa-chipul-%C5%9Fi-asemanarea-ini%C5%A3iatorului-dragnea_-speram-ca-mini%C5%9Ftrii-sa-aduca-bunastare-%C5%9Fi-in-%C5%A3ara_-asemenea-celei-din-cv-urile-lor%E2%80%9D#sthash.SNO9zH1j.dpbs

⁷⁷ <https://www.femeia.ro/timp-liber/vedete/marius-vintila-fac-o-emisiune-dupa-chipul-si-asemanarea-mea>

⁷⁸ <http://www.sport.ro/liga-1/echipa-lui-hagi-dupa-chipul-si-asemanarea-sa-viitorul-cea-mai-ofensiva-echipa-din-liga-i-la-finalul-turului.html>

⁷⁹ <http://zutv.ro/news/18-staruri-care-au-papusi-facute-dupa-chipul-si-asemanarea-lor-id17957.html>

⁸⁰ <https://playtech.ro/2016/dupa-chipul-si-asemanarea-omului-inteligente-artificiale-invata-sa-fie-rasiste-si-sexiste/>

de asemenea, referire la faptul că în lumea arabă, relația dintre mâna stângă și cea dreaptă este una specială, simbolizând cel mai apropiat tip de prietenie. În privința acestui verset din Evanghelia după Matei, același autor găsește numeroase asemănări în literatura rabinică (Manson 1949: 165). Astăzi, proverbul este folosit cu acest sens doar în contexte religioase, în care aproape că se citează pasajul biblic. În alte contexte, proverbul este folosit aproape cu sens literal, așa cum îl regăsim în mai multe titluri: „În Primăria Timișoara *nu ție stânga ce face dreapta*”⁸¹, „În ALDE Cluj *nu ție stânga ce face dreapta*”⁸². Un alt exemplu interesant în care proverbul biblic este utilizat literal este reprezentat de titlul unui text de blog: „Când *nu ție stânga ce face dreapta*”⁸³ în care se vorbește despre cele două părți ale creierului și tipul de personalitate pe care îl are fiecare în funcție de care parte a creierului este folosit mai mult (stânga pentru gândirea de tip matematic, dreapta pentru gândirea de tip artistic). De asemenea, acest proverb este folosit și pentru a exprima lipsa de comunicare între anumite persoane sau instituții, așa cum găsim în următoarele titluri: „In ancheta tragediei de la Mihăilești *nu ție stânga ce face dreapta*”⁸⁴ sau „Managerul Operei din Cluj: *nu ție stânga ce face dreapta*. «Nimeni nu-și asumă răspunderea pentru nimic»”⁸⁵. Inevitabil, proverbul este alterat pentru a parodia, așa cum se întâmplă în cazul unei recenzii de film făcută pe site-ul revistei „Cațavencii”: „Nu ție stânga ce pocnește dreapta”⁸⁶, titlul făcând aluzie la filmul „Southpaw” (în traducere liberă cel „care folosește mâna stângă”, „stângaci”), ce prezintă povestea de viață a unui boxer.

5.1.2. Proverbe biblice

Este binecunoscut faptul că Biblia reprezintă cea mai răspândită, tradusă și citită carte din lume. Biblia a avut și are în continuare o influență enormă asupra întregii culturi umane. În Europa, odată cu oficializarea creștinismului, Sfânta Scriptură a fost cartea care nu a lipsit din bibliotecile erudiților și, mai târziu, din mâinile oamenilor simpli. Textul în care sunt cuprinse sfaturile și învățăturile acestei cărți a putut fi auzit rostit în biserici, de către preoți, la săvârșirea serviciului divin și mai apoi a putut fi aprofundat încoală acasă, multe dintre versete fiind memorate și reproduse de către ascultători și cititori în diferite contexte. Faptul

⁸¹ <http://renasterea.ro/in-primaria-timisoara-nu-stie-stanga-ce-face-dreapta/>

⁸² <http://ziuadecj.realitatea.net/politica/in-alde-cluj-nu-stie-stanga-ce-face-dreapta--145652.html>

⁸³ <http://denisuca.com/nu-stie-stanga-ce-face-dreapta/>

⁸⁴ http://adevarul.ro/news/societate/in-ancheta-tragediei-mihalesti-nu-stie-stanga-dreapta-1_50abfa617c42d5a663837bbaa/index.html

⁸⁵ <http://actualdecluj.ro/managerul-operei-din-cluj-nu-stie-stanga-ce-face-dreapta-nimeni-nu-si-asuma-raspunderea-pentru-nimic/>

⁸⁶ <http://www.catavencii.ro/nu-stie-stanga-ce-pocneste-dreapta/>

c cele mai multe dintre versetele biblice erau și sunt în continuare ușor de reținut se datorează stilului specific limbajului popular, un stil concretizat prin folosirea versificației și a rimei (precum în cazul *Psalmilor*), dar și a numeroaselor proverbe, maxime (așa cum putem găsi în *Proverbele lui Solomon, Ecclesiastul* sau *Isus Sirach*). Acest stil special se datorează în mare parte așumitei literaturi „sapiențiale” non-ebraice (aramaică, asiriană, egipteană, feniciană și chiar sumeriană), în care își au originea cărți precum *Proverbele lui Solomon, Ecclesiastul, Isus Sirach, Iov* ș.a.m.d., considerate de către exegeții biblici drept cărți biblice sapiențiale. Așa cum ne prezintă Mieder (1990: 7), autorii acestor cărți propagau ideea că înțelepciunea poate și trebuie „predată”, dovadă stând numărul considerabil de enunțuri scurte reprezentând porunci, sfaturi legate de comportament, obligații etice și sociale ce se regăsesc în acestea. Dintre toate, proverbele reprezintă prin natura lor de enunțuri- model sau enunțuri ușor de recunoscut, cel mai bun exemplu de înțelepciune, reușind să-și găsească locul în Biblie, acționând drept învățături cu un pronunțat caracter didactic și etic. Dacă în Vechiul Testament proverbele au pătruns prin intermediul asumitelor „cărți sapiențiale”, în Noul Testament acestea au fost preluate din Vechiul Testament, agentul fiind reprezentat de către evangheliști. Citarea de către evangheliști a proverbelor din Vechiul Testament a dus la crearea unei „punți” între vechea înțelepciune populară ebraică și acea înțelepciune proverbială care avea să se evidențieze mai târziu în limbile vernaculare (cf. Mieder 1990: 7). Proverbele folosite în Noul Testament capătă o importanță practică, ajutând la răspândirea *Evangheliei*, cel mai concludent exemplu fiind reprezentat de discursul lui Iisus, al cărui bază este constituită de tradiția orală a proverbelor.

5.1.2.1. Proverbul în cultura populară vs. proverbul în Sfânta Scriptură

Este de la sine înțeles faptul că între ceea ce considerăm astăzi a fi proverbe populare și proverbe biblice există diferențe notabile. Spre deosebire de proverbele pe care le folosim și le auzim în viața de zi cu zi, proverbele biblice sunt mult mai complexe. Faptul că numim aceste texte „proverbe” biblice se datorează în principal traducerii termenului ebraic „mi le” (pluralul substantivului „ma al”) în greacă și latină prin „paroimiai”, respectiv „proverbiae”, adică „proverbe”, acești termeni fiind adoptați treptat în toate limbile europene. Unele ediții ale Sfintei Scripturi traduc termenul ebraic și prin „pilde” sau „parabole”, care par a se îndepărta și mai mult de sensul de bază. Complexitatea acestor texte este dată și de faptul că nu putem fi foarte siguri ce sunt aceste „proverbe” biblice, în special dacă luăm în considerare mulțimea de sensuri pe care termenul ebraic le are. Prin urmare, termenul ebraic poate

desemna parțial „proverbul” în accepția sa de astăzi, poate juca rolul unei aserțiuni menite să critice sau să certe pe cel la care este adresat, poate desemna parabola, alegoria sau chiar fabula. Cei care au lucrat la traducerea sau s-au ocupat de studiul bibliei (vezi, spre exemplu, Anania) susțin că „proverbele” biblice reprezintă texte care nu sunt decât parțial proverbe, acestea încadrându-se mai degrabă în ceea ce se numește „poezia didactică” a Vechiului Testament. Acest lucru este confirmat de structura literară specifică acestui gen, fiecare proverb biblic fiind format dintr-un distih, cele două versuri fiind conectate printr-un paralelism de tip sinonimic sau antitetic. Cu toate acestea, caracterul paremiologic al acestor texte este dat de faptul că, de cele mai multe ori, acestea constituie rezultatul observației directe asupra realității imediate, modul de exprimare este lapidar, plastic, metaforic și nu în ultimul rând acestea au ca scop inducerea unui efect moralizator.

Această discuție despre relația proverbele populare cu cele biblice devine inevitabil nașterea a două întrebări care pot fi considerate puncte de pornire ale unor subiecte de cercetare. O primă întrebare ar fi: ceea ce este considerat proverb în cultura populară poate fi considerat proverb și în Sfânta Scriptură? Și viceversa: ceea ce este proverb în Sfânta Scriptură a devenit proverb și în cultura populară? Chiar dacă răspunsurile sunt predictibile, vom încerca să discutăm cele două probleme aducând exemple edificatoare în acest sens.

Principala dificultate în realizarea acestei analize o constituie faptul că pentru limba română nu există o culegere în care să fie adunate exclusiv proverbe. Acest lucru este întru totul de înțeles datorită dificultății definirii proverbului. De aceea, trebuie să amintim faptul că „monumentala” culegere alcătuită de Iuliu Zanne (așa cum este adeseori caracterizat) este extrem de utilă, dar trebuie să recunoaștem că alcătuirea ei duce lipsă de sistematizare. Deși intitulată „Proverbele românilor”, culegerea lui Zanne nu include doar proverbe, ci și „zicături”, „povățuiri”, „cuvinte adevărate”, „asemănări”, „idiotisme” și „cimilituri”, toate adunate fără a fi în niciun fel clasificate. Această critică este adusă și de către Pavel Ruxandoiu (2003: 12), care remarcă faptul că cele mai multe dintre colecțiile românești de proverbe prezintă un caracter eterogen. Atenția lui se oprește tot asupra colecției lui Zanne, corpul acestuia bazându-se, în mare parte, pe lângă resursele orale (care nu sunt tot timpul autentice), pe alte antologii și colecții alcătuite și publicate anterior. Materialul inclus în colecția lui Zanne este extrem de divers, lucru observabil încă din titlul colecției, dar și al capitolelor. Prin urmare, una dintre criticile care ar putea fi aduse acestei colecții, este aceea că oricât de mult i-a dorit Zanne să delimiteze și ordoneze științific proverbele, materialul

rezultat r mîne în mod evident extrem de divers. A a cum reiese dintr-un prim contact cu acest corpus al lui Zanne, proverbele sunt grupate pe diviziuni reprezentând domenii naturale sau umane la care fac referire proverbele (Natura, Animalele, Viața fizică i social , Viața intelectual i moral , Omul și organele sale, Credințe, Proverbe istorice etc.). Și la acest capitol colecția poate fi criticat întrucât criteriile de conținut sunt amestecate cu criteriile formale sau cu referire la sursele utilizate (Povește și pilde, Asem n ri literare populare, Maxime din autori români, Idiotisme, Cimilituri) (cf. Rux ndoiu 2003: 12).

Cu toate acestea, vom încerca s dep im acest obstacol i s trecem în revist , pe cât posibil, câteva proverbe populare care nu sunt considerate proverbe i în Sfânta Scriptur . Un prim exemplu pe care l-am extras din culegerea lui Zanne este proverbul *Mai bun este vecinul i prietenul de aproape, decât fratele de departe*. (Zanne IV: 235), prezent i în alte culegeri cu formele: *Când vrei s stai bine, s fie vecinul de aproape, S cumperi vecinii întâi i apoi casa, Vecin bun ai nimerit, mare bine-ai dobândit*. În Sfânta Scriptur , proverbul înregistrat de Zanne poate fi considerat mai degrab o maxim , întrucât reprezintă o concluzie, o motivare, o justificare a celorlalte două sfaturi prezente în verset: „Pe prietenul t u i pe prietenul tat lui t u s nu-i p r se ti; în ziua ta de necaz s nu intri în casa fratelui t u; mai bun e un prieten din apropiere decât un frate care locuie te undeva departe” (Pr 27,10). Cu toate acestea, luat separat, a a cum l-a reținut de altfel conștiința popular , secvența prezintă forma unui proverb, putând fi încadrat în categoria proverbelor care urmează binecunoscutul tipar „mai bine / decât”.

Un alt exemplu consemnat în corpusul lui Zanne este proverbul *Mai bine un câine viu decât un leu mort*. (Zanne I: 378), reg sit i cu alte forme precum: *Mai bine (un) ț ran viu decât (un) împ rat mort, Decât un înțelept mort mai bine un m gar viu, Mai bine ț ran în picioare decât boier în genunchi*. Avându- i originea în Ecc 9,4: „Cine oare e acela care s aib p rt ie cu to i cei vii? Exist , totu i, o n dejde, c ci: Un câine viu e mai bun decât un leu mort”, proverbul înregistrat de Zanne este considerat în Biblie ca fiind un aforism rostit de Qoheleth. La fel ca în cazul proverbului precedent, trebuie s remarc m c aforismul Ecclesiastului prezintă tiparul „mai bun / decât”.

Exemple i mai concrete de texte care în cultura popular au devenit proverbe, dar în Sfânta Scriptur reprezintă mai cu seam aforisme se reg sesc în Noul Testament. Astfel, proverbul înregistrat de Zanne cu formele: *Nu vedzi bîrna din ochiul t u, i vedzi gunoiul din*

ochiul meu?, Gunoii din ochiul altuia îl vedem, i bîrna din ochiul nostru n-o vedem., Vedeți paiul din ochii altuia, nu vedeți îns bîrna din ochii vo tri., chiar i cu forme versificate: Vedzi bîrna din ochiul t u, / i nu vorbi p-alt de r u., Vezi gunoiul din ochiul t u / i nu vorbi pe-altul de r u. (Zanne II: 327) se reg ste te în Noul Testament ca aforism, fiind rostit de Iisus sub forma unei întreb ri retorice: „Cum de vezi paiul din ochiul fratelui t u, dar bîrna din ochiul t u nu o iei în seam ?” (Mt 7,3).

Un alt proverb înregistrat în *Proverbele românilor* este *Ce nu-ți poftesci ție a fi, altuia s nu faci.* (Zanne VII: 758), formele mai actuale fiind: *Ce ție nu-ți place, altuia nu face, Ce faci ți se va face, Dup fapt i r splat , Cine face, face-i-se.* Acest proverb î i are originea tot într-un aforism rostit de Iisus: „A adar, pe toate câte vre i s vi le fac vou oamenii, întocmai face i-le i voi lor; c aceasta este legea i profe ii.” (Mt 7,12), aforism considerat de c tre majoritatea exegeților biblici ca reprezentând „Regula de Aur” a Mântuitorului – iubirea aproapelui.

Proverbul cu formele: *Ce se nasce prin întuneric (p'întuneric) trebuie s se vadz la lumin .* (Zanne I: 39), *Ce se nasce la întuneric, cresce la lumin .* (Zanne I: 40) reprezint tot prelucrearea unui aforism al Mântuitorului: „Deci nu v teme i de ei, c nimic nu este acoperit care s nu ias la iveal i nimic ascuns care s nu ajung cunoscut.” (Mt 10,26). Limba român înregistreaz i alte proverbe similare ca sens: *Ce se na te pe întuneric trebuie s ias la lumin , Adev rul r zbe te totdeauna, i mincinuna e vorb , dar vremea descoper adev rul, Vremea (timpul) descoper adev rul (toate), Vremea cu-ncetul poate s le descopere toate, Vremea descoper toate și pe hoț de faț scoate, Vremea numai arat adev rul în adev r, dar cam z bove te, Vremea toate le g se te i toate le tope te.*

Un alt proverb extrem de interesant este cel înregistrat de Zanne cu formele: *Orb pe orb pov ținnd cad amândoi în groap ., Orb pre alt orb poart i amândoi cade în groap ., Orb pe orb când trage, amândoi se poticnesc., Orb pe orb când se mân , amândoi cad în groap ., Orb pe orb pov ținnd, cad amândoi în mormânt.* (Zanne II: 655-656). Dac în cultura popular textul a c p tat statut de proverb, în Sfânta Scriptur acesta reprezint în esenț concluzia parabolei pe care Iisus le-o spune apostolilor: „L sa i-i; sunt c l uze oarbe orbilor; i dac orb pe orb va c l uzi, amândoi vor c dea în groap ” (Mt 15,14). Cu toate acestea, textul apare i în Evangelia dup Luca: „ i le-a spus i o parabol : «Poate oare orb pe orb s c l uzeasc ? Nu vor c dea amândoi în groap ?»” (Lc 6,39), în care se spune explicit faptul c

este vorba de o parabolă. Astfel ar putea lua naștere și interpretarea conform căreia cuvântul „parabolă” din acest verset ar putea fi substituit cu termenul „proverb”. În acest caz, exemplul pe care l-am analizat poate fi considerat discutabil.

În ceea ce privește celălalt caz, în care textul considerat proverb în Sfânta Scriptură capătă un alt statut în cultura populară, este mai puțin fructuos în exemple. Acest lucru se datorează în special faptului că, deși considerate proverbe, multe texte din Sfânta Scriptură se dovedesc la o analiză mai atentă a nu fi proverbe propriu-zise, chiar dacă prezintă caracter proverbial. De aceea, în aproape toate cazurile, atunci când un text care se regăsește în Sfânta Scriptură este considerat proverb, el va fi înregistrat de mentalul colectiv tot ca proverb.

Se mai poate vorbi de un caz despre care nu am amintit la începutul acestui subcapitol. Există și cazul în care un text care nu este considerat proverb în Sfânta Scriptură va fi înregistrat de conștiința populară sub formă de aforism, expresie sau chiar citat, dar nu ca proverb. Un exemplu în acest sens este: „Nu dați cele sfinte câinilor, nici nu aruncați mărghitările voastre înaintea porcilor, ca nu cumva să le calce în picioare și, întorcându-se, să vă sfâșie.” (Mt 7,6), care în Noul Testament este considerat un aforism, iar în cultura populară a fost înregistrat sub forma unei expresii proverbiale: *Nu arunca mărghitarul înaintea porcilor., Să nu se dea mărghitarul porcilor., Nu arunca mărghitari porcilor.* (Zanne I: 609). Un alt avertisment rostit de Mântuitor: „Feriți-vă de profeții mincinoși, care vin la voi în haine de oi, iar pe dinlăuntru sunt lupi răpitori.” (Mt 7,15) este înregistrat în culegerea lui Zanne sub forma unor expresii cu caracter paremiologic: *Lupul îmbracă în piele de oaie., Lup în piele de oaie. sau Lup sub cojoc de oaie.* (Zanne I: 529).

Întrucât, așa cum vom vedea din analiza ce urmează, cele mai multe proverbe biblice studiate se regăsesc în cărțile considerate sapiențiale, considerăm că este de folos realizarea unei prezentări generale a două dintre cărțile biblice cele mai bogate în conținut paremiologic: *Proverbele lui Solomon* și *Ecleziastul*.

5.1.2.2. Proverbele lui Solomon – scurtă descriere

Cartea *Proverbele lui Solomon* este considerată una dintre cărțile sapiențiale ce se regăsesc în Sfânta Scriptură. La prima vedere, această secțiune a Vechiului Testament pare ușor de citit și studiat, însă la o analiză mai atentă se poate observa că aceasta este foarte fragmentată, lăsând impresia unei antologii parcă nefinalizate.

De i în titlu se reg se te cuvântul „proverb”, cartea *Proverbele lui Solomon* nu este o carte în care apar proverbe în sensul tradițional al cuvântului. Acest lucru se datoreaz , în principal, num rului mare de sensuri pe care îl are în limba ebraic cuvântul „ma al”, care reprezint corespondentul ebraic al „proverbului” din limba român . De asemenea, cartea *Proverbele lui Solomon* este atât de complex încât ar putea fi considerat pe rând ca fiind: o lucrare în care se reg sesc poeme, o carte despre înțelepciune sau chiar un manual de educare a tinerilor (adolescenților).

Cartea *Proverbele lui Solomon* poate fi v zut ca o carte de poeme, tocmai datorit sensului ebraic al cuvântului „proverb” (ma al). A a cum am amintit deja, „ma al” reprezint o construcție ce seam n mai degrab cu un poem, decât cu un proverb. În tradiția ebraic poemele sunt construite în cele mai multe dintre cazuri din distihuri, în primul vers fiind prezentat o idee, un fapt într-un mod, iar în cel de-al doilea aceea i idee (fapt) fiind prezentate într-un alt mod. Este evident c exist și excepții, un astfel de poem putând fi alc tuit chiar dintr-un singur vers. Exist i cazuri când astfel de distihuri sunt combinate pentru a putea fi realizate poeme mai lungi (capitolele 1-9).

Aceast carte a Vechiului Testament poate fi considerat i o carte despre înțelepciune. Chiar dac „proverbul” ebraic, acel „ma al” poate fi un poem cu aproape orice tem , în cartea *Proverbele lui Solomon* tema central este înțelepciunea, lucrul acesta fiind menționat foarte clar chiar de la începutul c rții: „Pentru a cunoa te în elepciunea i înv tura, pentru a în elege spusele adânci” (Pr 1,2). La fel ca în cazul noțiunii de proverb, noțiunea de înțelepciune (hokmah) este sensibil diferit în ebraic . A a cum observ Miller (2004: 16) termenul ebraic *hokmah* ar putea fi echivalat în englez cu „expertise” sau chiar cu dou dintre cele mai folosite sinonime: „knowledge” i „understanding” („discernment”). Nu este de mirare c aceste trei cuvinte au o relație atât de strâns . Miller (2004: 16) atrage atenția asupra faptului c în ebraic , cuvântul cunoa tere (*knowledge*) face referire la informațiile obținute prin intermediul simțurilor (ochi, nas, urechi, pip it), pe când înțelegerea, judecata limpede (*understanding – discernment*) are de-a face cu modul în care cunoa terea este evaluat i aplicat . Prin urmare, luând în considerare ace ti termeni echivalenți, se poate spune c înțelepciunea la care se face referire reprezint „competența” (*expertise*) ce rezult din deținerea de „cunoaștere” (*knowledge*) și „judecat limpede” (*understanding – discernment*). A adar, cunoa terea pe care tim cum s o înțelegem i s o folosim reprezint , de fapt, înțelepciunea despre care se vorbește în *Proverbele lui Solomon*.

De asemenea, cartea *Proverbele lui Solomon* poate fi percepută și ca un manual de educare a tinerilor. Cartea oferă acel tip de înțelepciune de care au nevoie tinerii pentru a deveni adulți. Cuvântul tânăr nu este folosit întâmplător la genul masculin. Dacă lecturăm cu atenție *Proverbele lui Solomon*, vom observa că peste tot învățăturile sunt date unui fiu sau unor fii: „Ascultă, fiule, învățătura tatălui tău și nu lepăda rânduielile mamei tale” (Pr 1,8), „Ascultă, fiilor, învățătura unui părinte și săliți-vă cunoașterea cugetării” (Pr 4,1). Miller (2004: 17) susține că această ipoteză a funcționării ca rîi *Proverbele lui Solomon* drept manual de educare a tinerilor a fost confirmat în 1923, odată cu descoperirea și publicarea unei broșuri din Egiptul antic intitulată *Învățăturile lui Amenemope (Instructions of Amenemope)*. S-a descoperit că acest Amenemope a fost un angajat al guvernului egiptean ce a trăit în secolul al XII-lea î. Hr. De aici aceste așa numite „învățături” scrise la început erau destinate fiului său „pentru a-l ghida în viață”, ele au fost utilizate mai apoi în școlile în care tinerii erau pregătiți pentru administrația de stat egipteană. Odată cu apariția și studierea acestei broșuri, s-a ajuns la concluzia că o parte din învățăturile cuprinse în *Proverbele lui Solomon* este foarte asemănătoare cu cele din *Învățăturile lui Amenemope*, în special secțiunea 22,17 – 24,22.

La o lectură atentă a ca rîi *Proverbele lui Solomon* putem descoperi că aceasta reprezintă contopirea a două ediții, a două culegeri, alcătuite în perioade diferite. Așa cum aflăm încă din primul verset al ca rîi, prima ediție (cea originală) este cea a împăratului Solomon: „Proverbele lui Solomon, fiul lui David, cel ce a domnit în Israel” (Pr 1,1). Cea de-a doua ediție este cea transcrisă și completată de prietenii regelui Iezechia: „Acestea sunt proverbele lui Solomon pe care le-au transcris prietenii lui Iezechia, regele lui Iuda” (Pr 25,1). Aceste două versete deja menționate ne determină să afirmăm, așa cum, de altfel, o face și Miller (2004: 17), faptul că la început au existat cel puțin două ediții distincte ale aceleiași culegeri: cea realizată în vremea împăratului Solomon și o a doua, transcrisă și adăugită, în timpul domniei regelui Iezechia, adică două secole mai târziu.

Nu este cazul să insistăm asupra contextului istoric în care au fost realizate cele două versiuni ale culegerii întrucât acest lucru a fost deja realizat în detaliu de John W. Miller, care, raportându-se mereu la textul Sfintei Scripturi, explică spre exemplu, reformele făcute de regele Iezechia, cine erau oamenii care au lucrat la alcătuirea celei de-a doua versiuni .a.m.d. (cf. Miller 2004: 17-20).

Ceea ce trebuie, totuși, menționat este faptul că *Proverbele lui Solomon*, așa cum apar(e) în majoritatea traducerilor Bibliei, reprezintă o formă reconstruită. Chiar dacă la prima vedere, tindem să credem că Proverbele lui Solomon reprezintă o carte lipsită de organizare textuală, fiind parțial realizată într-o manieră haotică, un studiu atent relevă contrariul. Așa cum afirmă Miller (2004: 20), cartea prezintă trei mari secțiuni bine definite. Prima secțiune, considerată o „colecție introductivă”, este cea cuprinsă între 1,1 și 9,18. Cea de-a doua este așa numita „colecție de bază”, cuprinsă între 10,1 și 22,16, iar cea de-a treia, numită „suplimentară” este cuprinsă între 22,17 și 31,33. În urma studierii acestor trei secțiuni, Miller ajunge la concluzia că secțiunea întâi și cea de-a treia sunt aproape identice, exceptând capitolul 31, despre care se spune că a fost adăugat mai târziu. O altă observație extrem de interesantă se referă la faptul că cea de-a doua colecție, considerată de bază, prezintă exact 375 de proverbe, ceea ce semnifică, de fapt, suma valorilor numerice ale consoanelor ebraice din numele lui Solomon (Pr 10,1), adică: *š* (300), *l* (30), *m* (40), *h* (5). Mai mult decât atât, Miller (2004: 21) lansează ipoteza că cele 375 de proverbe ar fi putut fi aranjate în liste de câte cinci, aceste liste formând la rândul lor secțiuni egale (set de 37 x 5): secțiunea 1 (10,1 – 16,1), secțiunea 2 (16,7 – 22,16), cele 5 proverbe rămase fiind localizate în centrul celor 2 secțiuni (16, 2-6). De altfel, cele 5 proverbe din centru, sunt considerate chiar epicentrul ediției Iezechia (Miller 2004: 22). Prin urmare, iată că această colecție nu este chiar atât de haotică precum pare la prima vedere. Chiar și așa, revine întrebarea: de ce „editorii” din vremea regelui Iezechia au realizat o culegere cu o formă atât de simetrică. Explicația pe care ne-o oferă același exeget (Miller 2004: 22) ține de ceea ce în limbajul curent numim aspect tehnic. Așadar, această simetrie se datorează faptului că în vremea regelui Iezechia conținutul culegerii era scris pe pergament, pe o fâșie orizontală de papiros, scrisul fiind poziționat în coloane perpendiculare apropiate. După cum putem intuit, atunci când un asemenea pergament era citit, acesta era ținut cu ambele mâini, rulat de la ambele capete. Prin urmare, atunci când acesta se deschidea pentru a fi citit, coloana din mijloc era prima care se putea vedea și putea fi citită. Așa se explică faptul că cele 5 proverbe, care reprezintă epicentrul ediției regelui Iezechia, nu sunt situate acolo întâmplător, ci pentru că acestea s-au putut fi citite primele la deschiderea papirosului. Mai mult decât atât, cele 5 proverbe sunt considerate unice, deoarece spre deosebire de alte proverbe din colecție, fiecare dintre ele face referire la Iahve, Dumnezeuul lui Israel, un fapt caracteristic „oamenilor lui Iezechia”, dacă este să ținem cont de faptul că regele Iezechia era un adept al învățăturilor lui Moise, adică al legilor lui Iahve.

Acea „colecție suplimentară” despre care am amintit deja a fost introdusă de oamenii lui Iezechia tocmai pentru a realiza simetria întregii culegeri. Astfel, s-au făcut adugiri identificabile în partea a treia a cărții (22,17-31,31), dar și unele mai puțin identificabile (Miller 2004: 23). Este vorba despre seria de proverbe (poeme) din capitolele 25-29. Analizând cu atenție aceste capitole, Miller observă faptul că, deși în versetul 25,1 se menționează clar că este vorba de *Proverbele lui Solomon*: „Acestea sunt proverbele lui Solomon pe care le-au transcris prietenii lui Iezechia, regele lui Iuda”, această mențiune este aplicabilă mai degrabă capitolelor 25-27, proverbele (poemele) din 28-29 fiind sensibil diferite (Miller 2004: 23).

Nici „colecția introductivă” (1,1-9,18) nu este lipsită de adugiri și aici existând diferențe notabile. După toate indiciile pe care le găsește, Miller observă că, proverbele (poemele) din secțiunea 4,1-5,14 aparțin colecției originale a *Proverbelor lui Solomon*. Pe scurt, iată care sunt argumentele care susțin apartenența acestei secțiuni la așa numita „ediție Solomon” a cărții *Proverbele lui Solomon*: în primul rând, putem afla din Pr 4,3: „Căci eu i-am fost tatăl lui meu fiu ascultător și drag am fost în fața mamei mele” faptul că persoana care vorbește este Solomon. De asemenea, fiii menționați în Pr 4,1 nu sunt fiii lui Solomon, întrucât nu-i numește pe aceștia „fiii mei”, ci doar „fiilor”. După ce în secțiunea 4,4-27 Solomon împarte cuvintele celor cărora li se adresează câteva învățături care i-au fost transmise la rândul său, acesta se adresează „fiilor”, cărora le împarte șase poeme în secțiunea 5,7-14. Miller trage concluzia că „fiii” sunt de fapt elevi, iar cadrul implicit este școala regală. Un alt argument important stă în faptul că în toată secțiunea 4,1-5,14 nu apare nici măcar o mențiune a lui Dumnezeu (Iahve), ci doar a înțelepciunii.

După câte se pare, adugirile apar în alte secțiuni din „colecția introductivă” (1,8-3,35; 5,15-7,27). În aceste fragmente, este prezent un „tată” care vorbește, îi oferă sfaturi „fiului” său: „Ascultă, fiule, învățătura tatălui tău și nu lepăda rânduilele mamei tale” (Pr 1,8). Se observă că nu mai este vorba despre „un fiu”, ci despre „fiul tatălui”, care trebuie să asculte sfaturile părinților (tatălui și mamei). Prin urmare, în acest caz, cadrul implicit nu mai este școala, ci casa. De asemenea, numele lui Dumnezeu este menționat destul de des: „Nădejduie-te cu toată inima în Dumnezeu, iar cu înțelepciunea ta nu te semeși” (Pr 3,5), „Să nu fii în elept de dragul ochilor tăi, ci teme-te de Dumnezeu și fere-te-te de tot răul” (Pr 3,7), „Fiule, cinste-te-L pe Domnul și te vei întări în afară de El nu te teme de altul” (Pr 7,2),

lucru ce întărește ideea că aceste secțiuni aparțin „colecției Iezechia”, fiind adugiri ale „oamenilor lui Iezechia” la colecția originală.

Trebuie remarcat faptul că nici „colecția de bază” nu a rămas într-un total așa cum a fost la început. Există aici proverbe (poeme) care par a fi adugate de cei care au refăcut culegerea în vremea regelui Iezechia. Acestea sunt cele aproximativ 60 de proverbe în care apare numele lui Dumnezeu/ Domnul/ Iahve: „Inima omului să gândească ce e drept, pentru că pașii lui să-l îndrume Dumnezeu pe calea cea dreaptă” (Pr 16,1), „Frica de Dumnezeu este învârtură înțelepciune, iar răsplata ei e înalta cinstitoare” (Pr 16,4), „Toate lucrurile Domnului sunt făcute cu dreptate, iar necredinciosul e păstrat pentru ziua cea rea” (Pr 16,9).

Ținând cont de particularitățile celor două ediții ale cărții *Proverbele lui Solomon*, pe de o parte accentul pus pe înțelepciune în așa numita „ediție Solomon” și pe de altă parte raportarea permanentă la Dumnezeu (Iahve) în „ediția Iezechia”, Miller (2004: 24) ajunge la concluzia că cei care au alcătuit ediția din urmă au fost motivați de o convingere profundă. Cu alte cuvinte, atunci când au transcris și completat această colecție, oamenii lui Iezechia au avut anumite frământări cu privire la proverbele (poemele) introductive din 4,1-5,14, în special cu privire la cel din 4,7: „Începutul înțelepciunii este a-ți căuta înțelepciunea, în tot cântărețul tău căuta cunoașterea”, în care înțelepciunea, cu sensul ei din ebraică, este socotită „începutul”, adică este prioritar, atât de important încât orice altceva trebuie lăsat deoparte. Oamenii lui Iezechia nu au respins această idee, însă nu au fost nici într-un total de acord cu ea, dovadă stând versetul 1,7: „Începutul înțelepciunii e frica de Dumnezeu, iar cunoașterea e bun pentru toi cei ce o săvârșesc; evlavia față de Dumnezeu e începutul priceperii, iar cei necredincioși defaimă înțelepciunea și învârtura”. Prin urmare, în concepția oamenilor lui Iezechia, înțelepciunea nu este începutul, ci frica de Dumnezeu este începutul înțelepciunii, cunoașterii. O construcție similară se regăsește în versetul 9,10: „Începutul înțelepciunii e frica de Domnul, iar sfatul celor sfinți e cunoașterea; căci a cunoaște legea e datul cugetului bun”, ceea ce îl determină pe Miller să afirme că prin cele două versete plasate strategic la începutul, respectiv spre finalul așa numitei „colecții introductive”, oamenii lui Iezechia au creat un nou cadru conceptual întregii cărți (Miller 2004: 25).

Același Miller (2004: 25) este de părere că „ediția Iezechia” a fost creată pentru a crește publicul cărții *Proverbele lui Solomon*. Așa cum am amintit deja, „ediția Solomon” fusese creată în primul rând ca un manual adresat celor care urmau să se pregătească pentru slujă în

administrație. Miller opinează că aceste adugiri făcute de „editorii” din vremea regelui Iezechia servesc drept dovadă că de același lucru avea nevoie și Iezechia. Cu alte cuvinte, regele Iezechia avea și el nevoie de slujitori pregătiți și loiali, iar această „ediție” reprezenta manualul de pregătire perfect în acest sens. De asemenea, aminteam faptul că lucrarea editată de oamenii lui Iezechia a fost realizată pentru a crește numărul de cititori. În acest sens, Miller afirmă că această ediție se adresa nu numai tinerilor care urmau să fie pregătiți să slujească regelui, dar și celor care erau deja „înțelepți”, așa cum apare în versetul 5 din capitolul 1: „pe acestea auzindu-le, *în eleptul mai în elept va fi*, iar cel grijuliu de duh de cârmuire va dobândi”. Prin urmare, cartea se adresează și celor care erau considerați profesori, aceștia fiind îndemnați să-și actualizeze cunoștințele cu învățăturile pe care oamenii lui Iezechia le-au adăugat în noua ediție. De asemenea, un al treilea public-țintă este reprezentat de părinți, cei care puteau să folosească noua ediție pentru a-și educa proprii copii în propria lor casă. Tot în acest context este interesant de remarcat faptul că pentru ca educația făcută acasă să fie încununată de succes, nu doar tatii trebuiau să se implice, ci și mamele se puteau pregăti pentru a „preda” aceste învățături fiilor lor.

De aici se poate desprinde și întrebarea: de ce întreaga carte Proverbele lui Solomon se adresează, cu precizie, fiilor, sexului masculin și nu și celui feminin? De ce există o orientare (abordare) specifică de gen?, așa cum o numește chiar Miller (2004: 26). Un răspuns extrem de interesant și pertinent ni-l oferă același exeget care, desigur, face la rândul său referire la opiniile altor autori care s-au ocupat cu studiul acestei cărți biblice. În primul rând, această carte biblică prezintă o așa numită „orientare specifică de gen” întrucât trecerea de la adolescență la maturitate în privința băieților (fiilor) este extrem de diferită față de cea a fetelor (fiicelor). Într-un anumit fel, totul are legătură cu mama. Pentru o fată, trecerea de la adolescență la maturitate presupune separarea de mamă și trecerea la un statut social individual similar cu cel al mamei, pe când în cazul unui băiat se petrece aceeași tranziție doar că statutul social individual este total diferit, ba chiar opus față de cel al mamei. Prin urmare, între mamă și fiică există o legătură mai strânsă decât între mamă și fiu. Acest lucru se datorează în primul rând faptului că mama stabilește o relație specială, unică încă de când copilul apare și se dezvoltă în pântecele ei. Nu același lucru se poate spune despre relația dintre tată și copilul lui. Din acest punct de vedere, tatăl este cumva dezavantajat, el trebuind să creeze această relație de la zero. Așadar, misiunea tatălui este oarecum mai grea. În momentul în care un bărbat vrea să devină tată, el trebuie să fie pregătit, trebuie să fie

suficient de matur și responsabil pentru a face acest pas și trebuie să rămână alături de soția lui nu doar pe parcursul sarcinii, ci mai ales după, și, cel mai important, are datoria de a se implica în creșterea și educarea acestora până când copiii ajung la maturitate. Prin urmare, tatăl are rolul de a-i pregăti fiii de „desprinderea” de mamă și de a-i ajuta să devină bărbați. Din acest punct de vedere, paternitatea devine cumva o „achiziție culturală”, mai ales datorită faptului că rolul bărbatului în procesul de reproducere este unul marginal. De aceea, o cultură trebuie să le ofere tinerilor o susținere mai mare pentru a crește și a deveni tați responsabili și fideli. Cartea *Proverbele lui Solomon* reușește prin învățăturile sale să realizeze tocmai acest lucru (Miller 2004: 27).

5.1.2.3. *Ecclesiastul – scurtă descriere*

Cartea *Ecclesiastul* sau *Qoheleth*, așa cum mai este cunoscut, face parte din al treilea grup de cărți care alcătuiesc Sfânta Scriptură, mai exact din Scrieri (Ketubim) sau Hagiografe, după canonul ebraic (cf. Septuaginta 2006: 507).

Majoritatea exegeților biblici consideră că această carte biblică are un statut destul de delicat, întrucât fragmente din *Qoheleth* se regăsesc în sursele perțice de la Qumran (4Q109 și 4Q110), acestea fiind considerate nu doar documente ale variantelor de text, ci și o mărturie a faptului că această carte aparține, în fond, scrierilor comunității eseniene a secolului al II-lea î. Hr. Desigur că mai târziu această scriere a dobândit un statut canonic în iudaism. Conform Bibliei ebraice, cartea *Qoheleth* face parte din cele cinci „sururi” folosite la scrierile evreiești. Aadar, cele cinci cărți sunt în ordine: *Ruth*, *Cântarea Cântărilor*, *Plângerile*, *Qoheleth* și *Ester*, cu mențiunea că *Qoheleth* pare să fi devenit târziu lectură liturgică pentru scrierea Corturilor (cf. Septuaginta 2006: 508). Conform Bibliilor grecești, succesiunea cărților este diferită: *Psalmi*, *Proverbele*, *Ecclesiastul*, *Cântarea Cântărilor*, ultimele trei cărți alcătuind trilogia solomoniană de care, afirmă Françoise Vinet (2006: 508), se va folosi tradiția patristică pentru „a defini etapele cunoașterii și ale vieții spirituale”.

Cartea *Qoheleth* a fost redactată, cel mai probabil, undeva la jumătatea secolului al III-lea î. Hr. (în perioada în care *Tora* era tradusă în Alexandria), iar traducerea acesteia este situată la începutul secolului al II-lea d. Hr. Textul grecesc al cărții *Qoheleth* nu oferă niciun fel de indiciu asupra numelui autorului sau a unei date la care acesta a fost realizat, așa cum se întâmplă, spre exemplu, cu cartea *Înțelepciunea lui Isus Sirah*. Cu toate acestea, cei care au studiat îndeaproape acest text îl consideră drept traducător pe Aquila din Pont, sub acest nume

ascunzându-se, de fapt, coala care ia acestă în aparținerea și întreg anturajul acestuia (cf. Septuaginta 2006: 509).

În ceea ce privește titlul acestei cărți biblice sapiențiale, *Qoheleth* a fost tradus de către lingviștii și exegeții biblici prin: „cel ce vorbește în fața adunării”, „Cuvântătorul”, „Cel ce se adresează oamenilor”, „Cel ce predică”, „Cel ce învață”, „Oratorul”, „Predicatorul” și chiar „Catehetul”.

În privința temelor cuprinse în *Ecleziast*, tema centrală, evidențiată chiar de la început și datorită cărții acestei cărți biblice este atât de cunoscută, este „deert ciunea”. Expresia „deert ciunea deert ciunilor” este arhicunoscută, fiind cea care poate nu doar aminti de textul *Ecleziastului*, ci și cea care îl poate rezuma într-o oarecare măsură. Deși este cunoscută în special datorită faptului că apare în *Ecleziast*, această reflecție reprezintă în definitiv o judecată universală, fiind regăsită și în alte cărți ale Vechiului Testament precum: *Psalmi* – „Da, toate sunt de artă, fiecare om care trăiește; / da, omul trece ca un chip în oglindă, / vai, în zadar se tulbură; / adună comori și nu ține pentru cine le strânge” (Ps 38,6), „Întoarce-mi ochii, ca să nu văd deert ciunea; în calea Ta văd –mă” (Ps 118,37), „Omul cu deert ciunea se aseamănă, zilele lui ca umbra trec” (Ps 143,4), „Izbăvește-mă și mă scoate din mâna fiilor străinilor, a căror gură deert ciune a grăit și a căror dreptăde dreptă nedreptăți” (Ps 143,11); *Proverbe* – „Cel ce-și lucrează pământul se va îndestula de pâine, dar cei ce umblă după deert ciuni sunt lipsiți de minte” (Pr 12,11), „Cel ce agonizează comori prin limbă mincinoasă după deert ciuni umblă în laurile morții se duce” (Pr 21,6), „Două lucruri cer eu de la Dumnezeu, și să nu mi le îmi în nume de Dumnezeu atât cât eu trăiesc: îndepărtează de la mine deert ciunea și minciuna și nu-mi da bogăție sau sărăcie; rânduiește-mi ce trebuie, și-și deajuns” (Pr 30,7-8), „Farmecele sunt mincinoase, de artă-și frumusețea femeii, ca și femeia în eleaptă va fi binecuvântată, și ea să laude frica de Dumnezeu” (Pr 31,30). Prin urmare, „deert ciunea” reprezintă una din temele discursului sapiențial și una din temele principale ale cărții *Ecleziastului*, menită nu doar să-l coboare pe om, ci și ambițiile acestuia.

Unii exegeți văd în *Ecleziast* și o temă regală, mai cu seamă o critică adusă regalității. Este de notorietate faptul că în culturile antice există o legătură strânsă între regalitate și scrierile cu caracter sapiențial, punându-se adesea semnul egalității între rege și înțelept. În *Ecleziast*, însă, se naște ideea de critică a regalității, în sprijinul acesteia putând fi citate versetele 4,13 - 14 și 9,14-15, în care figura socrului pare a intra în antiteză cu cea a regelui, cea dintâi

c p tând simbolul unei înțelepciuni superioare: „Mai bun e un tân r s rac i în elept decât un rege b trân i nemintos care nu mai tie ce e purtarea de grij ; c el poate ie i din închisoare s domneasc , cu toate c s'a n scut s rac în regatul s u” (Ecc 4,13-14), „O cetate mic cu oameni pu ini; un mare rege vine asupra -i i o împresoar i zide te împrejur-i valuri puternice; în ea se afl un om s rac i în elept care prin în elepciunea lui a mântuit cetatea; ei bine, nimeni nu- i mai aduce aminte de omul acela s rac!” (Ecc 9,14-15).

O alt tem a c rții *Ecleziastul* poate fi considerat pesimismul. Majoritatea comentatorilor acestei c rți biblice susțin faptul c pesimismul Eclieziastului este marcat prin apariția de nu mai puțin de 21 de ori a substantivului „trud ” i de 13 ori a verbului „a trudi”, cuvinte ce fac leg tura între munc i oboseal (cf. Septuaginta 2006: 515). Truda, suferința ajut nu doar la conturarea pesimismului Ecleziastului, ci reprezint și consecința ineluctabil a activit ții celor considerați a deține înțelepciunea.

În strâns leg tur cu „truda” st o alt tem a *Ecleziastului*, cea a fericirii greu de definit. Dac în *Psalmi*, referire la fericire se face prin expresia „fericit omul”, în *Ecleziast* fericirea este exprimat prin expresia „inima mi s-a desf tat în toat truda mea” (Ecc 2,10; 5,18) (cf. Septuaginta 2006: 516).

Locul lui Dumnezeu i r splata pe care Acesta o ofer oamenilor în funcție de faptele lor reprezint , de asemenea, o tem a *Ecleziastului*. Exist o diferenț clar în privința locului în care se afl omul în comparație cu Dumnezeu, raportat la divinitate. Locul omului este pe p mânt, în timp ce locul lui Dumnezeu este în cer: „Nu te gr bi în a- i deschide gura, iar inima ta s nu fie grabnic în a gr i cuvânt în fa a lui Dumnezeu, c ci Dumnezeu este în cer, iar tu, pe p mânt; de aceea cuvintele tale s fie pu ine” (Ecc 5,1). În ceea ce prive te r splata, darul lui Dumnezeu pentru oameni, aceasta se face cu dreptate, „omul bun” primind înțelepciune, în timp ce „omul p c tos” se alege doar cu fr mântare: „V zut-am nevoin a pe care Dumnezeu le-a dat-o fiilor oamenilor s se nevoiasc întrînsa. Tot ce-a f cut, bun l-a f cut pentru vremea sa; i durata le-a dat-o El în inima lor f r ca omul s poat descoperi lucrare pe care Dumnezeu a lucrat-o de la'nceput pâ'n' la sfâr it” (Ecc 3,10-11). Pe tot curpînsul c rții *Ecleziastul* exist o antinomie evident între înțelept și nechibzuit. Cele dou noțiuni sunt însoțite de sinonime care contribuie la definirea conotațiilor lor. Prin urmare, pe lâng „nechibzuinț ” i „sminteal ” apar i „prostia”, „neghiobia”, „r t cirea”, „nelegiuirea”, „întunericul”, în timp ce înțelepciunea, care are o leg tur strâns cu știința, este caracterizat

atât prin anumite verbe prin care este marcat observația („a vedea”, „a c uta”, „a cerceta”, „a primi”), cât și cu ajutorul unor calități („curajul”, „cutezanța”, „voința”) (cf. Septuaginta 2006: 518). Prin urmare, înțeleptul și nehibzuitul devin în textul Ecleeziastului elemente ale unei antropologii, constituind chiar o altă temă a acestei cărți biblice.

O ultimă temă importantă a acestei cărți sapiențiale o reprezintă timpul sau mai degrabă reflecția asupra timpului. Astfel, în *Ecleeziast* timpul este prezentat în diferite moduri: de la timpul fizic și cosmic până la timpul existenței umane și modul în care omul percepe conștient timpul (Septuaginta 2006: 518).

5.1.2.4. Interferențe între nivelurile cult și popular

Pentru a identifica proverbele de sorginte biblică ce au pătruns în mentalul colectiv românesc am luat drept reper cea mai complexă culegere de proverbe românești, *Proverbele românilor* de Iuliu Zanne. Proverbele extrase din culegerea lui Zanne au fost comparate cu cele din culegerea realizată de Wolfgang Mieder, *Not by Bread Alone*, culegere constituită exclusiv din proverbe biblice care au pătruns în cultura engleză.

Wolfgang Mieder susține faptul că, deși nu toate proverbele care îi au originea în Sfânta Scriptură îi păstrează caracterul paremiologic în limbile și culturile în care au fost traduse. Cele mai multe din limbile a căror cultură a fost influențată semnificativ de Biblie cuprind între trei și cinci sute de astfel de proverbe de sorginte biblică (vezi Mieder 1990: 12). Dacă pentru limba engleză, Mieder identifică nu mai puțin de 425 de proverbe de origine biblică, în cazul limbii române, parcurgând culegerea lui Zanne, am identificat aproximativ 148 de proverbe de sorginte biblică și 11 expresii paremiologice care îi au originea în citate sau întâmplări din Sfânta Scriptură. Din cele 148 de proverbe biblice identificate, 109 sunt din Vechiul Testament și 39 din Noul Testament. Așa cum am amintit mai devreme, faptul că o parte din proverbele Noului Testament sunt reproduse din Vechiul Testament, face ca 10 dintre proverbele identificate în culegerea lui Zanne să se regăsească în ambele părți ale Bibliei. În ceea ce privește proverbele care îi au originea în Vechiul Testament, trebuie menționat faptul că majoritatea este constituită de cele din cartea *Proverbele lui Solomon* (69). Celelalte cărți din Vechiul Testament din care sunt extrase proverbele identificate în culegerea lui Zanne sunt: *Ecleeziastul*, *Iov*, *Psalmii*, *Cartea Înțelepciunii lui Isus*, *Fiul lui Sirach*, *Osea*, *Estera*, *Deuteronomul*, *Ieremia*, *Facerea*, *Ieireea*, *Leviticul*, *Numerele*.

În cazul Noului Testament, cea mai influentă dintre Evanghelii este, de departe, *Evanghelia după Matei* (36), o mare parte dintre proverbele ce se găsesc aici fiind identificate și în *Marcu*, *Luca* și *Ioan*. Acest lucru se datorează în principal repetitivității Evangheliilor sinoptice (cf. Mieder 1990: 13). Celelalte cărți din Noul Testament din care au fost extrase proverbe sunt: *Faptele Apostolilor*, *Epistola către trei Romani*, *Epistola întâi către trei Corinteni*, *Epistola către trei Galateni*, *Epistola Sfântului Apostol Pavel a doua către Timotei*, *Epistola Sfântului Apostol Pavel către Evrei*, *Epistola Sobornicească a Sfântului Apostol Iacob*, *Apocalipsa Sfântului Ioan*.

Raportând proverbele pe care le-am identificat în colecția lui Zanne la cele din colecția lui Mieder ar putea fi identificate trei categorii de proverbe:

1. proverbe care se găsesc atât în română, cât și în engleză (cea mai mare parte din proverbele identificate în colecția lui Zanne au corespondent și în cea a lui Mieder);
2. proverbe care se găsesc în română, dar nu și în engleză (cel puțin nu incluse în colecția lui Mieder);
3. proverbe care nu se găsesc în română (culegerea lui Zanne), dar se găsesc în engleză.

Iată câteva exemple pentru fiecare categorie în parte.

Pentru categoria proverbelor ce se regăsesc în ambele limbi pot fi amintite proverbe precum: *Nu știi ce aduce ziua de mâine* (Zanne I: 48) cu corespondentul *Boast not for tomorrow, for you know not what a day may bring forth*. (Mieder 1990: 24), ambele avându-și originea în Prov. 27,1; *Cine seamănă vânt culege furtună*. (Zanne I: 88) cu echivalentul englezesc *They that sow the wind shall reap the whirlwind*. (Mieder 1990: 42), ambele avându-și originea în Os 8,7; *Mai bine un câine viu decât un leu mort*. (Zanne I: 378) cu corespondentul *A living dog is better than a dead lion*. (Mieder 1990: 75), ambele avându-și originea în Ecc 9,4.

În cea de-a doua categorie, cea a proverbelor care se găsesc în română, dar nu și în engleză, regăsim proverbe precum: *Unde nu sunt boi, ieslele sunt curate*. (Zanne I: 334), cu originea în Pr 14,4; *Toată pasrea îi are odihnă în cuibul ei*. (Zanne I: 579), cu originea în Pr 27,8; *Pomul neroditor se taie și-n foc s-aruncă*. (Zanne I: 258), cu originea în *Evanghelia după Matei* (Mt 3,10).

În ultima categorie, cea a proverbelor care nu se găsesc în română, dar se găsesc în engleză sunt încadrate proverbe precum: *Better one die than all*. (Mieder 1990: 42) care și-a originea în In 11,50; *In malice be children, but in understanding be men*. (Mieder 1990: 25)

cu originea în 1Co 14,20; *Call no man happy before his death*. (Mieder 1990: 46) cu originea în Sir 11,28.

În următoarele pagini, vom încerca să discutăm câteva dintre cele mai semnificative proverbe⁸⁷ din prima categorie (cele regăsite în ambele colecții de proverbe), și să amintim doar câteva din celelalte două categorii.

5.1.2.4.1. Proverbe de sorginte biblică identificate în ambele colecții de proverbe (ZANNE și MIEDER)

În privința acestei prime categorii de proverbe, identificate în ambele colecții de proverbe, am ales să realizăm clasificarea acestora în funcție de cele două mari părți ale Sfintei Scripturi (VT și NT), și mai apoi în funcție de cărțile biblice în care acestea apar. De asemenea, am ales să urmărim cronologia cărților biblice așa cum se regăsește ea în versiunea Sfintei Scripturi diortosit de Barolomeu Valeriu Anania. Ori de câte ori am găsit proverbe regăsite în alte tipuri de contexte decât cel religios, am oferit exemple din presa scrisă, mediul online, literatură a.m.d.

Proverbe originare în Vechiul Testament

Cele mai multe dintre proverbele identificate în cele două colecții de proverbe, originare în Vechiul Testament se regăsesc în mod previzibil în cărțile considerate sapiențiale precum *Proverbele lui Solomon*, *Ecleziast* și *Isus Sirach*, dar există, de asemenea, proverbe și în alte cărți ale Vechiului Testament precum: *Ieșirea*, *Levitic*, *Deuteronom* a.m.d.

Ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, mână pentru mână, picior pentru picior (Ies 21,24).

Acest verset nu conține un proverb propriu-zis, ci reprezintă ceea ce exegeții biblici numesc „legea talionului”. Încadrat în rândul celor mai vechi legi, legea talionului are la bază reciprocitatea crimei și pedepsei. În cea de-a doua carte a Vechiului Testament, legea talionului este exemplificată prin acel episod ipotetic în care doi bărbați bătându-se, lovesc o femeie însărcinată, aceasta suferind răni sau chiar pierzând copilul. Legea stipulează două tipuri de pedeapsă, în funcție de gravitatea faptei: plata unei sume de bani pe care o va cere bărbatul femeii, în cazul în care pruncul „neîmplinit” moare și urmarea îndeaproape a

⁸⁷ Pentru proverbele de sorginte biblică în limba română am luat ca referință *Biblia Anania*, iar pentru cele în engleză, *King James' Bible*.

principiului „ochi pentru ochi i dinte pentru dinte” în cazul în care pruncul pierdut este „împlinit” (cf. Meyers 2005: 192-193). În ceea ce privește „statutul” pe care îl are pruncul („neîmplinit” vs. „împlinit”), majoritatea exegeților biblici fac referire la starea embrionară a acestuia („neîmplinirea”) sau la faptul că pruncul are deja înfățișare de om. Prin urmare, mesajul legii este unul vindicativ: pedepsește-l pe vinovat în conformitate cu rănile, daunele provocate. Legea talionului mai apare citată și în alte cărți din Vechiul Testament: *frântur pentru frântur, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte; așa cum l-ai vătămat el pe altul, întocmai și se face lui.* (Lv 24,20), *Ochiului tău s-nu-i fie mil de el: suflet pentru suflet, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, mână pentru mână, picior pentru picior; precum cineva îl va da de răp pe fratele său, așa și-l dai voi pe el.* (Dt 19,21), dar și în Noul Testament: *Ai auzit că s'a spus: Ochi pentru ochi i dinte pentru dinte;* (Mt 5,38), acolo unde legea este dată drept exemplu negativ.

Zanne înregistrează această lege sub formă de „zicere”, cu forma *Dinte pentru dinte, i ochiu pentru ochiu.* (Zanne II: 117), pe când la Mieder, aceasta se regăsește cu forma *An eye for an eye, and a tooth for a tooth.* (Mieder 1990: 41), extras din versetul ce se regăsește în *KJB* (*Eye for eye, tooth for tooth, hand for hand, foot for foot*).

Astăzi, expresia cu caracter paremiologic se regăsește folosită în presă, în special în titlurile articolelor al căror subiect face referire la războaie. Un prim articol în care expresia se regăsește folosită încă din titlu este: «„Ochi pentru ochi, dinte pentru dinte,.. A permis Moise Legea Sharia?»⁸⁸, articol în care se vorbește despre atacurile teroriste din timpul maratonului din Boston și despre așa numita „lege Sharia”, care urmează îndeaproape principiul „ochi pentru ochi i dinte pentru dinte”. Având ca subiect tot lumea arabă, articolul cu titlul: «„Ochi pentru ochi, dinte pentru dinte” în Arabia Saudit : un grup de judecători cere „paralizia” unui bărbat care și-a lăsat prietenul în scaunul cu rotile»⁸⁹ vorbește tot despre războaie, prin aplicarea aceluiași principiu. Expresia este folosită și de liderul libian, Moammar Gaddafi, a cărui amenințarea la adresa Europei devine titlu de știre: «Gaddafi amenință Europa cu atentate: „Ochi pentru ochi i dinte pentru dinte”»⁹⁰. Numărul 340 al revistei online de teatru, yorick.ro, propune un editorial cu titlul: „Ochi pentru ochi i dinte pentru dinte la Brașov”⁹¹, editorial în care autorea Alina Epingeac prezintă cu o ironie transformată pe alocuri în

⁸⁸ https://www.dcnews.ro/ochi-pentru-ochi-dinte-pentru-dinte-a-permis-moise-legea-sharia_321079.html

⁸⁹ http://adevarul.ro/international/asia/ochi-ochi-dinte-dinte-arabia-saudita-grup-judecatori-cere-paralizia-unui-barbat-si-a-lasat-prietenul-scaunul-rotile-1_515b224800f5182b85796fd7/index.html

⁹⁰ <http://www.ziare.com/international/libia/gaddafi-ameninta-europa-cu-atentate-ochi-pentru-ochi-si-dinte-pentru-dinte-1106371>

⁹¹ <http://yorick.ro/ochi-pentru-ochi-si-dinte-pentru-dinte-la-brasov/>

sarcasm, o situație conflictuală cu care se confruntă Teatrul Național din Brașov. O situație inedită petrecută în China stă la baza uneitiri din domeniul auto, publicată pe site-ul tirilor ProTV: „Ochi pentru ochi și dinte pentru dinte. Pedepsa aplicată de polițistii chinezi oferitorilor care abuzează de faza lungă”⁹². Ineditul situației constă în pedepsirea oferitorilor care folosesc în mod abuziv faza lungă a farurilor prin obligarea acestora de a sta polițiști de a sta timp de un minut pe un scaun în fața unei mașini cu farurile aprinse. Un ultim exemplu în care este folosită expresia „ochi pentru ochi și dinte pentru dinte” este: „Codul secret al Albaniei: ochi pentru ochi, dinte pentru dinte”⁹³, articol în care este prezentat vechiul cod al albanezilor, datând din Evul Mediu, prin care onoarea jignită trebuie răzbuțată prin moarte. Acest cod al albanezilor, care are la bază legea talionului, reprezintă și subiectul unuia dintre cele mai bune romane ale celui mai tradus autor albanez contemporan, Ismail Kadare, intitulat sugestiv *Aprilie spulberat*.

Să nu te răzbuți cu mâna ta și să nu porți pic pe fiul poporului tău, ci să-l iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși: Eu sunt Domnul, Dumnezeuul vostru! (Lv 19,18).

Hartley (1992: 317-318) caracterizează acest verset ca prezentând două interziceri și o poruncă. Cele două interziceri fac referire la răzbuțare și răniuri: Dumnezeu interzice poporului să se răzbuțească și să poarte dușmănie aproapelui său. Porunca, aceea de a iubi aproapele ca pe sine, prin citarea extrem de frecventă în Noul Testament, a căpătât un caracter proverbial. Astfel, această se regăsește în: Mt 19,19 (*cinste-te pe tatăl tău și pe mama ta și să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși*.), Mc 12,31 (*Iar a doua este aceasta: Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși*.), Rm 13,9 (*Pentru că porunca: să nu săvârșești adulter; să nu uciși; să nu furi; să nu mîrțurisești strâmb; să nu poftiți și oricare altă se cuprind în acest cuvânt, adică: să-l iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși*.), Ga 5,14 (*Căci toată legea se cuprinde într-un singur cuvânt, în acesta: Iubește-te pe aproapele tău ca pe tine însuși*.).

Zanne înregistrează această poruncă ca „zicere”, „maximă”, cu forma: *Să iubim pe aproapele nostru ca însuși pe noi*. (Zanne VII: 855). În *Biblia de la București* regăsim forma: *să iubești pe aproapele tău ca pe tine*. De cealaltă parte, culegerea lui Mieder reține forma *Love your neighbor as yourself*. (Mieder 1990: 29).

⁹² <http://stirileprotv.ro/stiri/auto/ochi-pentru-ochi-si-dinte-pentru-dinte-pedeapsa-aplicata-de-politistii-chinezi-soferilor-care-abuzeaza-de-faza-lunga.html>

⁹³ <http://www.evz.ro/codul-secret-al-albaniei-ochi-pentru-ochi-dinte-pentru-dinte-900266.html>

În ceea ce privește folosirea acestei maxime în presă, trebuie atrasă atenția asupra faptului că aceasta este folosită în majoritatea cazurilor în contexte teologice sau care au legătură cu Sfânta Scriptură, de cele mai multe ori fiind cându-se trimitere la versetele biblice. Cu toate acestea, regulă sim maximă utilizată și în alte contexte, nu foarte îndepărtată de cel teologic sau religios. Astfel, „Iube-te-ți aproapele ca pe tine însuși”⁹⁴ devine titlul unui articol pe site-ul revistei Forbes România, articol ce îndeamnă cititorii să doneze pentru ajutorarea victimelor incendiului de la clubul Colectiv. Același titlu⁹⁵ este adoptat și pentru un comunicat de presă publicat pe site-ul Episcopiei Sloboziei și Călugărilor, prin care se îndeamnă oferirea de sprijin familiilor din localitățile afectate de inundațiile abundente din anul 2012. Un alt articol, de această dată din sfera psihologiei, primește titlul: „Iube-te-ți aproapele...ca pe tine însuși”⁹⁶. Spre deosebire de exemplele precedente, în acest articol îndemnul lui Iisus este folosit pentru accentuarea importanței iubirii de sine în dezvoltarea personală a fiecăruia. Un ultim exemplu este folosirea maximei, de această dată în textul unui articol⁹⁷ menit să explice „iubirea imposibilă” despre care vorbește Andrei Pleșu în cartea sa, *Despre îngeri*.

Te-a chinuit, te-a înfometat și te-a hrănit cu mâna pe care porinți și n-o cunoscuser, ca să-ți arate că nu numai cu pâine va trăi omul, ci cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu. (Dt 8,3).

Versetul reprezintă un îndemn sau, mai degrabă, un avertisment pe care Dumnezeu îl dă poporului lui Israel. Acest avertisment vine în contextul mamei pe care Dumnezeu o trimite pentru a-i hrăni pe membrii poporului ales. Acesta nu trebuie să devină dependență de această mână și suferință de ceea ce este cu adevărat important pentru suflet: cuvântul lui Dumnezeu. Cu alte cuvinte, ceea ce hrănește trupul nu trebuie niciodată să întreacă importanța cuvântului Domnului. Partea a doua a versetului este citată în Noul Testament: *Iar El, răspunzând, i-a zis: „Scrie este: Nu numai cu pâine va trăi omul, ci cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu”* (Mt 4,4), și i-a răspuns Iisus: „Scrie este că nu numai cu pâine va trăi omul, ci cu tot cuvântul lui Dumnezeu”. (Lc 4,4).

Această a doua parte a versetului a fost transformată în proverb, înregistrat în culegerea lui Zanne cu următoarele forme: *Nu numai cu pâine va trăi omul, ci cu tot cuvântul lui*

⁹⁴ <http://www.forbes.ro/forbes-romania-haideti-sa-ajutam-victimele-din-colectiv-49251>

⁹⁵ <http://sf-esc.ro/comunicate-de-presa/6978-13-februarie-2012-sa-iubesti-pe-aproapele-tau-ca-pe-tine-insuti.html>

⁹⁶ <http://entuziasm.ro/dezvoltare-personala/iubeste-ti-aproapele-ca-pe-tine-insuti/>

⁹⁷ <http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/slujitor-minister-al-celuilalt-3015263>

*Dumnezeu. (Zanne I: 634), Nu numai cu pâine trăiește omul, ci și cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu. (Zanne I: 635), Nu trăiește omul cu pâine, ci și cu cuvântul lui Dumnezeu. Biblia de la 1688 reține forma: nu numai pre pâine singur trăiește omul, ce preste tot cuvântul care iase pren rostul lui Dumnezeu u va trăiește omul. În privința limbii engleze, proverbul se regăsește cu forma *Man cannot live by bread alone*. (Mieder 1990: 33).*

Proverbul este folosit în presă în contexte inedite. Îl regăsim, spre exemplu, în titlul unui articol care are ca subiect Postul Mare: «Începem Postul Mare cu rememorarea izgonirii lui Adam din Rai: „Nu numai cu pâine trăiește omul, ci și cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu”. Gând de Duminică – de Elena Solunca Moise»⁹⁸. Trebuie amintit faptul că în titlu nu este menționat doar proverbul ca atare, ci este citat întreg versetul. De asemenea, regăsim proverbul sub forma: „Omul nu trăiește numai cu pâine”⁹⁹ ca subtitlu într-un articol dedicat medicinei naturiste. Proverbul apare menționat și în interiorul textelor unor articole, nefiind însă citat. Spre exemplu, într-un articol în care se vorbește despre istoria pâinii regăsim următoarea frază: „Dacă este adevărat că omul nu trăiește doar cu pâine, cum proclamă Evangheliile, aceleași scripturi susțin că pâinea simbolizează și hrana spirituală a omului”¹⁰⁰. Același lucru se petrece și în alte două articole care discută fie aspecte politice: „Uniunea Europeană a căutat să ne asigure pâinea pe masă, ceea ce e un obiectiv nobil. Dar a neglijat să înțeleagă că omul nu trăiește numai cu pâine și că are și suflet”¹⁰¹, fie aspecte legate de psihologie și sociologie: „Omul are dreptul la fericire, adică dreptul de a-și putea imagina. Din acest punct de vedere, capitalismul se apropie mai mult de utopie decât de natura umană. Lucru pe care politicienii l-au intuit foarte bine, omul nu trăiește numai cu pâine și apă, ci cu promisiuni”¹⁰².

Să nu legi gura boului care treieră. (Dt 25,4)

În privința acestui verset, a cărei formă este, evident, cea a unei legi, Nelson (2002: 297) afirmă că aceasta ar putea susține acel „principiu etic”, regăsit în Pr 12,10 (*Omului drept îi e mil de animalele lui, dar inima necredincioșilor e lipsită de mil.*), și care este introdus în acest verset pentru a inocula o atitudine compunctivă față de vinovatul despre care se

⁹⁸ <http://www.ziaristionline.ro/2017/02/26/incepem-postul-mare-cu-rememorarea-izgonirii-lui-adam-din-rai-nu-numai-cu-paine-traieste-omul-ci-cu-tot-cuvantul-care-iese-din-gura-lui-dumnezeu-gand-de-duminica-de-elena-solunca/>

⁹⁹ http://www.terapii-naturiste.com/gratis/articole/durere_stomac.htm

¹⁰⁰ <https://www.mediasinfo.ro/tine-painea-de-foame-ce-trebuie-sa-stii-despre-paine-istorie-traditii-legende-superstitii/2013/11/18/>

¹⁰¹ <http://www.culturavietii.ro/2017/02/10/uniunea-europeana-criza-federalizare-fragmentare/>

¹⁰² <http://teoriipolitice.blogspot.ro/2012/11/intre-utopie-si-natura-umana.html>

vorbe te în versetele anterioare. De asemenea, în opinia aceluiași exeget, legea ar trebui înțeleasă în strâns legătură cu alte legi care protejează viața în general (Dt 14,21; 20,19-20; 22,6-7). Această lege este citată și în Noul Testament: *Că scris este în legea lui Moise: Să nu legi gura boului care treieră*. (1Co 9,9), *ca zice Scriptura: Să nu legi gura boului care treieră*; și: *Vrednic este lucrătorul de plata sa*. (1Tim 5,18).

Zanne înregistrează acest verset ca proverb, cu forma: *Boul nu treieră cu gura legată*. (Zanne I: 328), pe când Mieder îl înregistrează cu forma *Don't muzzle the mouth of the ox that treads out the corn*. (Mieder 1990: 74), apropiat de cea din KJB (*Thou shalt not muzzle the ox when he treadeth out the corn*).

Cu excepția contextelor religioase, în care proverbul este citat direct din Sfânta Scriptură, am regăsit proverbul folosit într-o tire despre sârbitoria Zilei Animalelor la Rezervația de Urși de la Zărnesti: „Prima Lege de protecție a mediului și a animalelor a fost dată chiar de Dumnezeu. În Biblie se menționează că omul trebuie să se îndure de ele: să ridice boul sau măgarul căzut sub povara lui, să aducă la stăpân animalul rănit, *să nu lege gura boului care treieră*, să hrănească la masa lui și câinii, să trăiască în pace cu toate fiarele”¹⁰³.

***Căci Domnul îl ceartă pe cel pe care-l iubește și-l bate pe fiul căruia-i poartă de grijă.* (Pr 3,12).**

În ceea ce privește acest proverb, Murphy (1998: 21) susține că acesta prezintă problema suferinței, ca rezultat al „pedepsei din iubire”. Pedepsa, adeseori fizică, dată de Dumnezeu reprezintă, în mod paradoxal, un semn al dragostei divine. Așa cum foarte bine remarcă același exeget, această problemă a suferinței apare atât în *Iov* (5,17-27; 33,15-30), cât și în *Evrei* (12,5-6). Clifford (1999: 52-53) pune acest verset în contextul procesului de învățare, al relației magistru-discipol, suferința provocată de pedeapsa divină reprezentând încununarea acestui proces.

Zanne înregistrează acest proverb cu formele: *Pe cel ce iubesc, Domnul ceartă*. (Zanne VI: 550) și *Pe cine iubesc Dumnezeu și îl ceartă*. (Zanne VI: 648), proverbe ce rețin atât forma, cât și sensul proverbului biblic original. Pentru cea de-a doua formă, Zanne identifică două proverbe echivalente în germană (*Wen Gott lieb hat, den züchtigt er*. – „Pe cine Dumnezeu iubește, îl pedepsește”) și în dialectul toscan (*A chi Dio vuol bene, / Manda afflizioni e pene*. – „Cui Dumnezeu voie te binele, îți trimite scârbe și suferințe”). Un alt proverb cu același sens este: *Fiul colit va fi în elept și pe cel ne colit îl va avea slugă*, extras

¹⁰³ <http://newsbv.ro/2016/09/29/ziua-animalelor-sarbatorita-in-mod-inedit-la-zarnesti/>

din Pr 10,5, care în culegerea lui Zanne se regăsește cu forma: *Copilul nepedepsit, ajunge nepricopsit* (Zanne II: 75).

Alte variante ale proverbului în limba română sunt: *Cine iube te bine pedepse te bine, Cine nu se-ndur de varg pierde copilul, Cui i-e mil nuiaua s'nu- i frâng* ./ *El mai pe urmă copilul o s' - i plâng* , *Copilul nepedepsit ajunge neprocopsit, Copilul râsgâiat r' mâne ne-nv'țat, Copilul alintat e Român (om) stricat, Cui i-e mil de copil, nu iube te pe copil sau Copilului d' -i cu palma la cur s' -i vie mintea la cap* (Gheorghe 1986: 135). Proverbul prezintă echivalențe și în aromână : *Ficiorlu ațel nepedepsit procopsitu nu poate s'hib* , *Ficiorlu diznirdat armâne ninvițat, Multu diznirdat f'iciorlu ninvițat poate s'armână*; latin : *Qui bene amat, bene castigat*; francez : *Qui aime bien, chatie bien, Enfant par trop caressé/ Mal appris et pis réglé*; italian : *Chi ama bene, gastiga bene, Chi ben ama, ben castiga, Figlio senza dolore, madre senza amore*; portughez : *Quem bem ama, bem castiga, Moço que não é castigado não será cortêsão nem letrado*; spaniol : *Quiem bien te quiere, te hará llorar, Quien te castiga, te ama*; chiar și în catalan : *Quie bé ama, bé castiga* (Gheorghe 1986: 136).

În *Biblia*¹⁰⁴ de la 1688 regăsim forma: *Pentru c'pre cea ce iube te Domnul, ceart' i bate pre tot fiul pre carele priime te*. În colecția realizată de Mieder, proverbul este înregistrat cu forma *Whom the Lord loves he chastises*. (Mieder 1990: 77), ce o urmează îndeaproape pe cea biblică , în *KJB* proverbul având forma *For whom the LORD loveth he correcteth even as a father the son in whom he delighteth*.

Frumuseea femeii fără minte e ca cerceul de aur în nările porcului. (Pr 11,22).

În comentariul făcut acestui proverb, Murphy (1998: 83) opinează că acesta oferă o imagine grotescă prin alăturarea inelului de aur, care reprezintă o bijuterie, nărilor unui animal. În acest proverb, folosirea inelului și nu a altei bijuterii nu este deloc întâmplătoare. Căptile Vechiului Testament (Fc 24,47; Is 21,20) oferă numeroase referiri la inelele purtate de femei la mâini sau în urechi. Prin urmare, folosirea inelului în contextul proverbului are rolul de a scoate în evidență sarcasmul. Același Murphy este de părere că această comparație care stă la baza proverbului nu se face între *femeie* și *porc*, ci între *femeia fără minte* și *porcul „împopoțonat”*. Femeia fără minte trebuie interpretată aici mai degrabă ca femeia care îi lipsește bunul simț (gust) sau chiar simțul penibilului. Ideea proverbului este rezumată perfect

¹⁰⁴ În privința proverbelor care au drept corespondențelor biblice în cartea *Proverbele lui Solomon*, Zanne folosește ca lucrare de referință un extras al *Paremiilor lui Solomon* din *Biblia de la 1688*, ediția 1895.

de același exeget: „Beauty without wisdom is the height of incongruity” („Frumusețea fără înțelepciune reprezintă culmea nepotrivirii”) (Murphy 1998: 83). Pe de altă parte, Clifford (1999: 125) afirmă, indirect, că acest proverb se adresează bărbatilor, în special celor tineri, care își caută soție. Pentru a găsi o femeie bună ea trebuie să urmeze principiul propus de proverb, adică „înțelepciunea înaintea frumuseții”. O altă interpretare interesantă este oferită de Fox (2009: 541), care vede în grotesc o modalitate prin care proverbul poate satiriza atât femeia care se dă în spectacol cu înfrumusețarea ei, cât și bărbatul care se laudă cu frumusețea femeii lui.

În colecția lui Zanne proverbul este înregistrat cu forma *Nu băga inelul de aur în botul porcului*. (Zanne I: 610), dar și cu alte două variante în care substantivul *inel* este înlocuit cu *belciug* sau *mărgăritar*. Chiar dacă originea acestui proverb nu poate fi contestată, sensul acestuia se departează de cel al proverbului biblic original, împrumutându-l mai degrabă pe cel al proverbului ce se regăsește în versetul 6 al capitolului 7 din *Evanghelia după Matei* (*nu aruncați mărgăritarele voastre înaintea porcilor*). *Biblia de la București* reține forma: *În cerchip cerceul de aur în nasul scroafei, așa la femeia îndrăgnea frumusețea*. Mieder include în colecția sa forma *A fair woman without discretion is like a ring of gold in a swine's snout*. (Mieder 1990: 70), care prestează sensul proverbului biblic original, dar în mare parte în forma proverbului din *KJB* (*As a jewel of gold in a swine's snout, so is a fair woman which is without discretion.*).

Omului drept îi e mil de animalele lui, dar inima necredincioșilor e lipsită de mil. (Proverbul 12,10).

În cazul acestui proverb, faptul că sunt implicate animalele și grija pentru acestea, îl face pe Murphy (1998: 130) să afirme că proverbul tratează viața la țară. Clifford (1999: 131), pe de altă parte, insistă asupra faptului că acea „mil” pentru animale nu se referă neapărat la sufletul acestora, ci mai degrabă la existența și nevoile lor fizice (dacă sunt bine îngrijite, dacă au suficientă mâncare ș.a.m.d.). Comportamentul pe care omul drept, milostiv, îl are față de animalele lui se datorează nu numai faptului că acestea se „oferă” stăpânului drept hrană sau îi oferă acestuia materie primă pentru realizarea de vești bune, ci și celei legi expuse în *Deuteronomul* (*Să nu legi gura boului care treieră*. – Dt 25,4), devenită și ea proverb, care îndeamnă la grija față de animal (cf. Clifford 1999: 131). Cu alte cuvinte ideea proverbului este aceea că omul drept are grijă de oricine, chiar și de animalele sale. Chiar dacă proverbul este construit pe o antiteză (omul drept vs. omul necredincios), Fox (2009: 552) afirmă că

acesta nu cataloghează cele două tipuri de oameni pe baza grijii sau lipsei acesteia față de animale, ci are mai degrabă rolul de a portretiza și evalua cele două tipologii umane.

În culegerea lui Zanne, proverbul este înregistrat cu forma: *Carele nu e milostiv c tre dobitoacele sale, acela nu va fi milostiv nici c tre oameni.* (Zanne I: 459), dar și cu o formă versificată, *Acela ce n-are mil de dobitoc, / Nici de om n-are mil deloc.* (Zanne I: 459). Chiar dacă forma acestui proverb diferă de cea a proverbului biblic original, sensul rămâne același. În *Biblia de la 1688* regăsim forma: *Direptului i se face mil de sufletul dobitoacelor lui, iar ficiții necuraților nemilostivi sunt.* Mieder înregistrează proverbul cu forma *A righteous man regards the life of his animal.* (1990: 29), formă care reprezintă prima parte a proverbului din *KJB* (*A righteous man regardeth the life of his beast: but the tender mercies of the wicked are cruel.*).

Cel ce umblă cu în elep îi în elept va fi, dar cel ce umblă cu descreiera îi, a a va fi cunoscut. (Pr 13,21).

În privința acestui proverb, Murphy (1998: 98) insistă asupra faptului că accentul este pus pe influența pe care cele două tipologii umane o pot avea asupra semenilor lor. „Înțelepții” și „descreierații” sunt cei care au puterea de a influența. Proverbul face parte din acea categorie a proverbelor care se bazează pe contrast sau antinomie. Clifford (1999: 139) afirmă că ideea centrală a proverbului este dată de importanța pe care o are „modelul”: un om poate deveni la fel ca cel cu care se asociază, cu care are legături, poate fi „modelat” de compania pe care o alege.

Acest proverb se regăsește în culegerea lui Zanne cu binecunoscuta formă *Cu cine te aduni te asemeni.* (Zanne IV: 195), fiind întâlnit în opere foarte vechi precum *Odissea* lui Homer, *Sicyoniana* lui Menandru, în scrierile lui Platon, Aristotel și Cicero. O altă formă înregistrată în aceeași culegere este *Cu ce dascal locuiesce a a carte ală tuesce.* (Zanne V: 254), proverb pentru care există echivalente în limbile franceză (*Dis moi qui tu hantes je te dirai qui tu es.* – „Spune-mi cu cine bântuie îți voi spune cine ești.”), germană (*Sag’ mir mit wem Du umgehest, ich sage Dir wer Du bist.* – „Spune-mi cu cine umbli, eu îți spun ție cine ești.”), italiană (*Dimmi con chi vai, e te dirò chi sei.* – „Spune-mi cu cine te duci îți voi spune cine ești.”). Ținând cont de aceste proverbe echivalente putem afirma că proverbul *Spune-mi cu cine te însoțești ca să-ți spun cine ești* poate fi și el încadrat în categoria proverbelor cu origine în Biblie, fiind cel mai probabil calchiat după unul dintre proverbele din limbile deja amintite. O altă formă a acestui proverb este: *Spune-mi cu cine mergi îți voi spune ce*

pl te ti (Gheorghe 1986: 324). De asemenea, exist numeroase proverbe similare, unele dintre ele foarte expresive: *Cine se aseam n se adun*, *Omul trage la om i dobitocul la dobitoc*, *Cine tr iește cu chiorii se învaț a se uita cruci*, *Cine intr în cu c trebuie s cânte coco e te*, *Gușaii cu gușaii se-ncuscesc*, *Cine doarme cu câinii se scoal plin de pureci*, *Cine se bag între lupi trebuie s urle*, *Pa te iarba unde-o cuno ti*, *Fiecare unde cunoa te acolo trage* (Gheorghe 1986: 325). Dat fiind faptul c proverbul are echivalențe în limbile francez i italian , nu putem trece cu vederea nici formele sale din latin : *Ex socio cognoscitur vir* sau *Talis semper eris, quorum consortia quaeris*. De asemenea, proverbul prezint echivalențe și în alte limbi romanice, precum portughez : *Diz-me ceom quem lidas* (andas), *dir-te-ei as manhas que tens*, *Diz-me com quem vás*, *dir-te-ei o que farás*; spaniol : *Dime con quién andas* (fueres), *diréte (y te diré) quién eres*, *Dime con quién irás* (paces) y *decirte he (lo) qué harás* (haces), *Dime con quién tratas*, y *diréte quién eres y qué costumbres tienes*, *Dime con quién andas*, *diréte lo que hablas*, o *tus mañas*, *Dime con quién vas*, *decirte he qué mañas has*, *No con quien naces*, sino *con quien paces* sau catalan : *Digues-me amb qui et fas*, et *diré el que seràs* (Gheorghe 1986: 325).

Biblia de la Bucure ti reține forma: *Cel ce umbl împreun cu cei înv țai, înv țat va fi; iar cel ce merge cu cei f r de minte, cunoa te-se-va*. În limba englez , proverbul este înregistrat cu forma *Walk with the wise men and you shall be wise*. (Mieder 1990: 38), form ce p streaz în mare parte structura proverbului biblic original reg sit în *KJB* (*He that walketh with wise men shall be wise: but a companion of fools shall be destroyed*).

Proverbul este folosit în articole de pres în contexte diverse, p strându- i sensul pe care l-am amintit. Astfel, într-un articol în care se vorbește despre atracția dintre persoanele cu caracteristici fizice asem n toare, reg sim folosit proverbul înc din titlu: „E dovedit tiin ific: *cine se aseam n se adun*”¹⁰⁵. În acest caz, proverbul este folosit aproape literal, ținând cont c în articol se face referire chiar la asem n rile de ordin fizic. Un alt exemplu concludent este articolul cu titlul: „Cine se aseam n se adun : Dan Voiculescu i Alexandru Dinulescu”¹⁰⁶, în care se vorbește despre relația dintre cele dou personaje i caracterul lor similar sau mai degrab lipsa lor de caracter. Un alt articol, care descrie profilul femeilor care își susțin soții în lupta pentru câștigarea funcției de președinte al României, face uz de proverb înc din titlu: « „Spune-mi cu cine te însoțești, ca s -ți spun cine ești”. Cine sunt femeile din

¹⁰⁵ <http://www.gandul.info/magazin/e-dovedit-stiintific-cine-se-aseamana-se-aduna-10343819>

¹⁰⁶ <http://www.curierulnational.ro/Eveniment/2002-11-28/Cine+se+aseamana+se+aduna%3A+Dan+Voiculescu+si+Alexandru+Dinulescu>

spatele candidaților la președinție»¹⁰⁷. Un ultim exemplu este extras de pe site-ul antenasatelor.ro, acolo unde regăsim un articol în care se comentează proverbul *Spune-mi cu cine te aduni, ca să-ți spun cine ești*¹⁰⁸, proverb ce constituie și titlul articolului.

Omul simplu dă crezare fiecărui cuvânt, dar istețul vine la gândul de-pe-urmă. (Pr 14,15).

În opinia lui Murphy (1998: 105), ceea ce îi propune proverbul să transmită este un avertisment adresat celor naivi, celor fără discernământ, astfel încât aceștia să conștientizeze realitatea în care trăiesc. Acest lucru este realizat prin puterea exemplului dat de cei „isteți”, a căror acțiune se bazează în primul rând pe prudență.

Culegerea lui Zanne înregistrează proverbul cu forma *Înțeleptul făgăduiesc și nebunul trage nădejde*. (Zanne VII: 376), dar și cu forme în care substantivul *nebun* este înlocuit cu *prost*: *Înțeleptul făgăduiesc, iar prostul nădăduiesc*. sau *înțeleptul cu cumintele: Cumintele făgăduiesc și nebunul trage nădejde*. După cum se poate observa, aceste forme sunt apropiate de cea a proverbului biblic original, iar sensul este același. *Biblia de la 1688* înregistrează forma: *Cel prost crede la tot cuvântul, iar vicleanul vine la cîntec*. Mieder înregistrează proverbul cu forma: *A fool believes everything*. (Mieder 1990: 37), formă ce reprezintă o prelucrare a primei părți a proverbului biblic original înregistrat în *KJB* (*The simple believeth every word: but the prudent man looketh well to his going.*).

Mânia îi ucide chiar și pe înțelepți; un răspuns potolit însuși îndepărtează furia, în timp ce un cuvânt aspru o aprinde. (Pr 15,1).

Subiectul acestui proverb, la fel ca cel din Pr 25,15, este cuvântul. Murphy (1998: 111) este de părere că esența proverbului este aceea că furia, conflictul pot fi evitate prin blândețea cuvântului. În comentariul pe care îl face acestui proverb, Clifford (1999: 150) pune în evidență accentul pe importanța pe care cuvântul o are în aplanarea furiei, considerat înamicul înțelepciunii. Fox (2009: 588) afirmă că această blândețe a cuvântului își are originea în înțelepciunea egipteană, acolo unde se mizează pe ideea de evitare a unui eventual conflict. Exegeții găsește numeroase astfel de exemple în scrieri sapiențiale egiptene precum *Învățăturile lui Ptahhotep* sau cele ale lui *Amenemope*.

¹⁰⁷ <http://stirileprotv.ro/stiri/alegeri-prezidentiale-2014/cine-sunt-femeile-din-spatele-candidatilor-la-presedintie-analiza-sotiilor-celor-din-lupta-pentru-cotroceni.html>

¹⁰⁸ <http://www.antenasatelor.ro/traditii/proverbele-romane/40-%E2%80%9Dspune-mi-cu-cine-te-aduni,-ca-sa-ti-spun-cine-esti%E2%80%9D.html>

În culegerea lui Zanne există două înregistrări de proverbe care au legătură cu proverbul biblic. Prima dintre ele este: *Cuvântul împotriva sabiei ascute, iar răspunderea lui frânge mânia.* (Zanne II: 534), care prezintă o diferență notabilă față de proverbul biblic original, inversarea celor două părți. Cea de-a doua înregistrare este: *Răspunsul blând înlătură mânia.* (Zanne II: 689), care, după cum bine se poate observa, păstrează esența proverbului biblic. *Biblia de la București* reține următoarea formă: *Urgia pierde și preceii înțelepți; iar răspunsul cucernic, întoarce mânia, și cuvântul aspru aprinde urgia.* Același lucru se poate observa și în cazul limbii engleze cu proverbul *A soft answer turns away wrath.* (Mieder 1990: 31), care este identic cu prima parte a proverbului biblic înregistrat în *KJB* (*A soft answer turneth away wrath: but grievous words stir up anger.*).

Mândria merge înaintea nimicirii, iar înaintea ei derii, gândul cel rău. (Pr 16,20).

Tema acestui proverb, afirmă Murphy (1998: 122), este mândria / umilința, una dintre cele mai întâlnite teme din *Proverbele lui Solomon*. Sensul proverbului este destul de evident și nu pune probleme de interpretare: mândria reprezintă primul pas spre pierzanie. Fox (2009: 618) afirmă că aroganța are puterea de a-l schimba pe om, făcându-l să nu-și mai poată vedea propria condiție și, în același timp, să fie imun la mustrări.

Culegerea lui Zanne înregistrează proverbul cu forma *Mândria vine înaintea ei derii.* (Zanne VII: 655), aceasta fiind aproape identică cu prima parte a proverbului biblic original, păstrându-și, în același timp, și sensul. Același Zanne include și echivalente ale proverbului din limbile franceză (*L'orgueil est l'avant coureur de la chute.* – „Orgoliul vine înaintea ei derii.”), italiană (*La superbia andò a cavallo e tornò a piedi.* – „Mândria merge înainte și se întoarce pe jos.”) și germană (*Hochmuth kommt vor dem Fall.* – „Mândria vine înaintea ei derii.”). *Biblia de la 1688* prezintă următoarea formă: *Mai iute de cât surparea povăște semeția și mai înainte ei derii, gândirea cea rea.* Mieder înregistrează proverbul cu forma: *Pride goes before a fall.* (Mieder 1990: 20).

Proverbul se regăsește folosit și în presă, în alte contexte decât cele religioase. Spre exemplu, într-un articol care prezintă modul în care Islanda a reușit să gestioneze colapsul financiar din 2008, regăsim proverbul folosit cu formă interogativă: „Ce se poate, deci, învăța din experiența Islandei? *Mândria vine înaintea ei derii?* Rămân la ceea ce îți cel mai bine? Sentimentul euforic și copleșitor este că acest popor este complet unic”¹⁰⁹. Un alt articol în care

¹⁰⁹ <http://www.businessmagazin.ro/special/lectia-islandeaza-ce-putem-invata-de-la-insula-care-s-a-prabusit-si-acum-renaste-11944640/?p=4>

reg sim proverbul folosit încă din titlu, reprezintă, de fapt, un interviu pe care voceastrazii.com îl ia unui român care a reușit să se afirme prin sport în Statele Unite și care îi critică conaționali, spunând că suferă de mândrie: «Radu Brylynskei: „Mândria vine înaintea caderii”»¹¹⁰.

Mai bun e un dumicat cu plăcere în pace decât o casă doldora de bunătăți și jertfe nedrepte, cu vrajbă. (Pr 17,1).

Așa cum bine se poate observa, acest proverb face parte din categoria proverbelor de tipul „mai bine...decât”, ce se regăsesc în Sfânta Scriptură. Ceea ce remarcă Murphy (1998: 128) în cazul acestui proverb este contrastul dintre „îmbucătură” (o bucată mică dintr-un aliment, dumicalul) și „casă plină de bunătăți”, dar și antinomia dintre „pace” și „ceartă”. Același exeget amintește că un proverb asemănător se găsește și în *Învățăturile lui Amenemope*, ceea ce demonstrează faptul că proverbul biblic își are originea în scrierile sapiențiale egiptene. Clifford (1999: 164) insistă asupra faptului că mesajul proverbului este acela de a scoate în evidență importanța prieteniei și nu pe cea a mâncării în sine. Cu alte cuvinte, pacea ar trebui interpretată ca fiind adevăratul „ospăț”. Același sens prezintă și proverbul din Pr 15,17: *Mai bun e ospățul de legume cu prietenie decât bunătatea decât carnea de vițel la o masă cu ură*.

Zanne identifică proverbul cu forma *Mai bine e o bucată de pâine goală, în pace, decât o mie de dulceduri cu ceartă*. (Zanne IV: 75), formă care prezintă structura proverbului biblic original (*mai bine ... decât*). Proverbul înregistrat la Zanne reprezintă o prelucrare a formei proverbului biblic înregistrat în *Biblia de la 1688* (*Mai bine este o bucată de pâine seacă în pace, decât o casă plină de cărări pregătite cu ceartă*). *Biblia de la București* reține forma: *Mai bine pâine cu bucurie, cu pace, decât casă cu multe bunătăți plină și de cât nedrepte jertfe cu vrajbă*. În limba engleză, proverbul se regăsește cu forma *Better a dry morsel and quietness with it, than a house full of feasting with strife*. (Mieder 1990: 54), formă care rămâne destul de fidelă celei din *KJB* (*Better is a dry morsel, and quietness therewith, than an house full of sacrifices with strife*).

Alte variante ale proverbului în limba română sunt: *Mai bine varză acru cu-nvoială decât zahăr cu cârteală*, *Mai bine țărână cu îndrăzneală decât zahăr cu cârteală*, *Mai bine legumă puțină și dragoste multă*, *Decât să mănâncăm mîlă cu unt și să mîlăm în pîmînt, mai bine pâine cu sare și să mîlăm la el ca la soare*, *Decât să întingă cu urătu-n unt, și să te uiți în*

¹¹⁰ <http://voceastrazii.com/radu-brylynskei-mandria-vine-inaintea-caderii/>

p mânt, mai bine s-ntîngi în sare, i s te uiți la soare, Pâine i sare i s te uiți la soare. Proverbul are echivalențe și în aromân : *Un codru de pâne cu bun vreaare fațe ma multu ca un meas amir reasc cu nr rire, Ma ghine pâne -sare cu arine, dicât pâne -meare cu ngriñe, Ma bun pâne goal cu arâdeare, decât gela multe cu înc ciare;* francez : *Mieux vaut pain sec et la paix que bonne chère et querelle, Mieux vaut en paix un oeuf qu en guerre un boeuf;* italian : *Più vale un pan con amore, che un cappone con dolore, Val più un buon giorno con un uovo, che un mal anno con un bue;* portughez : *Antes um ovo com paz que um boi com guerra, Mais vale pedaço de pão com amor que galinha com dor, Mais vale vaca em paz do que pombo em guerra, Melhor é um pão com Deus que dois com o demo;* spaniol : *Más vale vaca en paz que pollos com agraz, Más vale pan con amor, que gallina con dolor* (Gheorghe 1986: 257).

O inim vesel face via a s n toas , dar omului mâhnit i se usuc oasele. (Pr 17,22).

Comentând acest proverb, Murphy (1998: 131) observ foarte bine c aceasta face referire la o a a-numit „unitate psihosomatic”, adic st rile interioare ale omului afecteaz bun starea corpului i viceversa. Fox (2009: 635) afirm c *oasele uscate* sunt folosite aici deoarece erau considerate o cauz i în acela i timp un semn al s n t ții precare, imaginea pe care acestea o contureaz exprimând durerile provocate de ceea ce știința numește ast zi artrit .

În culegerea lui Zanne, proverbul este redat cu forma *Inima s n toas e viața trupului.* (Zanne II: 202), form ce reprezint o compactare a proverbului ce se reg se te în Sfânta Scriptur . Dac proverbul biblic original face referire la influențele reciproce pe care le au sufletul i trupul, proverbul cules de Zanne este folosit cu un sens u or diferit: se spune despre cineva care este mereu optimist, care, indiferent prin câte greut ți ar trece, r mîne vesel. *Biblia de la 1688* înregistreaz forma: *Inima ce se vesele te face a fi s n tos, iar omului mâhnit usuc -i-se oasele.* În cazul limbii engleze, lucrurile sunt mai simple. Mieder înregistreaz proverbul cu forma *A merry heart does good like medicine.* (Mieder 1990: 46), form identic cu prima parte a proverbului biblic original înregistrat în *KJB* (*A merry heart doeth good like a medicine: but a broken spirit drieth the bones.*).

Un frate ajutat de un frate e ca o cetate înalt i tare i e tot atât de puternic ca un palat bine temeluit. (Pr 18,19).

Ceea ce se observă de la bun început în cazul acestui proverb este faptul că Anania îl traduce după *Septuaginta*, întrucât forma proverbului este diametral opus față de cea tradusă după originalul ebraic. Dacă în cazul traducerii după *Septuaginta* este vorba despre „un frate ajutat de un frate”, în cazul traducerii după ebraic forma este cu totul schimbată, fiind prezentat „un frate supărat” (*a brother offended*). Cu toate acestea, proverbul pune adevărate dificultăți de interpretare, atât Murphy (1998: 137), cât și Fox (2009: 644) insistând asupra traducerii incerte sau sensului obscur al acestui proverb.

În culegerea lui Zanne proverbul este înregistrat cu o formă versificată: *Unde sunt doi (trei / nou) frați, / Coadă și nu-ți bagi*. (Zanne IV: 370), al cărui sens este dat de unitatea ce se creează între rudele de sânge. Varianta cu „trei frați” se regăsește în limbile franceză, italiană și olandeză, a cărei formă reprezintă o sinteză a proverbului biblic (*Trois frères, toris châteaux.; Trè fratelli, tre castelli.; Drie broeders, drie kasteelen.*). De asemenea, același Zanne găsește o variantă mongolă a acestui proverb. Luând în considerare sensul proverbului, se poate presupune că aici îi are rădăcina binecunoscutul proverb *Unde-i unul nu-i putere, unde-s doi puterea crește*, popularizat de poezia *Hora Unirii* a lui Vasile Alecsandri. *Biblia de la București* reține forma: *Frate de c tre frate ajutorându-se, ca o cetate tare și înalt; și poate ca o împărăție întemeiată*. În ceea ce privește limba engleză, proverbul este înregistrat cu forma *A brother offended is harder to be won than a strong city*. (Mieder 1990: 53), formă identică cu cea din *KJB* (*A brother offended is harder to be won than a strong city: and their contentions are like the bars of a castle.*).

Cel care-l miluie te pe s rrac Îl împrumut pe Dumnezeu și după ceea ce dă și se va r splăti. (Pr 19,17).

Acest proverb, este de părere Murphy (1998: 144-145), încurajează poporul israelit să ofere ajutor celor săraci, urmând învățăturile date în *Deuteronomul* (15,1-11). Această încurajare este făcută printr-o imagine extrem de puternică, având intenția de a persuadea: „împrumut-L pe Dumnezeu, ajutându-l pe cel sărac, și vei fi răsplătit”.

În privința formei înregistrate în culegerea lui Zanne trebuie spus că aceasta rămâne destul de fidelă proverbului biblic original, fiind regăsită cu forma: *Cine dă săracilor împrumut pe Dumnezeu*. (Zanne V: 560). Alte variante ale aceluiași proverb sunt: *Cine dă săracului împrumut pe cel ce l-a făcut.*, *Cine dă săracilor dă lui Dumnezeu*. Proverbul se regăsește și în limba franceză cu forma: *Qui donne au pauvre, prête à Dieu*. În *Biblia de la 1688* regăsim forma: *Cel ce miluie te pe s rrac împrumutează pe Dumnezeu și după darea lui se va*

r spl ti lui. Pentru limba englez , Mieder identifică proverbul *That which is given to the poor is lent to God.* (Mieder 1990: 52), formă asemănătoare cu cea a proverbului biblic original regăsit în *KJB* (*He that hath pity upon the poor lendeth unto the LORD and that which he hath given will he pay him again.*).

Toate lucrurile Domnului sunt făcute cu dreptate, iar necredinciosul este păstrat pentru ziua cea rea. (Pr 19,21)

Ideea acestui proverb este aceea că indiferent cât de multe planuri i-ar face un om, „planul” lui Dumnezeu este cel care le depășește ca importanță. Murphy (1998: 145) vorbește despre existența unui contrast deliberat între planurile omului, care pot fi adesea rău-intenționate și unicul „plan” al lui Dumnezeu. Clifford (1999: 178) vorbește și el despre o antiteză pe care proverbul se bazează, antiteză care funcționează la două niveluri: pe de o parte există antiteza om – Dumnezeu și antiteza între planurile omului și „planul” lui Dumnezeu.

În culegera lui Zanne, proverbul este întâlnit cu formele prelucrate *Omul hotărâscă și Dumnezeu împlinesce. și Omul chibzuesce și Dumnezeu hotărăscă.* (Zanne VI: 644). Formele *Nu-i cum vrem noi, ci-i cum vrea Cel de Sus., Nu e după cum vrea omul, ci după cum vrea Domnul.* (Zanne VI: 544) reprezintă, de asemenea, variante prelucrate ale proverbului biblic original. Mieder înregistrează în culegerea sa proverbul *Man proposes, God disposes.* (Mieder 1990: 79), a căruia înregistrare în *KJB* este: *A man's heart deviseth his way: but the LORD directeth his steps.* De aici diferă forma, sensul și mână același.

Când e ocaz, trândavul nu se rușinează ; a-și lua cu el ce se împrumută cu grâu la seceri . (Pr 20,4).

În privința acestui verset, exegeții care s-au ocupat cu traducerea, comentarea și interpretarea cărții *Proverbele lui Solomon*, vorbesc despre faptul că acest proverb pune accentul pe ideea de lene. Clifford (1999: 182) vorbește despre faptul că lenea este de cele mai multe ori amintită în contexte în care apar recolta, seceriul, mâncarea. Murphy (1998: 150) susține că prin intermediul acestui proverb este condamnat lenea, faptul că leneul, prin natura sa, nu acționează în niciun fel, nici măcar în perioada aratului. Cu alte cuvinte, leneul trăiește și se ghindează după ideea că poate culege fructe semene. Fox (2009: 664) insistă asupra faptului că ideea centrală a proverbului este aceea că omul trebuie să facă orice lucru la

timpul potrivit astfel încât să se poată pregăti pentru viitor. La fel ca Murphy, Fox vorbește și el despre faptul că proverbul are rolul de a condamna lenea, ba chiar de a-l satiriza pe lene.

Proverbul biblic *Când e oc rât, trândavul nu se ruinează; a a-îi cu cel ce se împrumut cu grâu la seceri*. (Pr 20,4) se găsește în colecția lui Zanne cu forma *Cine se teme de brum, nu s' deasc via*. (Zanne I: 15), formă prelucrată după proverbul original extras din *Biblia de la 1688*. Zanne înregistrează în colecția sa și varianta *Cui îi-e frică de vânturi, pământul nu cîntorească cine se teme de brum, via s' nu s' dească*, din care probabil că a fost extrasă prima formă. *Biblia de la București* reține forma: *Oc rându-se leneul, nu se va ruina; a a-îi cu cel ce se împrumutează grâu la secere*. În colecția lui Mieder, proverbul este înregistrat cu forma: *The sluggard will not plow because of the cold*. (Mieder 1990: 68), care este aproape identică cu prima parte a proverbului biblic original din *KJB*, *The sluggard will not plow by reason of the cold therefore shall he beg in harvest, and have nothing*.

Un nume bun e mai de pre decât bogăția mult, și un dar bun, decât argintul și aurul.
(Pr 22,1).

Acest proverb, afirmă Murphy (1998: 164), are la bază una dintre cele mai autentice preocupări biblice, și anume importanța unui nume bun, a unei reputații bune. Comparația celor două te înțelegi: întregul proverb este spectaculos, însă, nu trebuie trecut cu vederea faptul că aceasta trebuie pusă în legătură cu înțelepciunea: nici un fel de bogăție nu poate fi comparat cu adevăratele valori recunoscute de către adevărații „înțelepți”. Clifford (1999: 195) insistă asupra componentei sociale a acestui proverb. Omul este considerat un „animal social”, care își poate găsi fericirea doar într-o societate, fiind acceptat de ceilalți prin faptul că dovedește încredere și respect. Prin urmare, în acest context social, importanța numelui, a reputației îl precede pe cea a valorilor materiale. Trebuie menționat aici și faptul că același sens îl prezintă și proverbul din Ecc 7,1: *Numele bun e mai bun decât untdelemnul bun, și ziua morții decât ziua nașterii*.

Dacă proverbul biblic original are la bază comparația între *numele bun* și *bogăția multă*, proverbul înregistrat de Zanne echivalează celor doi termeni: *Un nume cinstit e o comoară neprețuită*. (Zanne VII: 518), păstrând însă sensul original. De asemenea, limba română înregistrează și alte forme ale acestui proverb: *Un nume bun e ca o moarte, Numele bun e mai scump decât aurul, Mai mult valorează cinstea decât aurul, Mai bine mort decât cu rușinea-nas, Lucrul cel mai scump e cinstea, ce folosește unii o vând prea ieftin, Decât să-ți iasă numărul mai bine ochii din cap* (Gheorghe 1986: 333). Proverbul prezintă echivalențe în latină:

Honesta fama melior pecunia est, Damnum appellandum est cum mala fama lucrum, i, inevitabil, i în limbile romanice: în francez : *Bonne renommée vaut mieux que ceinture dorée, Bone renom vaut un héritage, Bon renom luit même en cachette, Acquiens bonne renommée et dors grasse matinée*; italian : *Chi ha nome ha roba, Chi acquista reputazione, acquista roba*; spaniol : *El buen nombre vale más que toda roqueza al hombre, El nombre rige al hombre* (Gheorghe 1986: 334).

În *Biblia de la 1688* reg sim forma: *Mai ales este numele bun de cât avuția mult , i darul bun de cât argintul i aurul*. În ceea ce prive te limba englez , Mieder identific proverbul cu forma: *A good name is better than great riches*. (Mieder 1990: 52), aceasta reprezentând prelucrarea primei p rți a proverbului biblic înregistrat în *KJB* (*A GOOD name is rather to be chosen than great riches, and loving favour rather than silver and gold.*).

Boga îi îi vor st pâni pe s raci i slugile î i vor împrumuta st pâni. (Pr 22,7).

În privința acestui proverb, Murphy (1998: 165) remarc faptul c acesta este adresat mai degrab celor s raci, decât celor bogați. Proverbul îndeamn pe cei s raci, adic pe oamenii de rând s lupte pentru independent , s nu- i piard libertatea în fața creditorilor. Asupra aceluia i lucru insist și Clifford (1999: 197), acesta susținând c intenția proverbului este aceea de a atrage atenția asupra prostiei celor care împrumut de la cineva i nu s critice pe cei înst riți. Cel care împrumut de la cineva devine o slug controlat de st pân. Trebuie menționat aici c traducerea pe care o face Anania celei de-a doua p rți a provebului (*slugile î i vor împrumuta st pâni*) trebuie interpretat ca „slugile se vor împrumuta de la st pâni”, astfel încât s putem înțelege adev ratul sens al proverbului.

În culegerea lui Zanne se înregistreaz dou forme prelucrate dup proverbul biblic original: *Bogatul gre esce i s racul î i cere iert ciune*. (Zanne V: 88) i *Te împrumuți nule, gardul se pr p desce, datoria nu putredzesce*. (Zanne V: 335). Prima form se dep rteaz destul de mult de cea original , chiar și în privința sensului, insistându-se asupra influenței totale pe care bogatul o are asupra celui s rac. Puterea conferit de bani îl face pe cel bogat s aib întotdeauna dreptate. Zanne descoper proverbe cu sens similar la Cicero (*Pecuniosus damnari non potest*. – „Bogatul nu poate fi pedepsit.”) i Juvenal (*Dat veniam corvis, vexat censura columbas*. – „Cenzura love te în porumbei i iart corbii.”). În cazul celei de-a doua forme se poate spune c această se concentreaz mai mult asupra importanței și influenței pe care o are datoria asupra vieții debitorului. Indiferent pentru ce folosești împrumutul sau cât de mult timp trece de la efectuarea acestuia, datoria r mâne i trebuie pl tit . Pentru forma

Bogatul gre e te i s racul cere iertare, exist echivalențe atât în latin : *Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi, Inferior horret quidquid peccat superior*, cât și în francez : *Les petits pâtissent des sottises des grands*; italian : *Il peccato del signore fa piangere il vassallo, De peccati de signori fanno penitenza i poveri* sau spaniol : *Los griegos pagan las locuras de sus reyes* (Gheorghe 1986: 110).

Biblia de la București reține forma: *Bogații vor să pâni pe cei săraci, iar slugile lor să le ia pâniile lor și să le împrumute*. Pentru limba engleză, Mieder înregistrează proverbul *The borrower is servant to the lender*. (Mieder 1990: 50), forma fiind identică cu cea de-a doua parte a proverbului biblic original înregistrat în *KJB* (*The rich ruleth over the poor, and the borrower is servant to the lender.*).

***Cel ce seamănă rele, rele va și secera și din plin va primi pedeapsa faptelor sale.*(Pr 22,8)**

Acest proverb, după cum susține Murphy (1998: 165), intră în aceeași categorie a proverbelor biblice ce au la bază metafora agricolă a semănăturii și culesului. Sensul acestuia este destul de clar, tipul acțiunilor pe care le săvârșim vor avea întotdeauna consecințe corespunzătoare. Nu trebuie trecut cu vederea nici remarcă pe care o face Fox (2009: 699), conform căreia ideea acestui proverb se mai regăsește și în alte versete ale *Vechiului Testament* (Os 8,7; Iov 4,8).

Proverbele românilor înregistrează proverbul cu forma *Cine seamănă vânt culege furtună*. (Zanne I: 88), în care se prezintă metafora agricolă prezentă în proverbul biblic. și în *Istoria ieroglică* a lui Dimitrie Cantemir găsim proverbul cu forma: *Vânt seamănă în abur va secera*. Alte proverbe similare în limba română sunt: *Ceea ce vei semăna, aceea vei secera, Cine seamănă spini, spini culege, Din stejar, stejar răsar, Rău de vei semăna, mai rău vei culege*. Ca și în cazul altor proverbe de sorginte biblică, și acest proverb prezintă echivalențe în latin : *Qui ventum seminabunt et turbinem metent*; francez : *Celui qui sème le vent, récolte (moissonnera) la tempête*; italian : *Chi semina vento raccoglie tempesta, Chi mal semina, mal raccoglie*; portughez : *Quem semeia ventos, colhe tempestades*; spaniol : *Quien siembra vientos, recoge tempestades* (Gheorghe 1986: 146).

Biblia de la 1688 înregistrează forma: *Cel ce seamănă rele, rele va secera, și răna faptelor lui va săvârși; pe omul blând și dător iubește Dumnezeu și de rădăcina lucrurilor lui va săvârși*. În culegerea lui Mieder, proverbul se regăsește cu forma: *They that sow the wind shall reap the whirlwind*. (Mieder 1990: 42), formă identică cu cea a versetului din *Osea* 8,7 din *KJB* (*For they have sown the wind, and they shall reap the whirlwind: it hath no stalk the*

bud shall yield no meal: if so be it yield, the strangers shall swallow it up.). Dacă facem o comparație a celor două proverbe (cel în română și cel din engleză), observăm că ambele prezintă aceeași formă.

Proverbul de sorginte biblică *Cine seamă nă vânt culege furtună* se regăsește folosit și în presă în numeroase contexte care nu au de-a face cu cel biblic sau religios. Astfel, găsim proverbul folosit încă din titlu în articole care au ca subiect principal terorismul: „Teroarea s-a întors de unde a plecat. *Cine seamă nă vânt, culege furtună*”¹¹¹ sau problema refugiaților și amenințarea islamizării Europei: „Aceste acte de intoleranță nu au «dezlegare de la tefan cel Mare» în a cărei epocă ele poate să-și găsească locul, ci sunt rezultatul iresponsabilității cu care unii dintre ei cer limitarea multiculturalismului sau alții lansează scenarii imprudente în care Europa este amenințată de musulmani, incriminând direct sau indirect islamul. «*Cine seamă nă vânt culege furtună*»”¹¹². De asemenea, proverbul nu putea lipsi nici din articolele sau titlurile cu temă politică. Proverbul este folosit de către Victor Ponta într-o declarație devenind titlu de țire: „Ponta despre Turcescu: «*Cine seamă nă vânt culege furtună*». Valabil și pentru alți apropiați de Băsescu”¹¹³. Folosirea proverbului de către Victor Ponta duce la crearea unui alt titlu de articol, menit să fie o replică la declarația sa: „*Cine seamă nă vânt, culege furtună ! Cum se va întoarce vacanța studenților împotriva lui Ponta!*”¹¹⁴.

¹¹¹ <https://logec.ro/teroarea-s-a-intors-de-unde-a-plecat-cine-seamana-vant-culege-furtuna/>

¹¹² http://adevarul.ro/news/eveniment/cine-seamana-vant-culege-furtuna-1_57029dfb5ab6550cb8969e67/index.html#

¹¹³ <http://www.mediafax.ro/politic/ponta-despre-turcescu-cine-seamana-vant-culege-furtuna-valabil-si-pentru-alti-apropiati-de-basescu-13321155>

¹¹⁴ <http://www.nasul.tv/cine-seamana-vant-culege-furtuna-cum-se-va-intoarce-vacanta-studentilor-impotriva-lui-ponta/>

Îndelung -r bdarea e prop irea regelui, dar limba moale zdrobe te oasele. (Pr 25,15).

În cazul acestui proverb, Murphy (1998: 192) insistă asupra paradoxului prezent în cea de-a doua parte, care este pe cât de percutant, pe atât de adevărat. Ideea proverbului este aceea că oricine poate fi influențat, chiar și cei mai influenți (în acest context, *regele*) sau mai ales aceștia, prin stăruință și o anumită „blândețe” în vorbire. Proverbul face referire la acel ideal de înțelepciune care îi îndeamnă la calm și răbdare pe cei iuți la mânie și în același timp reprezintă „un tribut adus cuvântului în sine” (Murphy 1998: 192). Despre puterea cuvântului vorbește și Fox (2009: 784), care afirmă că vorbirea calculată poate fi atât de puternică încât reușește să-l înduplece chiar și pe cel mai încăpățânat.

Proverbul regăsit în culegerea lui Zanne, cu forma *Limba nu are oase și sfârșim umerile*. (Zanne II: 217), reprezintă o prelucrare a părții a doua din proverbul biblic original. În aceeași culegere, Zanne mai include și alte variante ale acestui proverb: *Limba oase n-are, dar oase sfârșim* .; o variantă mai apropiată de forma înregistrată în *Biblia Anania: Limba cea moale frânge oase*.; *Limba oase n-are și oase sfârșim* , *Limba fără oase, oase sfârșim* ., *Limba oase n-are, dar oase roade*, dar și o variantă versificată , *Limba oase n-are, / Unde-atinge doare*. Binecunoscutul proverb *Vorba dulce mult aduce*, pe care îl regăsim și în *Amințirile* lui Ion Creangă reprezintă, de asemenea, o prelucrare a proverbului biblic. Alte variante ale acestui proverb sunt: *Vorba bună mult adună* , *Vorba dulce oase frige*, *Cu vorbă bună și pe dracul îmblânzești*, *Vorbele cele dulci deschid poarta cea de fier*, *De vorbă bună nu te doare gura* (Gheorghe 1986: 337). Echivalente ale aceluiași proverb regăsim și în aromână : *Sboriu dulce mult aduțe*; latin : *Responsio mollis frangit iram*; franceză : *Douces paroles n'écorchent (pas) la langue (la bouche)*, *Douce parole (ront) rompt (grant) grand ire*; italiană : *Il bel parlare non scortica la lingua*, *Le buone parole non rompono i denti*, *Cortesía di bocca, mano al cappello*,/ *Poco costa ed è buono e bello*; sardă : *Sa limba de su mele segat sa de su fele*; portugheză : *Boas palavras (Bem falar) custam (custa) pouco e valem (vale) muito*, *Uma palavra boa custa pouco e vai longe*, *Muito vale e pouco custa ao mau falar boa resposta*, *O bom modo e o bom falar a todas agradam sem nada custar*; spaniolă : *La palabra de la boca (Cortesía de boca) mucho vale y poco costa (cuesta)*, *Bien hablar no cuesta nada*, *Cortesía y bien hablar: cuesta poco y mucho vale* (Gheorghe 1986: 337-338).

Biblia de la București reține forma: *Intru îndelungarea mâniei, sporul împărățelului, iar limba moale zdrobe te oase*. În ceea ce privește limba engleză, Mieder include în culegerea sa proverbul: *The tongue can break a bone though itself has none*. (Mieder 1990: 30), care reprezintă, la fel ca în limba română, o prelucrare a părții a doua a proverbului biblic original.

În KJB, proverbul se g se te cu forma: *By long forbearing is a prince persuaded, and a soft tongue breaketh the bone.*

Cum e biciul pentru cal i boldul pentru asin, a a e toiagul pentru un neam nelegiuit. (Pr 26,3).

În privința acestui proverb, Murphy (1998: 198) remarc faptul c la baza lui st o comparație: b taia fizic este necesar pentru cel nelegiuit la fel ca i în cazul animalelor. Pentru cel nelegiuit, pentru cel care nu vrea s asculte, nu este suficient mustrarea, pedeapsa fizic fiind cea care îl poate îndrepta. Clifford (1999: 231) insist asupra implicației care trebuie extras din proverb: dac biciul este folosit pentru a pedepsi calul, boldul pentru a pedepsi asinul, iar toiagul pentru cel nelegiuit, atunci rezult c cel nelegiuit este privit ca fiind la fel de „prost” precum un animal. Acest proverb, dup cum susține Fox (2009: 792), reprezint , pe de o parte, un sfat despre cum trebuie tratați cei nelegiuiți, iar pe de alt parte un avertisment adresat celor tineri pentru a nu deveni astfel.

În culegerea lui Zanne proverbul se reg se te cu forma prelucrat : *Când gr iesci cu un nebun, aibi lâng tine i un ciomag bun.* (Zanne VII: 298), care spre deosebire de proverbul biblic original se axeaz doar pe a doua parte, substantivul *toiag* fiind înlocuit cu *ciomag*, iar *nelegiuit* cu *nebun*, dar i cu forma: *Când vorbești cu nebunul fie-ți sbur tura la îndemân* . Dac proverbul biblic original insist asupra îndrept rii nelegiuitului cu ajutorul pedepsei fizice, prelucrarea popular a acestuia reprezint mai degrab un avertisment: s ne ferim de cei nebuni. În *Biblia de la 1688* reg sim forma: *În chip biciul la cai i boldul la m gari, a a e toegul la norodul cel f r de lege.* În ceea ce prive te limba englez , proverbul este înregistrat cu forma: *A whip for the horse, a bridle for the ass, and a rod for the back of fools.* (Mieder 1990: 40), form identic cu a proverbului biblic original înregistrat în KJB (*A whip for the horse, a bridle for the ass, and a rod for the fool's back.*).

Cel ce sap groapa aproapelui cade el în ea, iar cel ce pr v le te piatra, pe el i-o pr v le te. (Pr 26,27).

Acest proverb face parte din acea categorie select a proverbelor care prezint foarte multe recurențe sau ecouri în Sfânta Scriptur . Pe lâng *Proverbele lui Solomon*, proverbul se mai reg se te în *Psalmi* (7,15; 54,23; 56,7), *Est* 7,10, *Ecc* 10,8, *Dn* 6,25 sau *Sir* 27,26. Proverbul este considerat de Clifford (1999: 234) ca fiind „autentic” nu numai datorit faptului c a fost extrem de utilizat în popor, reg sindu-se în *Ecc* 10,8 i *Sir* 27,26, dar i datorit apariției sale

într-o carte egipteană de învățături din secolul al XIV-lea î. Hr., intitulat *Ankhsheshonq*. Proverbul mizează pe principiul reciprocității, sensul acestuia fiind acela că, de cele mai multe ori, cel care se pedepsește cu rău.

În culegerea lui Zanne, proverbul se regăsește cu două forme de bază, fiecare corespunzând celor două părți ale proverbului biblic original: *Cel ce sapă groapa altuia, cade singur într-însa*. (Zanne I: 767) și *Cine petra rostogolesce, Pe el se lovesce*. (Zanne I: 250). Sensul acestora rămâne identic cu cel din Biblie. Acest proverb este atestat și în operele lui Dosoftei, Dimitrie Cantemir și Ion Neculce. De asemenea, proverbul prezintă și echivalențe în aromână: *Nu fă groapa altui că cadzi singur, Care sapă groapa tăi altu nâs cade nuntru*; latin: *Incidit in foveam quam fecit, In foveam cecidit quam fecerat ipse*; franceză: *Tel qui creuse une fosse à un autre, y tombe souvent lui-même, Qui conduit dans le fossé, y tombera le premier, Tel qui tend un piège à autrui, y tombe souvent lui-même*; italiană: *Chi scava la fossa agli altri, vi cade dentro egli stesso, Chi ad altri scava la fossa, non di rado vi cade il primo*; portugheză: *Quem laço me armou, nele caiu, Quem para os outros abre buraco, nele cai*; spaniolă: *Quien lazo me armó en el cayó, Cae en la cueva el que a otro lleva a ella* (Gheorghe 1986: 143-144).

Biblia de la București reține forma: *Cela ce sapă groapa aproapelui său, într-însa va cădea; și cel care săvârșește în piatră preste el, se va săvârși*. Mieder identifică proverbul cu forma: *He that digs a pit for another shall fall into it himself*. (Mieder 1990: 65).

Nu te lăuda cu ziua de mâine, că nu ții ce-duce următoarea. (Pr 27,1).

Acest proverb în care se poate observa acel stil popular de care vorbeam anterior, prin faptul că ia forma unui sfat, a unei învățături, are la bază ideea că viitorul reprezintă o incertitudine prin simplul fapt că omul nu are niciun fel de control asupra lui. Murphy (1998: 206) susține că această idee se regăsește și în înțelepciunea egipteană, mai exact în *Învățăturile lui Amenemope*. Cu alte cuvinte ceea ce vrea să exprime proverbul este faptul că omului îi este suficient prezentul, viitorul fiind o „preocupare” a lui Dumnezeu. Clifford (1999: 237) vede în acest proverb o exprimare a neputinței și fragilității umane, susținând, la fel ca Murphy, faptul că acestea reprezintă o temă des întâlnită în scrierile Orientului Apropiat antic. La fel ca Murphy, Clifford găsește exemple asemănătoare tot în scrierile sapiențiale egiptene, însă nu tot în *Învățăturile lui Amenemope*, ci în cele ale lui *Ptahhotep*. Pe lângă exemplele din *Amenemope* și *Ptahhotep* de care vorbesc Murphy și Clifford, Fox (2009: 802) mai face referire și la cel din *The Eloquent Peasant*.

Proverbul biblic *Nu te lăuda cu ziua de mâine, că nu știi ce-ai aduce următoarea. (Pr 27,1).* este înregistrat în culegerea lui Zanne doar cu forma: *Nu știi ce aduce ziua de mâine* (Zanne I: 48), care reprezintă o sinteză a celor două părți din proverbul original. Alte variante ale proverbului în limba română sunt: *După ce apune soarele laudă ziua, Nu preamări ziua până nu apune soarele, Să nu zici „ce zi frumoasă” până nu va însera, Sfârșitul laudă-nceputul* (Gheorghe 1986: 197). De asemenea, există și echivalențe ale proverbului în latin: *Diem vesper commendat, Nescis quid serus vesper vehat, Vespere laudari debet amoena dies, Quid vesper ferat, incertum sit*, dar și în limbi romanice precum franceza: *Loue le beau jour au soir, et la vie à la mort, La fin loue la vie, et le soir le jour*; italiana: *Non lodar il bel giorno innanzi sera*; portugheza: *Não gaves um dia bom sem lhe veres o fim, O sol da manhã não dura todo o dia*; sau spaniola: *Al fin loa la vida y a la tarde loa el día* (Gheorghe 1986: 166).

În *Biblia de la 1688* regăsim forma: *Nu te feli pentru ceai de mâine, pentru că nu știi ce va na te ceea-ce vine*. În culegerea lui Mieder, regăsim proverbul cu forma: *Boast not for tomorrow, for you know not what a day may bring forth*. (Mieder 1990: 24), formă aproape identică cu cea din *KJB* (*Boast not thyself of to morrow for thou knowest not what a day may bring forth.*), dar și cu cea românească.

Pe prietenul tău și pe prietenul tatălui tău să nu-ți părăsească; în ziua ta de necaz să nu intri în casa fratelui tău; mai bun este un prieten din apropiere decât un frate care locuiește undeva departe. (Pr 27,10).

În viziunea lui Murphy (1998: 207-208), acest proverb este alcătuit din trei sfaturi diferite, care au în centru prietenia. Chiar dacă fiecare dintre ele poate avea un înțeles de sine stătător, ținuta lor generală nu este precisă. Același exeget susține, sprijinindu-se pe afirmația lui Alonso Schöel, că cel de-al treilea sfat ar fi o motivare, o justificare a celorlalte două. Clifford (1999: 238) afirmă că proverbul face referire la prietenii rude, luând forma unor sfaturi „încununate” printr-o maximă. Spre deosebire de Murphy, care nu vede legătura dintre cele trei părți ale proverbului, Clifford vorbește despre o logică existentă între acestea. Prima parte a proverbului poate fi rezumată astfel: „păstrează legătura cu vecinii și prietenii vechi”; cea de-a doua: „nu te baza pe rude atunci când ți-e greu”; iar cea de-a treia: „prietenii și vecinii sunt primii ce îți pot sări în ajutor la nevoie”. Fox (2009: 808) observă foarte bine faptul că cea de-a treia parte a proverbului reprezintă un proverb separat, având binecunoscuta structură „mai bine ... decât”.

Zanne înregistrează în culegerea sa a treia parte a proverbului biblic original, adică acel proverb de sine stătător, cu forma: *Mai bun este vecinul și prietenul de aproape, decât fratele de departe*. (Zanne IV: 235). Același Zanne amintește faptul că proverbul se regăsește și la Hesiod: *Melior vicinus juxta quam frater procul*. Alte variante ale proverbului în limba română sunt: *Când vrei să stai bine, să fie vecinul de aproape, Să cumperi vecinii întâi și apoi casa, Vecin bun ai nimerit, mare bine-ai dobândit* (Gheorghe 1986: 255). Proverbul prezintă echivalențe și în limbile romanice: franceză – *Mieux vaut ami que parenté; Mieux qu'ami sens et loyauté, Mieux vaut prochain ami que (long) parent éloigné, Un bon ami vaut mieux que cent parents, Mieux vaut son bon voisin que longue parenté*; italiană – *Vai più un (buon) amico che cento parenti, Buona amista è un altro parentà, Meglio un prossimo vicino che un lontano cugino*; portugheză – *Mais vale (um bom) amigo que parente ou primo (hora de parente), Mais vale bom vizinho que parentesco*; spaniolă – *Más vale un buen amigo, que pariente ni primo, Más vale un amigo que mil parientes, ellos lejos y el presente, Más vale un amigo bueno que un pariente sin remedio (que pariente y medio), Más vale buen vecino que pariente ni primo*; catalană – *Més val un amic bo que cent parents* (Gheorghe 1986: 255).

Biblia de la București înregistrează forma: *Pre prietenul tău sau pre prietenul părintesc să nu lăsar se tăi, și'n casa fratelui tău să nu intri în ziua necazului tău; mai bun e prietenul aproape de cât fratele locuind departe*. Pentru limba engleză, Mieder înregistrează forma: *Better is a neighbor that is near than a brother far off*. (Mieder 1990: 27), care, la fel ca în cazul limbii române, reprezintă a treia parte a proverbului biblic original, regăsit în *KJB* cu forma: *Thine own friend, and thy father's friend, forsake not neither go into thy brother's house in the day of thy calamity: for better is a neighbour that is near than a brother far off*.

La ceas de ploaie, picăturile îl scot pe om afară din casă; tot așa femeia are goasă [îl scoate pe om] din casa lui. (Pr 27,15).

Acest proverb, susține Murphy (1998: 208), are ca figură centrală femeia cic-litoare. Clifford (1999: 239), pe de altă parte, vorbește despre metafora care stă la baza acestui proverb. Picăturile de ploaie sunt interpretate ca reprezentând-o pe femeia cic-litoare. Trebuie menționat aici faptul că nu este vorba despre picăturile de ploaie în sine, ci mai degrabă de zgomotul pe care acestea îl produc la contactul cu acoperișul casei, acest zgomot fiind comparat cu cicălile femeii. Cu alte cuvinte, zgomotul produs de picăturile ploii reprezintă nefericirea produsă de reproșurile femeii.

Zanne înregistrează proverbul cu forma: *Trei lucruri te sgornesc din casa ta: picatura, fumul și muierea rea.* (Zanne II: 290), un diferit de cel al proverbului biblic original. Pe lângă figura centrală din proverbul biblic original (*femeia cîc litoare*) și elementul prin care se face comparația (*picăturile*), în proverbul cules mai este adăugat și *fumul*, termen care vine într-un fel să întărească metafora. Ce este interesant de remarcat la proverbul cules de Zanne este structura acestuia, asemănătoare cu cea a anumitor proverbe numerice din Sfânta Scriptură (*Trei sunt lucrurile pe care nu le pot înalege, iar pe al patrulea nu-l știu: cîcile arpelui pe stîncă și cîc rarea corbiei ce merge pe mare; și cîcile omului în tinerele lui.* - *Pr 30,18-19*). În limba latină proverbul are forma: *Sunt tria damna domus: imber, mala femina, fumus* („Sunt trei rele în casă: picătura, femeia rea, fumul.”). Alte variante culese de Zanne sunt: *Picătura, fumul și muierea rea, scoate pe om afară din casa sa.*, *Fumul picătura și traiul rău te scoate din casă.*, *Trei lucruri te scoate din casă afară: ploaia, fumul și muierea rea.* O altă variantă a acestui proverb, pe care o întâlnim în limba română este: *Fumul, femeia rea și picuțul te scot din casă.* De asemenea, proverbul prezintă echivalențe și în limbile romanice. Spre exemplu, în franceză regăsim următoarele forme: *Fumée, pluie et femme sans raison/ Chassent l'homme de sa maison, La fumée et la femme font partir l'homme de sa chambre*; în italiană: *Fiume, grondaia e donna parlatura mandano l'uomo di casa fuori, Tre cose cacciano l'uomo di casa: il fumo, la casa mal coperta e la furia femmina, Aqua, fumo e mala femmina cacciano la gente di casa*; în portugheză: *Fumo, a mulher taramela e a goiteira, põem os homens pela porta fora (fora de sua casa)*; în spaniolă: *El humo, y la mujer, y la gotera echan al hombre de su casa fuera, El humo, y la gotera, y la mujer brava (parlara) echan al hombre de su casa, ¿Que echa el hombre de casa? Humo y mujer brava* (Gheorghe 1986: 212-213).

Biblia de la 1688 reține forma: *Picăturile scot pe om așă din casa lui, așă și derea și muierea sudalnică din casa sa.* Pentru limba engleză, Mieder identifică proverbul: *Continuous dropping on a rainy day and a contentious woman are alike.* (Mieder 1990: 71), a cărei formă este aproape identică cu cea a proverbului biblic original din *KJB* (*A continual dropping in a very rainy day and a contentious woman are alike.*).

Fier pe fier se ascute și omul în rădăcină fața prietenului. (Pr 27,17).

În privința acestui proverb, exegeții biblici insistă asupra celei de-a doua părți, întrucât secvența *fier pe fier se scoate* reprezintă un enunț clar care nu pune probleme de interpretare. Murphy (1998: 208) caracterizează cea de-a doua parte a proverbului ca fiind obscură, acest

lucru datorându-se sensurilor multiple pe care cuvântul „faț” le are în limba ebraică (termenul fiind interpretat ca *inteligent*, *personalitate*). Cu alte cuvinte, ideea proverbului este aceea că așa cum fierul poate să ascute fierul, așa și indivizii se pot influența reciproc. Același Murphy consideră acest proverb ca fiind „o viziune optimistă a interacțiunii sociale” (Murphy 1998: 209). Clifford (1999: 239) face și el o observație pertinentă, susținând că în centrul acestui proverb stă conversația. Omul poate învăța doar discutând cu semenii lui. În viziunea lui Clifford, conversația devine una dintre căile directe către dobândirea înțelepciunii.

În culegerea lui Zanne se regăsește doar prima parte a proverbului biblic original, *Fier pe fier îl ascute*. (Zanne I: 166), sensul cu care este folosit în popor fiind și el ușor diferit față de sensul biblic. Dacă în cazul proverbului biblic, fierul are un sens denotativ, în mentalul colectiv acesta capătă sens conotativ, metalul transformându-se într-un simbol al puterii, proverbul fiind interpretat astfel: unui om mare și puternic nu-i poate ține piept decât unul la fel ca dânsul. *Biblia de la București* reține forma: *Fier pre fier ascute și omul întărește fața prietenului*. În limba engleză, la fel ca în română, este înregistrat doar prima parte a proverbului biblic original, cu forma: *Iron whets iron*. (Mieder 1990: 58). Spre deosebire de forma din *KJB*, *Iron sharpeneth iron so a man sharpeneth the countenance of his friend*, proverbul înregistrat de Mieder înlocuiește forma arhaică a verbului *to sharpen*, cu un alt verb, *to whet*.

Am găsit acest proverb folosit și în contexte care nu au de-a face cu Sfânta Scriptură. Astfel, proverbul este citat atât cu forma din engleză, cât și cu cea din română, într-o tire care relatează despre un cetățean britanic de origine nigerian evacuat dintr-un avion, fiind suspectat de terorism de către un alt pasager: „Opebiyi, un nigerian de religie creștină, cu cetățenie britanică, a explicat că pasagerul care se afla lângă el a crezut că era musulman și, prin urmare, planuia să comită un atac. «Tipul nu mă cunoștea și în mai puțin de două minute a început să mă judece», a declarat Opebiyi pentru *The Guardian*. «Chiar dacă eram musulman, tot ar fi fost tratat incorect. Sunt de părere că nimeni, indiferent de religia lui, nu ar trebui tratat astfel», a acuzat bărbatul. Potrivit lui Opebiyi, pasagerul ar fi văzut numele unei conferințe de grup intitulată „bărbații ISI”, care ar fi reprezentat un acronim în limba engleză pentru „iron sharpens iron”, sintagmă dintr-un verset din Biblie - «Fierul cu fier se ascute și un om ascute mânia altui om» (Proverbe, 27-17). Bărbatul s-a panicat crezând că

este vorba despre organizația teroristă ISIS”¹¹⁵. O altă utilizare a aceluiași proverb o regăsim într-un text de blog, în care se dovedește că autoarea cunoaște originea proverbului: „Datoria noastră aici este să experimentăm, să ne oferim experiențe noi tot timpul, să învățăm unul de la celălalt (nu degeaba se spune în Biblie că fierul fierăște, iar omul preia om)”¹¹⁶.

Iadul și nimicirea nu se satură; aia sunt ochii oamenilor nesăturoși. (Pr 27,20).

Tema acestui proverb este aia cum remarcă Murphy (1998: 209) dorința, lipsa de sațietate a ochilor oamenilor fiind comparat cu cea a iadului și a nimicirii. Cu alte cuvinte, proverbul atrage atenția asupra nesățietății dorinței umane în general. Clifford (1999: 240) caracterizează proverbul ca fiind o anticipare antică a criticismului modern asupra fenomenului numit „consumerism”, a dorinței de a avea întotdeauna mai mult. Compararea nesățietății umane cu cea a distrugerii și a iadului nu este, nici pe departe, întâmplătoare. Dorința de a avea întotdeauna mai mult este interpretată ca fiind primul pas către moarte.

În culegerea lui Zanne, proverbul se regăsește cu forma: *Nici iadul, nici muierea, nici pământul secetos nu dzice: „Ajunge!”* (Zanne VII: 14). Se poate observa cu ușurință că sensul este același cu cel al proverbului biblic original, însă forma diferă. Acest lucru se datorează faptului că forma acestui proverb este mai aproape de cea din Pr 30,16 (*Iadul și dragostea femeii și pământul nesătul de apă și apa însăși, și focul nu vor spune: Destul!*). În *Biblia de la 1688* regăsim forma: *Iadul și pierirea nu se satură; aia dă ochii oamenilor sănt nesățioși*. În privința limbii engleze, lucrurile sunt mai puțin complicate, proverbul înregistrat de Mieder, *Hell and destruction are never full*. (Mieder 1990: 17), fiind o reproducere exactă a primei părți a proverbului biblic înregistrat în *KJB* (*Hell and destruction are never full so the eyes of man are never satisfied.*).

Farmecele sunt mincinoase, de artă și frumoase ea femeii, căci femeia înțeleaptă va fi binecuvântată, și ea sâlaude frica de Domnul. (Pr 31,30).

Proverbul din penultimul verset al capitolului al XXXI-lea al cărții *Proverbele lui Solomon* este interpretat de către Murphy (1998: 248) ca având un profund caracter didactic. Ceea ce observă exegetul ca având o importanță semnificativă în cazul acestui proverb este alăturarea „friei de Dumnezeu”, „farmecelor”, „frumuseții”, dar mai ales relația dintre „femeia înțeleaptă” și „frica de Domnul”. În viziunea lui Murphy „femeia înțeleaptă” și „frica de

¹¹⁵ <http://www1.gandul.info/international/barbat-nevinovat-dat-jos-din-avion-pentru-ca-un-pasager-l-a-suspectat-ca-planuia-un-atac-terorist-15095843>

¹¹⁶ https://andreeadragomir.blogspot.ro/2007_11_01_archive.html

Domnul” sunt sinonime. Clifford (1999: 277), în schimb, vede o schimbare a atenției dinspre componenta erotic a femeii, înspre aceea ce ține de curaj și de înțelepciune. Fox (2009: 898) afirmă că esența proverbului este aceea că frumusețea este deșartă și trecătoare și că ceea ce trebuie cu adevărat admirat este înțelepciunea, femeia cu frică de Dumnezeu.

Culegerea lui Zanne înregistrează proverbul cu o formă versificată : *Frumusețea vestejesce, / dar înțelepciunea crește.* (Zanne II: 568), formă care rezumă perfect esența proverbului, mizând pe caracteristicile antinomice ale celor două concepte-cheie (frumusețea – efemeritate, înțelepciunea – eternitate). *Biblia de la București* reține forma: *Plăceri minciunoase și frumusețe deșerte muierii nu s’întrețin, ci femeia cu minte se va bine-cuvînta; iar ea s’laude de frica Domnului.* Mieder redă proverbul cu forma *Favor is deceitful, and beauty is vain.* (Mieder 1990: 66), care reprezintă forma identică a primei părți din proverbul biblic original ce se regăsește în *KJB* (*Favour is deceitful, and beauty is vain: but a woman that feareth the LORD, she shall be praised.*).

De ert ciunea de ert ciunilor – a zis Ecclesiastul –, de ert ciunea de ert ciunilor, toate sunt de ert ciune. (Ecc 1,2; 1,14; 12,8).

Acest verset nu conține un proverb propriu-zis, fiind interpretat de către majoritatea exegeților biblici în mod diferit. Murphy (1992: 3) cataloghează acest verset drept un motto al întregii cărți *Ecclesiastul*. Seow (1997: 111) afirmă că versetul reprezintă, de fapt, o „afirmație tematică” (*thematic statement*), un *leitmotiv*, fiind prezent și la sfârșitul cărții (Ecc 12,8), acesta putând fi interpretat ca ajutând la crearea unui cadru al cărții. De asemenea, acest verset, probabil cel mai cunoscut din *Ecclesiast*, este înțeles de către exegeți ca rezumând întreaga viziune despre viața a autorului acestei cărți.

Atât în Zanne, cât și Mieder includ în colecțiile lor acest motto care a căpătuit cu timpul un caracter paremiologic. Zanne îl înregistrează cu forma *De ertarea de ert rilor și toate sunt de arte.* (Zanne VII: 790), formă preluată de la Miron Costin, iar Mieder cu forma *Vanity of vanities; all is vanity.* (Mieder 1990: 47), identică cu cea din *KJB* (*Vanity of vanities, saith the Preacher, vanity of vanities all is vanity.*).

Fluviile toate curg în mare și marea nu se umple; fluvii se’ntorc de unde-au izvorât, ca de acolo s’purceadă iarăși. (Ecc 1,7).

În privința acestui proverb, Murphy (1992: 8) atrage atenția asupra faptului că imaginea mării care nu se umple niciodată exprimă, de fapt, inutilitatea acțiunii râurilor. Cu alte

cuvinte, marea, a c reii umplere este imposibil , reprezintă o metaforă pentru eforturile pe care le face omul i care niciodat nu sunt suficiente.

Zanne înregistrează proverbul cu forma *Toate râurile curg în mare* (Zanne I: 273), insistându-se, astfel, asupra ciclicității, asupra întoarcerii la origini. Alte două forme, mai apropiate de cea a proverbului biblic original atât din punct de vedere formal, cât și în privința sensului sunt: *Toate apele în mare se vars , i marea nu se mai umple.* (Zanne I: 209) i *Toate apele în mare se vars , i marea nicicum se umple.* În *Biblia de la 1688* regăsim forma: *Toate pârâiele merg în mare i marea nu se împle; la locul unde pârâiele merg, acolo iale se vor întoarce a mearge.* i în culegerea lui Mieder este înregistrat proverbul cu o formă asemănătoare cu cea din română : *All rivers run into the sea.* (Mieder 1990: 42). După cum se poate observa, proverbul ales de Mieder reprezintă o redare exactă a primei părți din proverbul biblic original din *KJB* (*All the rivers run into the sea yet the sea is not full unto the place from whence the rivers come, thither they return again.*).

Fîndc 'n bel ugiul în elepciunii e bel ugi de cunoa terea, iar sporul cunoa terii e spor de durere. (Ecc 1,18).

Acest proverb se concentrează asupra efectelor „negative” pe care cunoa terea le poate avea, asupra ideii că dobândirea cunoa terii implic durere. Murphy (1992: 14) susține că proverbul poate fi interpretat atât ca proces de cunoa tere, cât i ca rezultat final al acestuia. Cu alte cuvinte, cunoa terea reprezintă , pe de o parte, un proces care implic încercări, dificultăți, eșecuri, iar pe de altă parte este un rezultat nesatisfăcător: cu cât cunoa tem mai multe lucruri, cu atât știm mai puțin.

Zanne înregistrează proverbul cu forma: *Unde e învățtur mult e i nebulie mult .* (Zanne V: 351), care de i diferă ca formă , reține sensul proverbului biblic original. În culegerea lui Mieder apare proverbul: *He that increases knowledge increases sorrow.* (Mieder 1990: 37), această formă regăsinându-se i în *KJB* (*For in much wisdom is much grief: and he that increaseth knowledge increaseth sorrow.*).

Toate se duc în acela i loc; toate din rân s'au f cut i toate în rân se vor întoarce. (Ecc 3,20).

Acest verset îi are originea în episodul „c derii” omului în p căt din Cartea *Facerii* (*căci p mânt e ti i în p mânt te vei întoarce!* – Ec 3,19). Recurențe ale acestui verset se găsesc i în alte cărți ale Vechiului Testament: *Adu- i aminte ast zi: din lut m'ai plăsmuit i'n lut m*

vei întoarce. (Iov 10,9), *dac Tu Îi vei întoarce fa a, ele se vor tulbura; / dac Tu le vei lua duhul, ele se vor sfârî / i în rîna lor se vor întoarce;* (Ps 103,29), *sufierea li se va duce, ei în p mîntul lor se vor întoarce, / e ziua'n care gândurile lor toate vor pieri.* (Ps 145,4), *Tot ce vine din p mînt, în p mînt se'ntoarce i tot ce vine din ap , în mare se întoarn .* (Sir 40,11). Versetul exprim ideea egalit ții tuturor în fața morții.

Forma înregistrat de Zanne, *Ț rîn ești și în ț rîn te vei întoarce.* (Zanne VII: 863), nu poate fi considerat proverb, ci mai degrab un citat biblic. *Biblia de la Bucure ti* reține forma: *Toate merg la un loc, toate s-au f cut den rîn i toate se vor întoarce la rîn .* În privința limbii engleze, Mieder înregistrează citatul ca proverb, cu forma: *All are of the same dust.* (Mieder 1990: 47).

Iar de se va ridica unul împotriva lui, cei doi îi vor ine piept; c funia întreit nu se rupe curînd. (Ecc 4,12).

În cazul acestui verset, proverbul propriu-zis se reg se te în cea de-a doua parte. Ideea proverbului este aceea c întotdeauna doi sunt mai buni decât unul, tov r ia este mai benefic decât singur tatea. Crenshaw (1988: 111) este de p rere c versetul reprezint un exemplu extras din viața c l torilor, în care pot ap rea situații periculoase (atacul unui tâlhar), ale c ror consecințe nefaste pot fi evitate cu ajutorul unui companion. Cea de-a doua parte a versetului, care, a a cum am amintit deja, reprezint proverbul propriu-zis, a fost interpretat de unii exegeți (Gordis) drept o aluzie la nașterea unui fiu sau la existența unui fiu care ar putea s - i ajute tat l în situații grele. Această interpretare este contestat atât de Crenshaw (1988: 111), cât i de Schoors (2013: 350), primul exeget recomandînd ca proverbul s fie luat drept un comentariu general (dac doi sunt mai buni decât unul, atunci trei sunt mai buni decât doi), iar cel de-al doilea mizînd pe faptul c proverbul ar putea exprima, mai degrab , ideea c potențialul tov r iei a doi c l tori ar putea fi chiar triplu. Aceea i opinie o împ rt e te i Murphy (1992: 43), care afirm c num rul trei nu are o semnificație anume atunci când este pus în relație cu doi, fiind folosit doar pentru a demonstra forța mulțimii (pluralit ții).

Proverbul înregistrat de Zanne p strează o form asem n toare cu cea a proverbului din Sfînta Scriptur : *Funia întreit anevoie se va rumpe.* (Zanne V: 300), dar apare i cu o form prelucrat : *Funia cea îndoit cu mult mai mult ține decât cea desdoit .* Sensul ambelor forme este identic cu cel al proverbului biblic original. *Biblia de la 1688* înregistrează forma: *i m car de s va înt ri cel unul, i cei doi vor sta împotriva lui; i funea cea întreit nu curînd*

s va rumpe. În cazul limbii engleze, proverbul identificat de Mieder, *A threefold cord is not quickly broken*. (Mieder 1990: 28), reprezintă redarea cu exactitate a formei proverbului înregistrat în *KJB* (*And if one prevail against him, two shall withstand him and a threefold cord is not quickly broken.*).

Cine oare e acela care s-a izbăvit cu toată viața? Există, totuși, o nădejde, căci: Un câine viu e mai bun decât un leu mort. (Ecc 9,4).

În ceea ce privește acest verset, trebuie remarcat ultima parte a acestuia: *Un câine viu e mai bun decât un leu mort*, cea care a fost reținută de cultura populară. Crenshaw (1988: 161) caracterizează această a doua parte ca fiind un aforism pe care Qohélet (numele presupusului fiu al regelui David, de la care derivă numele de *Ecclesiastul*) l-a formulat sau, mai degrabă, citat. Acest a-zis „aforism” pledează pentru importanța vieții. Seow (1997: 301) afirmă că utilizarea câinelui și nu a altui animal pentru a face referire la „cel viu” este ironic, întrucât acesta era considerat, în Orientul Apropiat antic, unul dintre cele mai disprețuite animale, împreună cu porcul, cele două nefiind oferite niciodată drept ofrande. Leul, pe de altă parte, era văzut drept unul dintre cele mai frumoase și mai admirate animale. Ironia, susține același exeget, este cu atât mai pregnantă cu cât câinele era asociat adesea cu moartea, cu „trunchiul de dincolo”. Schoors (2013: 664), mergând în el pe linia lui Crenshaw, consideră că această a doua parte a versetului ar putea fi un proverb citat.

Culegerea lui Zanne înregistrează proverbul cu forma *Mai bine un câine viu decât un leu mort*. (Zanne I: 378), formă apropiată de cea a proverbului biblic original. Sensul formei populare prelucrate după proverbul biblic este puțin schimbat, insistându-se asupra antitezei *prezent – trecut* și nu asupra contrastului *viață – moarte*. Cu sensul biblic primordial se regăsesc și alte forme ale proverbului: *Mai bine (un) țărân viu decât (un) împărat mort*, *Decât un înțelept mort mai bine un măgar viu*, *Mai bine țărân în picioare decât boier în genunchi* (Gheorghe 1986: 256). Proverbul prezintă echivalențe în latin: *Melior est canis vivus leone mortuo*, dar și în franceză: *Mieux vaut goudjat debout qu'empereur enterré*, *Chien en vie vaut mieux que lion mort*; italian: *Val più un asino vivo che un dottore morto*, *Piuttosto (è meglio) can(e) vivo che leone morto*; portughez: *Mais vale burro vivo que sábio morto*, *Antes burro vivo que letrado morto*, *Mais vale cão vivo que leão morto*; spaniol: *Mejor es perro vivo que león muerto* (Gheorghe 1986: 256).

Am regăsit acest proverb folosit și în presă. Spre exemplu, un editorial despre sinucidere, scris ca reacție la moartea Mădălinei Manole, poartă titlul: „Mai bine câine viu decât leu

mort”¹¹⁷. Într-un scurt interviu pentru o publicație locală online, atacantul echipei de fotbal de ligă a IV-a, CS Zmeii Ogrezeni, vorbește despre jocul prestat în prima etapă a returului, folosind proverbul de sorginte biblică: „Am jucat la Unirea Brânceni, Teleorman, cam 4 luni dar în ultima lună mai mult am stat decât am jucat. M-am întors la Ogrezeni și iată că sunt golgheterul seriei... și îmi place proverbul «Mai bine câine viu decât leu mort»... Cam asta e! Altceva, ce să vă mai zic? Mult să nu tate și vă așteptăm la meciurile noastre!”¹¹⁸. Proverbul apare folosit și în unul dintre microromanele din volumul *Ultima țigară* a lui Fondane, scris de Constantin Mihuleac: „Ar fi luat-o și el la sân toată din Dorohoi – că *mai bine câine viu decât leu mort* –, dar pe mâna cui să lase prăvălia și casa? Un singur gând nu-i slăbea mintea din strânsoare: nu cumva, ca să se războie, vecinul Sandu îl va reclama soldaților, zicând că-i comunist sau altă bazonerie?”¹¹⁹.

Biblia de la București reține forma: *Căci cine e cel ce se împreună cu trutoi cei vii? Iaste n deajde, căci câinele cel viu acesta mai bun e decât leul cel mort*. În ceea ce privește limba engleză, Mieder include în culegerea sa proverbul: *A living dog is better than a dead lion*. (Mieder 1990: 75), a cărei formă și înțeles sunt similare cu cele ale proverbului biblic înregistrat în *KJB* (*For to him that is joined to all the living there is hope: for a living dog is better than a dead lion.*).

Dacă etiopianul își va schimba pielea și leopardul petele, atunci și voi veți putea face binele, voi, care vă așteptați în viață cu răul. (Ir 13,23).

Acest proverb, susține Carroll (1986: 305), reprezintă un exemplu hiperbolizat, ce vrea să exprime faptul că oamenii nu sunt capabili să-și schimbe purtările. Folosirea hiperbolei este cea care face ca proverbul să fie foarte expresiv și în același timp, cea care scoate în evidență imposibilitatea omului de a-și schimba purtarea.

Extrem de interesante sunt formele înregistrate de Zanne în culegerea sa: *Pe țiganul, de-l vei spăla, tot negru va rămâne*. (Zanne VI: 358) și *Cât sopoan îi trece, pe țigan tot nu-l poți albi*. (Zanne VI: 359), forme ce rețin sensul proverbului biblic, dar care sunt adaptate atât culturii, cât și realității vremii. Forma înregistrată în culegerea lui Mieder reține din proverbul biblic original doar imaginea leopardului: *A leopard cannot change his spots*. (Mieder 1990: 66), sensul rămânând același. În *KJB*, proverbul prezintă forma: *Can the*

¹¹⁷ <https://semneletimpului.ro/editoriale/mai-bine-caine-viu-decat-leu-mort.html>

¹¹⁸ <http://sportulgiurgiuvean.ro/zmeii-din-ogrezeni-si-au-inceput-bine-zborul-in-retur/>

¹¹⁹ <http://www.revistatimpul.ro/view-article/2938>

Ethiopian change his skin, or the leopard his spots? then may ye also do good, that are accustomed to do evil.

În zilele acelea nu vor mai zice: «P rin ii au mâncat agurid i copiilor li s'au strepezit din ii» (Ir 31,29).

Proverbul citat în acest verset trebuie văzut ca un fel de plângere indirect, acesta exprimând ideea că nu este normal ca o generație să sufere în mod direct consecințele acțiunilor generației anterioare. (Keown; Smothers; Scalise 1995: 130). Proverbul trebuie văzut în strânsă relație cu exilul babilonian și cu acțiunile neșabuite ale poporului ales (neascultarea cuvântului lui Dumnezeu, crearea de idoli ș.a.m.d.). Proverbul este citat și în Iz 18,2: „Fiul omului, ce în elege i voi prin această zicală de printre fiii lui Israel, care zice: «P rin ii au mâncat agurid i fiilor li se strepezesc din ii?»».

Zanne înregistrează proverbul cu același sens, însă cu forme ușor prelucrate: *P rinții au mâncat acrima adec agurida, iar dinții copiilor voștri au strepezit.* (Zanne IV: 538), *Au mâncat p rinții agurid i i-au strepezit copiii dinții.*, *P rinții au mâncat agurid și dinții fiilor s-au strepezit.* (Zanne IV: 539), *P rinții m nânc mere acre i copiilor li se strepezesc dinții.* (Zanne IV: 540), *Adam a mâncat m rul înș dinții noștri strepezesc.* (Zanne VI: 466). Se poate observa cu ușurință, mai ales din ultima formă înregistrată, faptul că toate proverbele amintite de Zanne insistă, la fel ca și proverbul biblic original, asupra relației dintre generații (p rinți – copii, Adam – noi). Același Zanne oferă echivalente din alte limbi: german (*Wenn die Eltern Holzäpfel essen, werden den Kindern die Zähne daron stumpf.* – „Când p rinții m nânc mere p durețe, din aceea s-au strepezit.”) sau dialectul toscan (*Tal uva mangia'l padre, ch'al figliuolo allega i denti.* – „Acel strugur m nânc tatăl, care streprezesc dinții fiului.”). Alte forme ale proverbului biblic în limba română sunt: *P rinții m nânc pl cinte și la fii li se strepezesc dinții*, *Unii gust din l mâie -altora li se strepezesc dinții*, *P catele p rinților, pedeapsa pruncilor* (Gheorghe 1986: 93). Proverbul prezintă echivalențe în latină: *Patres comederunt uvam acerbam et dentes filiorum obstupescunt*; aromână: *Ciace și maia marâncu crecele și lu feciori legu dinți, Feciorl i mâc gorțâli, a aușilor dințâl'i li amurț sc, Feciorl i mâc poame, ș'aușlor l'amurț sc dințâl'i, Altul mâc aliu, altul amurzeasci*; italiană: *Tal susina mangia il padre che allega i denti al figliuolo, Tal uva mangia l padre, ch al figliuolo allega i denti*; portugheză: *Uns comem os figos, a outros rebenta-lhes a boca*; spaniolă: *Uno come la fruta aceda, y otro tiene la dentera, Unos comen el agraz y otros tienen la dentera* (Gheorghe 1986: 93).

În privința limbii engleze, Mieder înregistrează proverbul cu forma *The fathers have eaten sour grapes and the children's teeth are set on edge*. (Mieder 1990: 26), formă identică cu cea din *KJB* (*In those days they shall say no more, The fathers have eaten a sour grape, and the children's teeth are set on edge*).

În presă, proverbul este folosit fie ca titlu de articol, așa cum este cazul unui text de opinie semnat de un editor al publicației *Ziarul Financiar*¹²⁰, fie este menționat în textul articolului drept concluzie, ca în cazul unui editorial acid în care este criticat programul guvernamental „Cornul și laptele”: „Copiii beneficiari ai acestor minunate beneficii guvernamentale sunt viitorii votanți. Ca așa merită. *Părinții mângâie agurida și copiilor li se strepezesc dinții!*”¹²¹.

Nu-ți pune'n cărcă mai mult decât poți duce și nu-ți face fârtat pe cel mai puternic și mai bogat decât tine; de ce să poți oala de pământ laolalt cu oala de fier?: dacă se ciocnesc, una se va sparge. (Sir 13,2).

Versetul a fost interpretat de exegeți precum Skehan (1987: 252) ca exprimând incompatibilitatea dintre cei bogați și cei mai puțini bogați. Ceea ce mentalul colectiv reține este cea de-a doua parte a versetului, care este mai expresivă. Astfel, culegerea lui Zanne, înregistrează o formă versificată: *Se laudă oala că va sparge căldarea*. (Zanne IV: 6), dar și cu o formă mai apropiată de cea a versetului biblic: *Oala și cu căldarea nu se poate să se lovească; căci de s-ar lovi, iar oala se va strica*. (Zanne IV: 7). Ambele înregistrări din culegerea lui Zanne păstrează sensul original al citatului biblic. *Biblia de la București* reține forma: *Greutate mai mare de tine să nu rădici și cu cel mai tare de tine și mai avut nu te împreună*. Mieder înregistrează tot partea a doua a versetului, cu forma: *The kettle and the earthen pot don't agree*. (Mieder 1990: 76).

Proverbe originare în Noul Testament

Dar cei blânzi vor moțeni pământul și se vor desfăta într-o belug de pace; Ferici cei blânzi, că aceia vor moțeni pământul. (Mt 5,5).

În privința acestui verset, France (2007: 166) susține faptul că termenul „blând” nu trebuie interpretat neapărat ca desemnând pe cel dezavantajat sau lipsit de putere, ci în contrast cu cel a cărui atitudine este arogant sau violent. Același autor afirmă că ceea ce vrea Iisus să

¹²⁰ <http://www.zf.ro/opinii/parintii-mananca-agurida-iar-copiilor-li-se-strepezesc-dintii-12525104>

¹²¹ <http://observator.ro/vaca-are-corn-cornul-are-lapte-32985.html>

transmit aici este promisiunea unei „schimbări”, a unei „întoarceri a norocului”. Este de notorietate faptul că la baza aforismului rostit de Iisus stă un citat din Psalmi: *Dar cei blânzi vor moșteni pământul și se vor desfășura întru belșug de pace.* (Ps 36,11), acolo unde cuvântul „pământ” nu face referire la pământul obișnuit, cu viață și moarte, ci la un pământ „transfigurat” în care moartea și pământul dispar (cf. Anania 2001: 1464). Acest verset face parte din grupul de versete 3-11 al capitolului 5 din *Evangelia după Matei*, acestea fiind cunoscute sub denumirea de „Ferici”.

Aforismul se regăsește în culegerea lui Zanne, cu forma: *Fericiți sunt cei blânzi că aceia vor moșteni pământul.* (Zanne VII: 799). Același lucru se întâmplă și în cazul limbii engleze, Mieder incluzând în culegerea sa forma: *The meek shall inherit the earth.* (Mieder 1990: 22).

Ferici și cei milostivi, că aceia se vor milui. (Mt 5,7).

În acest verset face parte din categoria a a-numitelor „Ferici”. Aforismul, susține France (2007: 168), urmează principiul reciprocității ce se va regăsi mult mai bine reflectat în Mt 7,1-2. Ceea ce vrea să transmit Iisus prin intermediul acestui citat este faptul că omul care dă dovadă de milostenie va fi răsplătit cu milostenie divină. Ecouri ale acestui verset se regăsesc și în Mc 11,25: *Iar când stați de vorbă, iertați orice aveți împotriva cuiva, pentru că și Tatăl vostru Cel din ceruri să vă ierte vouă greșelile voastre.*

Citatul se regăsește atât în culegerea lui Zanne: *Fericiți sunt cei milostivi, că aceia se vor milui.* (Zanne VII: 800), cât și în cea a lui Mieder: *The merciful shall obtain mercy.* (Mieder 1990: 22).

Că să fiți fiii Tatălui vostru Celui din ceruri, că El face să răsar soarele și peste cei răi și peste cei buni și face să plouă peste cei drepți și peste cei nedrepți. (Mt 5,45).

Pentru a fi cu adevărat înțeles, acest verset trebuie citit împreună cu cel ce îl precede. Versetul 45 conține un fel de explicație, de motivare a îndemnului dat de Iisus în versetul 44, acolo unde Mântuitorul le spune celor care îl ascultă să-l iubească dușmanul, astfel încât aceștia să poată deveni cu adevărat „fiii lui Dumnezeu”. Atât cei răi, cât și cei buni sunt, deopotrivă, creația lui Dumnezeu. Prin urmare, imparțialitatea sau, mai bine spus, caracterul nediscriminatoriu al acțiunilor lui Dumnezeu este reprezentat prin soarele care răsare și ploaia care cade atât peste cei răi, cât și peste cei buni (cf. France 2007: 226).

Din acest verset biblic, mentalul colectiv a reținut esența expresivă a acestuia. Astfel, Zanne înregistrează în culegerea sa proverbul: *Soarele încălzește și pe buni și pe răi.* (Zanne

I: 74), dar și forme precum: *Soarele ne încălzește pe toți.* sau *E loc la soare pentru toți.* Sub aceste forme, proverbul exprimă ideea că există lucruri de care toată lumea are dreptul să se bucure. Alte forme ale proverbului sunt: *Soarele încălzește te pe toată lumea (și pe buni și pe răi), Soarele nu răsare numai pentru un om* (Gheorghe 1986: 324). Echivalente ale acestui proverb se regăsesc și în latin : *Sol lucet omnibus, Ubique medius caelus est*; francez : *Le soleil luit pour tout le monde, Le soleil brille partout*; italian : *Per tutto si leva il sole, Tutto il mondo è paese*; portughez : *O sol quando nasce é para todos*; spaniol : *Cuando el sol sale, para todos sale* (Gheorghe 1986: 324). Gabriel Gheorghe descoperă o formă a acestui proverb și în Mahabharata: *Soarele îți trimite razele sale deopotrivă asupra celor buni și asupra celor răi* (Gheorghe 1986: 324).

Pentru limba engleză, Mieder înregistrează proverbul: *The sun shines upon all alike.* (Mieder 1990: 60).

Nimeni nu poate sluji la doi domni, căci sau pe unul îl va urî și pe cel lalt îl va iubi, sau de unul se va alipi și pe cel lalt îl va disprețui; nu puteți să slujiți lui Dumnezeu și lui Mamona (Mt 6,24).

Atât France (2007: 262), cât și Evans (2012: 156) susțin faptul că aforismul rostit de Iisus își pierde din relevanță în zilele noastre, întrucât astăzi fiecare om poate sluji unuia sau mai multor efii pe pământ și unui singur domn în ceruri. Ceea ce vrea să transmit Iisus este faptul că un om nu poate să fie complet loial ambilor stăpâni, mai ales dacă aceștia se află în competiție sau au interese ce intră în conflict. De asemenea, în privința celui de-al doilea stăpân, Mamona, care este considerat a fi demonul avariției, cei doi autori susțin ideea că termenul este folosit pentru a desemna banii, bogăția. Ceea ce vrea să transmit aforismul lui Iisus este faptul că omul nu trebuie să devină robul bogățiilor pământești în detrimentul celor cerești. Citatul este reluat și în *Evangelia după Luca: Nici o slugă nu poate sluji la doi domni; că ori pe unul îl va urî și pe cel lalt îl va iubi, ori de unul se va închina și pe cel lalt îl va disprețui. Nu puteți să slujiți lui Dumnezeu și lui Mamona*. (Lc 16,13).

Zanne înregistrează acest proverb cu forma din Biblie: *Nimeni nu poate sluji la doi Domni., Nimene nu poate servi la doi Domni., Nimeni nu poate scăpa de doi Domni.* (Zanne IV: 344), dar și cu forme ușor prelucrate: *La doi domni nu se poate servi., Nu poți sluji de-odată la doi Domni., Nu poți sluji la doi Domni.* (Zanne IV: 343). Alte forme ale proverbului, unele dintre ele pline de expresivitate, sunt: *Nu poți sluji la doi stăpâni deodată , Nu se poate să plăci la toată lumea, Nu poți fi și cu dracul în buzunar și cu sufletul în rai, Nu*

poți și cu pui și cu ou și cu cloacă gras, Nu poți fi și cu slănină în pod și cu varza uns în oală, A umbla cu fundul în două luntre, Cine ține doi pepeni într-o mână ră mâne fărânciunul, Cine aleargă după doi iepuri nu prinde niciunul (Gheorghe 1986: 284). Echivalențe ale acestui proverb există în latin : *Nemo potest duobus dominis servire, Nemo simul dominis par est servire duobus, Nemo potest Thetidem simul et Galatam amare*; aromân : *Nu se poate sluji doi paroni*; francez : *Nul ne peut servir deux maîtres*; italian : *Non si (Niuno) può servire a due padroni (signori), Chi due padroni ha da servire, / Ad uno ha da mentire*; portughez : *Quem a dois senhores quer servir a um há de mentir, Quem serve a dois senhores, a algum há de enganar, Ninguém pode servir bem a dois senhores*; spaniol : *Ninguno puede servir a dos amos, y agradar (contentarlos) a entrambos, No puede uno servir bien a dos amos y contentarlos a entrambos, No se (Nadie, Ninguno) puede servir a dos señores, Quien a dos senores ha de servir, al uno ha de mentir*; catalan : *Qui a dos amos vol servir a un o altre ha de fer falta* (Gheorghe 1986: 284-285).

Mieder încadrează aforismul în categoria proverbelor, acesta având forma: *No man can serve two masters*. (Mieder 1990: 75), identic cu cea din *KJB* (*No man can serve two masters: for either he will hate the one, and love the other or else he will hold to the one, and despise the other. Ye cannot serve God and mammon.*).

Nu judeca-i, ca și tu nu fii judecat (Mt 7,1).

France (2007: 274) susține faptul că acest verset nu trebuie interpretat drept o lege prin care Iisus interzice această acțiune de a judeca, ci trebuie privit, mai degrabă, ca pe un sfat pe care Mântuitorul îl oferă ucenicilor și: „nu judecați întrucât nu sunteți lipsiți de putere pentru a putea face acest lucru”. Aforismul se concentrează asupra principiului reciprocității. Evans (2012: 162) consideră că avertismentul lui Iisus cu privire la judecată este proverbial, existând asemănări atât în unele surse ebraice, cât și în cele non-ebraice. Totodată, logica acestui avertisment pare a-l trage rădăcina din binecunoscuta *lege a talionului* din Vechiul Testament. Citatul apare și în *Evanghelia după Luca*: *Nu judeca-i și nu veți fi judecați; nu osândiți și nu veți fi osândiți; iertați și vi se va ierta*. (Lc 6,37).

Culegerea lui Zanne înregistrează aforismul cu forma din Biblie: *Nu judeca ca și tu nu fii judecat*. (Zanne V: 361), dar și cu forme prelucrate: *Întâiu judec-te pe tine, și apoi judec pe altul (alții).*, *Judec-te pe tine, apoi pe altul.*, *Întâiu judec-te pe tine și apoi vorbește de altul*. (Zanne V: 360). Mieder include în culegerea sa proverbul: *Judge not, that you be not judged*.

(Mieder 1990: 43), a c rui form este identic cu cea din *KJB* (*Judge not, that ye be not judged.*).

Cum de vezi paiul din ochiul fratelui t u, dar bârna din ochiul t u nu o iei în seam ? (Mt 7,3).

Acest verset împreun cu cele ce îl urmez (4-5) reprezint o critic prin care Iisus condamn ipocrizia. Autori precum France (2007: 275) i Evans (2012: 163) consider c imaginea acestui proverb, care reprezint o ilustrare umoristic a judec ții ipocrite, își are originea în experiența lui Iisus ca tâmplar. Proverbul atrage atenția, pe de o parte, asupra faptului c este nepotrivit s scoți în evidenț defectul cuiva atunci când și tu deții același defect (poate chiar mai mare), i, pe de alt parte, asupra ipocriziei de a ajuta un om s - i rezolve o problem doar pân când problema ta este rezolvat . Proverbul apare citat i în Lc 6,41: *De ce vezi paiul din ochiul fratelui t u, dar nu bagi de seam bârna din ochiul t u?*.

În culegerea lui Zanne, proverbul apare cu urm toarele forme: *Nu vedzi bârna din ochiul t u, i vedzi gunoiul din ochiul meu?*, *Gunoiul din ochiul altuia îl vedem, i bârna din ochiul nostru n-o vedem.*, *Vedeți paiul din ochii altuia, nu vedeți îns bârna din ochii vo tri.*, dar i forme versificate: *Vedzi bârna din ochiul t u, / i nu vorbi p-alt de r u.*, *Vezi gunoiul din ochiul t u / i nu vorbi pe-altul de r u.* (Zanne II: 327), toate p strând sensul proverbului biblic original. Alte forme ale proverbului sunt: *Vede paiul (gunoiul, gazul, stercul) din ochiul altuia (meu, vecinului) i nu vede bârna din ochiul s u*, *Vezi bârna din ochiul t u, nu vorbi pe-altul de r u* (Gheorghe 1986: 336). Echivalențe ale acestui proverb se g sesc în latin : *In alio peduelum (vides), in te ricinum non vides, Stipulam in alieno oculo facilis prospicere quam in suo trabem*; aromân : *Nu vedzi grinda di tu ocl iul a t u, ma vedzi il ea altui*; francez : *On voit une paille dans l oeil de son prochain et on ne voit pas une poutre dans le sien*; italian : *Chi ha una scheggia nell occhio, non biasimi il bruscolo nell occhio altrui, Si vede la scheggia nell occhio altrui e non si vede la trave nel proprio*; portughez : *Ver a palhinha no olho alheio e não ver a trave no seu, Ver um (o) argueiro no olho do vizinho, e não ver a tranca no seu*; spaniol : *La paja en el ojo ajeno y no la viga en el nuestro, No ves la viga que hay en tu ojo, y ves la paja del otro* (Gheorghe 1986: 336).

Mieder înregistreaz proverbul cu forma *You can see a mote in another's eye but cannot see a beam in your own.* (Mieder 1990: 19), prelucrat dup cea a proverbului biblic din *KJB* (*And why beholdest thou the mote that is in thy brother's eye, but considerest not the beam that is in thine own eye?*).

Nu da i cele sfinte câinilor, nici nu arunca i m rg ritarele voastre înaintea porcilor, ca nu cumva s le calce în picioare i, întorcându-se, s v sfâ ie. (Mt 7,6).

Versetul reprezintă un alt sfat pe care Iisus îl dă celor care Îl ascultă. Exegeții biblici precum France (2007: 276-278) sau Evans (2012: 164-165) ajung la concluzia că mesajul hristic este destul de criptic, întrebându-se la ce se referă de fapt „cele sfinte”, „m rg ritarele” și cine sunt cei desemnați prin „câini” și „porci”. Interpretările sunt destul de variate, de la hrana considerată sfânt (cea care era mâncată în VT doar de către preoți și familia lui) și împurtașenie, până la *Evanghelia* propriu-zisă, considerate ca fiind desemnate de către „m rg ritare” și „cele sfinte”. În ceea ce privește cele două tipuri de animale, acestea au fost interpretate luându-se în considerare statutul lor dat de credințele Vechiului Testament, acestea fiind văzute drept animale necurate. Ceea ce trebuie reținut în contextul studiului de față reprezintă ideea acestui mesaj, aceea că lucrurile sfinte trebuie prețuite și în același timp nu trebuie întrebuițate greșit.

În mentalul colectiv găsim citatul biblic înregistrat sub forma unei expresii proverbiale: *Nu arunca m rg ritarul înaintea porcilor.*, cu următoarele variații: *Să nu se dea m rg ritarul porcilor.*, *Nu arunca m rg ritari porcilor.* (Zanne I: 609). Acestea pot strează sensul citatului biblic. Mieder înregistrează în culegerea sa forma: *Do not cast pearls before swine.* (Mieder 1990: 76), prelucrat după citatul biblic regăsit în *KJB* (*Give not that which is holy unto the dogs, neither cast ye your pearls before swine, lest they trample them under their feet, and turn again and rend you*).

Cere i i vi se va da; c uta i i ve i afla; bate i i vi se va deschide; (Mt 7,7).

În ceea ce privește forma acestui celebru aforism, France (2007: 280) susține că acesta face uz de aia-numita „regulă de trei” prin care mesajul este transmis și reținut mai ușor. În prima parte a versetului, Iisus îi îndeamnă pe ucenici să ceară ajutorul lui Dumnezeu întrucât Acesta îl va oferi. Evans (2012: 167) afirmă că această primă parte a aforismului reprezintă o convingere a lui Iisus, întărită atât de experiența sa, cât și de scrierile Vechiului Testament (Ps 2,8; 20,4; 26,4;). În cea de-a doua parte, Iisus îi îndeamnă pe discipolii să își caute adevărul sau înțelepciunea, această idee fiind destul de frecvent întâlnită în scrierile sapiențiale ebraice, iar în cea de-a treia parte, ucenicilor li se cere să bată pentru a li se deschide, aceasta fiind, de asemenea, o temă întâlnită în literatura rabinică. Recurențe ale acestui aforism regăsim și în *Evanghelia după Luca*: *i Eu vă zic: Cere i i vi se va da; c uta i i ve i afla; bate i i vi se va*

deschide. (Lc 11,9), dar i în cea a lui Ioan: *Pân acum nimic n'a i cerut în numele Meu; cere i i ve i primi, pentru ca bucuria voastr s fie deplin*. (In 16,24).

Versetul biblic se reg se te în culegerea lui Zanne sub form trunchiat , primele dou p rți ale versetului reprezentând aforisme de sine st t toare: *Cine bate, acelaia i se deschide*. (Zanne VII: 761), *Cine caut , afl ., Cine cearc , afl .* (Zanne VII: 762). Mieder include în culegerea sa proverbul: *Seek, and you shall find*. (Mieder 1990: 34), a c rui form este identic cu cea din *KJB* (*Ask, and it shall be given you seek, and ye shall find knock, and it shall be opened unto you*).

A adar, pe toate câte vre i s vi le fac vou oamenii, întocmai face i-le i voi lor; c aceasta este legea i profe ii. (Mt 7,12).

Atât France (2007: 282-284), cât i Evans (2012: 169-170) remarc faptul c acest verset conține unul dintre cele mai populare aforisme rostite de Iisus. Acesta mai este cunoscut și sub denumirea de „Regula de Aur”, care, în opinia lui Anania (2001: 1468), cuprinde toat înv ț tura lui Moise și a celorlalți profeți ai Vechiului Testament. Sensul acestui aforism este destul de limpede, Iisus îndemnându-i pe cei ce Îl ascult s - i iubeasc aproapele. Aforismul se reg se te i în *Evanghelia dup Luca: i precum voi i s v fac vou oamenii, asemenea face i-le i voi lor*. (Lc 6,31).

Zanne înregistreaz o forma negativ a acestui aforism, devenit între timp proverb: *Ce nu-ți poftesci ție a fi, altuia s nu faci*. (Zanne VII: 758). În limba român , proverbul mai are urm toarele forme: *Ce ție nu-ți place, altuia nu face, Ce faci ți se va face, Dup fapt i r splat , Cine face, face-i-se* (Gheorghe 1986: 127). De asemenea, proverbul prezint echivalențe în latin : *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris, Sua quisque exempla debet aequo animo pati*; francez : *Ne pas faire à autrui ce qu'on ne voudrait pas qu'il vous fit*; italian : *Non fare agli altri quello che non vorresti fosse fatto a te*; portughez : *Não faças aos outros o que não queres que te façam a ti*; spaniol : *Lo que no quieres para ti, no lo quieras para otro* (Gheorghe 1986: 127-128).

Mieder include în culegerea sa proverbul cu forma: *Do unto others as you would they should do unto you*. (Mieder 1990: 41).

Feri-v de profeții mincinoși, care vin la voi în haine de oi, iar pe dinlăuntru sunt lupi răpitori. (Mt 7,15).

Așa cum susțin atât France (2007: 289-290), cât și Evans (2012: 173-175), în acest verset este prezentat o problemă destul de frecvent amintită peste tot în Sfânta Scriptură, cea a profeților mincinoși. Versetul conține sfatul, îndemnul pe care Iisus îl dă celor care îl ascultă, acela de a fi atenți și de a se feri de profeții mincinoși. Pentru a ajunge mai ușor la urechile ascultătorilor, pentru a reuși să-l persuadeze, Iisus recurge aici la metafora lupului deghizat în oaie, pentru a atrage atenția asupra felului de a fi al acestor profeți, precum și asupra intențiilor lor distructive. Metafora s-ar putea referi și la poporul lui Dumnezeu vădit ca „turmă”, Iisus fiind „pastorul” și poporul „oile” Sale. France susține că imaginea lupului îmbrăcat în haină de oaie ar putea fi extrasă din binecunoscuta fabulă atribuită lui Esop (sec. VI î.Hr.), care ar fi fost destul de cunoscută în lumea mediteraneană a acelor timpuri (cf. France 2007: 290).

Mentalul colectiv înregistrează acest citat sub formă de expresie cu caracter paremiologic: *Lupul îmbrăcat în piele de oaie.*, *Lup în piele de oaie.* sau *Lup sub cojoc de oaie.* (Zanne I: 529). În aceeași culegere a lui Zanne sunt înregistrate și variante în alte limbi precum: suedez (*Ulfhjerter doljes ofta under får pelsen.* – Inima de lup se ascunde adeseori sub blana de oaie) sau francez (*Agneau defouero et loup dedans.* – Miel (pe) din afară este lup înăuntru.). Expresia este folosită pentru a-i desemna pe cei răpitori. În cazul limbii engleze, citatul biblic este înregistrat de Mieder ca proverb, concentrându-se, însă, pe acel sfat, îndemn, avertisment, și mai puțin pe metaforă. Astfel, Mieder înregistrează forma: *Beware of false prophets.* (Mieder 1990: 63), formă identică cu prima parte a versetului din *KJB* (*Beware of false prophets, which come to you in sheep's clothing, but inwardly they are ravening wolves.*).

Deci nu vă temeți de ei, că nimic nu este ascuns care să nu iasă la iveală și nimic ascuns care să nu ajungă cunoscut. (Mt 10,26).

În privința acestui verset, France (2007: 402-403) afirmă că acesta trebuie interpretat în strânsă legătură cu următorul. Acest verset are rolul de a introduce „sfatul” cuprins în următorul verset, adresat apostolilor, și anume acela de a propovădui ceea ce au auzit de la Iisus, astfel încât mesajul să ajungă la urechile tuturor. Prin urmare, înțelesul versetului este acela că un mesaj important nu va putea fi ascuns, indiferent cât de mic este numărul celor care vor să-l audă. Recurențe ale acestui citat se găsesc și în *Evangheliile* lui Marcu și Luca: *Că nu este ceva ascuns care să nu fie dat pe față; nici nu a fost ceva tăcut decât ca să vină la lumină zilei.* (Mc 4,22), *Că nu este nimic ascuns care să nu ajungă cunoscut și nimic tainic*

care s nu se cunoasc i s nu vin la lumina zilei. (Lc 8,17), c nimic nu este acoperit care s nu se descopere i nimic ascuns care s nu fie cunoscut. (Lc 12,2).

Citatul biblic a dat na tere în cultura popular proverbului: *Ce se nasce prin întuneric (p'întuneric) trebuie s se vadz la lumin* . (Zanne I: 39), reg sit i cu forma: *Ce se nasce la întuneric, cresce la lumin* . (Zanne I: 40), al c ror sens este acela c indiferent cât de bine i pentru cât de mult timp este ascuns un lucru, acesta va ie i în cele din urm la iveal . Exist i alte proverbe similare în limba român : *Ce se na te pe întuneric trebuie s ias la lumin* , *Adev rul r zbe te totdeauna, i mincinuna e vorb , dar vremea descoper adev rul*, *Vremea (timpul) descoper adev rul (toate)*, *Vremea cu-ncetul poate s le descopere toate*, *Vremea descoper toate și pe hoț de față scoate*, *Vremea numai arat adev rul în adev r*, *dar cam z bove te*, *Vremea toate le g se te i toate le tope te* (Gheorghe 1986: 341). Proverbul prezint echivalențe în latin : *Tempus omnia revelat, Veritatem dies aperit*; francez : *Le temps découvre la vérité, Il n y a rien si caché sous la neige que le temps ne découvre*; italian : *Il tempo scuopre tutto (la verità), La verità è figliola del tempo*; portughez : *Não há secreto que tarde ou cedo não seja descoberto*; spaniol : *El tiempo todo lo descubre, No hay secreto que tarde o temprano no sea descubierto, El tiempo aclara las cosas*; catalan : *Encara que passin mil anys, es descobreixen els enganys* (Gheorghe 1986: 341).

Pentru limba englez , Mieder identific proverbul cu forma: *There is nothing covered that shall not be revealed*. (Mieder 1990: 64), form identic cu cea din KJB (*Fear them not therefore: for there is nothing covered, that shall not be revealed and hid, that shall not be known.*).

Cel ce are urechi de auzit, s aud ! (Mt 11,15).

Aforismul rostit de Iisus mai apare o dat în Mt 13,9, în Mc 4,9 i chiar în Ap 2,7. Evans (2012: 239) susține c mesajul lui Iisus se adreseaz celor care dețin capacitatea spiritual de a asculta cu atenție, în contrast cu cei care au urechi, dar nu aud sau cei care au ochi, dar nu v d. France (2007: 432) observ faptul c formula utilizat de Iisus se reg sește în relație cu diferite parabole. Privit astfel, formula devine într-un fel criptic , f când referire la îndeplinirea profeției lui Isaia, prezentat în Mt 13,14-17: *i se pline te cu ei profe ia lui Isaia care zice: Cu auzul ve i auzi, dar nu ve i în elege, i cu privirea ve i privi, dar nu ve i vedea. C ci inima acestui popor s'a împietrit i urechile lor greu aud i ochii lor s'au închis, ca nu cumva cu ochii s vad i cu urechile s aud i cu inima s în eleag i s - i revin i Eu s - i vindec. Dar ferici i sunt ochii vo tri c v d i urechile voastre c aud. C adev r v gr iesc:*

mul i profe i i drep i au dorit s vad ce vede i voi i n'au v zut, i s aud ceea ce auzi i voi, i n'au auzit.

Zanne înregistrează acest aforism cu următoarele forme: *Cine are urechi de auzit, s aud !*, *Cine are urechi, s aud !*, *Cine are urechi s poată auzi, las s aud !*, utilizate pentru a atrage atenția. În culegerea lui Mieder se regăsește forma: *He that has ears to hear, let him hear.* (Mieder 1990: 31), identic cu cea din *KJB* (*He that hath ears to hear, let him hear*).

La fel ca în cazul altor proverbe, și acest aforism este asociat cu timpul caracter paremiologic și se regăsește folosit în presa din mediul online. Astfel că *Cine are urechi de auzit, s aud !* se găsește folosit în primul rând în titlurile diferitelor articole, dar și în interiorul textului fie pentru a se scoate în evidență o idee, fie servind drept concluzie. Exemplele pe care le-am identificat sunt: „Cine are urechi de auzit s aud !”¹²², un articol de blog în care se vorbește despre conduita pe care trebuie să o aibă unii dintre politicieni, proverbul regăsitându-se atât în titlu cât și la sfârșitul articolului; „Cine are ochi de văzut, s citească, cine are urechi de auzit, s aud și cine are minte suficient, s gândească !!!”¹²³, articol al cărui subiect este bârfa și care se folosește, de asemenea, de proverb atât în titlu, cât și drept concluzie; „Proteste. Iohannis, către guvern: «Cine are urechi s aud »”¹²⁴, articol al cărui titlu este preluat din declarația președintelui, care folosește la rândul-i proverbul.

Ori spune i pom bun i road bun , ori spune i pom rău i road rea; c după road se cunoaște pomul. (Mt 12,33).

După cum bine se poate observa, acest verset are un caracter proverbial. France (2007: 484-485) susține că acest verset aduce aminte de Mt 7,16-20: *După roadele lor îi veți cunoaște. Au doar se culeg struguri din spini sau smochine din mărăcini? Așa că orice pom bun face roade bune, iar pomul rău face roade rele. Nu poate pomul bun să facă roade rele, nici pomul rău să facă roade bune. Iar orice pom care nu face roadă bună se taie și se aruncă în foc. De aceea, după roadele lor îi veți cunoaște.*, însă, spre deosebire de acesta prezintă un stil proverbial popular, cel mai probabil datorită utilizării imperativului. Mesajul acestui proverb este similar cu cel din Mt 7,16-20, adică: adevărata personalitate a unui om se reflectă în faptele sale. Iisus îi îndeamnă discipolii, dar și criticii, să fie integri și sinceri, întrucât un

¹²² <https://doinapopescu.wordpress.com/2011/11/02/cine-are-urechi-de-auzit-sa-auda/>

¹²³ <http://www.ludusonline.ro/cine-are-ochi-de-vazut-sa-citeasca-cine-are-urechi-de-auzit-sa-auda-si-cine-are-minte-suficienta-sa-gandea-sa/>

¹²⁴ https://www.dcnews.ro/proteste-iohannis-catre-guvern-cine-are-urechi-sa-auda_532631.html

lucru sau o persoană trebuie judecat() după cum este, nu după cum ar vrea aceia să fie. Citatul este reluat în Lc 6,44: *Că fiecare pom după roada lui se cunoaște. Că nu se adună smochine din măr cini, și nici struguri se culeg din rug.*

Culegerea lui Zanne include proverbul cu formele: *Pomul din rodul lui se cunoaște de e bun, sau de e rău., Pomul după roade se cunoaște., Pre plod amu lemnul cunoscut va fi.*(Zanne I: 259), dar și proverbul: *Din pomul bun și roadă bună se face.*(Zanne I: 259), a cărei formă se apropie mai mult de cea din Mt 7,17. Toate aceste forme pot strează sensul proverbului biblic original. Mieder înregistrează proverbul cu forma: *The tree is known by its fruit.* (Mieder 1990: 41), formă asemănătoare cu cea din KJB (*Either make the tree good, and his fruit good or else make the tree corrupt, and his fruit corrupt: for the tree is known by his fruit.*).

Referiri la episodul din Evanghelie se regăsesc și în *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul Theodosie*, mai exact în partea de final dedicată celor două slugi ale voievodului care au decis să se călugărească :

„Dirept acéia, feții miei, priveghiați și văpăziți, să nu cumva să fiți lipsiți de acéle cununi, că voi sunteți via Domnului Savaoth și pomul cel bun, care-și dă roada la vremea sa. Deci, feții miei, priveghiați ca, când va veni Domnul viei, să aflu pomul său cu rod și înflorit și cu poame. Dacă-l va afla înflorit și cu poame, lui îi va fi milă de dânsul și-l va îngredi și-l va păzi de paserile céle réle și zvâpâte. Iar dacă va afla pomul său fără de roadă și neînflorit, el îl va urî și va sparge și gardul numaidecât, și va slobozi la dânsul paserile céle réle și cumplite, și-l va tăia denpământ, și-l va dăruidăcina, și-l va arunca în matca focului celui de veac.

Pentru-acéia, feții miei, mi văpăziți, când va veni Domnul Iisus Hristos, ca să nu vă aflu că pomul cel fără de rod, ca să nu vă năpustească în groază și în spaima îngerilor celor drăcești și să nu vă arunce afară, peste gardul viei, căpre acea viță, și în propastii, și în foc, și să nu lăcuiți și voi cu îngerii drăcești cei groaznici. Ce să mi vă aflați că vița cea bună, cu rod bun și înflorit, și să fiți îngredii și miluiți.

și să nu vă fie nădejdea numai pre post fără de rugăciune, sau spre rugăciune fără de post, sau pre post și pre rugăciune fără de plecat smerenie, ce să fie acéstea toate lipite și împreunate. Căce cununa, de ce să învrăstează cu de tot felul de flori, deci iaste mai frumoasă.”¹²⁵

Căci celui ce are și se va da și-i va prisosi, dar de la cel ce nu are se va lua și ceea ce are. (Mt 13,12).

Acest verset, de i considerat obscur, este foarte bine interpretat de France (2007: 512), care susține c din punct de vedere spiritual atât foloasele, cât i pierderile sunt amplificate. Acesta afirm c discipolii sunt cei care cunosc deja tainele împ r ției cerurilor („cei ce au”), având posibilitatea de a beneficia de i mai mult înv ț tur („le va prisosi”), îns cei care nu accept „mesajul împ r ției cerurilor” („cei ce nu au”) vor pierde totul („li se va lua tot ce au”). Citatul mai apare o dat la Matei (25,29) în *Evanghelia dup Marcu* (4,25) i de dou ori în cea a lui Luca (Lc 8,18; 9,26).

Mentalul colectiv reține proverbul cu forma: *Dumnezeu d tot la cel ce are mai mult*. (Zanne VI: 631), acesta fiind utilizat pentru a ar ta „nepotrivirea la avere”. Mieder include în culegerea sa proverbul: *Unto everyone that has shall be given, but from him that has not shall be taken away*. (Mieder 1990: 21), a c rui form este prelucrat dup cea din *KJB* (*For whosoever hath, to him shall be given, and he shall have more abundance: but whosoever hath not, from him shall be taken away even that he hath.*).

L sa i-i; sunt c l uze oarbe orbilor; i dac orb pe orb va c l uzi, amândoi vor c dea în groap “. (Mt 15,14).

Acest verset reprezint r spusul dat de Iisus ucenicilor S i, atunci când ace tia Îl înștiințiaz de „scandalizarea” fariseilor. Parabola rostit de Iisus are rolul de a demasca atât ipocrizia, cât și necredința fariseilor. Aceștia, nu numai c nu au fost capabili s recunoasc adev rul propov duit de Mântuitor, dar prin comportamentul lor trag și pe alții în „groap ”. Aceast orbire metaforic reprezint , de fapt, lipsa credinței. Parabola este reluat i în *Evanghelia dup Luca*: i le-a spus i o parabol : „Poate oare orb pe orb s c l uzeasc ? Nu vor c dea amândoi în groap ? (Lc 6,39).

Cultura popular transform această parabol în proverb, în culegerea lui Zanne reg sindu-se urm toarele forme: *Orb pe orb pov țuind cad amândoi în groap ., Orb pre alt orb poart i amândoi cade în groap ., Orb pe orb când trage, amândoi se poticnesc., Orb pe orb când se mân , amândoi cad în groap ., Orb pe orb pov țuind, cad amândoi în mormânt*. (Zanne II: 655-656). Sensul este identic cu cel din Biblie. O alt form a proverbului în limba român este: *Orbul (un orb) duce pe orb (altul)* (Gheorghe 1986: 297). Echivalențe ale acestui proverb se reg sesc în latin : *Caecus caeco dux, Caecus iter monstrare vult, Caecus si caeco ductum praestet, ambo in foveam cadunt*; aromân : *Orb la orb s i da mâna, doil i groapa va s -o afl* ; francez : *Si un aveugle guide (conduit) un autre aveugle ils tombent tous deux dans le fossé*; italian : *Se un cieco guida l altro, tutti e due (ambedue) cascano nella fossa*

(*vanno a cadere in una fossa*), *Se un cieco accompagna un altro cieco, vanno amendue nel fosso*; portughez : *Se o cego guia o cego correm ambos o risco de cair*; spaniol : *Cuando guian los ciegos, guay de los que van tras ellos*, *Si el (un) ciego guiare (guía) al ciego, ambos caerán al hoyo*, *Un ciego guía al ciego y entrambos caerán al hoyo* (Gheorghe 1986: 297).

În culegerea lui Mieder, reg sim forma: *When the blind lead the blind, both shall fall into the ditch.* (Mieder 1990: 64), extrem de apropiat de cea din KJB (*Let them alone: they be blind leaders of the blind. And if the blind lead the blind, both shall fall into the ditch.*).

Iar El, r spunzând, le-a zis: „Când se face sear , voi zice i: Va fi timp frumos, c e cerul ro u. Iar diminea a zice i: Cerul e ro u-posomorât, a a c azi va fi furtun . F arnicilor, fa a cerului ti i s'o t lm ci i, dar semnele vremilor nu pute i. (Mt 16,2-3).

Aceste dou versete reprezint r spunsul lui Iisus la necredința și încercarea de ispitire pus la cale de farisei i saducheii. Evans (2012: 309) afirm c , în r spunsul s u, Iisus recurge la o analogie meteorologic , cu r d cini proverbiale în antichitatea târzie, condamând astfel ipocrizia fariseilor i saducheilor, care erau capabili s prezic vremea, dar nu tiau s interpreteze minunile f cute de Mântuitor.

Aceast analogie meteorologic a fost preluat de mentalul colectiv i transformat în proverb. Astfel, în culegerea lui Zanne îl reg sim cu forma: *Când e roi u de saera, mu ata vraeme se spaera.* (Zanne I: 69), sensul fiind identic cu cel din Biblie (când cerul e ro u seara, atunci a doua zi va fi vreme frumoas). Acela i Zanne ofer i un exemplu versificat din limba francez : *Rouge au soir, blanc au matin, / C'est la journie du pélerin.* Proverbul se reg se te i în limba englez , tot cu o form versificat : *Red sky at night, is a shepherd's delight, / red sky in the morning, is a shepherd's warning.* (Mieder 1990: 23).

i v mai spun: Mai lesne e s treac o c mil prin urechile acului decât s intre un bogat în împ r ia lui Dumnezeu“. (Mt 19,24).

Proverbul pe care Iisus îl roste te în acest verset vine s înte reasc spusele din versetul anterior. Dacă în versetul 23 al acestui capitol, Iisus susține în fața ucenicilor dificultatea cu care un bogat va intra în împ r ția cerurilor, sensul proverbului din acest verset declar imposibilitatea împlinirii unui asemenea fapt. Iisus recurge la acest contrast între mare i mic pentru a putea exprima aceast imposibilitate. Acest verset a fost dinadins comentat atât de exegeții biblici, cât și de alți autori care s-au ocupat cu studiul Bibliei din diferite perspective. Astfel, exist interpret ri cum c „urechile acului” ar face referire, de fapt, la o mic poart

din zidurile Ierusalimului prin care o c mil ar fi putut intra foarte greu sau c acest cuvânt care desemnează c mila, nu ar desemna animalul, ci un odgon (sfoară groasă), care, de asemenea, nu ar putea intra prin urchile unui ac. Ambele interpretări sunt criticate atât de France (2007: 738), cât și de Evans (2012: 346), ale căror argumente se bazează pe exemple extrase din literatura rabinică, în care c mila este înlocuit cu o „mână plină cu aur”, o „cruță” sau chiar un „elefant”, toate acestea fiind supuse trecerii prin urechile acului. Anania (2001: 1483) explică și el cauza apariției unei astfel de interpretări în privința cuvântului „c mil” și a sensului acestuia, el datorându-se omofoniei cuvintelor grecești kámelos (c mil) și kámylos (odgon). Citatul se regăsește în Mc 10,25: „Mai lesne îți este c milei să treacă prin urechile acului decât bogatului să intre în împărăția lui Dumnezeu!”.

Mentalul colectiv înregistrează proverbul cu forma: *Nevoie iaste bogatului a intra în împărăția cerului*, Zanne preluând variante din *Didahiile* lui Antim Ivireanul: *Mai lesne va trece funia corabiei prin urechile acului, decât bogatul întru împărăția cerului*. sau din *Dicționarul* lui Laurian și Maxim: *Mai ușor e a trece funia corabiei prin urechile acului, decât a intra avutul în împărăția lui Dumnezeu*. (Zanne V: 89). Mieder înregistrează proverbul cu forma: *It is easier for a camel to go through the eye of a needle, than for a rich man to enter into the kingdom of God*. (Mieder 1990: 51), identic cu cea din *KJB* (*And again I say unto you, It is easier for a camel to go through the eye of a needle, than for a rich man to enter into the kingdom of God*).

Proverbul se regăsește folosit în presă, de cele mai multe ori citat, ceea ce arată că utilizatorii au conștiința originii acestui proverb. Un context inedit care ne-a atras atenția este întâlnit într-o tire cu titlul: „Artistul rus care a trecut SAPTE C MILE prin urechea acului”, în care proverbul este, pe de o parte, folosit cu sens literal, iar pe de altă parte, citat: „Isus le-a spus discipolilor că «este mai lesne să treacă o c mila prin urechile acului, decât să intre bogatul în împărăția lui Dumnezeu», iar un miniaturist rus a acceptat provocarea la nivel literal. Artistul Nikolai Aldunin, în vârstă de 56 de ani, a reușit să treacă nu una, ci apte c mile, prin urechea unui ac. Ba chiar a avut loc și de trei palmieri!, scrie Daily Mail”¹²⁶.

Iar Iisus, privind drept la ei, le-a zis: „Aceasta e cu neputință la oameni, dar la Dumnezeu toate sunt cu putință”. (Mt 19,26).

¹²⁶ <http://www.cronicadeiasi.ro/stiri/nationale-externe/Artistul-rus-care-a-trecut-SAPTE-CAMILE-prin-urechea-acului/31140>

Versetul reprezintă răspunsul lui Iisus la întrebarea ei, totodată, la mirarea discipolilor lui. În versetul 25, ucenicii îl întreabă pe Iisus cine se poate mântui, dacă un om bogat, considerat a fi deja binecuvântat de Dumnezeu, nu o va putea face. Răspunsul pe care Iisus îl oferă în versetul 26 exprimă atotputernicia lui Dumnezeu. Pentru Dumnezeu, ceea ce contează într-un final este doar mântuirea. Versetul, citit în strâns legătură cu versetele ce îl preced, poate fi interpretat drept un avertisment mai mult decât binevenit: oricine poate fi mântuit prin iertarea venită de la Dumnezeu, însă acest lucru nu se poate face fără responsabilitatea omului (France 2007: 739). Recurențe ale acestui citat se regăsesc și la Luca: *Că la Dumnezeu nimic nu este cu neputință*. (Lc 1,37), *Iar El a zis: „Cele ce sunt cu neputință la oameni sunt cu putință la Dumnezeu“*. (Lc 18,27).

Mentalul colectiv reține această maximă cu forma versificată: *După cum vrea Dumnezeu / Se face bine ori rău*. (Zanne VI: 668), sensul fiind identic cu cel din Biblie. Mieder identifică proverbul: *All things are possible with God*. (Mieder 1990: 79), a cărei formă este asemănătoare cu cea din KJB (*But Jesus beheld them, and said unto them, With men this is impossible but with God all things are possible.*), topica fiind inversată.

***îi muli dintre cei dintâi vor fi la urmă, iar cei de la urmă vor fi întâi*. (Mt 19,30).**

Acest verset este caracterizat de France (2007: 745) drept un slogan de încheiere, întrucât reprezintă ultimul verset al capitolului. Același autor afirmă că forismul rostit de Iisus, bazat pe acest joc între primul și ultimul, între „cei dintâi” și „cei de la urmă”, ar putea fi interpretat drept un comentariu pozitiv pe care care Mântuitorul îl face cu privire la situația ucenicilor și ei. Faptul că aceștia sunt considerați a fi „cei de la urmă”, pentru că și-au lăsat familiile, casele și tot avutul, urmându-L pe Mântuitor, îi va face să fie „cei dintâi” în împărăția cerurilor, în timp ce bogatul, considerat „cel dintâi” pe pământ, va „beneficia” de un statut opus în cer. Prin urmare, în împărăția cerurilor lucrurile sunt total opuse. Aforismul este reluat și în Mt 20,16: *Așa vor fi cei de la urmă întâi și cei dintâi, la urmă; că mulți sunt chemați, dar puțini aleși*., dar se regăsește și în Evangheliile lui Marcu și Luca: *îi mulți din cei dintâi vor fi la urmă, iar cei din urmă, întâi*. (Mc 10,31), *îi iată, sunt unii de la urmă care vor fi întâi, iar sunt cei dintâi care vor fi la urmă*. (Lc 13,30).

Zanne înregistrează în culegerea sa forma: *Cei dintâi vor fi cei mai din urmă, iar cei mai din urmă, cei mai dintâi*. (Zanne VII: 754), pe când Mieder amintește proverbul *The first shall be last, and the last shall be first*. (Mieder 1990: 42), ce reprezintă o prelucrare după forma din KJB (*But many that are first shall be last and the last shall be first*).

Ei au zis: „Ale cezarului“. Atunci El le-a zis: „Da i-i dar cezarului cele ce sunt ale cezarului și lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu!“ (Mt 22,21).

Versetul reprezintă răspunsul dat de Iisus la întrebarea tendențioasă pe care fariseii l-au adresat. Prin acest aforism, Iisus atrage atenția asupra faptului că cele lumești nu trebuie amestecate cu cele sfinte. Trebuie menționat că acest citat se regăsește și în *Evanghelia după Marcu*: Iar Iisus a zis: „Da i-i cezarului pe cele ale cezarului, iar lui Dumnezeu pe cele ale lui Dumnezeu!“ și s’au minunat de El. (Mc 12,17), dar și în cea a lui Luca: și El a zis către ei: „Atunci, da i-i cezarului cele ce sunt ale cezarului și lui Dumnezeu pe cele ale lui Dumnezeu!“ (Lc 20,25), precum și în *Epistola către romani*: Da i-le tuturor cele datorate: celui cu darea, darea; celui cu vama, vama; celui cu teama, teama; celui cu cinstea, cinstea. (Rm 13,7).

Aforismul se regăsește înregistrat și în culegerea lui Zanne, cu forma: *Ce iaste împăratului, iar ce iaste a lui Dumnezeu lui Dumnezeu*. (Zanne VI: 53), sensul fiind acela de a i se da fiecăruia ceea ce îi se cuvine. Mieder include în colecția sa proverbul: *Render unto Caesar the things which are Caesar’s*. (Mieder 1990: 44), acesta păstrând nucleul formei din *KJB* (*They say unto him, Caesar’s. Then saith he unto them, Render therefore unto Caesar the things which are Caesar’s and unto God the things that are God’s*).

Cu sensul din Biblie se regăsește și proverbul folosit și în titlurile unor articole de presă publicate în mediul online. Astfel, îl regăsim folosit în titlul unui articol menit să prezinte atmosfera creată la un festival de fotografie: „Da i Cezarului ce-i al Cezarului! S-a deschis festivalul care îți arată de ce nu ești fotograf doar fiindcă ai telefon mobil”¹²⁷. De asemenea, tot într-un titlu, de această dată al unui text de blog, regăsim chiar proverbul citat: „Cap ou pas Cap? Să dăm Cezarului ce e al Cezarului... și lui Dumnezeu ce e al lui Dumnezeu”¹²⁸, asta și pentru că textul articolului are un context religios, vorbindu-se despre Săptămâna Patimilor. Un alt exemplu interesant este acela al transformării proverbului în antiproverb, așa cum se petrece în următorul titlu: „Dumitru Mohan – Dați Cezarului parcarile!”¹²⁹.

Liviu Groza înregistrează și el aforismul, de data aceasta sub formă de expresie biblică, în dicționarul său intitulat *Ao întoarce ca la...Revoluționești - Mic dicționar de expresii*,

¹²⁷ <http://actualdecluj.ro/dati-cezarului-ce-i-al-cezarului-s-a-deschis-festivalul-care-iti-arata-de-ce-nu-esti-fotograf-doar-fiindca-ai-telefon-mobil/>

¹²⁸ http://adevarul.ro/cultura/spiritualitate/cap-ou-pas-cap-dam-cezarului-e-cezaruluisi-dumnezeu-e-dumnezeu-1_517ee26d053c7dd83f5df346/index.html#

¹²⁹ <http://www.bihon.ro/dumitru-mohan-dati-cezarului-parcarile/1051727>

proverbe și citate ... insolite. Prin urmare, expresia biblic „a da cezarului ce e al cezarului” (a recunoaște fiecareia atribuțiile și meritele pe care le are) este regăsită și folosită aici în contexte variate: „Drept îi se dă ce-i al ei, deși într-un mod abstract.” (*România literară*, 1994, nr. 24, p.11), „Cu toate că dă suspansului ce-i al suspansului, pelicula este în primul rând povestea unei mari prietenii.” (*România literară*, 1989, nr. 41., p.17), „Da-i-i Văcăriului ce-i al Văcăriului!” (TVR 1, 21 martie 1995, ora 9), „Da-i maghiarului ce-i al maghiarului!” (Antena 1, 10 decembrie 1997, ora 19 și 10 minute), „Până și nu dă marelui sim ce-i al marelui sim și se exprimă niște nedumeriri serioase, chiar am chicotit de câteva ori” (*Curentul*, 10 aprilie 2002, p. 3) (Groza 2014: 45).

Vai vou, cărturari și farisei farnici!, că dați zeciuială din izmă, din măr și din chimen, dar ați lăsat părțile cele mai grele ale legii: dreptatea, mila și credința; pe acestea trebuia să le faceți, fără ca pe acelea să le lăsați; că lăuze oarbe, care strecura în anul și înghiți și c mila! (Mt 23,23-24).

Aceste două versete reprezintă o „mostră” din critica pe care Iisus o aduce cărturarilor și fariseilor în întreg capitolul 23 al *Evangheliei după Matei*. Ceea ce condamnă Iisus aici este ipocrizia acestora. Versetul 24 capătă o importanță aparte în cazul studiului de față, deoarece acesta a fost reținut de cultura populară. France (2007: 874) susține că acest verset se bazează foarte mult pe imaginea grotescă a „strecurii țânțarului” și a „înghițirii c miliei”, imagine ce intră în aceeași categorie cu cele din Mt 7,5 (*Farnicule, scoate mai întâi bârna din ochiul tău și numai atunci vei vedea și scoți paiul din ochiul fratelui tău.*) sau Mt 19,24 (*Eu vă mai spun: Mai lesne este să treacă o camelă prin urechile acului decât să intre un bogat în împărăția lui Dumnezeu“.*). Trebuie menționat faptul că atât țânțarul, cât și c mila erau considerate în Vechiul Testament ca fiind necurate. Prin urmare, dacă citim versetul astfel: „strecurați țânțarul din apă sau vin pentru că este necurat, dar înghițiți c mila care este la fel de necurat”, observăm că, pe baza acestui contrast între mic și mare, mesajul acestuia este destul de clar și de acid: condamnarea ipocriziei. Atât France (2007: 874), cât și Evans (2012: 395) susțin că, cel mai probabil, versetul conține un joc de cuvinte, menit să stârnească râsul, cele două cuvinte-cheie având, în aramaică, forme asemănătoare: *qalmâ* (țânțar) și *gamlâ* (c mila).

Așa cum am amintit deja, versetul a fost preluat și de cultura populară cu următoarele forme: *Ca cel ce strecoară țânțarul și înghite c mila.*, *Strecură țânțarul, înghite armăsarul.* sau *Strecurați țânțarul și înghițiți c mila.* (Zanne I: 671). Sensul acestora este identic cu cel al citatului biblic. Mieder înregistrează în culegerea sa forma: *Don't strain at a gnat and*

swallow a camel. (Mieder 1990: 56), form prelucrat după cea din *KJB* (*Ye blind guides, which strain at a gnat, and swallow a camel.*).

C unde va fi stârvul, acolo se vor aduna vulturii. (Mt 24,28).

Exegeți biblici precum France (2007: 918) sau Evans (2012 :408) afirmă că acest verset are un profund caracter proverbial. Davies & Allison (1997: 355) susțin că versetul reprezintă în sine un proverb. Prin urmare, caracterul paremiologic al versetului nu poate fi pus la îndoială. Ceea ce pune, însă, probleme este interpretarea destul de dificilă a înțelesului acestuia. France (2007: 918) vorbește despre faptul că versetul poate fi înțeles diferit, în funcție de cele două puncte de vedere: pe de o parte, din punctul de vedere al vulturilor, iar pe de altă parte, din punctul de vedere al celui care observă. Se cunoaște din scrierile Vechiului Testament faptul că vulturii posedă o vedere foarte ascuțită fiind capabili să descopere un cadavru de la foarte mare depărtare. Prin urmare, susține France, versetul ar putea fi interpretat drept o parabolă a discipolului ager, care interpretează semnificația evenimentelor și acționează în consecință. În privința celui de-al doilea punct de vedere, trebuie menționat faptul că cel care observă adunătură de vulturi realizează faptul că acolo există un stârv. Acest lucru poate fi interpretat în două moduri: ar putea fi vorba de o reflecție asupra versetelor anterioare (venirea profeților mincinoși, nimicirea Ierusalimului) sau doar o reflecție asupra versetului 27, adică faptul că cea de-a doua venire a lui Iisus pe pământ va fi la fel de evidentă precum prezența stârvului. Deși considerăm versetul ca fiind unul enigmatic, France susține această ultimă interpretare. Nu trebuie trecut cu vederea faptul că acest citat se regăsește și la Luca: *îi, răspunzând, I-a zis: „Unde, Doamne?” Iar El le-a zis: „Unde va fi stârvul, acolo se vor aduna și vulturii”*. (Lc 17,37).

Zanne înregistrează în colecția sa proverbul cu forma: *Unde e stârvul acolo și vulturii*., folosit pentru a exprima lăcomia pentru mâncare sau pentru o moarte tenire. În culegerea lui Mieder, proverbul se regăsește cu forma: *Where the carcass is, there will the eagles be gathered together*. (Mieder 1990: 23), fidel celei din *KJB* (*For wheresoever the carcass is, there will the eagles be gathered together.*).

Atunci Iisus i-a zis: „Întoarce sabia ta la locul ei, că totuși cei ce scot sabia, de sabie vor pieri. (Mt 26,52).

În acest verset se regăsește aforismul rostit de Iisus în momentul în care slugii arhiereului venite să-l aresteze pe Iisus îi este tăiat urechea de către unul dintre cei care erau cu

Mântuitorul (se presupune a fi Petru). Prin acest aforism Iisus atrage atenția asupra nociviții pe care o are violența, și mai ales asupra efectului de bumerang pe care aceasta o posedă. Acest aforism rostit de Iisus, susține France (2007: 1013), reflectă o experiență obișnuită, chiar dacă nu toate exemplele din istorie se potrivesc acestui tipar. Evans (2012: 438-439) face o observație extrem de interesantă, susținând că aforismul rostit de Iisus reflectă o parafrază aramaică¹³⁰ (*Targum*) din Isaia 50,11.

Acest aforism a fost preluat și de mentalul colectiv, urmărind îndeaproape forma din Biblie: *Cine scoate sabia, de sabia va pieri*. (Zanne IV: 578). Se regăsește, de asemenea, în o formă prelucrată, care se departează de cea din Sfânta Scriptură, dar care este extrem de expresivă, reținând același sens: *Băta are două capete*. (Zanne I: 118). Forma *Cine scoate sabia, de sabia va pieri* se regăsește și în *Amintirile* lui Ion Creangă, pe când forma *Tot omul ce va scoate cuțitul de cuțit o să moară* se regăsește în *Pravila* lui Matei Basarab. Trebuie remarcat faptul că acest proverb prezintă echivalențe în latin: *Qui gladio ferit, gladio perit*; francez: *Qui frappe du couteau, mourra de la gaine, Tous ceux qui prendront l'épée, périront par l'épée*; italian: *Chi di coltel ferisce, di coltel perisce, Chi di coltello fere/ Di coltello pere*; portughez: *Quem com ferro mata, com ferro morre*; spaniol: *Quien a hierro mata, a hierro muere*; catalan: *Qui amb espasa mata, amb espasa morirà*.

Mieder reține și el proverbul cu forma: *He who lives by the sword dies by the sword*. (Mieder 1990: 53), destul de asemănătoare cu cea din *KJB* (*Then said Jesus unto him, Put up again thy sword into his place: for all they that take the sword shall perish with the sword*.).

i El le-a zis: „Nici o'ndoial că -Mi veți spune zicală aceasta: Doctore, vindec-te pe tine însuși!; pe toate câte-am auzit că s'au făcut în Capernaum, fă-le și aici, în patria ta?” (Lc 4,23).

Ceea ce merită discutat în contextul studiului de față este așa-numita „zicală” ce se regăsește în acest verset. Green (1997: 216-217) interpretează răspunsul dat de Iisus în acest verset drept o prefigurare a reacției pe care urmează să o aibă locuitorii Nazaretului prezenți în sinagogă. Acest lucru este susținut de aforismul „Doctore, vindec-te pe tine însuși!”, caracterizat de același Green drept o maximă antică, folosită de Iisus în mod retoric, pentru a exprima ideea că cineva nu trebuie să refuze să facă unei rude același favor pe care l-ar fi făcut unei alte persoane sau că cineva nu trebuie să tragă foloase de pe urma unora, refuzând

¹³⁰ Targum (pl. targumim) reprezintă niște parafraze, explicații ale Scripturilor ebraice, pe care rabinul le rostea în limba vernaculară a celor care îl ascultau, care era, de obicei, aramaica.

aceste foloase în cazul în care acestea vin de pe urma unei rude. Prin urmare, următoarea parte a versetului, în care lui Iisus i se cere să facă în Nazaret aceleași lucruri pe care le-a făcut în Capernaum, nu reprezintă decât o interpretare a acestui aforism.

Acest aforism este regăsit în culegerea lui Zanne cu formele: *Dohtore, vindec -te mai întâiu pe tine.*, *Doftore, vindec -te pe tine însuși.* (Zanne V: 270), folosit în popor pentru a atrage atenția celor care dau sfaturi unora, atunci când ei au cea mai mare nevoie de acele sfaturi. Limba engleză reține, de asemenea, acest aforism, cu forma: *Physician, heal thyself.* (Mieder 1990: 57), identică cu cea din *KJB* (*And he said unto them, Ye will surely say unto me this proverb, Physician, heal thyself: whatsoever we have heard done in Capernaum, do also here in thy country.*).

***C* întru aceasta se adevărește cuvântul că sămânătorul este semănătorul și secătorul. (In 4,37).**

Atât Origen, cât și Ioan Hrisostom interpretează acest verset ca fiind o referire la profeți și apostoli. Origen susține că, în acest context, „sămânătorul” este Moise împreună cu ceilalți profeți, cei care au prezis venirea Mântuitorului, iar „secătorul” este reprezentat de apostoli, cei care l-au cunoscut pe Iisus și au vădit slava Lui. Aceeași opinie o valorifică și Ioan Hrisostom. Teodor de Mopsuestia propune o interpretare ușor diferită, văzând în persoana sămânătorului pe însuși Iisus Hristos, iar în cea a secătorului pe apostoli (Elowsky 2006: 168-169). Michaels (2010: 265), exeget contemporan, aduce în discuție o nouă problemă de interpretare, dacă versetul biblic conține o parabolă sau o alegorie. Acesta aduce și explicații pentru fiecare din cele două interpretări. Dacă privim versetul drept o parabolă, atunci nu mai este necesară identificarea sămânătorului și a secătorului, mai importante fiind „recolta” și faptul că secătorul l-a depășit pe sămânător. Pe de altă parte, dacă citatul biblic este interpretat drept o alegorie, atunci „personajele” trebuie identificate. Prin urmare, sămânătorul și secătorul pot fi una și aceeași persoană sau persoane diferite. Ceea ce capătă o importanță mai mare în acest context este faptul că Iisus recurge la un proverb pentru a crea această alegorie și pentru a-i diferenția pe cei doi. Proverbul pe care îl are Iisus în minte, susține același Michaels, nu este un text anume, ci mai degrabă un principiu exprimat atât în texte ebraice, cât și grecești, și anume, acela că lumea, viața, nu este întotdeauna corectă. Prin urmare, ideea versetului este aceea că oamenii nu ajung întotdeauna să se bucure de rezultatul muncii lor. De asemenea, trebuie remarcat faptul că acest verset reprezintă o prelucrare

versetului din Mt 25,24: *Apropiindu-se apoi i cel care primise un talant, a zis: Doamne, te-am tiut c e ti om aspru, care seceri unde n'ai sem nat i aduni de unde n'ai r spândit.*

Astfel, în culegerea lui Zanne reg sim proverbul cu formele: *De multe ori unii sameni i alții secer . sau Unul seam n -altul m nânc .* (Zanne I: 283). Chiar dac forma este u or diferit , sensul r mâne acela i ca în Sfânta Scriptur . Versetul din Evanghelia dup Matei, pe care l-am amintit anterior, se reg se te i el amintit în culegerea lui Zanne, ca surs pentru proverbul: *Secer unde n-a sem nat, i-adun unde n-a secerat.* Mieder identific proverbul cu forma: *One sows and another reaps.* (Mieder 1990: 56), form identic cu cea din KJB (*And herein is that saying true, One soweth, and another reapeth.*).

Lauda voastr nu e bun . Oare nu ti i c pu în aluat dospe te toat fr mânt tura? (1Co 5,6).

Metafora pe care Sfântul Apostol Pavel o introduce în acest verset poate fi explicat doar ținând cont și de versetele anterioare ale acestui capitol. Pavel condamn în acest capitol nu numai desfrânarea corintenilor (faptul c un copil poate tr i cu femeia tat lui s u), dar mai ales mândria venit în urma acestei desfrân ri. Ceea ce vrea s spun Pavel prin cea de-a doua parte a versetului este faptul c tolerarea unei acțiuni care violeaz standardele morale ale unei societ ți poate duce în cele din urm la r spândirea acesteia, pân la coruperea întregii societ ți (cf. Orr-Walther 1976: 189).

Citatul biblic cap t caracter paremiologic, fiind înregistrat de c tre Zanne cu urm toarele forme: *Aluatul mic, într-o covat , toat fr mânt tura o deospesce.* (Zanne III: 439), *Aluatul cât de mic, toat fr mânt tura o dospesce., Puțin aluat toat f rmânt tura îndat o dospesce.* Sensul acestora este identic cu cel al citatului biblic. Mieder identific proverbul cu forma: *A little leaven leavens the whole lump.* (Mieder 1990: 72), form identic cu cea din KJB (*Your glorying is not good. Know ye not that a little leaven leaveneth the whole lump?*).

5.1.2.4.2. Proverbe de sorginte biblică identificate în culegerea lui Zanne, fără corespondent în cea a lui Mieder

În privința acestei categorii am identificat proverbe de sorginte biblic precum: *Unde nu sunt boi, ieslele sunt curate.* (Zanne I: 334), proverb identic ca form cu cel din Biblie (Pr 14,4), al c rui sens este acela c acolo unde nu munce te nimeni, nici rezultate nu exist ; *Toat pas rea i i are odihna în cuibul ei.* (Zanne I: 579), form prelucrat dup cea din Pr 27,8: *Precum pas rea când zboar din cuibul ei, a a devine omul slug când se înstr ineaz*

de locurile sale. În culegerea lui Zanne, despre acest proverb se spune că este folosit pentru a-i îndemna pe tineri să se căsătorească; *Copilul nepedepsit ajunge nepricopsit.* (Zanne II: 76), proverb care îşi are originea în Pr 22,15: *Lipsa de gândire face inima tânărului să o ia razna, iar bărbatul în vârstă sunt departe.; Vorba dulce mult aduce.* (Zanne II: 809), proverb a cărui origine se află în Pr 16,26: *Fagure de miere sunt cuvintele bune şi vindecare sufletului şi dulcea a lor.* De asemenea, un alt proverb ce merită amintit este: *Secera unde n-a semnat, nu aduna unde n-a secerat.* (Zanne I: 282), al cărui corespondent din Biblie îl găsim în *Evangelia după Matei: Apropoiindu-se apoi şi cel care primise un talant, a zis: Doamne, te-am tiut că eşti om aspru, care seceri unde n'ai semănat şi aduni de unde n'ai răspândit* (Mt 25,24), fiind utilizat pentru a scoate în evidenţă nedreptatea, faptul că unii se bucură, pe nedrept, de munca altora; *Nu ceea ce intră-n gură spurcă pe om, ci ceea ce iese din gură.* (Zanne II: 170), a cărui formă este aproape identică cu cea din Mt 15,11; *Fericţiţi sunt cei ce plâng, că aceia se vor mângâia.* (Zanne VII: 799), a cărui origine se află în Mt 5,4. Alte proverbe de sorginte biblică înregistrate de Zanne sunt: *Crinul în gunoieră se usucă.* – Lc 12, 24-30. (Zanne I: 151), *Pomul neroditor se taie şi-n foc s-aruncă.* – Mt 3,10 (Zanne I: 258), *O femeie vrednică are coroana casei.* – Pr 18,22 (Zanne II: 143), *Cine-şi păzeşte limba îşi păzeşte capul.* – Pr 21,23 (Zanne II: 220), *De multe ori limba taie mai mult decât sabia.* – Pr 12,19. (Zanne II: 219), *De nebun şi de muieră rea fiecare înţelept fuge.* – Pr 21,19. (Zanne II: 290).

***Unde nu sunt boi, ieslea e curată, dar unde sunt holde multe, acolo se arată tărâmboului.*
(Pr 14,4)**

Acest proverb se bazează pe jocul dintre prezenţă şi absenţă. Aşa cum observă Murphy (1998: 103), o iesle goală ar putea prezenta avantaje dacă ne gândim că lipsa boilor îl scuteşte pe om de hrănirea animalelor, de curăţenie, de cheltuieli. Pe de altă parte, toate aceste avantaje sunt oarecum anulate în cea de-a doua parte a proverbului, prin care se insistă asupra faptului că prezenţa boilor este şi mai avantajoasă, aceasta implicând o recoltă mai mare. Comentând acest proverb, Fox (2009: 573) face şi el o observaţie destul de interesantă, afirmând că ideea centrală a proverbului este aceea că ceea ce este productiv, roditor nu este întotdeauna şi curat sau plăcut. În acest context, „tărâmboului” se referă la treieratul grâului care în vechime se realiza cu ajutorul acestor animale, sub picioarele lor.

Culegerea lui Zanne înregistrează prima parte a proverbului biblic, cu forma: *Unde nu sunt boi, ieslele sunt curate* şi cu sensul de „unde nu munceşte nimeni, hrana lipseşte” (Zanne I: 334).

Precum pas rea când zboară din cuibul ei, așa devine omul slugă când se înstrăinează de locurile sale. (Pr 27,8)

În privința acestui proverb, cea mai interesantă interpretare din cele lecturate este cea a lui Murphy (1998: 207). Aici, plecarea omului din locurile sale, comparat cu zborul păsării din cuibul ei, nu se referă la o plecare temporară sau ocazională, ci la dezrădăcinare, la părăsirea originilor. Acesta reprezintă un exemplu de proverb care a avut o mai mare aplicabilitate în lumea și perioada în care a apărut. Astăzi, lumea și cultura modernă nu mai rezonă la fel la realitățile descrise în proverb. Părăsirea locului în care te-ai născut și locuirea temporară într-un alt loc au devenit realități normale, acceptate. De asemenea, același Murphy (1998: 207) interpretează zborul păsării ca pe un simbol al instabilității și inconsistenței existenței umane.

Zanne înregistrează proverbul cu forma: *Toată pasrea își are odihna în cuibul ei* (Zanne I: 579), menționând faptul că acest proverb îndeplinește o funcție. În limba română se mai găsesc și alte proverbe similare: *Fiecare pasre își iubește cuibul*, *Pasrea în cuibul său se simte în siguranță*, *Fiecare copil se simte mai frumos în casa părinților*, *Puiul cioarei este cel mai frumos* (Gheorghe 1986: 208). De asemenea, proverbul prezintă echivalențe în latină: *Suum cuique pulchrum est*; franceză: *A chaque oiseau son nid est beau*; italiană: *Ad ogni uccello suo nido è bello*; portugheză: *Todo o passarinho gosta do seu ninho*; spaniolă: *A cada pájaro (le) gusta su nido* (Gheorghe 1986: 208).

Priviți crinii cum cresc; nu torc, nici nu es, dar vă spun Eu vouă că nici Solomon, în toată slava lui, nu s'a înmbrăcat ca unul din ei. Iar dacă iarba, care azi este pe câmp iar mâine se aruncă în cuptor, Dumnezeu așa o îmbracă, cu cât mai mult pe voi, pu încredințați ilor? (Lc 12, 27-28)

În limba română acest citat biblic a dat proverbul cu formele: *Crinul în gunoi de tot se usucă și Crinul în gunoi se usucă* (Zanne I: 151), sensul fiind acela că omul cinstit este influențat de anturajul pe care îl are.

Iată, securea stă la rădăcina pomilor, și tot pomul care nu face rod bun se taie și se aruncă în foc. (Mt 3,10)

Culegerea lui Zanne înregistrează următoarele forme ale proverbului: *Pomul neroditor se taie și-n foc se aruncă*, *Tot pomul ce nu face rod se taie și se arde în foc*, *Pomul care nu face rod se taie și în foc se aruncă* (Zanne I: 268).

Cel ce i-a găsit o femeie bună, bune daruri i-a aflat și desftare a primit de la Dumnezeu. (Pr 18,22)

În comentariul făcut acestui proverb, Fox (2009: 646) insistă asupra faptului că cele mai bune lucruri care îi se întâmplă omului nu se datorează caracteristicilor sale ereditare, ci întru totul lui Dumnezeu. Același lucru se petrece și în cazul unei femei bune, aceasta fiind dovada bunătății lui Dumnezeu. Cu toate acestea, darurile oferite de Dumnezeu au nevoie și de contribuția omului. Același exeget observă că acest proverb preamrește valoarea femeii ca atare, fără a exclude posibilitatea excepției. În esență, adevăratul sens al proverbului se reduce la: prezența unei femei bune în viața unui bărbat implică o casnicie și o viață bună.

Culegerea de proverbe a lui Zanne înregistrează proverbul cu formele: *O femeie e coroana casei, Femeia cinstită este coroana bărbatului* (Zanne II: 143). Există echivalențe ale proverbului și în franceză: *Femme bonne vaut une couronne*; spaniol: *La mujer buena corona es del maridado*; englez: *A good wife is a godley prize* (Zanne II: 143).

Cel ce-îi pze te gura și limba îi pze te sufletul de neaz. (Pr 21,23)

Așa cum bine remarcă Fox (2009: 689), acest proverb îndeamnă la circumspecție, la evitarea discursului prolix și precipitat, care poate deveni provocator sau chiar ofensator. O interpretare mai interesantă o oferă Clifford (1999: 193), care afirmă că în contextul proverbelor regăsite în Biblie (în special în cartea *Proverbele lui Solomon*), vorbirea reprezintă chintesența activității umane, de aici rezultând faptul că sensul primează. Astfel, în cazul acestui proverb, a te comporta corect reprezintă, în fond, cel mai bun mod de a te proteja.

În culegerea lui Zanne, proverbul se regăsește cu următoarele forme: *Cine-îi pze te limba, îi pze te capul, Cine pze te limba, îi pstrează capul* (Zanne II: 219). Alte două proverbe cu sens similar sunt: *Limba slobodă mult te vatămă, Cine nu-și ține limba, își pierde capul* (Zanne II: 220).

Sunt unii care, atunci când vorbesc, par că nesc cu sabie, dar limbile în elefilor vindecă. (Pr 12,19)

Acest proverb este suficient de explicit încât să nu necesite o analiză detaliată. Vorba calmă, cuvântul blând sunt întotdeauna mai eficiente, chiar dacă uneori și vorba aspră îi are rolul ei. Fiecare vorbă are consecințele ei: poate vindeca sau poate răni.

Proverbul se reg se te în culegerea lui Zanne cu urm toarele forme: *De multe ori limba taie mai mult decât sabia, Limba taie mai mult decât sabia, Limba taie mai r u ca sabia, Limba urât , mai ascuțit decât orice sabie ascuțit* (Zanne II: 220). Alte proverbe similare sunt: *Limba taie ca foarfecile, Limba rea este cuțit cu dou t i uri , Gura taie (ucide) mai mult decât sabia* (Gheorghe 1986: 237). Echivalențe ale acestui proverb se reg sesc în latin : *Multo quam ferrum lingua atrocior (atrocius) ferit, Plures occidit gula quam gladius;* aromân : *Multe ori s tal ie cu limba cama mult ca cu coarda;* francez : *Un coup de langue est pis (pire) qu un coup de lance;* italian : *Cattive lingue tagliano più che spade;* portughez : *Mais fere má palavra que espada afiada, Mais fere a lingua do adulador que a espada do perseguidor;* spaniol : *Más hiere mala palabra que espada afilda;* catalan : *Fa més mal una llenguada que una pedregada* (Gheorghe 1986: 238).

Moartea i via a sunt în puterea limbii, iar cei ce i-o st pânesc îi vor mânca roadele. (Pr 18,21)

La fel ca în cazul proverbului din Pr 12,19, i în cazul acestei construcții paremiologice, vorbirea ocup rolul esențial. Aici, semnificația vorbirii este intensificat de trimiterea la viaț i moarte. Vorbirea este cea care are puterea de a crea i de a distruge, de a da i p stra viața, dar și de a aduce moartea celor care se folosesc de ea (cf. Fox 2009: 645).

În culegerea lui Zanne, proverbul este înregistrat cu forma: *Limba e bun , limba e rea* (Zanne II: 221), f cându-se trimitere explicit la prima parte a citatului biblic.

Mai bine e s locuie ti în pustie decât cu o femeie cert rea i limbut i amarnic . (Pr 21,19)

Se poate observa cu ușurinț c acest proverb intr în categoria proverbelor bazate pe formula „mai bine ... decât”. În acest caz este vorba despre: mai bine (ceva r u) decât (ceva i mai r u). De asemenea, trebuie remarcat faptul c acest proverb face parte i din irul de proverbe care au ca tem familia i gosopod ria i, totodat , din rândul proverbelor despre femeia (soția) cic litoare. La fel ca în cazul proverbului deja discutat (Pr 27,15), acest proverb atrage atenția asupra „pericolului” de a avea o femeie cic litoare.

În culegerea lui Zanne g sim urm toarele forme ale proverbului: *De nebun i de muierea rea fiecare înțelept fuge, De muierea rea i dracul fuge de ea, S fugi de muierea rea ca dracul de t mâie* (Zanne II: 290). Alte proverbe similare sunt: *Femeia e mai dihai decât dracul, Femeia e calul (lucrul, sora) dracului, Femeia hot r te i Satana împline te, Femeii nici dracul nu-i vine de hac, Femeia judec pe dracul i-l scoate dator, Muierea a îmb trânit*

pe dracul, Ceea ce s vâre te muierea, nimeni nu poate s vâre i, Ceea ce femeia leag, nici dracul nu dezleag, Unde e muierea nu mai are dracul nimic de făcut (Gheorghe 1986: 204). De asemenea, proverbul prezintă și echivalențe în latin : *Femina nihil pestilentius, Quod non potest diabolus, mulier vincit*; francez : *Femme sait un art avant le diable, Ce que femme veut, Dieu le veut*; italian : *La donna, per piccola che (la) sia, la vince il diavolo in furberia*; portughez : *O que o diabo não pode consegue-o a mulher, O que a mulher quer, Deus o quer*; spaniol : *La mujer sabe un punto más que Satanás, Lo que la mujer quiere, Dios lo quiere* (Gheorghe 1986: 204).

Pu în dormitare, pu în somn, pu în s stai cu mâinile în sân...; i dac asta vei face, îi iese s r cîntă înainte i, ca o bună alergătoare, lipsa. (Pr 24,33-34)

Acest citat biblic face parte dintr-o secțiune mai lungă ce cuprinde versetele 30-34 din capitolul 24 al Proverbelor lui Solomon și reprezintă o poveste cu un profund caracter didactic menită să atragă atenția asupra pericolului pe care îl poate aduce lenea. Versetele 33-34 reprezintă, de fapt, o concluzie a întregii secțiuni, și anume aceea că lenea reprezintă primul pas spre s r cîntă.

Culegerea lui Zanne înregistrează binecunoscutul proverb *Somnul dulce, nimic n-aduce* (Zanne II: 736). Proverbul prezintă echivalențe și în portughez : *A raposa dormida não lhe cade nada da boca*; german : *Dem schlafenden Wolf läuft kein Schaf in s Maul*; englez : *When the fox sleeps, no grapes fall in his mouth* (Zanne II: 736-737).

Dacă la tinerețe n-ai adunat nimic, cum vei găsi ceva la bătrânețe? (Sir 25,3)

Zanne înregistrează proverbul cu formele: *Cine adună la tinerețe, are la bătrânețe, Adună (strânge) la tinerețe ca să ai la bătrânețe, Cine n-aleargă la tinerețe, nu odihnește la bătrânețe, Seamănă la tinerețe ca să ai ce culege la bătrânețe* (Zanne II: 771), *Cine nu strânge la tinerețe, nu va avea ce mânca la bătrânețe* (Zanne V: 611), *La tinerețe cine nu lucrează, la bătrânețe râiaz* (Zanne VII: 541). Alte forme ale proverbului sunt: *Ce înveți la tinerețe știi la bătrânețe, Cine nu învață la tinerețe va plânge la bătrânețe, Ce n-a învățat Ioniș, nu mai învață Ion* (Gheorghe 1986: 123). Există și proverbe similare ca sens: *Cine ce învață, moartea-l dezvăță, Deprinderea din tinerețe rămâne la bătrânețe, Boala din n scare leac nu are, Năvălul din fire n-are lecuire, Prostia din n scare n-are vindecare* (Gheorghe 1986: 124). Echivalențe ale proverbului regăsim în latin : *Quae a puero discuntur, tenacius haerent, Quod nova testa capit, inveterata sapit*; aromân : *Câte-nveți azi la giunatéc, va știți la au atec*; francez : *Qui jeune n apprend, vieux ne saura, Ce qu'on apprend en sa*

jeunesse, l on le conserve jusqu en vieillesse, Ce que poulain prend en jeunesse, il le continue en vieillesse; italian : Chi da giovane ha un vizio, in vecchiaia fa sempre quell uffizio; portughez : O que se aprende no berço sempre dura; spaniol : Lo que se aprende en la cuna siempre dura (Gheorghe 1986: 124).

Fagure de miere sunt cuvintele bune i vindecare sufletului e dulcea a lor. (Pr 16,26)

Acest proverb nu pune probleme de interpretare, sensul acestuia fiind destul de clar: vorba bun nu poate aduce altceva decât foloase. Proverbul are la baz comparația: cuvintele bune sunt comparate cu fagurii de miere, acestea fiind întotdeauna binevenite.

Zanne înregistrează acest proverb cu formele: *Vorba dulce, mult aduce, Vorba bun , mult adun , Vorbele cele dulci deschid u a cea de fier, Cu vorbe dulci mai mult pâine m nânci i* chiar forma aproape identic cu cea din Biblie: *Faguri de miere sunt vorbele pl cute* (Zanne II: 810-811). Alte forme ale proverbului sunt: *Vorba dulce oase frânge, Cu vorba bun i pe dracul îmblânze ti, Vorbele cele dulci deschid poarta cea de fier, De vorb bun nu te doare gura* (Gheorghe 1986: 337). Echivalențe ale proverbului se reg sesc în latin : *Responsio mollis frangit iram*; aromân : *Sboriu dulțe mult aduțe*; francez : *Douces paroles n écorchent (pas) la langue (la bouche), Douce parole (ront)rompt (grant) grand ire* (sec. XIII); italian : *Il bel parlare non scortica la lingua, Le buone parole non rompono i denti, Cortesia di bocca, mano al cappello,/ Poco cista ed è buono e bello*; portughez : *Boas palavras (Ben falar) custam (custa) pouco e valem (vale) muito, Uma palavra boa custa pouco e vai longe, Muito vale e pouco custa ao mau falar boa resposta, O bom modo e o bom falar a todas agradam sem nada custar*; spaniol : *La palabra de la boca (Cortesia de boca) mucho vale y poco costa (cuesta), Bien hablar no cuesta nada, Cortesia y bien hablar: cuesta poco y mucho vale* (Gheorghe 1986: 338).

Nu ceea ce intr în gur îl spurc pe om, ci ceea ce iese din gur , aceea îl spurc pe om. (Mt 15,11)

Acest verset reprezintă un aforism rostit de Iisus în una dintre multele parabole adresate apostolilor S i. Sensul acestuia este transparent cu atât mai mult cu cât acest aforism este explicat chiar de Mântuitor în versetele 17-20 ale aceluia i capitol:

„Nu în elege i c tot ce intr în gur se duce în pântece i iese afar ? Dar cele ce ies din gur pornesc din inim , i acelea sunt cele ce-l spurc pe om. C din inim ies: gânduri rele,

uciderei, adulterii, desfrânării, hoțiilor, mârțurii mincinoase, defăimării. Acestea sunt cele ce-l spurcă pe om; dar a mânca fărâșuri și a fi spălat mâinile, asta nu-l spurcă pe om”.

Analizând îndeaproape acest proverb, unii exegeți (Funk-Hoover 1993: 202) au ajuns la concluzia că a existat o perioadă în care acesta a circulat pe cale orală în mod independent și că Matei l-a preluat de la Marcu.

Aforismul este considerat de Zanne proverbial înregistrat cu formele: *Nu ceea ce intră în gură spurcă pe om, ci ceea ce iese din gură*, *Ce intră în gură nu e pe cat, ci ceea ce iese din gură*, *aceea mare pe cat* (Zanne II: 170).

În presă, am găsit acest proverb alterat, transformat într-o oarecare măsură în antiprovverb, fiind folosit atât în titlu, cât și în interiorul textului: „Informația brută nu este întotdeauna la muritoare. Ca să mă exprim în limbajul biblic, *nu ceea ce intră în gura presei spurcă pe om, dar ceea ce iese din gură*”¹³¹. Se poate observa faptul că modificarea formei proverbului nu este întâmplătoare, autorul cunoscând sursa de proveniență a acestuia.

Dacă gâște îți mănâncă miere, mănâncă cu mîsură, ca nu cumva, îmbuibându-te, să o vezi. (Pr 25,16)

Este cunoscut faptul că învățătura propovăduită de Iisus în Noul Testament este total schimbată față de legea sau legile Vechiului Testament. Peste tot în Noul Testament, Iisus îi îndeamnă pe apostoli să fie buni, să nu judece, să întoarcă și celălalt obraz etc. Iată că în Vechiul Testament regăsim acest proverb care poate fi prezentat drept un contraexemplu. Deși la o primă vedere pare a avea un înțeles destul de clar, în esență acesta este mult mai profund. Fox (2009: 785) este de părere că adevăratul sens al proverbului este acela de a nu exagera cu facerea de lucruri bune sau cu prietenia. Așa cum prea mult dulce face rău, așa și orice exagerare, fie ea și de fapte bune, face rău. Prin urmare, proverbul îndeamnă la cumpănă în toate. În proverbul din versetul următor, 25,17, prezintă același sens: *La prietenul tău să te duci rar, ca nu cumva, să-ți turându-se de tine, să-ți urască* (Pr 25,17).

Culegerea lui Zanne înregistrează proverbul cu forma: *Cine va mânca mult miere, el o să verse și fier* (Zanne III: 672) și *Cercetările mai bune sunt cele mai rare, Rari or să cercetezi și mai puțin te sărăcești* (Zanne IV: 203), în cazul ambelor proverbe făcându-se trimitere explicită la citatele biblice.

¹³¹ http://www.prime.md/ro/petru-bogatu-nu-ceea-ce-intra-in-gura-presei-spurca-pe-om-dar-ceea-ce-iese-din-gura_40102.html

Cci binecuvântarea tat lui înt re te casele copiilor, dar blestemul mamei dezr d cineaz temeliile. (Sir 3,9)

Proverbele întregistrate de Zanne care fac trimitere la acest citat biblic sunt: *Binecuvântarea p rinților înt re te casa fiilor, Blagoslovenia p rinților înt re te casele fiilor*, dar i varianta opus : *Blestemul p rinților risipește casa fiilor* (Zanne IV: 542-543).

Fariseu orb!, cur 'ntâi partea dinl untru a paharului i a blidului, pentru ca i cea din afar s fie curat ! (Mt 23,26)

Versetul face parte din capitolul în care Iisus îi ceart pe c rturari i farisei, scoțând în evidenț ipocrizia acestora. Metafora folosit de Iisus este suficient de gr itoare: atât partea exterioar , cât i cea interioar a paharului reprezint omul, care trebuie s înceap prin a fi drept din interior i nu a ar ta asta doar la exterior. De altfel, în versetele urm toare Iisus explic metafora: „A a i voi, pe dinafar v ar ta i drep i oamenilor, dar pe dinl untru sunte i plini de f rnicie i f r delege” (Mt 23,28). Prin urmare, îngrijirea sufletului trebuie s primeze în detrimentul îngrijirii trupului.

Culegerea lui Zanne înregistreaz proverbul cu forme asem n toare: *Cur ț mai întâi partea dinl untru a paharului i a blidului, ca s fie i cea din afar curat* (Zanne IV: 39), *Cur ț -ți mai-nainte sticla dinl untru i blidul dup aceea de în afar* (Zanne IV: 128).

Femeia virtuoas îi e cunun b rbatului ei; dar precum viermele în lemn, a a i i nimice te b rbatul femeia care face r ul (Pr 12,4)

Aproape peste tot în Vechiul Testament, în special în cartea *Proverbele lui Solomon*, femeia este prețuit nu pentru frumusețea ei, ci mai degrab pentru caracterul s u. Este i cazul acestui proverb în care femeia virtuoas este v zut ca o cunun pentru b rbatul ei. A a cum bine observ Fox (2009: 548), cununa simbolizeaz în acest context demnitatea autentic . Femeia virtuoas îi confer b rbatului respect i este un semn dat de la Dumnezeu.

În culegerea lui Zanne proverbul prezint urm toarele forme: *Nevasta cu mintea bun e b rbatului cunun* (Zanne IV: 508), *O femeie vrednic e coroana casei, Femeia cinstit este coroana b rbatului* (Zanne II: 143), *Muirea bun , b rbatului cunun* (Zanne IV: 464).

Averea adunat cu f r delege se va împu ina, dar a celui ce o strânge cu bun -credin se va înmul i. Dreptul se îndur i împrumut . (Pr 13,11)

Acest proverb atrage atenția asupra faptului c averea durabil se face doar cu înțelepciune i munc asidu . Câ tigul realizat peste noapte în mod ilegal este inutil, întrucât se termin cu

aceea i rapiditate cu care a fost realizat, pe când averea acumulat treptat este cea care r mâne. Prin urmare, averea procurat cu f r delege i rapiditate reprezint o auto-înfrângere (Fox 2009: 565).

Culegerea lui Zanne înregistrează proverbul cu următoarele forme: *Averea, mai mult de patruzeci de ani nu st într-un loc; i acolo st atâta, unde e câ tigat cu dreptate, iar unde e cu strâmb tate, nu ține nici atâta, Averea e ca o balt , cum faci un nțuleț toată se scurge* (Zanne V: 24), dar i: *Din cele bune i drepte dracul pe jum tate lui î i face parte, dar din cele rele, ce nu ne va cere?, Cele drepte sunt jum tate ale dracului, iar cele nedrepte cu st pân cu tot* (Zanne V: 281), cu observația că ultimele două forme ale proverbului sunt folosite atunci când se vorbește despre cei care adună din jafuri i f r delege. Cu acela i sens se regsește i proverbul *Mai bine puține cu dreptate decât multe cu strâmb tate* (Zanne V: 286), care are ca surs Pr 15,33: *Mai bine e s primești pu în cu dreptate decât roade multe pe nedrept.*

Omul f r minte bate din palme i se veselește sie i, a a cum cheza ul se pune z log pentru prietenul s u. (Pr 17,19)

În cazul acestui proverb, traducerea pune o mic problem de interpretare. A a cum observ i Fox (2009: 633), în acest context, fiind vorba despre garantul care pune gaj pentru prietenul s u, „a bate din palme” înseamnă de fapt „a bate palma”, „a ajunge la un acord”. Judecând după această interpretare, proverbul capătă mai mult sens. Prin urmare, proverbul îndeamn la precauție, întrucât cel care se face chezaș ajunge, adeseori, să plătească datoria prietenului s u.

Zanne înregistrează proverbul cu forma: *Cine are pung mare, fac -se cheza* (Zanne V: 164), făcându-se trimitere explicit la versetul biblic.

Omul trândav st cu mâna'n sân i n'o poate duce la gur . (Pr 26,15)

Acest proverb este suficient de explicit încât nu pune probleme de interpretare. Omului lene îi lipsește pân și dorința de a supraviețui întrucât, atât timp cât nu- i poate duce mâna la gur , nu se poate hrăni.

În culegerea lui Zanne proverbul se regsește mai degrab sub form de expresie, plin de expresivitate: *Pic par m l iaț în gura lui N t fleăț* (Zanne VI: 219), făcându-se referire explicit la citatul biblic. Există în culegerea lui Zanne și alte proverbe, care de i fac trimitere la alte versete biblice, sunt mai apropiate ca sens de acesta. Proverbele sunt: *Lenea e începutul s r ciei, Omul cu lene moare de foame, De la sob pân la foc,/ Pentru lene e mult loc*

(Zanne VII: 644-648). Alte forme ale proverbului sunt: *A teaptă s -i pice mur -n gur , A teaptă îmbuc tur / S -i-o dea mur -n gur , Îi vine mur -n gur , A teaptă s -i zboare porumbi fripți în gur , A-i da mur -n gur , Pic par , pic , dac vei pica, eu te voi mânca, iar de nu acolo vei edea, Cel ce doarme r mâne cu dinții la stele* (Gheorghe 1986: 73). Echivalențe se regăsesc în latin : *Nulli (non tibi) per ventos assa columba volat (cadit), Credebas dormienti haec tibi confecturos deos?*; francez : *Attendre que les alouettes vous tombent toutes rôties dans le bec, Les alouettes rôties ne se trouvent pas sur les haies, A renard endormi, rien ne lui tombe (chet) dans la (en) gueule*; italian : *A nessuno piovano le lasagne in bocca, Volpe che dorme vive sempre magra*; portughez : *A raposa dormente, não lhe amanhece halinha no ventre, A raposa dormida, não lhe cai comida na boca, A pássaro dormente tarde entra o cebo (cevo) no ventre, Zorro deitado não apanha bocado*; spaniol : *A(l) raposa(o) durmiente no le amanhece la gallina en el vientre, A la vulpeja dormida no le cae nada en la boca*; catalan : *Guineu que dorm, no menja gallina* (Gheorghe 1986: 73-74).

A te teme de Domnul e plinirea în elepciunii; îi umple pe oameni cu roadele ei; (Sir 1,16)

Culegerea lui Zanne înregistrează proverbul cu o temă diferită : *Începutul înțelepciunii e temerea de Dumnezeu* (Zanne VI: 633).

„Gol am ieșit din pântecele maicii mele, gol mă voi întoarce în matca mea; Domnul a dat, Domnul a luat; cum l-am plăcut Domnului, așa s'a făcut; fie numele Domnului binecuvântat!” (Iov 1,21)

Acest verset din Iov a dat naștere proverbului cu următoarele forme: *Dumnezeu dă și ia, Dumnezeu tot dă și ia, Dumnezeu dă , Dumnezeu ia, Dumnezeu încarcă și descarcă* (Zanne VI: 662), *Mulțumim lui Dumnezeu și de bine și de rău* (Zanne VI: 667).

Limba în elefților tăie ce e bun, dar gura nemintorilor strigă ce e rău. (Pr 15,2)

Esența acestui proverb stă în interpretarea modului în care vorbesc cele două categorii de oameni (înțelepții și nemintorșii). Pe de o parte, înțelepții știu să vorbească , să transmit mesajul într-un mod elegant, aceștia nefăcând diferență între formă și conținut (cunoașterea, substanța înțelepciunii există , înțeleptul trebuie doar să se folosească de mijloacele retorice de care dispune pentru a transmite, pentru a convinge). Pe de altă parte, nemintorșii vorbesc fără să gândească (cf. Fox 2009: 589).

Culegerea lui Zanne prezintă următoarele forme ale proverbului: *Limba nebunului este o moară fără grunte* (Zanne VII: 287).

Născutul din femeie e om cu via scurt și plin de necazuri. (Iov 14,1)

În limba română, versetul biblic a inspirat proverbul *Necazurile sunt pentru oameni și oamenii pentru necazuri*, dar și unele forme versificate, extrem de expresive: *Nu-i gardă fără pârlăz, / și om fără necaz, Tot obrazul / Își are necazul* (Zanne VII: 409).

Domnul surp casele batjocoritorilor, dar El întărește hotarul văduvei. (Pr 15,26)

În cazul acestui proverb, cei mai mulți dintre exegeți fac referire la relația dintre cei care sunt considerați batjocoritori și văduva. Fox (2009: 601), spre exemplu, vorbește despre o istorioară în care un proprietar de pământ încearcă să atențeze la proprietatea unei văduve. Întrucât această faptă este una interzisă, așa cum se poate vedea în Pr 22,28 (*Nu muta vechile pietre de hotar pe care părinții tăi le-au pus*), Dumnezeu va avea grijă ca „batjocoritorul” să plătească prin pierderea propriei proprietăți. Pe aceeași linie a interpretării merge și Clifford (1999: 154), care remarcă faptul că în Orientul Apropiat antic, dar și în Israel, deținerea unei bucăți de pământ la intrarea unei case era un lucru însemnat întrucât acestea asigurau omului împrumut, hrană și hrană. Prin urmare, oricine putea pierde aceste „daruri”, mai ales dacă nu exista un bărbat care să aibă grijă de gospodărie. Aadar cei rămași orfani, în acest context, văduva reprezintă simbolul celor săraci. Același exeget insistă asupra faptului că regiile Orientului Apropiat antic făceau din protejarea drepturilor acestei categorii de oameni vulnerabili o prioritate și nu uitau niciodată să le consemneze.

În culegerea lui Zanne proverbul se regăsește cu formele: *Dumnezeu, celor mândri se pune împotriva*; *Dumnezeu, celor mândri le stă împotriva*; *Dumnezeu, celor mândri le stă împotriva* (Zanne VII: 655).

În duhul tău nu te grăbi spre mânie, căci mânia în sânul nebunilor se odihnește. (Ecc 7,9)

Culegerea lui Zanne înregistrează proverbul cu forma: *Omul, la mânie, / Cade-n nebunie*, pentru care se dă ca sursă versetul din Ecclesiast, dar și cu forma: *Cine se iuțește la mânie, / Pentru orice făc, / E dobitocie* (Zanne VII: 658), pentru care se dă ca sursă Pr 14,17: *Cel grabnic la mânie lucrează cu nesocotină, dar omul în elept multe răbdare*.

Cel ce râde de s rac Îl înt râț pe Cel ce l-a f cut, iar cel ce se bucur de c derea altuia nu va r mâne nepedepsit; dar cel ce simte mil , mil va afla. (Pr 17,5)

La fel ca în cazul proverbului din Pr 15,26, i acest proverb are în centru tot condamnarea celor care îi asupresc pe cei s raci sau se bucur de r ul aproapelui. În acest context, a râde sau a batjocori pe cel s rac sau în nevoie este echivalent cu a-L discredita pe Creator i a-I batjocori munca. Drept urmare, astfel de fapte nu r mân nepedepsite.

În culegerea lui Zanne proverbul se întâlne te cu forma: *Nu râde de nenorocit, c ci norocul e schimb tor* (Zanne VII: 834).

5.1.2.4.3. Proverbe de sorginte biblică identificate în culegerea lui Mieder, fără corespondent în cea a lui Zanne

Întrucât acest studiu este dedicat proverbelor de sorginte biblic în limba român , vom trece în revist doar câteva din proverbele identificate în culegerea lui Mieder, ce nu au corespondent în cea a lui Zanne, f r a insista asupra formei i sensului acestora. Prin urmare, în această culegere reg sim proverbe precum: *Evil communications corrupt good manners.* – 1Co 15,33 (Mieder 1990: 17), *The heart knows its own bitterness.* – Pr 14,10 (Mieder 1990: 18), *The last error shall be worse than the first.* – Mt 27,64 (Mieder 1990: 21), *There is a time to speak, and a time to be silent.* – Ecc 3.7 (Mieder 1990: 30), *Faith without works is dead.* – Iac 2,20 (Mieder 1990: 33), *Wisdom is better than gold.* – Pr 16,16 (Mieder 1990: 37), *Let us eat and drink, for tomorrow we shall die.* – Is 22,13 (Mieder 1990: 46), *All men must die.* – Ps 88,48 (Mieder 1990: 48), *The devil can cite Scripture for his purpose.* – Mt 4,6 (Mieder 1990: 57).

În urma identificării i analizei proverbelor de sorginte biblic putem face o serie de observații conclusive. În primul rând, diferența dintre num rul de proverbe române ti de sorginte biblic i cel al celor engleze ti este semnificativ . Num rul de proverbe de sorginte biblic pe care le-am identificat pentru limba român reprezint aproximativ o treime din num rul celor identificate pentru limba englez . Trebuie, totuși, menționat faptul c , la fel ca i în cazul culegerii lui Zanne, nu tot ceea ce este inclus în culegerea lui Mieder într , cu adev rat, în categoria proverbelor. Atât Mieder, cât i Zanne includ în culegerile lor, pe lâng proverbe propriu-zise, maxime, aforisme i chiar expresii de sorginte biblic , care au c p tat în timp aspect paremiologic, cu mențiunea c la Zanne se face această distincție în majoritatea cazurilor. În ceea ce privește influența pe care cele două mari p rți ale Sfintei Scripturi au avut-o asupra culturii populare române ti, se poate

afirma faptul c din Vechiul Testament, mai precis din *Proverbele lui Solomon*, au fost extrase un număr destul de mare de proverbe biblice propriu-zise, în timp ce Noul Testament, prin *Evanghelia după Matei*, a influențat mentalul colectiv mai mult prin maxime, aforisme și expresii de sorginte biblică. În culegerea realizată de Wolfgang Mieder urmează aceleași coordonate, cele mai multe proverbe din Vechiul și Noul Testament fiind extrase din *Proverbele lui Solomon*, respectiv *Evanghelia după Matei*. Comparând formele proverbelor înregistrate în culegerea lui Zanne cu cele ale proverbelor identificate în Sfânta Scriptură, am ajuns la concluzia că trebuie să admitem existența următoarelor tipuri:

1. proverbe identice ca formă (acest lucru se poate observa în special în cazul celor din Noul Testament),
2. proverbe cu o formă prelucrată după cea din Biblie (având un grad mai mic sau mai mare de fidelitate) și
3. proverbe cu formă complet diferită (cele mai multe dintre acestea păstrând sensul proverbelor biblice originale).

Același lucru se poate spune și despre proverbele identificate de Mieder, cu mențiunea că cele mai multe dintre acestea sunt foarte apropiate ca formă de cele din Biblie, fără a constitui, însă, citiri.

Acest subiect al interferențelor culturale în frazeologia biblică are un potențial de studiu destul de mare și ar putea fi dezvoltat în cercetări viitoare, urmărindu-se nu doar interferențele cult – popular, ci și modul în care proverbele, maximele, aforismele și expresiile de sorginte biblică au intrat în cultura populară pe altă cale decât Biblia. Astfel, ar putea fi studiate proverbele de sorginte biblică printr-unse în cultura populară prin predici sau cântări populare, dar și cele folosite în literatură sau publicistică. Desigur, toate aceste abordări necesită timp și pot reprezenta în sine posibile teze de doctorat.

6. Concluzii

Cercetarea pe care am întreprins-o nu se caracterizează prin exhaustivitate, ci se doreşte să fie mai degrabă un punct de plecare pentru o cercetare sistematică a paremiologiei şi frazeologiei biblice româneşti. De altfel, exhaustivitatea este destul de greu de atins în acest domeniu atât de bogat şi în acelaşi timp ofertant.

Partea teoretică a lucrării cuprinde o prezentare generală atât a contribuţiilor aduse de precursori domeniilor paremiologiei şi frazeologiei (la nivel naţional şi internaţional), cât şi a principalelor teorii şi modele de analiză folosite în acest tip de cercetare.

În lucrarea de faţă ne-am rezumat în primul rând la prezentarea proverbului popular şi cum este el definit şi caracterizat în literatura de specialitate, pentru ca mai apoi să putem defini şi compara proverbul biblic. Aspecte precum originea şi diseminarea proverbelor ne-au ajutat să înţelegem mai bine faptul că proverbele reprezintă un fenomen destul de complex, chiar dacă forma şi structura lor sunt destul de simple.

Cea mai consistentă şi poate şi cea mai atractivă parte a lucrării este cea în care am prezentat rezultatele, care nu reprezintă altceva decât o încercare de analiză a proverbelor biblice extrase din *Sfânta Scriptură* diortosit de Bartolomeu Valeriu Anania. În realizarea acestei analize, ne-am folosit nu doar de proverbele regăsite în *Sfânta Scriptură*, ci şi de forme ale proverbelor aşa cum apar ele în colecţiile paremiologice româneşti. Acest lucru ne-a ajutat să creştem o imagine a modului în care proverbele biblice au intrat în conştiinţa populară şi cum au fost ele prelucrate de-a lungul timpului.

De asemenea, un alt aspect important asupra căruia ne-am oprit a fost încercarea de determinare a gradului de folosire a proverbelor biblice în limba română contemporană. Am încercat să vedem cât de „vii” sunt proverbele biblice pe care le-am extras din *Sfânta Scriptură*. În această întreprindere ne-au fost de un real folos sursele din mediul online (ziare, reviste, blogguri, orice tip de conţinut scris pe care l-am putut regăsi în mediul online), în care am putut găsi proverbe folosite în contexte diferite, de la cel religios, până la cel politic şi sportiv. Nici expresiile de sorginte biblică nu au fost trecute cu vederea.

Compararea diferitelor forme şi variante ale proverbelor biblice regăsite în limba română cu formele şi variantele proverbelor din alte limbi (pentru cazurile în care am găsit exemple relevante) ne-a ajutat să determinăm gradul de răspândire a acestora şi uneori chiar să

descoperim o limbă-sursă comună (de exemplu latină sau greacă), așa cum este cazul proverbelor considerate ca aparținând lumii romanice. De asemenea, prin compararea proverbelor biblice românești cu cele regăsite în limba engleză (extrase din colecția lui Wolfgang Mieder), am putut observa puternica influență pe care Sfânta Scriptură a avut-o asupra limbilor celor două culturi. Spre exemplu, așa cum am arătat deja, la o simplă analiză comparativă a formelor proverbelor biblice prezente astăzi în limba engleză cu formele regăsite în cea mai importantă Biblie a englezilor, *King James Bible*, se poate observa că cele mai multe dintre proverbe păstrează astăzi, în mare măsură, forma și structura celor din Biblie.

De asemenea, trebuie să amintim și perspectivele de cercetare pe care le oferă studiul proverbelor biblice. Așa cum am amintit deja, studiul paremiologiei și frazeologiei biblice este extrem de vast oferind subiecte de cercetare extrem de diverse. Deși nu a fost inclus în această lucrare întrucât la momentul scrierii, cercetarea se afla într-o stadiu incipient, un studiu al proverbelor biblice în circulație populară (cu precădere în *Floarea darurilor*) ar putea fi mai mult decât binevenit. Proverbele biblice ar putea fi identificate și studiate în opere literare românești sau universale. Un studiu diacronic al proverbelor biblice regăsite în predici ar putea fi extrem de incitant și interesant în același timp. Realizarea unui dicționar al proverbelor biblice românești, conceput după modelul dicționarelor occidentale precum *A Dictionary of American Proverbs*, *Dictionary of European Proverbs* sau *The Oxford Dictionary of English Proverbs* ar reprezenta o contribuție extraordinară de importantă la studiul proverbelor biblice și totodată un instrument extrem de util pentru cercetările viitoare.

Nu în ultimul rând, trebuie să amintim importanța stagiilor de cercetare pe care am avut ocazia să le realizăm la Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek Jena (Biblioteca Universității din Jena), în urma cărora am reușit să avem acces la o bibliografie extrem de utilă care ne-a permis să realizăm o mare parte din teza de față. Desigur, această lucrare nu ar fi putut fi dusă la bun sfârșit fără suportul continuu al conducătorului științific, prof. dr. Eugen Munteanu.

7. Bibliografie

A. Izvoare și lucrări de referință

Anania, Bartolomeu Valeriu, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, versiune diortosit după Septuaginta, redactat, adnotat și tipărit de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului, Mitropolit al Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2009.

Audi, Robert (ed.), *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, second edition, Cambridge University Press, New York, 1999.

Biblia de la București (1688), în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum*, Pars I, *Genesis*, Iași, 1988 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roșian, Marietta Ujic); Pars II, *Exodus*, Iași, 1991 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Corneliu Dimitriu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roșian, Marietta Ujic); Pars III, *Leviticus*, Iași, 1993 (autorii volumului: Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Elsa Lüder, Paul Miron, Eugen Munteanu); Pars IV, *Numeri*, Iași, 1994 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Ion Florea, Elsa Lüder, Paul Miron); Pars V, *Deuteronomium*, Iași, 1997 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Eugenia Dima, Elsa Lüder, Paul Miron, Petru Zugun); Pars VI, *Iosue, Iudicum, Ruth*, Iași, 2004 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Ileana Campean, Eugenia Dima, Doina Grecu, Gabriela Haja, Gustavo Adolfo Loria Rivel, Elsa Lüder, Paul Miron, Mioara Sacrieru Dragomir, Stela Toma. Consultanți științifici: N. A. Ursu); Pars VII, *Regum I, Regum II*, Iași, 2008 (autorii volumului: Tamara Adoamnei, Mădălina Andronic, Mioara Dragomir, Gabriela Haja, Elsa Lüder, Paul Miron, Alexandru Moraru, Mihai Moraru, Adrian Muraru, Veronica Olariu, Elena Tambaș-Dînilă); Pars XI, *Liber Psalmorum*, Iași, 2001 (autorii volumului: Al. Andriescu, Eugenia Dima, Gustavo Adolfo Loria Rivel, Elsa Lüder, Paul Miron. Consultanți științifici: N. A. Ursu); Pars VIII, *Regum III, Regum IV*, Iași, 2014 (autorii volumului: Iosif Camar, Ana-Maria Gînsac, Ana-Cătălin Spenchiu, Mihai Moraru, Maria Moruz, Sabina Rotențiu, Elena Tambaș-Dînilă, Mădălina Ungureanu. Coordonator: Eugen Munteanu); Pars IX, *Paralipomenon I, Paralipomenon II*, Iași, 2011 (autorii volumului: Ștefan Colceriu, Elena Dînilă, Mioara Dragomir, Ioan-Florin Florescu, Ana-Maria Gînsac, Gabriela Haja, Elsa Lüder, Maria Moruz, Sabina Rotențiu, Mădălina Ungureanu, Eugen Munteanu. Coordonator: Eugen Munteanu); Pars X₁, *Esdrae I, Nehemiae (Esdrae II), Esther*, Iași, 2015 (autorii volumului: Ana-Cătălin

Spenchiu, Mioara Dragomir, Ana-Maria Gînsac, Gabriela Haja, Dinu Moscal, Sabina Roten tein, Mihai Valentin Vladimirescu. Coordonator: Eugen Munteanu); Pars X₂, *Iob*, Ia i, 2012 (autorii volumului: Ana-Maria Gînsac, Elsa Lüder, Maria Moruz, Eugen Munteanu, Lucia-Gabriela Munteanu, Dionisie Pîrvuloiu, Sabina Roten tein, M d lina Ungureanu. Coordonator: Eugen Munteanu); Pars XIII, *Isaias*, Ia i, 2014 (autorii volumului: Iosif Camar , Emanuel Con ac, Mioara Dragomir, Ana-Maria Gînsac, Gabriela Haja, Maria Moruz, Elena Tamba, M d lina Ungureanu. Coordonator: Eugen Munteanu); Pars IV, *Ieremias, Lamentationes Ieremiae*, Ia i, 2014 (autorii volumului: Ana Catan -Spenchiu, Mioara Dragomir, Ana-Maria Gînsac, Gabriela Haja, Dinu Moscal, Sabina Roten tein, Elena, Tamba, Mihai Valentin Vladimirescu. Coordonator: Eugen Munteanu); Pars XV, *Ezechiel*, Ia i, 2015 (autorii volumului: Iosif Camar , Ana Catan -Spenchiu, Ioana Costa, Mioara Dragomir, Ana-Maria Gînsac, Gabriela Haja, Maria Moruz, Sabina Roten tein, Elena, Tamba. Coordonator: Eugen Munteanu); Pars XVI, *Daniel*, Ia i, 2015 (autorii volumului: Ana Catan -Spenchiu, Mioara Dragomir, Ana-Maria Gînsac, Gabriela Haja, Maria Moruz, Ovidiu Sferlea, Elena, Tamba, M d lina Ungureanu, Alin Vara. Coordonator: Eugen Munteanu); Pars XVII, *Osee, Ioël, Amos, Abdias, Ionas, Michaela*, Ia i, 2015 (autorii volumului: Ana-Veronica Catan -Spenchiu, Ana-Maria Gînsac, Eugen Munteanu, Lucia-Gabriela Munteanu, M d lina Ungureanu. Coordonator: Eugen Munteanu); Pars XVIII, *Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias*, Ia i, 2015 (autorii volumului: Ioana Costa, Mioara Dragomir, Sabina Roten tein, Elena Tamba. Coordonator: Eugen Munteanu); Pars XIX, *Libri apocryphi: [Psalmus 151], Tobias, Iudith, Baruch, Epistola Ieremiae, Laudes trium iuvenum, Esdrae III*, Ia i, 2015 (autorii volumelor: Ana Catan -Spenchiu, tefan Colceriu, Eugenia Dima, Mioara Dragomir, Ana-Maria Gînsac, Gabriela Haja, Dinu Moscal, Eugen Munteanu, Elena Tamba, Dionisie Pîrvuloiu, Sabina Roten tein, M d lina Ungureanu, Mihai Valentin Vladimirescu. Coordonator: Eugen Munteanu); Pars XX, *Sapientia, Ecclesiasticus, Susanna, De Belo sive Dracone Babylonico*, Ia i, 2014 (autorii volumelor: Iosif Camar , Ana Catan -Spenchiu, Ana-Maria Gînsac, Octavian Gordon, Maria Moruz, Eugen Munteanu, Lucia-Gabriela Munteanu, Mihaela Paraschiv, M d lina Ungureanu. Coordonator: Eugen Munteanu); Pars XXI, *Machabaeorum I, Machabaeorum II, Machabaeorum III*, Ia i, 2015 (autorii volumelor: Iosif Camar , Ana Catan -Spenchiu, Mioara Dragomir, Ana-Maria Gînsac, Gabriela Haja, Maria Moruz, Dinu Moscal, Mihaela Paraschiv, Elena Tamba, M d lina Ungureanu. Coordonator: Eugen Munteanu); Pars XXII, *Iosephus ad Machabaeos*, Ia i, 2012 (autorii volumelor: Mioara Dragomir, Ana-Maria Gînsac, Elsa Lüder, Maria Moruz, Eugen Munteanu, Lucia-

Gabriela Munteanu, Adrian Muraru, M d lina Ungureanu. Coordonator: Eugen Munteanu); Pars XXIII, *Novum Testamentum I: Evangelia*, Ia i, 2015 (autorii volumului: Anca Bibiri, Iosif Camar , Cristina C r bu , Ana Catan -Spenciu, Ana-Maria Gînsac, Gabriela Haja, Drago Mîr anu, C t lin Nicolau, Dionisie Pîrvuloiu, Ovidiu Sferlea, Elena Tamba, Wilhelm Tauwinkl, M d lina Ungureanu, Alin Vara. Coordonator: Eugen Munteanu); Pars XXIV, *Novum Testamentum II: Actus Apostolorum, Pauli Epistolae, Catholicae Epistolae, Iudae, Apocalypsis Ioannis*, Ia i, 2015 (autorii volumului: Anca Bibiri, Iosif Camar , Claudiu Coman, Emanuel Con ac, Ana-Maria Gînsac, Octavian Gordon, Gabriela Haja, Drago Mîr anu, Maria Moruz, Mihail Neam u, Mihaela Paraschiv, Alina Pricop, Ovidiu Sferlea, Elena Tamba, Wilhelm Tauwinkl, M d lina Ungureanu, Alin Vara, Mihai Vladimirescu. Coordonator: Eugen Munteanu).

DAP = Mieder, Wolfgang (ed.), *A Dictionary of American Proverbs*, Oxford University Press, New York, Oxford, 1992.

DEP = Strauss, Emanuel (collected by), *Dictionary of European Proverbs*, (3 volumes), Routledge, London, 1994.

DLR1900 = Academia Român , *Dicționarul literaturii române de la origini pân la 1900*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucure ti, 1979.

DSL = *Dicționar general de științe ale limbii*, Bidu-Vr nceanu, Angela; C l ra u, Cristina; Ionescu-Rux ndoiu, Liliana; Manca , Mihaela; Pan Dindelegan, Gabriela, , Editura Științific , Bucure ti, 1997.

Golescu, Iordache, 1973, *Proverbe comentate*, ediție îngrijit de Gheorghe Paschia, Editura Albatros, Bucure ti.

Hiñescu, I. C., 1985, *Proverbele românilor*, ediție îngrijit de Constantin Negreanu i Ion Bratu, cuvânt înainte de I. C. Chițimia, Editura Facla, Timișoara.

ILR = *Istoria Literaturii Române*, vol.I, Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400 și 1780), Coordonatori: G. C linescu, M. Beniuc, Al. Rosetti, T. Vianu, Mihai Pop, I. Pervain, G. Iva cu, M. Novicov, Editura Academiei R.S.R, Bucure ti, 1964.

KJB = *King James Bible*. Project Gutenberg ed., 2nd version, 10th ed, Champaign, Ill, Boulder, Colo: Project Gutenberg (format electronic; consultat la adresa: <http://www.netlibrary.com/urlapi.asp?action=summary&v=1&bookid=2009248>).

Mieder, Wolfgang, *Not by Bread Alone. Proverbs of the Bible*, The New England Press Shelbourne, Vermont, 1990.

- ODEP = Wilson, F. P. (revised by), Wilson, Joanna (introduction by), *The Oxford Dictionary of English Proverbs*, Clarendon Press, Oxford, 1970.
- Pann, Anton, *Povestea vorbii*, ediție nouă completă și ilustrată, cu introducere de M. Gaster, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1936.
- Septuaginta 4/ Tomul I. *Psalmii, Odele, Proverbele, Ecleziaștul, Cântarea Cântărilor*; volum coordonat de Cristian Badiliț, Francisca Bălăceanu, Monica Broșteanu în colaborare cu pr. Ioan-Florin Florescu. Traduceri de: Cristian Badiliț, Francisca Bălăceanu, Florica Becheș, Monica Broșteanu, Ioana Costa, Marius David Cruceru, Cristian Găpar, Eugen Munteanu, Ion Pătruleșcu, Polirom, București, 2006.
- Tilley, Morris Palmer (ed.), *A Dictionary of the Proverbs in England in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1950.
- Zanne, Iuliu (1895-1912): *Proverbele românilor din România, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia. Proverbe, zicători, povești, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și similituri cu un glosar româno-francez*, vol. I-X, București, Editura Librăriei Socec & Comp. Pann 1936.

B. Literatură secundară

- Alster, Bendt, *Proverbs from Ancient Mesopotamia: Their History and Social Implications* în *Proverbium*. Yearbook of International Proverb Scholarship 10, The University of Vermont, 1993, p. 1-20.
- Archer, Dawn; Aijmer, Karin; Wichmann, Anne, *Pragmatics. An Advanced Resource Book for Students*, Routledge, London and New York, 2012.
- Bach, Kent, *Chapter 8 - Speech Acts and Pragmatics* în *The Blackwell Guide to the Philosophy of Language*, Blackwell, Malden, Massachusetts, 2006.
- Bland, Dave, *A Rhetorical Perspective on the Sentence Sayings of the Book of Proverbs* (unpublished dissertation), 1994.
- Carroll, Robert P., *Jeremiah: A Commentary*, Old Testament Library, SCM Press LTD, London, 1986.
- Cernea, Maria, *Proverbele – acte de vorbire indirecte?* în *Dacoromania*, serie nouă, VII – VIII, Cluj-Napoca, , 2002 – 2003, p.239-244.
- Chițimia, I. C., *Paremiologie în Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, IX, nr. 3, Editura Academiei R. P. R., București, 1960.

- Clifford, Richard J., *Proverbs. A Commentary*, Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky, 1999.
- Cohen, Abraham, *Ancient Jewish Proverbs*, London, 1911.
- Co buc, George, *Na terea proverbiilor în Opere alese*. Volumul 4: *Scrieri în proz* , ediție îngrijit și prefaț de Gavril Scridon, Editura Minerva, Bucure ti, 1979, p. 432-437.
- Co eriu, Eugeniu, *Lec ii de lingvistic general* , traducere din spaniol de Eugenia Bojoga, cuvânt înainte de Mircea Borcil , Editura Arc, Chi in u, 2000.
- Crenshaw, James L., *Ecclesiastes: A Commentary*, Old Testament Library, SCM Press LTD, London, 1988.
- Danilov, Ilie, *Repere ale paremiologiei române ti*, Editura Moldova, Ia i, 1997.
- Dubrovina, Kira N., *Study of Biblical Phraseology: General Tasks and Results în Scientific Newsletter of Voronezh State University Of Architecture And Civil Engineering*, Series «Modern Linguistic and Methodical-And-Didactic Researches» Issue 1(1), , 2012, p. 124-131.
- Dundes, Alan, *Holy Writ As Oral Lit : The Bible As Folklore*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc. Lanham Boulder New York Oxford, 1999.
- Elowsky, Joel C. (ed.), *John 1-10*, Ancient Christian Commentary on Scripture, New Testament, IV A, InterVarsity Press, Illinois, 2006.
- Evans, Craig A., *Matthew*, Cambridge University Press, New York, 2012.
- Flydal, Leiv, *Considérations sur les proverbes roumains*, Sinaia, 1971.
- Fox, Michael V., *Proverbs 10-31*, The Anchor Yale Bible, vol. 12B, Yale University Press, New Haven & London, 2009.
- Fox, Michael V., *Proverbs 1-9*, The Anchor Bible Doubleday, New York, 2000.
- France, R. T., *The Gospel of Matthew*, The New International Commentary on the New Testament, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2007.
- Gheorghe, Gabriel, *Proverbele române ti i proverbele lumii romanice. Studiu comparativ*, Editura Albatros, Bucure ti, 1986.
- Green, Joel B., *The Gospel of Luke*, The New International Commentary on the New Testament, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1997.
- Grice, H. Paul, *Studies in the Way of Words*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1989.
- Groza, Liviu, *A o întoarce ca la ...Revolu ione ti – Mic dic ionar de expresii, proverbe i citate ... insolite*, Editura Zip, Bucure ti, 2014.

- Grzybek, Peter, *Foundations of Semiotic Proverb Study*, în *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship* 4, The University of Vermont, 1987, p. 39-85.
- Halliday, M.A.K., *On Language and Linguistics*, edited by Jonathan Webster, Volume 3, *The Collected Works of M. A. K. Halliday*, London, New York, Continuum, 2003
- Hartley, John E., *Leviticus*, *World Biblical Commentary*, vol. 4, Word Books Publisher, Dallas, Texas, 1992.
- Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina, Varga, Melita Aleksa (eds.), *Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*, DeGruyter, 2015.
- Huang, Yan, *Pragmatics*, Oxford University Press, New York, 2011.
- Iordan, Iorgu, *Stilistica limbii române*, Editura Științifică, București, 1975.
- Învățături lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie, traducere de G. Mihail, ediție de Florica Moisil și Dan Zamfirescu, București, 1976.
- Keown, Gerald L.; Scalise, Pamela J.; Smothers, Thomas G., *Jeremiah 26-52*, *World Biblical Commentary*, vol. 27, Word Books Publisher, Dallas, Texas, 1995.
- Leech, Geoffrey, *Principles of Pragmatics*, Longman Linguistic Library, 30, Longman Inc., New York, 1983.
- Levinson, Stephen C., *Pragmatics*, Cambridge University Press, New York, 2011.
- Liebenberg, Jacobus, *The Language of the Kingdom and Jesus. Parable, Aphorism, and Metaphor in the Sayings Material Common to the Synoptic Tradition and the Gospel of Thomas*, Walter de Gruyter, Berlin – New York, 2001.
- McKenzie, Alyce M., *Preaching Proverbs: Wisdom for the Pulpit*, Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky, 1991.
- Metzeltin, Michael; Thir, Margit, *Antropologia textului*, traducere de Octavian Nicolae, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013.
- Mey, Jacob L., *Pragmatics: An Introduction*, Blackwell Publishing, Malden, 2007.
- Meyers, Carol, *Exodus*, *The New Cambridge Bible Commentary*, Cambridge University Press, New York, 2005.
- Michaels, J. Ramsey, *The Gospel of John*, *The New International Commentary on the New Testament*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2010.
- Mieder, Wolfgang, *Proverbs: A Handbook*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, London, 2004.
- Mieder, Wolfgang; Dundes, Alan (ed.), *The Wisdom of Many. Essays on the Proverb*, Garland Publishing Inc., New York & London, 1981.

- Milic , Ioan, *Lumi discursive: studii de lingvistic aplicat* , Editura Junimea, Ia i, 2013.
- Milic , Ioan, *Noțiuni de stilistic* , Ia i, Editura Vasiliana 98, 2014.
- Morris, Charles, *Fundamentele teoriei semnelor*, traducere din limba englez în cuvânt înainte de Delia Marga, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2003.
- Muntean, George, *Proverbe românești*, Editura pentru Literatură , București, 1967.
- Munteanu, Eugen, *Introducere în lingvistic* , Polirom, Ia i, 2005.
- Munteanu, Eugen, *Lexicologie biblică românească* , Humanitas, București, 2008.
- Murphy, Roland E., *Ecclesiastes*, World Biblical Commentary, vol. 23A, Word Books Publisher, Dallas, Texas, 1992.
- Murphy, Roland E., *Proverbs*, World Biblical Commentary, vol. 22, Thomas Nelson Publishers, Nashville, 1998.
- Negoș , Athanase; Constantin, Daniel, *Gîndirea asiro-babilonian în texte*, București, 1975.
- Nel, Philip Johannes, *The Structure and Ethos of the Wisdom Admonitions in Proverbs*, Walter de Gruyter, Berlin-New York, 1982.
- Nelson, Richard D., *Deuteronomy: A Commentary*, The Old Testament Library, Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky, 2002.
- Netea, Vasile, *Primele colecții de proverbe în Studii de folclor și literatură* , Editura pentru Literatură , București, 1967.
- Nida, Eugene A., *Bible Translating: An Analysis of Principles and Procedures, with Special Reference to Aboriginal Languages*, United Bible Societies, London, 1982.
- Norrick, Neal R., *How Proverbs Mean. Semantic Studies in English Proverbs*, Mouton Publishers, Berlin-New York-Amsterdam, 1985.
- Norrick, Neal R., *Nondirect Speech Acts and Double Binds în Poetics*, volume 10, 1981, p. 33-47.
- O Park, Jeong.; Milic , Ioan, *Proverbs as Artistic Miniatures: A Stylistic Approach*, în Revue Roumaine de Linguistique, LXI, 4, p. 379–403, București, 2016.
- Papadima, Ovidiu, *Literatura populară română* , Editura pentru Literatură , București, 1968.
- Permyakov, G. L., *From Proverb to Folk-Tale. Notes on the general theory of cliché*, translated from Russian by Y. N. Filippov, Moscow, 1979.
- Pleșu, Andrei, *Parabolele lui Iisus. Adevărul ca poveste*, Ediția a III-a, Editura Humanitas, București, 2015.
- Pop, M., Ruxandoiu, P., *Folclor literar românesc*, Editura Didactică și Pedagogică , București, 1978.

- Rux ndoiu, Pavel. *Aspectul metaforic al proverbelor*, în *Studii de poetică și stilistică*, E.P.L., 1966, p. 94-113.
- Schoors, Antoon, *Ecclesiastes*, Historical Commentary on the Old Testament, Peeters, Leuven, 2013.
- Scott, R. B. Y., *Proverbs. Ecclesiastes*, The Anchor Bible Doubleday, New York, 1965.
- Seow, Choon-Leong, *Ecclesiastes*, The Anchor Bible, Doubleday, New York, 1997.
- Skehan, Patrick W., *The Wisdom of Ben Sira*, The Anchor Bible, Doubleday, New York, 1987.
- Slave, Elena, *Organizarea sintagmatică și semantică a proverbelor* în *Probleme de lingvistică generală*, V, Editura Academiei R.S.R., București, 1967.
- Tabarcea, Cezar, *Poetica proverbului*, București, Minerva, 1982.
- Taylor, Archer, *The Proverb and an Index to the Proverb*, Folklore Associates Hatboro, Pennsylvania, 1962.
- Toma, Raluca-Felicia, *Pragmatica proverbelor biblice*, Editura Universitară, București, 2009.
- Villers, Damien, *Le proverbe aux XVIe et XVIIe siècles : arts de la diversité. Les proverbes : réalités et représentations*, Nov 2011, Nancy, France. *Les proverbes: réalités et représentations*, Europe XVIXVII n°18, 2013, p. 357-373.
- Villers, Damien, *Proverbiogenèse et obsolescence: la naissance et la mort des proverbes* în *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship*, 2015, 32, p. 383-424.
- Winton, Alan P., *The Proverbs of Jesus. Issues of History and Rhetoric*, Journal for the Study of the New Testament Supplement Series 35, JSOT Press, Sheffield, 1990.

C. Lucrări consultate, dar nu sînt citate:

- Bland, Robert, *Proverbs, Chiefly Taken from the Adagia of Erasmus, with Explanations and Further; Illustrated by Corresponding Examples from the Spanish, Italian, French & English Languages*, vol. I, Published by Forgotten Books, London, 2014.
- Boström, Lennart, *The God of the Sages. The Portrayal of God in the Book of Proverbs*, Almqvist & Wiksell International, Stockholm, 1990.
- Bryce, Glendon E., *A Legacy of Wisdom – The Egyptian Contribution to the Wisdom of Israel*, Lewisburg, Bucknell University Press, 1979.
- Deutsch, Celia M., *Lady Wisdom, Jesus, and the Sages: Metaphor and Social Context in Matthew's Gospel*, Trinity Press International, Valley Forge, Pennsylvania, 1996.
- Dumistr cel, Stelian, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.

- Dumistr cel, Stelian, *Pân -n pânzele albe. Expresii române ti*, ediția a II-a, Institutul European, Ia i, 2001.
- Ensor, Peter W., *Jesus and His Works : The Johannine Sayings in Historical Perspective*, J.C.B. Mohr, Tübingen, 1996.
- Frazer, James George, *Folclorul în Vechiul Testament*, traducere i adaptare de Harry Kuller, Editura Scripta, Bucure ti, 1995.
- Gafton, Alexandru, *Dup Luther. Traducerea vechilor texte biblice*, Editura Universit ții „Alexandru Ioan Cuza”, Ia i, 2005.
- Groza, Liviu, *Probleme de frazeologie*, Editura Universit ții din București, București, 2011.
- Orr, William F.; Walther, James Arthur, *I Corinthians*, The Anchor Bible, Doubleday, New York, 1976.
- Ureche, Grigore, *Letopiseșul Ț rii Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Bucure ti, 1978.
- Whybry, R. N., *The Book of Proverbs. A Survey of Modern Study*, E. J. Brill, Leiden-New York-Koln, 1995.
- Witherington, Ben, *Jesus the Sage: The Pilgrimage of Wisdom*, Fortress Press, Minneapolis, 1994.
- Zafiu, Rodica, *101 cuvinte argotice*, Editura Humanitas, Bucure ti, 2010.